

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Historické vědy – Etnologie

Disertační práce

Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku

Current Cultural Situation of Transylvanian Saxons in Romania

Vedoucí práce: prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.

Praha 2016

PhDr. Tomáš Drs

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Českých Budějovicích, dne 7. 3. 2016

Tomáš Drs

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Předkládaná disertační práce se zabývá současnou situací národnostní menšiny sedmihradských Sasů v Rumunsku. Na základě opakovaných terénních pobytů popisuje a analyzuje problémy spjaté s rekonstruováním etnické identity společenství, všímá si transnacionální situace sedmihradských Sasů a dotýká se i generačních souvislostí, situace menšiny v jinoetnickém prostředí nebo jejích politických a revitalizačních aktivit. V popředí zájmu se ocitá též konstruování vlastního dějinného příběhu, problematika společenské podmíněnosti paměti a biografické postižení životních příběhů jednotlivých aktérů.

Metodologicky se práce hlásí k tradici etnografického výzkumu a staví na teoretických konceptech etnicity (Eriksen, Anderson), transnacionalismu (Werbner, Szaló) nebo paměťových studií (Halbwachs, Assmann, Nora).

Práce si klade za cíl uvedení tématu sedmihradských Sasů a jiných skupin, vystupujících pod označením rumunští Němci, do českého prostředí. Věnuje se dějinám sedmihradských Sasů, jejich vyjednávání se státem a rámování jejich menšinové identity. Přitom se pokouší najít odpověď na otázku, zda je konec početně slabé národnostní menšiny sedmihradských Sasů nevyhnutelný, a jak tuto nevyhnutelnost vnímají jednotliví aktéři etnorevitalizačních procesů.

Klíčová slova

Sedmihradští Sasové, Rumunsko, menšiny, etnicita, transnacionalismus, kolektivní paměť.

Abstract

The thesis deals with the current situation of the Transylvanian Saxons in Romania. Based on multiple field visits, it describes and analyzes the problems related to reconstructing the ethnic identity of the community, noting the minority's transnational situation and exploring the generational relations, the minority's position in the ethnically different environment or its political and revitalization activities. The thesis also attempts to reconstruct the actual historical development, looks into how memory is socially conditioned memory and lays out biographies of individual characters.

Methodologically, the thesis draws upon the tradition of ethnographic research, working with theoretical concepts of ethnicity (Eriksen, Anderson), transnationalism (Werbner, Szaló) or memory studies (Halbwachs, Assmann, Nora).

The aim of the thesis is to introduce the Transylvanian Saxons and other groups commonly referred to as Romanian Germans in the Czech environment. It lays out the history of Transylvanian Saxons, describes their negotiations with the state and the framing of their minority identity. Also, it seeks to answer whether the end of the numerically smaller ethnic minority of Transylvanian Saxons is inevitable and how this inevitability is perceived by individual actors of ethnic revitalisation processes.

Keywords

Transylvanian Saxons, Romania, minorities, ethnicity, transnationalism, collective memory.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Martinu Vamberovi a Robertu Polákovi za pomoc v terénu. Elišce Růžičkové, Romaně Němečkové a Tomáši Martíškovi děkuji za jazykové revize. Otto Wagnerovi vděčím za otevření bran do světa a duše sedmihradských Sasů, stejně jako všem jiným osloveným v sedmihradském prostředí. Svému školiteli, profesoru PhDr. Leoši Šatavovi, CSc., vděčím kromě odborných rad především za značnou trpělivost. Manželce Kláře děkuji za toleranci a pochopení.

Text disertační práce věnuji svým dcerám Magdaléně a Alžbětě.

Obsah

I. Úvod.....	9
I.1 Cesta za sedmihradskými Sasy	11
I.2 Výzkumné téma, terén a průběh výzkumu.....	13
I.3 Prameny poznání.....	17
I.4 Teoretické ukotvení práce.....	18
II. Rumunští Němci, přehled a historický vývoj	25
II.1 Sedmihradští Sasové.....	25
II.2 Szátmárští Švábové.....	26
II.3 Němci z Banátské vrchoviny	27
II.4 Banátští Švábové	27
II.5 Landleři.....	29
II.6 Zipseři.....	29
II.7 Němci z Bukoviny	30
II.8 Němci z Dobruží.....	31
II.9 Němci v Moldavsku a Valašsku	32
II.10 Shrnutí	33
III. Historický příběh sedmihradských Sasů	34
III.1 Etnogeneze společenství sedmihradských Sasů	35
III.2 Andreaneum a privilegia sedmihradských Sasů.....	37
III.3 Původ sedmihradských Sasů a jejich etnonymum.....	39
III.4 Sedmihradští Sasové jako politický národ	41
III.5 Turecké vpády a budování opevněných kostelů.....	44
III.6 Sedmihradsko, knížectví pod tureckou nadvládou	47
III.7 Reformace sedmihradských Sasů	48
III.8 Sedmihradsko, součást Habsburské monarchie.....	50
III.9 Císař Josef II. a osvícenské reformy.....	52
III.10 Revoluční rok 1848, Stephan Ludwig Roth	53
III.11 Zemský sněm v Hermannstadtu	55
III.12 Sedmihradsko, součást Uherska	56
III.13 Zrušení samosprávné oblasti „ <i>královské půdy</i> “	57
III.14 Sedmihradsko, součást Rumunského království	60
III.15 Druhá světová válka	63
III.16 Kapitulace a evakuace	65
III.17 Odvezení do Sovětského svazu a vyvlastnění	66

III.18 Poválečná postižení sedmihradských Sasů.....	68
III.19 Sedmihradští Sasové v socialistickém Rumunsku.....	69
III.20 Slučování rodin a proces emigrace.....	71
III.21 Sedmihradští Sasové po Ceaușescovi.....	72
III.22 Shrnutí	75
IV. Etnicita sedmihradských Sasů.....	77
IV.1 Současné projevy etnické identity sedmihradských Sasů	77
IV.2 Etnodiferencující znaky sedmihradských Sasů	80
IV.3 Jazyk.....	83
IV.4 Církev.....	86
IV.5 Svátky a slavnosti.....	88
IV.6 Projev <i>Erbe und Zukunft</i> Paula Philippi.....	90
IV.7 Shrnutí	92
V. Migrace sedmihradských Sasů	95
V.1 Demografická struktura saské populace v současném Rumunsku	99
V.2 Moderní migrační vlny sedmihradských Sasů.....	99
V.3 Integrace sedmihradských Sasů v novém prostředí.....	103
V.4 Návraty jednotlivců	105
V.5 Současné migrační tendence.....	106
V.6 Hodnocení rozhodnutí o emigraci	108
V.7 Shrnutí	109
VI. Generační otázka sedmihradských Sasů	111
VI.1 Pohled saských elit.....	112
VI.2 Pohled mladé generace.....	113
VI.3 Pohled zvenčí	115
VI.4 Pohled starší generace	117
VI.5 Pohled evangelických farářů	118
VI.6 Shrnutí	120
VII. Sedmihradští Sasové v jinoetnickém prostředí	122
VII.1 Pohled sedmihradských Sasů na Rumuny	129
VII.2 Pohled Rumunů na sedmihradské Sasy	130
VII.3 Shrnutí.....	132
VIII. Revitalizační snahy a jejich aktéři	134
VIII.1 Etnorevitalizační hnutí.....	145
VIII.2 Rámování identity sedmihradských Sasů	150
VIII.3 Shrnutí	153

IX. Politický život sedmihradských Sasů	154
IX.1 Politika in – formování.....	156
IX.2 Demokratické fórum Němců v Rumunsku.....	158
IX.3 Klaus Johannis a jeho politická kariéra.....	161
IX.4 Rozhovor s Hansem Kleinem.....	163
IX.5 Pohled zdola	169
IX.6 Shrnutí	170
X. Konstrukce paměti sedmihradských Sasů	173
X.1 Paměť	177
X.2 Vzpomínky generace dnešních osmdesátníků	179
X.3 Vzpomínky generace dnešních padesátníků	181
X.4 Shrnutí	183
XI. Životní příběhy sedmihradských Sasů	184
XI.1 Životní příběh Otto Wagnera	186
XI.2 Pohřební řeč věnovaná vzpomínce na Ottu Wagnera staršího	196
XI.3 Shrnutí	200
XII. Závěr	202
Seznam literatury	208
Internetové zdroje.....	214
Seznam příloh.....	215

I. Úvod

Předkládaná práce přibližuje současný stav národnostní menšiny sedmihradských Sasů v Rumunsku. Klade si za cíl uvést téma dějin a kultury sedmihradských Sasů, v širším pohledu rumunských Němců, do českého prostředí. Všímá si konstruování etnické identity, vyjednávání skupinové legitimizace a vztahu konkrétních aktérů sociálních procesů k vlastní skupině a k majoritě. V souvislosti s revitalizačními aktivitami sedmihradských Sasů lze užít termínu *politiky identit*.

Při sledování kultury sedmihradských Sasů je nutné brát v potaz jejich lokace v transnacionálním prostoru, vztah k sedmihradskému historickému prostředí a sledovat formulování fenoménu domova. Je důležité poukázat na historicko – politický vývoj, jenž má zejména v rámci moderních dějin 20. století formativní charakter pro dnešní situaci sledovaného společenství. S událostmi moderních dějin souvisí migrační jevy a problém života v diasporickém prostředí. Ke zmíněným fenoménům se váže problematika vztahu menšiny s majoritou, ať už v Sedmihradsku nebo například v Německu.

Pro pochopení a promýšlení současné situace sedmihradských Sasů je nezbytné poukázat na menšinové spolky a organizace deklarující cíle v podobě oživení a udržení jazyka, kultury a tradic s aktivní veřejnou snahou o sebeidentifikaci jednotlivců a přihlášení se k etnické identitě společenství. Revitalizační aktivity jsou pojímány jako procesy související s diskursivními charakteristikami etnicity a etnické mobilizace.

Bližší zaměření výzkumu se týká především deskripce a promýšlení situace sedmihradských Sasů v domácím sedmihradském prostředí, zejména v rámci venkovských lokalit jádrové oblasti saského osídlení – tzv. *Altlandu*. Nepočetnost saského osídlení znamená pro mnohé aktéry zápas o sebezáchovu saské kultury v Sedmihradsku. Revitalizační aktivity různého druhu jsou podporovány zejména z prostředí saské diaspory ve Spolkové republice Německo, kde je získávána vedle ideové inspirace též finanční podpora. V této souvislosti je nutné odkázat na koncepty *transnacionalismu* a nadnárodních *sociálních sítí*, v jejichž kontextech sedmihradští Sasové provádějí své aktivity etnomobilizace na různých úrovních společnosti.

Práce o sedmihradských Sasech má etnologický charakter. Jádrové kapitoly byly zpracovány na základě dlouhodobých terénních výzkumů, jež byly vedeny s cílem porozumět etnickým procesům, modelům chování aktérů, jejich vztahu k celku společnosti a komplexním jevům, ovlivňujícím proměnlivý charakter celé problematiky.

Na tomto místě je třeba jednoznačně přiznat angažovanost pozice terénního výzkumníka. V rámci opakovaných badatelských cest a setkání se sedmihradskými Sasy se vyvinul k mnohým z nich partnerský vztah, jenž musel dozajista ovlivnit výsledné formulace. Na druhou stranu tyto skutečnosti umožnily hlubší vhled do studované problematiky, porozumění sociální realitě v kontextu historických změn a otevřely nové, zpočátku netušené kontexty. Angažovanost a reflexivita výzkumu znamenaly též vytvoření kladného vztahu k menšinovému společenství jako celku a osobní obdiv k historickým výkonům sedmihradských Sasů v domácím i diasporickém prostředí.¹

Zachycení a promýšlení sociálních skutečností je podloženo teoretickými východisky, na která odkazuje úvodní kapitola s epistemologickými souvislostmi a základními koncepty práce. Dále je v úvodu popsána podoba a průběh výzkumu, včetně analýzy metod a technik bádání s analýzou pramenů. Na charakter terénních výzkumů bude odkazováno dále v průběhu příslušných kapitol a v poznámkovém aparátu. V jádru teoretických úvah stojí myšlenka, podpořená desítkami etnografických interview a pozorování, o aktivním a konstruktivním chování členů společenství v sociálním kontextu vzhledem k celkovému obrazu etnické identity společenství. Aktérské chování jedinců má význam pro celkový obraz etnicity, jako entity fluidní a proměnlivé s diskursivním charakterem. Jednotliví nositelé etnicity se představují v rámci sociálních polí a habitů, jejichž podoby jsou kontextuálně podmíněné.²

Další kapitola podává souhrnný přehled německojazyčných národnostních menšin v Rumunsku a jejich historického vývoje. Popsané skupiny vystupují spolu se sedmihradskými Sasy při vyjednávání svých menšinových požadavků se státem pod

¹ PAVLÁSEK, M. – NOSKOVÁ, J. (eds.): *Když výzkum, tak kvalitativní. Serpentinami bádání v terénu*. Brno: Masarykova univerzita 2013, s. 5 – 17.

² BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*. Praha: Karolinum 1998.

označením rumunští Němci. Následuje příběh etnogeneze a historického vývoje sedmihradských Sasů s důrazem na moderní dějiny, jež měly určující význam pro současnou podobu zkoumaného společenství. Jádrové kapitoly se na základě terénních výzkumů věnují konceptům etnické re-identifikace, problematice migrace a transnacionalismu nebo mezigeneračním vztahům. Významné jsou též stati o politických rámcích a aktérství revitalizačních aktivit založené na konceptu *rámování* (*framing*), které umožňují formulování a prosazování politických cílů společenství. Fenomény vztahu minority a majority či vyjednávání etnické identity v rámci jinoetnického prostředí souvisí s klíčovými pojmy fluidity, etnické hybridity a hranic. Závěrečné kapitoly se věnují vztahu sedmihradských Sasů ke skupinové paměti a narativním vyprávění osobních příběhů jednotlivých aktérů. Paměť je v této souvislosti chápána jako společensky podmíněná entita, jež objektivizuje a kontextualizuje minulost. Závěr práce shrnuje teoretická východiska a promýšlí hranice revitalizačních snah.

I.1 Cesta za sedmihradskými Sasy

O sedmihradských Sasech jsem se poprvé dozvěděl před první cestou do Rumunska v létě roku 2000. Plánovali jsme kromě jiného cestu do rumunského pohoří Piatra – Craiului.³ Na zpáteční cestě jsme se zastavili v historických saských oblastech transylvánské vysočiny. Z knihy Michaela Weithmanna, *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*, jsem nastudoval základní informace o saských dějinách. Jejich dějinný příběh mne již tehdy velmi zaujal.⁴

Když jsme sestoupili ze svahů jižních Karpat, putovali jsme vlakem nejprve do historických saských měst Kronstadtu (Braşov) a Schäßburgu (Sighişoara). V těchto městech mne překvapila povědomá gotická architektura s urbanistickým plánem známým z historických měst střední Evropy. Dál jsme pokračovali vlakem údolím řeky Große Kokel (Târnava Mare). Vystoupili jsme na zastávce v Elisabethstadt

³ Toto pohoří je sedmihradskými Sasy velmi opěvované pro nádherné výhledy ze strmého monolitního vápencového masivu. V němčině nese název *Königssteingebirge*.

⁴ Srov. WEITHMANN, M.: *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*. Praha: Vyšehrad 1996.

(Dumbrăveni) a pokračovali pěšky do bočního údolí. Silnice mírně stoupala mezi zalesněnými zelenými kopci, když se po třech kilometrech otevřel impozantní pohled na dominantu saského opevněného kostela v Birthälmu (Biertan). Pokračovali jsme vsí po silnici, kolem níž byly ulicově seřazeny saské statky až k náměstí pod kostelem. Vše mi připadalo důvěrně známé a domácí. Nocleh jsme vyjednali na faře v areálu opevněného kostela. Německy jsme pohovořili s rodinou luteránského pastora a uložili se pod širým nebem chráněni mohutnými hradbami pevnostního komplexu. Ráno mne vzbudil hlas saské stařenky, která zaháněla slepice a zvědavě se mne ptala, odkud jsem, a co je v Čechách nového. Popovídali jsme si jako milí sousedé. Tyto první přátelské kontakty a známý jazyk mi v mysli opět navodily pocit něčeho důvěrně známého. Řekl jsem si, okouzlen tímto místem, že se do Birthälmu ještě vrátím. Putovali jsme dalšími saskými obcemi Reichsdorf (Richiș) a Meschen (Moșna), odkud jsme se dostali do většího saského města Mediasch (Mediaș). Vlakem jsme opustili historickou saskou oblast *Altland*. Cestou k maďarským hranicím jsem přemítal o výjimečnosti a zajímavosti tohoto etnického ostrova západní kultury v Rumunsku.⁵

V dalším roce jsem se do Sedmihradska vrátil. Cestou do pohoří Retezat jsem navštívil nejdůležitější ze saských měst Hermannstadt (Sibiu), kde jsem obdivoval barokní stavby, rozlehlá náměstí i krásnou polohu města pod svahy ostře se zvedajících jižních Karpat. Prošel jsem též několik saských vesnic v okolí města, ale do Birthälmu jsem se již nedostal.

Můj zájem o dějiny a současnost saské kultury v Sedmihradsku neutichal ani v dalších letech. Jako student kulturní historie jsem se v rámci studia na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity kromě jiného zabýval též problematikou nacionalismu a národních hnutí. Část mé rodiny má blízko k okruhu vídeňských Čechů, s nimiž jsem se na rodinných setkáních střetával. Deníkové záznamy nevlastního pradědečka Františka Holana, týkající se jeho spolkových aktivit v prostředí vídeňských Čechů, jsem publikoval v časopise Jihočeského muzea. Postupně jsem se seznamoval se

⁵ K sedmihradské geografii a místním německojazyčným označením srov. PŘÍLOHA č. 3: Mapa německé topografie Sedmihradska. K Birthälmu srov. PŘÍLOHA č. 8: Obrazová dokumentace opevněného kostela (Kirchenburg) v Birthälmu.

zmizelou kulturou českých Němců a kladl si otázky o rychlých koncích staletých tradičních kultur v prostředí globalizovaného světa.⁶

Všechny tyto zčásti nevědomé pohnutky a zájmy o německé jazykové prostředí a menšinovou problematiku mne dovedly po několika letech k návratu ke studiu kultury sedmihradských Sasů, o jejímž bezprostředním zániku byli mnozí přesvědčeni. V rámci doktorandského studia oboru etnologie na Ústavu etnologie FF UK jsem se začal zabývat současným stavem národnostní menšiny sedmihradských Sasů. V roce 2011 jsem se po deseti letech opět vydal do Sedmihradska na svůj první terénní výzkum. Za své sídelní místo a výchozí bod mých výzkumných výprav jsem si zvolil historicky významný a již známý Birthälm.⁷

I.2 Výzkumné téma, terén a průběh výzkumu

Před prvním výzkumným pobytem jsem si v souvislosti se sedmihradskými Sasy stanovil vstupní hypotézy. Sedmihradští Sasové byli v jejich rámci považováni za homogenní skupinu, žijící v mezietnickém napětí s majoritními Rumuny, tísnící se v ohrožení kolem svých opevněných kostelů. Etnická identita byla v případě sedmihradských Sasů uvažována jako statická kategorie s poměrně snadnou deskripcí. Byl jsem též přesvědčen o nevyhnutelném zániku této národnostní menšiny.

Během prvního terénního výzkumu byly tyto mé vstupní hypotézy zásadně narušeny. Bylo nutné je redefinovat. Nové pojetí si vyžádalo strukturální pohled na zkoumanou skupinu. Bylo nezbytné odložit představu o vnitřní jednotě a statickosti saské společnosti. Kategorie etnicity se začala jevit jako aktérská a fluidní. Díky změně přístupu zmizely v mé představě zřetelné kontury společnosti. Sledované téma se projevilo jako nekonečně proměnlivé a těžko uchopitelné. Generační rozdíly a různé životní příběhy ovlivňovaly různost akcentů a pohledů uvnitř skupiny. Vědomí blízkého konce rozhodně nebylo (alespoň ne jednoznačně) členy společenství vnímáno

⁶ DRS, T.: *Vzpomínky vídeňského Čecha Vladimíra Holana (edice pamětí)*. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 4/2002, s. 327 – 341.

⁷ V případě vlastních názvů měst a obcí budou v dalších kapitolách práce používány jejich německé verze. Bude tak vyhověno slovníku a optice informátorů a autorů z řad sedmihradských Sasů. První užití konkrétního označení obce v němčině bude doplněno o rumunský překlad. Dále už budou uváděny jen v němčině. Srov. PŘÍLOHA č. 1: Německo – rumunský slovník použitých geografických názvů.

jako zásadní problém aktérů revitalizačních snah a nositelů etnických procesů. Transnacionální charakter života a neustálý pohyb též přispíval ke znásobení neznámých veličin a k nemožnosti jednotného statického pohledu a deskripce. Z úvodních hypotéz se potvrzovala snad jen myšlenka o svázanosti sedmihradských Sasů se svým historickým příběhem a důsledné trvání na své historické výlučnosti a významnosti v rámci sedmihradského regionu.

Z narušení vstupní představy a následného zmatení vykristalizovala nová témata a výzkumné otázky. Bylo nutné se znovu zeptat, kdo jsou dnes sedmihradští Sasové a jak se *sebevymezují*. Korekci pohledu si žádal též jejich vztah k majoritě. Zajímaly mne akcenty historických událostí, které dle sedmihradských Sasů nejvíce ovlivnily jejich současný stav. Další výzkumná otázka se ptala, kdo je nositelem a reprezentantem etnické identity a případně, jak je determinován vnější obraz společenství jednotlivými aktéry, spolky, politiky nebo saskou evangelickou církví. Jednou z klíčových otázek se stalo téma cesty saské společnosti k postupné asimilaci nebo opačným směrem k novému etnickému vymezení, redefinování skupinové identity a její revitalizaci. V rámci problematiky transnacionalismu se jevil zajímavým problém vztahů a pohybu emigrantů a těch, kteří v Sedmihradsku zůstali. V neposlední řadě mne zajímala emoční rovina problému, tedy postižení vnitřních motivací, sebehodnocení a vnímání případného konce saského příběhu. To bylo možné popsat na základě dlouhodobých a opakovaných pobytů a získání důvěry mezi sedmihradskými Sasy.

Terénní výzkum byl omezen na sedmihradské Sasy, kteří stále žijí ve svých historických lokalitách v Sedmihradsku. Byly konkretizovány venkovské obce s posledními významnějšími zbytky saského osídlení a jejich kulturní relikty. Navzdory tomuto omezení se projevoval fluidní a proměnlivý rozměr tématu s různými verzemi jednotlivých aktérů v odlišných kontextech. První badatelská návštěva v roce 2011 byla zaměřena na obecnou problematiku etnicity sedmihradských Sasů a jejich rozlišovacích znaků. Byly použity dotazníky v němčině i v rumunštině, jež byly osobně distribuovány. Při vyplňování dotazníků informátory jim byly následně kladeny doplňující otázky, takže se místy výzkumný proces změnil v polostrukturovaný rozhovor. Další výzkumný pobyt v roce 2013 byl zacílen na téma

mezigeneračních vztahů. Dotazníkové výzkumy byly postupně nahrazovány různými typy rozhovorů a také dlouhodobým pozorováním. Terénní výzkum v roce 2014 si kladl za cíl postihnout problematiku migrace a v roce 2015 se výzkumné otázky týkaly fenoménů paměti a politické reprezentace. Kromě studia písemných materiálů opět dominovaly rozhovory s informátory a zúčastněná pozorování. Dotazníkové výzkumy byly postupně marginalizovány.⁸

Centrum terénních badatelských aktivit a přechodný domov tvořila historicky významná a hojně navštěvovaná vesnice Birthälm, odkud byly konány badatelské výpravy do dalších vesnic a též vzdálenější cesty do historických saských měst Hermannstadtu, Mediasche nebo Schäßburgu. Do měst jsem vyrážel zejména na domluvené schůzky s představiteli saských elit (faráři, vzdělanci, politikové). Návštěvy saských vesnic byly voleny podle charakteru jejich saského osídlení a místních specifických znaků. Birthälm byl vybrán jako centrum výzkumů díky předchozí obeznamení s jeho prostředím. Jeho výběr se ukázal jako správný. Ani v Birthälmě nebylo saské osídlení jednotné a homogenní. Vedle sebe zde žily malé skupiny původních obyvatel, kteří neodešli. Mezi těmito skupinami nepanovala názorová shoda na konkrétní projevy etnické identity a její každodenní prožívání. Mám zde na mysli především vztah k saské evangelické církvi a prostředí kostela, nebo způsobu obživy a otevřenosti vůči vnějšímu světu. Do Birthälmě přijížděli na krátké i delší pobyty saští emigranti ze zahraničí. Bylo zajímavé sledovat shledávání bývalých kamarádů a sousedů různých generací a proměnu jejich vzájemných vztahů. Díky pozorováním a rozhovorům bylo možné postihnout jejich vztah k majetku a sociální stratifikaci. Vedle sedmihradských Sasů žijí v Birthälmě mnohé rodiny v prostředí smíšených manželství. Bylo zde možno zkoumat meziethnické vztahy a též pohled Rumunů na sedmihradské Sasy. Díky opakovaným pobytům v této obci byly s některými aktéry navázány důvěrnější vztahy. Došlo k určitému zvnitřnění tématu.

V souvislosti s reflexivitou etnologického terénního bádání je nutno zmínit různé podoby vztahů mezi výzkumníkem a informátory. Díky opakovanému vstupování do terénu a do výzkumného procesu mohlo dojít k postižení a odhalení

⁸ K problematice dotazníkových výzkumů, pozorování i rozhovorů srov. Miroslav Disman. DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2002. Dále k metodám kvalitativního výzkumu srov. HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál 2005.

vnitřních motivací a hodnocení. Vědomě jsem se snažil potlačit objektivizující expertní pozici a vystupovat v jednáních s informátory jako neznalý zájemce o kulturu a historii sedmihradských Sasů. Díky přenesení důrazu z objektivizujících dotazníkových výzkumů na rozhovory a pozorování a návratům ke stejným lidem bylo možno dosáhnout určité míry vhledu a „zasvěcení“ do tématu. Přesto je nutno přijmout fakt, že se stále jedná „jen“ o vnější pohled a neúplné (pro mnohé aktéry nesprávné) postihování kontextuální sociální reality. Kontakt s informátory mi umožňovala především znalost německého jazyka, který však není pro sedmihradské Sasy, mluvící tradičním dialektem „*sächsisch*“, rodným jazykem. Při delším výzkumném kontaktu s Rumuny jsem využíval překladatelů. Měl jsem též k dispozici rumunské verze dotazníků se specifickými otázkami. Konfliktní charakter mohla mít pro průběh výzkumu srážka každodenního času aktéra a svátečního (výzkumného) času etnologa. Reprezentace sociální reality jednotlivými aktéry oslovenými výzkumníkem je jistě omezená vzhledem k proměnlivosti a komplexitě společenských struktur. Přes přiznaná a uvědomovaná epistemologická úskalí bylo možno měnit vztah a pohled na informátory z objektivizovaných zdrojů dat na pracovní partnery a nakonec u některých na rodinné přátele, kteří mi otevřeli brány do svého světa.

V duchu přiznaného subjektivního postavení badatele je znovu nutno zdůraznit reflexivní charakter zkoumání a otevřeně projevit sympatie ke kultuře a společnosti sedmihradských Sasů. Tato pozice nutně ovlivňuje výsledky bádání a předkládaný obraz saské společnosti. Při pátrání po původu sympatií k sedmihradským Sasům je možno v podvědomí nalézt jejich jazykovou blízkost výzkumníkovi, reprezentaci západních (tedy blízkých) kulturních modelů nebo obraz (jistě zjednodušující a falešný) kladných hrdinů, navíc početně slabých a potenciálně ohrožených, jak jej sedmihradští Sasové často předkládají ve své produkci. Přes zmíněná přiznání chci věřit, že saský element ze sedmihradského prostoru ve střednědobém horizontu nezmizí.

I.3 Prameny poznání

Pro poznání dějin a reálií sedmihradských Sasů je nutno studovat odbornou literární produkci. K dispozici je celá řada odborných knih o historii sedmihradských Sasů. Jednotným jmenovatelem je vyzdvihování vlastních zásluh, potvrzování zásadnosti svého dějinného významu a pocit beznaděje v případě negativního ovlivnění malého etnického společenství „velkými“ událostmi moderních dějin. Jiná díla se věnují folklórním aspektům saské kultury, zejména krojům, tanci nebo tradičním pokrmům. Využitelné jsou internetové stránky organizací a spolků sedmihradských Sasů v Rumunsku, zejména těch v emigraci. Obecné přehledové pohledy zachycují sedmihradské Sasy jako ohroženou národnostní menšinu s velkým historickým významem. Zabývají se možnostmi jejich záchrany.

Překvapivé je, že nejsou k dispozici téměř žádné sociologické či etnologické studie, zachycující jejich současný stav, vnitřní motivace a sociální pohyby. Tato zarážející skutečnost je podpořena poznatkem z terénu, kde jsem při opakovaných pobytech nenarazil na jiné terénní výzkumníky, ač lokalit vhodných pro terénní výzkum ve venkovském prostředí Sedmihradska rozhodně není mnoho. Též informátoři většinou potvrzovali, že se s podobnými badatelskými otázkami vůbec nesetkali.

Vedle expertní vědecké produkce, zejména zmiňované historiografie, existuje celá řada místopisných děl a rodácké literatury. Popularizační a informativní texty produkují též spolky sedmihradských Sasů a politická sdružení. Z beletristických textů je možno vyzdvihnout témata stesku po opuštění a zaniklém domově nebo nostalgii po „*starých dobrých časech*“. Při terénních výzkumech přinášejí informátoři prameny osobní povahy. Jedná se zejména o korespondenci, paměti nebo smuteční projevy, které byly též využity. Stěžejními prameny však byla narativní etnografická interview a dotazníkové záznamy. Jejich charakter bude popsán v rámci příslušných kapitol.⁹

⁹ Mám zde na mysli především kapitolu IV. Etnicita sedmihradských Sasů a kapitolu V. Migrace sedmihradských Sasů.

I.4 Teoretické ukotvení práce

V současném globalizovaném světě je možno vysledovat oslabení role fenoménu hranice a státu. Od 60. let došlo k novému rozmachu etnických hnutí a emancipačních procesů. Proti sobě dnes dále stojí unifikační a globalizační tendence s regionálními hnutími, jež vyzdvihují pojmy decentralizace a partikularismu. V tradičním pojetí etnicity, související od dob německého romantismu s fenomény jazyka, kultury nebo mravů, byl národ chápán jako odvěká objektivní kategorie. Naopak postmoderní úvahy pojmají národ jako sociální výtvar a produkt lidské kultury. Jistým usmiřujícím proudem mezi krajními polohami primordialismu a konstruktivismu je názor hovořící o předmoderních kořenech národních hnutí. K těmto usmiřujícím názorům se hlásí též tato práce.¹⁰

Etnicita může být chápána jako jedna z možných podob kolektivní identity s konkrétními aspekty sociálního chování. V případě sedmihradských Sasů etnicita projevuje fluidní charakter, kdy se tolerantně a otevřeně projevuje vůči majoritní kultuře. Prostor Sedmihradska je minimálně ve vztahu rumunské a saské kultury bez projevů etnické intolerance. Je možno mluvit o multikulturním terénu, ve kterém se skupiny obyvatelstva projevují jako jednotlivé složky participující na celkové kulturní diverzitě regionu.¹¹

Zejména pro saské elity je cílem přetrvání etnické pospolitosti sedmihradských Sasů a nalezení nové definice a místa pro jejich etnickou identitu. V multikulturním prostoru Sedmihradska je jejich cílem integrace a obohacení celé společnosti vlivy a kulturou sedmihradských Sasů. Vazba na vlastní etnickou identitu sedmihradských Sasů, chápána jako do jisté míry omezující element, je potlačena ve prospěch otevřenosti vůči jiným složkám obyvatelstva. Při sledování celkového cíle, kterým je přetrvání saské společnosti, se sedmihradští Sasové při své početní slabosti nemohou vyhnout transformačním procesům a přizpůsobivosti vůči faktorům ovlivňujícím vývoj

¹⁰ Srov. ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon 2009.

¹¹ Historicky problematické jsou vztahy mezi Rumuny a Maďary v Sedmihradsku. V této souvislosti je možné mluvit o srážce dvou velkých nacionalismů. K fluidnímu charakteru etnicity srov. ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon 2012.

celku majoritní společnosti. Výsledkem těchto snah je zvýšená prostupnost kulturních hranic.¹²

Stěžejní teoretickou rovinou předkládané práce o sedmihradských Sasech je problematika etnicity. Na základě etnických projevů národnostní menšiny sedmihradských Sasů lze souhlasit s tvrzením, že etnicita je vnitřně složitý, komplexní a zejména vývojově aktivní jev, který je postihován z různých pozic. Není účelem této kapitoly pokusit se o vyčerpávající souhrn teoretických přístupů k problematice etnicity ani vyjmenovat různé etnické definice. Lze však uvést některé z teorií, jež mohou být považovány z hlediska výzkumu za inspirativní či hodné polemiky. V dalších částech práce pak bude k těmto teoretickým přístupům odkazováno. Etnicitu lze vnímat například skrze konstitutivní komponenty jazyka, území, náboženství, historického příběhu nebo kulturně-psychologických nebo hospodářsko-společenských podobností. Je možno přemýšlet o objektivnosti nebo subjektivnosti tohoto fenoménu, o aktivní či pasivní pozici jeho aktérů.¹³

V rámci revitalizačních aktivit a aktérů revitalizačních snah je vyzdvihován především axiom o etnicitě, jako neměnné historické danosti nepodléhající vývojovým změnám. Etnicita má být členům etnického společenství vrozena. *Primordialistické koncepty* jsou většinou z akademických pozic odmítány. Kritiky je zdůrazňována instrumentální povaha těchto názorů pro argumentaci nacionálních politiků a revitalizačních snah. Prizmatem primordialistických paradigmat nahlíží na svou identitu též aktéři menšinového života v každodenní sféře. Primordialistické sentimenty jsou přítomné v myšlení i projevech sedmihradských Sasů. Do sféry myšlené mytologie je možno zařadit mýty o jednotě původu, náboženství, jazyka nebo obývaného území. Tyto primordialistické fenomény, coby neměnné a nezpochybňované veličiny, jsou aktéry internalizovány a dále tradovány. Ačkoliv jsou primordialistické koncepty kritizovány jako nevědecké a nekritické, je nutné je brát v potaz při promýšlení jejich rolí ve strukturách zkoumané společenské entity i v každodenním životě jejich jednotlivých členů. Podstatné je především jejich emické

¹² K tomu srov. kapitola IV. Etnicita sedmihradských Sasů.

¹³ V českém prostředí provedl přehled základních teorií nejnověji: HORÁLEK, A.: *Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurs prizmatem aktivity a objektivity etnicity*. Český lid 1, 99/2012, s. 23 – 43.

hledisko, které je akademickým modernisticko-konstruktivistickým konceptem vzdálenější.

Na opačné straně pomyslného spektra stojí *modernisticko-konstruktivistické přístupy* považující etnicitu za kulturně vyprodukovaný sociální výtvar, jenž byl ahistoricky naroubován na předchozí historické epochy. Etnicita je v tomto pojetí pojímána jako překonaný intelektuální výtvar a konstrukt související v době svého vzniku s procesy modernizace a industrializace, či případně se změnou společenských struktur a postupným vznikem občanské společnosti. Toto pojetí například u *Ernsta Gellnera* vnímá etnicitu jako nástroj politického nacionalismu. Oponenty je však kritizováno pro svůj europocentrismus. Na druhou stranu je třeba uznat vliv rozsáhlých společensko-ekonomických proměn na nové konstituování moderního národního vědomí občanské společnosti. Etnicita zde není odvěká a latentní, nýbrž má charakter instrumentálního konstruktu.¹⁴

V rámci *modernisticko-konstruktivistické teorie* vyzdvihuje též *Miroslav Hroch* spjatost etnického vědomí s industrializací a upozorňuje na tři fáze národního vědomí. Na počátku stojí kulturní aktivity politicky indiferentních intelektuálů, které nabírají postupně politický charakter a jsou předmětem agitace. Šíření společenského nacionálního vědomí přechází v masové národní hnutí s politickými cíli. Na počátku etnického vědomí stojí intelektuální aktivity, jejichž výsledky jsou celospolečensky intralizovány v procesu nacionálních aktivit.¹⁵

Představitel konceptu *etnonacionalismu* *Walker Connor* pojímá též etnicitu a nacionalismus jako ekvivalenty. Zdůrazňuje význam nástrojů – instrumentů, jako například jazyka, pro konstituování politického národa a vyjádření odlišnosti od souběžně vznikajících národních jednotek. Nacionalismus je dle jeho názoru programem k přetvoření území v národní teritorium. Etnicita je představou vzniklou díky instrumentární map, pomníků, národní symboliky a míst paměti. Díky této výbavě

¹⁴ Srov. GELLNER, A.: *Národy a nacionalismus*. Praha: Hřibál Praha1993.

¹⁵ Srov. HROCH, M.: *V národním zájmu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999. K historickému vývoji nacionalismu též: HOBSBAWM, E.: *Národy a nacionalismus od roku 1780*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2000.

je prostor nacionalizován a národ teritorializován. Také zde je přítomna myšlenka etnické pospolitosti a národního vědomí internalizovaná jednotlivcům.¹⁶

Stěžejní koncepty s velkým významem pro předkládanou práci tvoří paradigmata *Thomase Hyllanda Eriksena*. Podle jeho názoru jsou etnické skupiny založeny na principu sebevymezení vůči ostatním konkurenčním etnikům. Etnická skupina vytvoří symboly pro určení hranic mezi „*My*“ a „*Oni*“. Kulturní symboly primárně neslouží pro vyjádření příslušnosti k dané skupině, ale jsou nástroji diferenciací od ostatních. Etnicita je závislá na okolnostech a má situační charakter. V rámci tzv. *situacionismu* je etnicita determinována prostředím. Odlišné možnosti mají vliv na různé kulturní vzorce a normy. Etnicita je proměnlivá v čase a prostoru. Je především aspektem vztahu. Etnicita není neměnná a stabilní, ale má fluidní charakter a je nepřetržitě proměňována.¹⁷

Podle *Benedicta Andersona* je etnicita utvářena vědomím kolektivity. Vznik a masové rozšíření médií vede mimo jiné k prolamování obzorů a formování nových typů společenství. Moderní národy se vyznačují bezprostřednějším kontaktem mezi jedincem a společností. V tomto pojetí je národ konstruktem mediálního časoprostoru, založeným na sdílení společenských informací, bez potřeby teritoriální blízkosti. V Andersonově pojetí se etnicita vyznačuje sdílením časoprostoru. Je fenoménem, jenž je svými nositeli vědomě i nevědomě re-formován, v čemž spatřuji myšlenkovou blízkost a inspiraci pro tuto práci.¹⁸

V rámci odsouzení primordialistické koncepce modernisty, kteří etnicitu považují za vykonstruovaný kulturní produkt související s termíny modernizace a industrializace, se při promýšlení etnické identity sedmihradských Sasů pro mne jeví jako nosné především teorie uznávající předmoderní podoby fenoménu etnicity. Na tomto místě je třeba zdůraznit zejména termín *ethnie*, jenž je *A. D. Smithem* chápán jako zdroj mýtů, hodnot a sdílených idejí, které z *ethnies* vyvěrají už v předmoderní době. *Ethnies* determinují společenskou paměť a kolektivní mytologii. Zahrnují v sobě

¹⁶ CONNOR, W.: *Ethnonationalism: the quest for understanding*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1994.

¹⁷ ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon 2012.

¹⁸ BENEDICT, A.: *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2008.

těž příběhy etnogeneze, jednotu národa a jeho teritoria, které předznamenávají politické nároky společenství. Tento koncept je inspirativní při výzkumu etnicity sedmihradských Sasů, kdy i v předmoderní éře lze sledovat existenci skupinové identity a etnické sounáležitosti. Etnicita je zde vždy přítomná a má kontextuální charakter. Etnicita není totožná s pojmem národa. Je pojímána jako širší fenomén, jenž má oproti pojetí národa předmoderní kořeny.¹⁹

S podobným názorem vystupuje J. A. Armstrong, podle jehož konceptu má etnicita mimočasový rozměr a transcendentální charakter. Oproti etnicitě mají termíny národa a nacionalismu moderní charakter, který je odvozen od etnicity. Také zde se projevuje dichotomie etnicity a moderního nacionalismu. V jeho pojetí je etnicita entitou časově lineární s proměnlivým obsahem. *Etnicimus* tedy odděluje etnicitu od nacionalismu.²⁰

Za další přístup spojující primordialismus s konstruktivismem je považována tzv. *Teorie jednání Pierra Bourdieu*. Tento přístup je při promýšlení etnické identity sedmihradských Sasů příhodný právě pro jeho situační charakter a zohlednění podmínek etnika v multietnických oblastech. Je uplatnitelný též v případně kolize náboženských a národních identit. Termín *habitus* v rámci této teorie znamená systém trvalých a přenositelných dispozic, který slouží při zapojení předchozích zkušeností jako matrice vnímání, chápání a jednání. Trvalost a všudypřítomnost *habitu* má primordialistický charakter. Společenský charakter etnicity je závislý na okolnostech s proměnlivým situačním charakterem. *Habitus* má rituální podobu závislou na neustálém opakování a stvrzování řádu. Aplikaci *Teorie jednání* na fenomén etnicity provedl kulturalista Carter Bentley, podle jehož názoru jsou pojmy etnicita a kultura neoddělitelné a zaměnitelné. Etnicita je v jeho pojetí chápána behaviorálně, jako žitá zkušenost, jež není politicky podmíněná. Také zde dochází k oddělení pojmů etnicity a nacionalismu, který je v této souvislosti pojímán jako konstrukce utvářená podvědomými zájmy společnosti.²¹

¹⁹ Srov. SMITH, A.: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell 1986.

²⁰ Srov. ARMSTRONG, J.: *Nations before Nationalism*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press 1982.

²¹ BOURDIEU, P.: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge Studies in Social Anthropology, No. 16. Cambridge, London: Cambridge University Press 1977. BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*. Praha: Nakladatelství Karolinum 1998. Dále k aplikaci teorie habitu srov. BENTLEY, C.: *Ethnicity and Practice*. *Comparative Studies in Society and History* 29, 1987, s. 24 – 55.

Velmi přínosný a vhodný pro výzkum současného stavu a kultury sedmihradských Sasů, jejichž naprostá většina žije mimo Sedmihradsko, a přesto neztratila vazby na bývalý domov, je koncept *transnacionalismu* a *sociálních diasporických sítí*. Možná definice mluví o *transnacionalismu*, jako o označení situace a charakteru sociálních formací, které soustavně překračují teritoriální, kulturní a náboženské hranice. Vznik a přetrvávání transnacionálního způsobu existence má různé dopady na život jedince uvnitř této formace. Historie toho pojmu sahá do 80. let 20. století, kdy antropologové a sociologové promýšleli dopady globalizace a její důsledky v podobě intenzifikace pohybu lidí, myšlenek a zboží. V odlišné rovině se *transnacionalismus* projevuje v imaginativní podobě myšlení, kdy je jedincem udržena představa přináležení k partikulárním deteritorializovaným mikrosvětům. Přes značnou geografickou vzdálenost a aktuální sepětí s novým domovem jsou udržovány stále vazby různého druhu, jejichž charakter se sice mění, ale identifikační a integrační síly nemusí nutně slábnout. Migrace tak není chápána jako jednosměrný dokonavý proces, ale jako stav umožňující angažmá transmigranta v obou kvalitativně odlišných sociálních mikrosvětích. V případě sedmihradských Sasů jsou transnacionální vazby posíleny relativní blízkostí Sedmihradska a diaspor v Německu či v Rakousku. Nejuceleněji se tímto tématem zabýval v českém prostředí *Csaba Szaló*. Problematiku charakteru transmigračního pohybu otevřel již dříve *Wakeman*. Typologii transnacionálního myšlení sestavil *Steven Vertovec*. Dary jako sociální instituce pojímala *Pnina Werbner*. Problematikou diasporických sítí a jejich multiplicitních vazeb se zabýval *Peter van der Veer*.²²

Významné a podnětné myšlenky pro dílčí kapitoly práce, týkající se kolektivní paměti sedmihradských Sasů, problematiky vzpomínání a rekonstrukce individuálních životních příběhů, poskytla studia fenoménu *kolektivní paměti* a její role pro konstituování historického vědomí etnických skupin a jejich etnické identity. Podle této koncepce je paměť fenoménem se selektivním a interpretativním charakterem,

²² V českém prostředí k problematice transnacionalismu nejnověji srov. SZALÓ, C.: *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2007. Dále srov. WAKEMAN, F. E.: *Transnational and comparative research*. Global Networks 1988, 42:85 – 87. VERTOVEC, S.: *Conceiving and Researching Transnationalism*. Ethnic and Racial Studies 1999, 22:447 – 462. WERBNER, P.: *The Migration Process. Capital, Gifts and Offering among British Pakistanis*. Oxford: Berg 1990. VEER, P. v. d.: *Transnational Religion: Hindu and Muslims Movements*. Global Networks 2002, 2:95 – 109.

jenž instrumentálně slouží přítomnosti. V této souvislosti je nutné zmínit koncept *Maurice Halbwachse*, který zdůrazňuje kolektivní přejímání vzorců chování, myšlení i paměti. Vlivný je též pojem místa paměti uplatňovaný *Pierrem Norou*. Kolektivní paměť je zde sedimentem minulých událostí a prožitků, která má posvátný charakter a spoluvytváří skupinovou identitu. Konstitutivní charakter paměti připomíná též *Jan Assmann*, který rozlišuje několik rovin paměti, z nichž kulturní paměť přetváří minulost do symbolických figur a je zpřítomňována v rámci svátečních obřadů. Právě vztah k paměti a historii má podle mého názoru zásadní vliv při formulování vlastní etnické identity sedmihradskými Sasy.²³

²³ Srov. HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*. Praha: Slon 2010. NORA, P.: *Mezi pamětí a historií*. Cahiers du Cefres. N 13. Politika paměti (ed. F. Mayer) 1998. ASSMANN, J.: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor 2001.

II. Rumunští Němci, přehled a historický vývoj

Rumunští Němci tvoří druhou nejpočetnější etnickou menšinu v Rumunsku. Dvě historicky nejvýznamnější skupiny rumunských Němců tvoří sedmihradští Sasové a banátští Švábové, které se od sebe odlišují dobou příchodu, historickým příběhem a místem usazení.²⁴ O rumunských Němcích lze hovořit až od roku 1918, kdy se různé skupiny s různým historickým vývojem ocitly v jedné zemi. Teprve od druhé světové války probíhal jejich vývoj přibližně stejnosměrně a různá etnika německého kulturního původu přijala ve vztahu k rumunskému státu označení rumunští Němci. Sedmihradští Sasové jsou historicky nejstarší a nejvýznamnější německojazyčnou skupinou v Rumunsku. Považuji ovšem za důležité zmínit se alespoň stručně o dalších skupinách rumunských Němců a jejich historickém vývoji do roku 1918.²⁵

II.1 Sedmihradští Sasové

Sedmihradští Sasové představují nejstarší doposud existující německou jazykovou skupinu osídlenců ve východní Evropě. Oblasti osídlené sedmihradskými Sasy neměly nikdy pevné vazby na německá říšská území. Od středověku patřily Uherskému království či Habsburské monarchii, v moderní době rumunskému státu. V období před druhou světovou válkou žilo v Sedmihradsku asi 300 000 sedmihradských Sasů. V současné době jich zde žije necelých 15 000. Už od 70. let odcházeli sedmihradští Sasové do zahraničí. Po roce 1989 jich většina v krátké době odešla do Spolkové republiky Německo a jiných západních zemí. Pro masivní odliv sedmihradských Sasů se vžil pojem *Auswanderungsschock*. Početné a organizované skupiny sedmihradských

²⁴ V českém prostředí se rumunským Němcům věnoval v encyklopedické příručce Národnostní menšiny v Evropě Leoš Šatava. Podává stručný historický vývoj německých enkláv v Rumunsku a statistická data převzatá ze sčítání obyvatelstva od roku 1930 do roku 1992. Srov. ŠATAVA, L.: *Národnostní menšiny v Evropě. Encyklopedická příručka*. Praha: Nakladatelství Ivo Železný 1994, s. 253 – 254. K početnímu stavu rumunských Němců srov. PŘÍLOHA č. 2: Vývoj početního stavu rumunských Němců v Rumunsku od roku 1930.

²⁵ Nejnovější přehled německých enkláv v Rumunsku a jejich stručný historický vývoj podává Winfried Ziegler v příspěvku *Die deutsche Minderheit in Rumänien. Ein geschichtlicher Überblick*. Srov. ZIEGLER, W.: *Die deutsche Minderheit in Rumänien. Ein geschichtlicher Überblick*, in: Kärnten Dokumentation. Dialoge und Kultur. Beiträge zum Europäischen Volksgruppenkongress 2013 und Sonderthemen, Klagenfurt am Wörthersee 2014, s. 115 – 130.

Sasů žijí dnes v Německu, v Rakousku, v USA a v Kanadě. Jen malá část se jich vrátila zpět.²⁶

II.2 Szátmárští Švábové

První předkové szátmárských Švábů přišli do severního Sedmíhradska v roce 1712. Hrabě Alexander Károlyi pozval na své panství osadníky z horního Švábska, aby osídlili oblasti vyhlídenné v důsledku válek, přírodních katastrof a epidemií. Od roku 1720 přicházely v mnoha proudech další rodiny a usazovaly se ve vsích szátmárské oblasti. Na počátku 19. století bylo napočítáno přibližně 40 sídelních míst, v nichž žili Švábové osamoceně nebo pohromadě s rumunskou majoritou. Nábožensky jsou szátmárští Švábové římskokatolického vyznání.²⁷

Maďarská šlechta zvala osadníky kvůli zúrodnění svých panství. Mezi šlechtici a kolonisty byly uzavírány smlouvy, které přepokládaly, že pozemkoví vlastníci přenechají osídlencům k využívání půdu, louky a lesy. Za to museli Švábové po uplynutí lhůty osvobozené od daní platit daně z pozemků a části úrody. Mezi szátmárskými Šváby byli též řemeslníci, jejichž počet od konce 19. století narůstal, stejně jako počet švábské inteligence.

Švábové zakládali ve svých vsích školy a stavěli kostely, v nichž se učilo, popřípadě kázalo německy. Vyšší školy byly jen maďarské. V 19. století však zaváděla katolická církev v szátmárské oblasti jako církevní i vyučovací jazyk maďarštinu. Švábové postupně ztráceli znalost německého jazyka. Později začali i v rodinách mluvit maďarsky. Tento trend navíc zesílil po rakousko-uherském vyrovnání, kdy maďarština získala absolutní přednost.

²⁶ Základní údaje o historii, kultuře a současnosti Sedmíhradských Sasů např. heslo *Siebenbürger Sachsen* na Wikipedia.de. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Siebenb%C3%BCrger_Sachsen (stav k 10. 10. 2015). Dále GÜNDISCH, K.: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*. München: Langen-Müller 1998. V českém prostředí např. ŠATAVA, L.: *Národnostní menšiny v Evropě*, s. 253 – 254. Stručný dějinný přehled srov. WEITHMANN, M.: *Balkán*. Studie zaměřená na problematiku migrace srov. DRS, T.: *Migrace sedmíhradských Sasů*. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.): *Etnické komunity – Balkánské cesty. Jihovýchodní Evropa v interdisciplinární perspektivě. Jihovýchodní Evropa v prožité minulosti a nadějích budoucnosti*. Praha: Fakulta humanitních studií 2015.

²⁷ ZIEGLER, W.: *Die deutsche Minderheit in Rumänien*, s. 118.

V roce 1918 už nebyly v szátmárské oblasti žádné školy s německým vyučovacím jazykem. Rumunský stát, kterému tato oblast připadla, však podporoval jejich zakládání. Od roku 1957 byly školy a školky s německým vyučovacím jazykem znovu zaváděny, po roce 1990 též jednotlivé třídy lyceí. Počet szátmárských Švábů v roce 2002 byl asi 7600.²⁸

II.3 Němci z Banátské vrchoviny

Banátská vysočina zabírá plošně území dnešní župy Caraș – Severin. Poté co v roce 1718 Turci předali Banát Habsburské monarchii, se pokusila vláda ve Vídni podpořit hospodářský rozvoj oblasti. Protože v této oblasti existovala dlouhá tradice hornického dolování, byly sem pozvány skupiny horníků z Rakouska (Štýrsko, Tyrolsko, Horní Rakousko), z českého pohraničí nebo Spiše. Byli povoláni též horníci z Polska, Itálie nebo Francie, kteří byli využíváni i v lesním hospodářství nebo v hutnictví. Osídlování banátské vysočiny trvalo až do poloviny 19. století. Většinu obyvatelstva před osídlovacím procesem i po něm zde však tvořili Rumuni. Většina horníků používala jako svůj mateřský jazyk němčinu.²⁹

Vesnicemi, ve kterých byli němečtí přistěhovalci z větší části přijati, jsou například Dognatschka (Dognecea), Bokschan (Bocșa) nebo Reschitza (Reșița). Když v roce 1778 připadl Banát uherské části Habsburské monarchie, připadla tato oblast nadále pod rakouskou správu. Na rozdíl od banátských Švábů se německojazyčné obyvatelstvo banátské vrchoviny nazývá jednoduše Němci. Většina z nich je římskokatolického vyznání. V této župě bylo v roce 2002 napočítáno 6129 Němců.

II.4 Banátští Švábové

Poté co Habsburská monarchie převzala Banát od Osmanské říše, plánovaly říšské úřady oživení zemědělství, řemeslné výroby a obchodu v této oblasti. Protože byla tato

²⁸ O úspěšné revitalizaci szátmárských Švábů a jejich značné politické aktivitě ve srovnání s jinými německojazyčnými skupinami v Rumunsku srov. kapitola IX.3 Rozhovor s Hansem Kleinem.

²⁹ ZIEGLER, W.: *Die deutsche Minderheit in Rumänien*, s. 119.

oblast řídce osídlena, měli být do země přivedeni kolonisté. Ti byli získáváni především v německých oblastech.

V roce 1722 začalo zemědělské osídlování v povodí Dunaje a Mieresch (Mureș). Během panování Marie Terezie byla kolonizace dále podporována. Byly vydány přesné regulativy s přesnou podobou vesnic, ulic, domů a polí. Kolonisté nezískali pozemky do svého vlastnictví. Země patřila státu a kolonisté mu odváděli daně a naturální rentu. Osídlovací proces za vlády Marie Terezie dosáhl svého vrcholu v letech 1763 – 1772. Další příliv přistěhovalců spadá do doby vlády Josefa II. Císař kolonistům udělil náboženskou svobodu, proto přicházeli v tomto období i evangelíci. Většina kolonistů však byla katolického vyznání. Proces kolonizace byl úřady přerušen v roce 1787. Osídlování pokračovalo ještě další tři desetiletí. Významu ovšem nabyla vnitřní kolonizace. Kvůli těžkým podmínkám v prvních letech po příchodu kolonistů, nezvyklému klimatu a morovým epidemiím mnozí zemřeli. Banátské Švábové přicházeli z jihozápadních a západních oblastí dnešního Německa, z Rýnské Falce, Hesenska, Trieru, Lotrinska a Frank. Někteří přišli též z oblasti Bavorska a Württemberska. Banátské Švábové tedy nejsou Šváby v pravém slova smyslu. Toto označení jim bylo dáno kolonizátory. Důvody vystěhování Švábů z německých oblastí byly těžké životní podmínky zemědělců a řemeslníků v zemích jejich původu.³⁰

K banátským Švábům jsou počítáni i Němci, kteří byli usazeni v oblasti Aradu, ačkoliv tato oblast severně od řeky Mieresch nepatří k Banátu. Kolonisté se zasloužili především o hospodářský rozvoj Banátu. Ve městech zakládali řemeslnické dílny a budovali manufaktury. Díky svým znalostem a zkušenostem z domovských německých oblastí přivodili prudký rozmach zemědělské produkce. Také díky tomu byl Banát v 19. století nazýván obilnou komorou Uherska. V roce 2002 zde žilo 19 000 banátských Švábů.

³⁰ ZIEGLER, W.: *Die deutsche Minderheit in Rumänien*, s. 120.

II.5 Landleři

Landleři jsou potomci přistěhovalců z Rakouska, kteří byli nuceně přesídleni do Sedmihradska. Císař Karel VI. trpěl v rakouských zemích jen katolické poddané. Někteří evangelíci nebyli přinuceni ke katolicismu. Tito byli císařem přesídleni do Sedmihradska, kde už předtím nekatolíci žili. V letech 1734 – 1737 bylo do Sedmihradska posláno asi 625 osob – mužů, žen i dětí. Pocházeli z větší části z oblasti Solnohradska, někteří též z hornatých oblastí Horního Rakouska. Byli přesídleni do okolí Hermannstadtu, například do vesnice Neppendorf (Turnișor).³¹

Největšího rozsahu dosáhlo toto stěhování za vlády Marie Terezie, která nechala přivést do Sedmihradska v letech 1752 – 1757 a 1773 – 1776 přes 3000 rakouských evangelíků a rozdělila je do 20 vesnic. Pocházeli většinou z oblasti zvané Landl v Horním Rakousku, z okolí Welsu, Vöcklabrucku a Gmundenu, ale také z Korutan nebo Štýrska. Označení Landleři se vztahovalo původně jen na kolonisty z oblasti Landl. Později bylo rozšířeno na potomky všechny přistěhovalců rakouského původu.

V Sedmihradsku žili Landleři v těsném sousedství se sedmihradskými Sasy, Rumuny a Romy. Sedmihradští Sasové a Landleři navštěvovali stejné kostely, školy a vzájemně se promísili. Jen ve třech obcích župy Hermannstadt - Neppendorf, Großau (Cristian) a Großpold (Apoldu de Sus) - se dodnes drží původní rakouské nářečí Landlerů a jejich kroj. K rozvoji těchto vesnic přispěli landlerští zemědělci a řemeslníci významným dílem. V roce 2002 zde žilo jen 150 Landlerů.³²

II.6 Zipseři

Němečtí kolonisté zdomácněli v oblasti Maramureše už ve 13. a 14. století. Nemohli se ovšem udržet jako samostatná etnická skupina. Po roce 1776 sem přicházeli další lidé mluvící německými nářečími. Byli to především lesní dělníci pocházející z okolí

³¹ ZIEGLER, W.: *Die deutsche Minderheit in Rumänien*, s. 121.

³² Tradičně dobré vztahy mezi sedmihradskými Sasy a Landlery vyzdvihuje saský politik a teolog *Paul Philippi*. K tomu srov. kapitola IV.6 Projev *Erbe und Zukunft* Paula Philippi.

Gmundenu v Horním Rakousku a ze slovenské Spiše. Další přistěhovalci ze Spiše přišli na konci 18. století a na počátku 19. století do města Oberwischau (Vișeu de Sus). Dnes jsou označováni všichni německojazyční obyvatelé této oblasti jako Spišané – Zipseři. Zipseři jsou římskokatolického vyznání a mluví vlastním německým nářečím (*Wischaudeutsch*). Kolonisté byli v těchto oblastech usazováni rakouskými úřady jako dřevorubci a voraři. Do roku 2002 klesl jejich počet na 2000 obyvatel.³³

II.7 Němci z Bukoviny

Jižní část Bukoviny, ležící na severovýchodě Rumunska, patří dnes Rumunsku. Už od 14. století se severně od řeky Moldovy usazovali němečtí kolonisté zejména ze Sedmihradska. Podíleli se na rozkvětu měst Sereth nebo Suceava. Ve válečných konfliktech 16. století tyto etnické skupiny zanikly.³⁴

V roce 1775 prosadila Habsburská monarchie oddělení severní části Moldávie od Turky ovládaných oblastí a připojila ji pod jménem Bukovina ke svému území. V tomto období byla tato země řídce osídlena a hospodářsky zaostalá. Za krátkou dobu byla Bukovina osídlena skupinami Ukrajinců, Rumunů, Židů, Poláků, Slováků a Maďarů většinou ze sousedících zemí. Přicházeli sem kvůli nabídce nižší daňové zátěže a osvobození od vojenské povinnosti.

První němečtí kolonisté přišli do Bukoviny v roce 1782 z Banátu. Následovaly je německé skupiny z různých částí střední Evropy, nejvíce z Falce. Od konce 18. století přicházeli též němečtí horníci, zejména z oblasti Spiše a podíleli se na rozvoji těžby nerostných surovin. Z německých oblastí Čech přicházeli skláři. Ve městech se usazovali vojenští důstojníci, úředníci a kupci. Většina usídlených byla katolického vyznání, nezanedbatelný počet tvořili též evangelíci. V 19. století prožila Bukovina prudký hospodářský a kulturní rozmach. V roce 1875 byla v Černovicích (Tschernowitz) založena univerzita. Kolem roku 1900 došlo k rozsáhlému vystěhování bukovinských Němců do jiných částí Habsburské monarchie, do Kanady a USA.

³³ ZIEGLER, W.: *Die deutsche Minderheit in Rumänien*, s. 122.

³⁴ TAMTÉŽ, s. 123.

Pro Bukovinu bylo typické přátelské soužití různých národů a propojování východního a západního životního stylu. V důsledku první světové války a rozpadu Rakouska-Uherska připadla část Bukoviny Rumunsku. Na základě ultimáta muselo Rumunsko v roce 1940 severní Bukovinu včetně Černovic odstoupit Sovětskému svazu. Ve stejné době začalo na základě německo-sovětské dohody stěhování německých obyvatel severní Bukoviny do nacistického Německa. Poté byly vysídleny stejným směrem též německé skupiny z jižní Bukoviny. Po konci války se vrátil dobrovolně zpět do jižní Bukoviny jen malý počet vystěhovaných. Ostatní byli Sověty nuceně posláni do Německa. V roce 2002 zde žilo ještě 1800 bukovinských Němců.

II.8 Němci z Dobrudži

V průběhu 19. století se dostali v několika vlnách do Dobrudži Němci z carského Ruska. Důvodem této migrace byly zánik starých práv a špatné životní podmínky Němců v Rusku. V Dobrudži tito osídlenci vytvořili politicky a správně samostatnou etnickou skupinu. Většina z nich byla katolického nebo evangelického vyznání, někteří byli též adventisté či baptisté.³⁵

Dobrudža patřila do roku 1878 Osmanské říši. Některé z německých obcí byly do tohoto okamžiků správně samostatné a volily si své zástupce. Jedinou povinností těchto vesnic bylo pravidelné placení daní státu. Obyvatelé žili v nuzných životních podmínkách. Bydleli v chatrčích částečně zapuštěných do země. Přes značnou chudobu se německé vesnice stávaly často terčí pustošivých nájezdů Tatarů nebo Čerkézů.

Poté co se Dobrudža po roce 1878 v důsledku rumunské války za nezávislost stala částí Rumunska, museli se její obyvatelé učit nový státní jazyk a byli povinni vojenskými odvody do rumunské armády. Byli sem též dosazeni rumunští starostové. Vláda dosídlila do mnohých vesnic veterány z tureckých válek, kteří si užívali privilegovaného postavení. Němcům chyběly prostředky na udržení vlastního vzdělávacího systému, proto začali navštěvovat německé děti rumunské školy. Pouze předměty němčina a náboženství byly vyučovány německými učiteli.

³⁵ ZIEGLER, W.: *Die deutsche Minderheit in Rumänien*, s. 124.

Kvůli špatným hospodářským podmínkám odešlo mnoho rodin do Kanady nebo USA. Ve stejné době však došlo v Dobrudže v důsledku zvýšení počtu obyvatel k založení nových vesnic s německým osídlením. Na počátku 20. století byla krize zažehnána. Stoupal počet německých farářů a učitelů. Kvůli nevyhovujícímu stavu starých modliteben byly vystavěny nové kostely. Byla zřízena první německá škola.

První světová válka měla pro dobrudžské Němce zničující důsledky. Bylo zakázáno používání německého jazyka na veřejnosti. Mnoho mužů bylo zajato. Koně a dobytek byli zabráni pro válečné potřeby. Mnohé vesnice, ležící v místě bojů, byly zničeny válčícími stranami.

V meziválečném období došlo ke spolupráci dobrudžských Němců s jinými německými skupinami v Rumunsku. Na základě dohody mezi rumunskou a německou vládou byly skupiny dobrudžských Němců přesídleny v roce 1940 do německé nacistické říše. Jiní uprchli před blížící se frontovou linií v roce 1944 do Německa, Rakouska a USA. Sčítání obyvatel v roce 2002 prokázalo 400 Němců žijících v Dobrudži.

II.9 Němci v Moldavsku a Valašsku

V průběhu středověku se němečtí kolonisté usídlovali také v tzv. Staré říši (*Altreich*), tedy v Moldavském a Valašském knížectví. Většina z nich přišla ze Sedmihradska. Přispěli k rozkvětu měst, zejména k hospodářskému a obchodnímu rozvoji severního Moldavska. Malé skupiny však nemohly v průběhu dalších století udržet svoji etnickou identitu.³⁶

V průběhu novověku přicházely na jih a východ od Karpat v důsledku obchodního rozvoje a probíhající industrializace další německé skupiny obchodníků a příslušníků specializovaných profesí. Tyto však nikdy nevytvořily homogenní společenství a neudržely mezi sebou síť vzájemných kontaktů.

³⁶ ZIEGLER, W.: *Die deutsche Minderheit in Rumänien*, s. 126.

II.10 Shrnutí

Pod označením *rumunští Němci* (*Rumäniendeutsche*) vystupují dnes příslušníci různých německojazyčných skupin, které se po roce 1918 ocitly v hranicích Rumunského království. Přes konfesní rozdíly, kulturní odlišnosti a různé historické příběhy vyjednávají společně podmínky své existence v současném Rumunsku. Též elity sedmihradských Sasů o sobě mluví jako o příslušnících rumunských Němců, pokud se jedná o vztah s rumunským státem. Společná aktivita a vystupování v politické i kulturní oblasti překonává početní slabost jednotlivých německojazyčných skupin. Zastřešující politickou organizací je tzv. *Demokratické fórum Němců v Rumunsku* (DFDR). Další kapitoly se budou věnovat téměř výhradně historii a současnému stavu sedmihradských Sasů, ačkoliv dějiny sedmihradských Sasů po roce 1918 z velké míry splývají s obecnými dějinami rumunských Němců.³⁷

³⁷ K politické formaci rumunských Němců DFDR srov. kapitola IX.1 Demokratické fórum Němců v Rumunsku.

III. Historický příběh sedmihradských Sasů

Na úvod kapitoly o historickém vývoji sedmihradských Sasů je nutno zdůraznit, že příslušníci etnického společenství sedmihradských Sasů jsou se svou historií pevně spjatí. Historický příběh sedmihradských Sasů je zásadní v rámci problematiky formulování etnické identifikace a stojí na čelném místě v souvislosti s nositeli a znaky etnické identity. Historických prací zaměřených na různá období saských dějin i souhrnných přehledů dějin existuje celá řada. Další odborné práce neustále vycházejí. Díky intenzitě bádání a kvantitě historiografické produkce ke konkrétním obdobím a událostem lze určit klíčové epochy či období, jež mají v kontextu skupinové mytologie zvláštní význam. Na tomto místě je možno zmínit bádání o nejstarších dějinách sedmihradských Sasů, spjatých s jejich příchodem do Sedmihradska a se specifickou rolí sedmihradských Sasů v Uherském království. Významným mezníkem, ke kterému se sedmihradští Sasové silně vztahují, je přijetí reformace v luteránské podobě v polovině 16. století. V rámci novověkých dějin je často zmiňován revoluční rok 1848 a osobnost *Ludwiga Philipa Rotha* a též střet s moderním maďarským nacionalismem. Zvláštní dynamiku pak získává historický příběh sedmihradských Sasů ve 20. století, kdy k nejčastějším tématům odborného bádání i individuálních vzpomínek na mikroúrovni patří období druhé světové války se vztahem k nacistické ideologii a téma poválečné deportace do táborů nucených prací na Ukrajině. Poslední skupinu událostí se zvláštním významem tvoří postupná proměna vztahu sedmihradských Sasů ke svému domovskému prostředí v období komunistické diktatury a počátek velkých migračních vln druhé poloviny 20. století.

Následující kapitola, popisující vznik, konstituování a vývoj společnosti sedmihradských Sasů, byla sestavena převážně na základě nejnovějších přehledových syntéz dějin Sedmihradska a sedmihradských Sasů. Jedná se zejména o velmi rozšířenou a přehledově pojatou knihu *Ernsta Wagnera Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, která se dočkala již sedmého vydání. Z dalších zásadních přehledových prací je možno jmenovat syntézu *Deutsche in Siebenbürgen*, jejíž autorkou je *Annemarie Schenk*. Celkové dějiny sedmihradského regionu přibližuje *Harald Roth*.

Specializovaná literatura ke konkrétním obdobím a problémům bude průběžně citována.³⁸

III.1 Etnogeneze společenství sedmihradských Sasů

K osídlení Sedmihradska (Transilvánie) německými kolonisty došlo za vlády uherského krále Gézy II. (1141 – 1162) v souvislosti s rozšířením království a s přemístěním jižní hranice od řeky Mieresch k řece Alt (Olt). Se získaným příhraničním územím mohl panovník volně nakládat. Noví kolonisté měli území vojensky zajistit, přispět k jeho hospodářskému rozvoji a zvýšit příjmy z daní.

Ještě před sto padesáti lety měli historikové zcela odlišnou představu o osídlení země předky sedmihradských Sasů. Domnívali se, že se přibližně 300 000 německých kolonistů z vlastního popudu přestěhovalo do Sedmihradska, vzdálené a opuštěné země, a zde si vyhledali nejlepší oblasti k osídlení. Založili několik stovek vesnic. Jejich počet se měl později zmenšit kvůli válkám s Tatary a Turky. Tento pohled připisoval uherskému panovníkovi v souvislosti se saským osídlením jen malý význam.

Podle modernějších názorů vypadala skutečnost zcela jinak. Osadníci nepřicházeli svévolně, nýbrž byli povoláni uherským panovníkem, který jim přidělil konkrétní oblasti k osídlení. Přišli ochraňovat hraniční oblasti uherského království. Král si od jejich příchodu dále sliboval zvýšení výběru daní, modernější způsoby obhospodařování polí, zlepšení řemeslné výroby a oživení obchodu. Území, na němž byli kolonisté usazeni a získali samosprávu, spadalo pod svrchovanost krále. Proto byly jejich oblasti nazývány „*královská půda*“ (Königsboden). Osídlenci plnili vůči panovníkovi nejrůznější povinnosti. Naproti tomu získali rozsáhlá privilegia. Byli osobně svobodní narozdíl od jiných německých kolonistů na šlechtické půdě (*Komitatsboden*) v nevolnickém postavení.³⁹

³⁸ WAGNER, E.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Ein Überblick*. München: Verlag Wort + Welt + Bild München 2009. SCHENK, A.: *Deutsche in Siebenbürgen. Geschichte und Kultur*. München: Verlag Beck 1992. ROTH, H.: *Kleine Geschichte Siebenbürgens*. Köln: Böhlau Verlag 1996.

³⁹ Překlad a pravopis termínu Königsboden – „*královské půdy*“ řízen podle Michaela Weithmanna. Srov. WEITHMANN, M.: *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*, s. 66.

Panovnická očekávání se v souvislosti s kolonisty naplnila, i když počet nových osadníků byl relativně nízký. Saský historik *Karl Kurt Klein* (1897 – 1971), který provedl nejnovější korektury pohledu na nejstarší saské dějiny, odhaduje počet prvních osadníků v oblasti Altlandu kolem města Hermannstadt nikoliv na 300 000 osadníků, nýbrž na přibližně 500 rodin, tedy na 2 až 3 tisíce lidí. Mezi nimi se nacházeli nejen svobodní zemědělci, nýbrž i zástupci nižší šlechty (*Gräven*). Tito příslušníci nižší šlechty přispěli k tomu, že osadníci získali zvláštní právní status a vydobyli další privilegia pro své krajany. Teprve 300 let po saském osídlení oblasti, když tito šlechtici chtěli znevolnit svobodné zemědělce stejně jako uherská šlechta, se museli buď vzdát svých šlechtických výsad a práv, nebo oblast „*královské půdy*“ opustit.

O době osídlování se nedochovaly žádné písemné zprávy. Z tzv. *Andreanea* (*Zlatá bula Sasů*), listiny krále Ondřeje II. z roku 1224 vyplývá, že osadníci byli povoláni v letech 1141 – 1162 do oblasti provincie Hermannstadt. Pokus zřídit pro osadníky vlastní biskupství ztroskotal na odporu biskupa Sedmihradska. Místo toho bylo před rokem 1191 založeno svobodné probošství v Hermannstadtu. Bylo bezprostředně podřízeno arcibiskupovi z Ostřihomi, hlavě katolické církve v Uhrách. Díky vnitřní kolonizaci a pravděpodobně i novému přílivu kolonistů vznikaly ve středním Sedmihradsku i jinde nové osady, které už nebyly podřízeny probošství v Hermannstadtu, ale biskupovi Sedmihradska. Tyto osady utvořily po roce 1224 politicky rozšířenou provincii Hermannstadt, která se později nazývala „*oblast sedmi stolic*“. Není prokazatelné, kdy založili západní osadníci své vesnice v oblasti *Nösnerland* a na severu Sedmihradska.⁴⁰

Panovník Ondřej II. dal v roce 1211 německému rytířskému řádu úkol osídlit oblast Burzenland. Řád měl chránit hraniční oblasti Uherska a konat misionářskou činnost v oblasti dnešní jižní Moldávie a Munténie. Němečtí rytíři vybudovali k ochraně Burzenlandu pět řádových hradů. Hlavním a sídelním hradem se stal Marienburg (Feldioara). Němečtí rytíři sídlili v oblasti Burzenlandu jen 14 let. Protože chtěli vytvořit vlastní stát pod svrchovaností papeže, byli králem Ondřejem II. vyhnáni

⁴⁰ *Nösnerland* je nejsevernější oblast saského osídlení v Sedmihradsku. Území přináleželo k oblasti „*královské půdy*“. Správním centrem sedmihradských Sasů zde bylo město *Bistritz*. Po evakuaci sedmihradských Sasů jednotkami Wehrmachtu na konci druhé světové války zde nezbylo téměř žádné saské osídlení. K tomu srov. kapitola III.16 Kapitulace a evakuace.

a přemístili se do Pruska. Předpokládá se, že saské obce v oblasti Burzenlandu byly založeny během těchto 14 let. Pravděpodobně se jednalo o osadníky z jiných oblastí Sedmihradska. Tomu nasvědčují zejména lingvistické analýzy a komparace nářečních prvků. Kromě již zmíněných, převážně zemědělsky orientovaných, osadníků přišli do Sedmihradska již dříve ojedinělí příslušníci vyšší šlechty a duchovenstva.⁴¹

Velký význam měly též osady horníků. Pro obyvatele panonské nížiny chudé na sůl byl dovoz soli ze Sedmihradska a z oblasti Maramureše velmi důležitý. Uherský panovník kladl důraz na to, aby němečtí horníci modernizovali staré solné doly nebo zakládali nové. Horníci byli povoláni do Thorenburgu (Turda), Deesche (Dej), Kolosche (Cojocna), Szeku (Sic) nebo Salzburgu (Ocna Sibiului). Němečtí horníci oživili též dolování zlata. Sedmihradská mincovní komora se až do 15. století nacházela v Offenburgu (Baia de Aries), pak byla kvůli tureckému nebezpečí přeložena do silně opevněného Hermannstadtu. Mnohé německé hornické osady v Sedmihradsku i szátmárské oblasti neměly rolnické zázemí. Počet obyvatel těchto vesnic postupně klesal díky válečným událostem a epidemiím. Zbytek horníků se asimiloval po přechodném úpadku hornictví v maďarském nebo rumunském jazykovém prostředí.

III.2 Andreaneum a privilegia sedmihradských Sasů

Osadníci, kteří ve středověku uposlechli výzvy uherského panovníka a stěhovali se do vzdálené země, to dělali s ujistěním, že budou užívat zvláštních privilegií. Kladli důraz na to, aby mohli dodržovat své právní zvyklosti a byli podřízeni přímo panovníkovi. Osídlení Sedmihradska bylo součástí velké německé kolonizační vlny na východ. Zvláštní práva pro osadníky byla vztažena nejprve jen na příslušníky oprávněné skupiny. Později byla přenesena na konkrétní oblast saského osídlení „*královské půdy*“. Osadníci žijící v této oblasti nepodléhali žádnému majiteli půdy, nýbrž bezprostředně panovníkovi, který se nechával zastupovat královským rychtářem. Práva sedmihradských Sasů byla zakotvena, upevněna a rozšířena v tzv. *Andreanu* uherského

⁴¹ Oblast *Burzenlandu* je jihovýchodní částí saského území „*královské půdy*“ kolem města Kronstadt bezprostředně pod Karpatami.

krále Ondřeje II., vydaném v roce 1224 pro osadníky kolem Hermannstadtu. Listina obsahuje nejlépe rozpracovaná a rozsáhlá kolonizační práva, která byla západním osadníkům ve východní Evropě udělena. Představuje základní soubor pravidel určujících vztah sedmihradských Sasů k panovníkovi na mnohá staletí. Právo provincie Hermannstadt bylo později rozšířeno na jiné královské oblasti saského osídlení (Burzenland, Nösnerland).⁴²

Ve středověké uherské říši byla moc panovníka omezována především vysoce postavenými šlechtickými rody, magnáty a barony. Z jejich řad také pocházel mocný sedmihradský vévoda. Když osadníci provincie Hermannstadt přednesli panovníkovi své přání týkající se nové kodifikace jejich svobod, vycítil panovník možnost takto vytvořit protiváhu proti moci vévody. Také pozdější uherští vládci podporovali saské obyvatele oblasti „*královské půdy*“ a potvrzovali jejich privilegia (Karel I. z Anjou, Ludvík Veliký, Zikmund Lucemburský nebo Matyáš Korvín). Tím se sedmihradští Sasové bránili tlaku šlechty, která se pokoušela rozšířit svou moc i na oblast saské „*královské půdy*“.

⁴² 1. Lidé od Broos na západě až po Boralt na východě včetně oblasti Sikulů u Mühlbachu a oblasti Draas vytvoří politicky jednotné společenství.

2. Společenstva osadníků získávají právo volit své vlastní soudce, které pak královský soudce potvrdí.

3. Sasové provincie Hermannstadt jsou povinny každoročně platit panovníkovi 500 stříbrných marek – bráno podle hermannstadtského vážení.

4. Při vojenském tažení panovníka uvnitř své říše musí provincie Hermannstadt dát k dispozici 500 ozbrojených lidí. Když je to mimo říši tak 100. Když panovník nevytáhne sám do boje, pak jen 50 bojovníků.

5. Společenstva osadníků mají právom volit sami svého faráře. Obecní faráři dostávají od svých farníků desátek, ze kterého čtvrtinu odvádějí biskupovi. V osadách, kde obyvatelé nežijí podle západního osadnického práva, náleží desátek biskupovi. Biskup pak jmenuje duchovního v osadě, kterému pak přenechává čtvrtinu desátku.

6. Panovník dále nařizuje, že s osadníky provincie Hermannstadt jen on sám nebo jeden z jeho královských soudců smí sedět u soudu. Přitom platí jejich osadnické vlastní právo. Před soud, jemuž je přítomen panovník, smí jít až tehdy, když případ nemohl být rozhodnut jejich vlastním soudcem.

7. Ondřej II. jim uděluje nové právo užívat pohraniční lesy.

8. Užívání lesů a vodstva, které náleží panovníkovi, je přenecháno všem chudým jako bohatým.

9. Panovník nařizuje na všechny další časy, že žádná část provincie Hermannstadt nesmí být někdy přenechána jiné vrchnosti.

10. Nakonec je ustanoveno, že obchodníci provincie Hermannstadt jsou v celé uherské říši osvobozeni od poplatků, a že trhy konané na jejich vlastním území jsou osvobozeny od cla.

III.3 Původ sedmihradských Sasů a jejich etnonymum

Osídlení Sedmihradska německými kolonisty nebyl izolovaný proces, nýbrž součást německé kolonizace východní Evropy. Ještě před první světovou válkou se saští historikové domnívali, že zjistí, z jaké domovské vesnice nebo z jaké oblasti by mohli pocházet obyvatelé jednotlivých saských obcí. Další generace badatelů došla k závěru, že určení původu zřejmě zůstane nemožné.

Z doby osídlování nezůstaly zachovány žádné listinné dokumenty, z nichž by bylo možné zjistit skutečnosti o původu osadníků. Je nutné vycházet z nepřímých důkazních prostředků. Těmi může být etnonymum sedmihradských Sasů, dále právní zvyklosti a normy, saský dialekt, zvyky a obyčeje nebo způsob zemědělské práce. Termín sedmihradští Sasové je zavádějící. Ukazuje se, že osadníci byli v nejstarších dokumentech pojmenováni jinak. Nejstarší papežské listiny je označují jako obyvatele Flander nebo Vlámka. Mezi osadníky byli též někteří Valoni, mluvící středověkou francouzštinou. Obě skupiny nejspíše nepředstavovaly nejpočetnější části osadníků.

V tzv. *Andreanu* jsou označeni osadníci provincie Hermannstadt jako „*naši věrní němečtí hostující osadníci (Gastsiedler)*“. Osadníci sami se takto označovali až do 18. století. V době reformace nazvali svůj nový církevní řád „*Církevní řád všech Němců v Sedmihradsku*“. Jména obcí, která svým vesnicím dávali, obsahují adjektivum „*německý*“, např. Deutsch-Tekes (Ticușul Vechi), Deutsch-Zepling (Dedrad) nebo Deutsch-Weißkirch (Viscri). Mezi prvními osadníky bylo možné nalézt obyvatele dolního Saska. K tomu odkazují určité dialektové znaky. Mnohé svědčí také pro to, že část prvních horníků v Sedmihradsku pocházela z hornické oblasti Harzu. Jménem Sasové (Saxones) byli němečtí osadníci Sedmihradska nazýváni uherskými královskými úředníky.

Lingvisté z tzv. *Nösner Germanistenschule*, jako např. *Gustav Kirsch* (1869 – 1938) nebo *Richard Huß* (1885 – 1941), se zabývali otázkou původu před 100 lety a označili za pravlast většiny sedmihradských Sasů Lucembursko. Dnes je zřejmé, že dialekty od doby příchodu německých kolonistů ve 12. století prošly značnými proměnami. Ve 12. století bylo dialektové jádro, z něhož se pozdější dialektové odnože vyvinuly, mnohem více rozšířeno než dnes. Jako možnou původní vlast

sedmihradských Sasů je možno též označit území celého tehdejšího kolínského arcibiskupství, ke kterému patřila též biskupství Lutych, včetně Vestfálska, a biskupství Trier.

Najít odpovědi na otázku původu sedmihradských Sasů porovnáváním rolnických postupů, způsobů hospodaření nebo právních zvyklostí a určit přesnější lokalizace oblasti původu než to umožnily výzkumy nářečí se nepodařilo. Náboženské tradice a jejich souvislost s otázkou původu sedmihradských Sasů nejdůkladněji zkoumal *Karl Reinerth* (1891 – 1986). Podle jeho hypotézy si vystěhovalci ze staré vlasti přinesli určité bohoslužebné zvyklosti a uctívání konkrétních světců, možná i mešní a modlitební knihy. Reinerth studoval nejstarší části teologických knih v Sedmihradsku a porovnával je se západními texty stejné doby. Na základě svého studia konstatoval, že hlavní proud osadníků pocházel z oblasti kolínského arcibiskupství. Tito se však pravděpodobně více let zdržovali v přechodné době v oblasti arcibiskupství Magdeburg. Odtud se stěhovali podle názoru jazykovědce *Ernsta Schwarze* přes Slezsko a horní Spiš do Sedmihradska. Toto potvrzuje také úzká jazyková příbuznost sedmihradských Sasů s dialektem tzv. Zipserů ze Spiše. Pozdější skupiny mohly přijít do Sedmihradska jinými směry. V rámci vnitřní kolonizace probíhal pohyb z oblasti pod svrchovaností uherské šlechty do oblastí „*královské půdy*“. Teprve v průběhu dalších staletí vytvořili sedmihradští Sasové pevné společenství s vlastní samosprávou a právními normami.

Mladé saské vesnice byly vystaveny v průběhu první poloviny 13. století vpádu Tatarů. Podrobné a spolehlivé zprávy poskytuje církevní hodnostář *Rogerus* a také některé kronikářské záznamy, jako např. *Kodex z Echternachu* nebo *Erfurtské anály*. Jedna armáda Tatarů vpadla do Sedmihradska ze severovýchodu přes pohoří Rodna. Zničila hornické město Rodna a zdemolovala Bistritzi (Bistrița) v oblasti Nösnerland, též Klausenburg (Cluj) a jiná místa. Druhá armáda přepadla Kronstadt a Hermannstadt, včetně okolních vesnic. V bitvě u Mohi byla uherská armáda drtivě poražena. Mnoho uherských hodnostářů padlo, mezi nimi Reinhold, sedmihradský biskup, a Nikolaus, probošt z Hermannstadtu.

III.4 Sedmihradští Sasové jako politický národ

Dnešní saské osady v oblasti bývalé „*královské půdy*“ včetně vesnic zpustošených během tureckých válek byly téměř všechny založeny do roku 1300. Příchod německých kolonistů nepožadoval jen uherský panovník. Též uherská šlechta a církevní hodnostáři chtěli zvýšit kolonizací své příjmy. Možno je zmínit především biskupa Sedmihradska a jeho kapitolu, dále některé kláštery a církevní instituce. Biskup povolal německé osadníky nejen do své rezidence Weißenburg (Alba Iulia) a jejího okolí. Byl také dočasně lenním pánem Klausenburgu. Povolal osadníky do obcí na hranicích oblasti Nösnerland. Benediktánský klášter v Koloschmonostor (dnes část Klausenburgu) založil vesnice Halvelagen (Hoghilag) a Pruden (Prod), které později náležely Schäßburgské stoli. Probošt z Hermannstadtu povolal osadníky do obcí Michelsberg (Cisnădioara), Probstdorf (Stejăriș) a Kleinprobstdorf (Târnăvioara) u Mediasche. Cisterciánský klášter založený kolem roku 1210 v Kerzu (Cârța) byl majitelem obcí Kerz, Abtsdorf (Apoș) u Agnetheln (Agnita), Deutschkreuz (Criț) nebo Meschendorf (Meșendorf). Do cisterciánského opatství Egresch (Igrîș) v župě Banat patřily obce Abtsdorf (Țapu) u Marktschelken (Șeica Mare), Scholten (Cenade) a Schorsten (Șoroștin). Jako zakladatelé obcí byli činné také německé rody Kellingerů, Petersdorferů, Salzburgerů, Großpolderů a Talmescherů, v severním Sedmihradsku rody Rodnauerů a Bistritzerů. Díky nim byly osídleny oblasti severního Sedmihradska až k řece Mieresch (Mureș). Osadníky lákala též uherská šlechta. Například rodině Apafi patřily vesnice kolem Malmkrogu (Mălâncrav).⁴³

Aby získali nové osadníky, dělali církevní i šlechtičtí majitelé půdy kolonistům velkorysé ústupky. Na jejich panstvích měli osídlenci hospodářsky stejné postavení jako sedmihradští Sasové v oblasti „*královské půdy*“. Až později se jejich právní a hospodářský status ve srovnání s kolonisty v oblasti „*královské půdy*“ citelně zhoršil. Do zrušení poddanství v roce 1848 se nacházela třetina saských vesnic a asi čtvrtina sedmihradských Sasů na šlechtických panstvích (*Komitatsboden*). V příznivém

⁴³ V případě místních jmen rumunských obcí a jejich ekvivalentů v němčině a maďarštině možno použít: https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_deutscher_und_ungarischer_Bezeichnung_rum%C3%A4nischer_Orte (stav k 12. 12. 2015).

případě se jejich status hospodářsky téměř nelišil od oblastí „*královské půdy*“. V opačném případě se jim dařilo stejně tak špatně jako ostatním nevolníkům.⁴⁴

Probošství v Hermannstadtu podléhalo bezprostředně papeži. Volení faráři této oblasti byli podřízeni dohledu ostříhomského arcibiskupa, coby primuse katolické církve v Uhrách. Tito vytvořili brzy tzv. farní bratrstvo a za svého mluvčího zvolili děkana. Vzdálený ostříhomský arcibiskup na tohoto děkana přenesl některá arcibiskupská zplnomocnění. Také svobodně volení faráři v oblasti Burzenland spadali pod ostříhomského arcibiskupa. Též jejich děkanovi byly přenechány některé arcibiskupské pravomoce.

Díky dobře rozpracovanému právu měli sedmihradští Sasové v provincii Hermannstadt a v „*sedmi stolicích*“ přednostní postavení před jinými částmi oblasti „*královské půdy*“. Sasové postupně dosáhli toho, že jejich právo bylo rozšířeno na všechna saská území. Po roce 1318 mohli toto právo převzít sedmihradští Sasové oblasti „*dvou stolic*“ se sídlem v Mediaschi. V roce 1366 jej převzali Sasové v oblasti *Nösnerland*. V roce 1393 byla s oblastí „*sedmi stolic*“ sjednocena oblast Winzer. V roce 1422 mohli též sedmihradští Sasové v oblasti Burzenland užívat hermannstadtských práv a svobod. Královské svobodné město Klausenburg se svými saskými obyvateli si podrželo právní vztah k oblasti „*královské půdy*“, takže od roku 1397 byly právní případy druhé instance rozhodovány v Bistritzi. S vlnou reformace přijali obyvatelé Klausenburgu jinou konfesi než ostatní sedmihradští Sasové. S pozdějším přílivem Maďarů z okolí do Klausenburgu upadli tito Sasové do menšinového postavení a byli maďarizováni.⁴⁵

Právní jednota všech sedmihradských Sasů, žijících v oblasti „*královské půdy*“, byla od 15. století zdůrazněna založením instituce *Nationsuniversität* (univerzita zde znamená veřejný zájem – *universitas*). Jednalo se o shromáždění volených zástupců sedmihradských Sasů z oblasti „*královské půdy*“ se sídlem v Hermannstadtu, které

⁴⁴ K jednotlivým oblastem a osídlení sedmihradských Sasů ve středověku a raném novověku srov. PŘÍLOHA č. 4: Mapa saského osídlení Sedmihradska v oblastech „*královské půdy*“ a „*půdy komitátů*“ v polovině 16. století.

⁴⁵ Ve středověku byl oblastí tzv. „*sedmi stolic*“ myšlen úzký pás saského osídlení táhnoucí se pod Karpatami od východu k západu, který kopíroval původní hranici Uherského království. Hlavní stolicí byl Hermannstadt, pod který spadaly jiné vedlejší stolice menších sídelních center. Z této jádrové oblasti německého osídlení začala vnitřní kolonizace sedmihradského prostoru do oblastí „*dvou stolic*“, *Burzenlandu* a severním směrem do centrálního Sedmihradska. V pozdějších dobách se význam pojmu proměnil, když zdůrazňoval především právní jednotu a samosprávný charakter celého saského území v rámci Sedmihradska.

bylo považováno za hlavní město saských oblastí. Právní suverenita sedmihradských Sasů byla ještě více posílena potvrzením *Andreanea* uherským králem Matyášem Korvínem v roce 1486. Nejvyšším hodnostářem sedmihradských Sasů byl tzv. *saský hrabě* (Comes Saxonum, Sachsengraf), který byl od roku 1477 volen. Společné záležitosti a náročné právní případy řešili volení poslanci na shromážděních *Nationsuniversität*, která se konala alespoň jednou ročně na Svátek svaté Kateřiny. Jejich právní zvyklosti, zčásti doplněné římským právem, byly shrnuty roce 1583 v tzv. *Eigenlandrecht* a potvrzeny sedmihradským knížetem. Saské zemské právo zůstalo v platnosti až do zavedení Rakouského všeobecného zákoníku v roce 1853. Kromě oblasti „*královské půdy*“ existovaly v Sedmihradsku další dvě uzavřené správní oblasti – oblasti Sikulů a tzv. „*země komitátů*“ (*Komitatsboden*) uherské šlechty, na venkově nazývaná *Adelsboden*. V roce 1437 se tyto tři stavovské národy vymezily tzv. *Kápolskou unií tří národů* vůči rumunským rolníkům a slíbily si vzájemnou výpomoc. V dalším století uzavřely v roce 1583 tzv. *Bratrskou jednotu*. Tato první unie založená na stavovském principu byla mnohokrát obnovena. Později se stala základem stavovské ústavy Sedmihradského knížectví. Tři politické stavovské národy vytvořily sedmihradský sněm.⁴⁶

Období 12. a 13. století je možno i přes neustálou hrozbu tureckých vpádů označit za čas kulturního a hospodářského rozkvětu oblastí sedmihradských Sasů. Hermannstadt, Kronstadt, Bistritz, Schäßburg, Mühlbach (Sebeș) a Mediasch se vyvinuly v městská centra. První dochovaný cechovní řád oblasti „*sedmi stolic*“ dokládá široce strukturovanou hospodářskou výrobu s 19 cechy a 25 živnostmi. Rostoucí význam měst dokládá též skutečnost, že „*sedmi stolicím*“ byla v roce 1425 svěřena ochrana strategického karpatského průsmyku Červené věže s oblastí talmeského hraničního hradu. Sasům byla dále v roce 1469 přislíbena oblast Hamlesche (Seliste). Průsmyk Rodny připadl v roce 1475 Bistritzi a panství Törzburg (Bran) s průsmykem v roce 1498 Kronstadtu. Zejména město Kronstadt bylo ekonomicky velmi silné, takže místní měšťané půjčovali peníze králi, jenž jim dával do zástavy královský majetek.

⁴⁶ Vymezení tří stavovských národů Sedmihradska proti rumunskému obyvatelstvu v nevolnickém postavení je vnímáno obzvlášť negativně rumunskými historiky. Z maďarského pohledu k tomu např. KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 95.

Hospodářskou základnu sedmihradských Sasů tvořilo zemědělství. Zemědělské statky byly vlastněny i městy. Velké plochy půdy spadaly do společného vlastnictví, což platí zejména pro lesy a pastviny. Dle stanov *Andreanea* nebylo v případě užívání lesů a vod činěno rozdílu mezi bohatými a chudými. Mezi zemědělci byl užíván dvojpolní i trojpolní model hospodaření.

Podle franského dědického zvyku přecházel dle práva otcovský dvůr na nejmladšího syna, zatímco půda, les a pastviny byly mezi sourozence děleny. Mladí manželé, kteří neměli naděje na otcovský statek, obdrželi nový pozemek pro budoucí dvůr na okraji obce. Při stavbě domu pomáhala celá sousedská pospolitost – *Nachbarschaft*. Když nedostačovala stávající zemědělská půda pro rostoucí počet rodin, byla vyvedena nová z obecního majetku a oprávnění zájemci se o ni podělili losem. Touto cestou vznikaly poplužní dvorce. Do 19. století byla půda nově přerozdělena. Ovšem toto nevýhodné reálné dělení vedlo v mnohých vesnicích k silnému omezení počtu dětí a stagnaci přírůstku obyvatelstva.

III.5 Turecké vpády a budování opevněných kostelů

Po druhém tatarském vpádu z roku 1285 nedošlo přes 100 let k žádnému významnému vnějšímu ohrožení. Tento stav se změnil, když Turci po obsazení Anatólie zahájili v roce 1350 postup přes Balkánský poloostrov. V roce 1395 Turci poprvé vpadli přes Törzburgský průsmyk do oblasti Burzenlandu. O rok později zahájili měšťané v Kronstadtu výstavbu městských hradeb. Další města následovala jejich příkladu. V roce 1396 porazili Turci u Nikopole křižácké vojsko a uherský král Zikmund Lucemburský začal organizovat protitureckou obranu království. Za tímto účelem vícekrát dlouhodobě pobýval v Kronstadtu a Hermannstadtu. Oblast Valašska sloužila v této době sedmihradským Sasům jako protiturecké předpolí, do něhož byli vysíláni špehové ze saských měst za účelem vyzvědění osmanských plánů.

V roce 1420 vpadli Turci do saské oblasti *Altlandu* údolím Mieresche. Osmané zničili Broos (Orăștie) a obsadili celou oblast Unterwaldu. V roce 1438 opět plenili a vraždili v údolí Mieresche, bezvýsledně obléhali Hermannstadt a na zpáteční cestě vyplnili Mühlbach (Sebeș). Neznámý obyvatel Mühlbachu, zvaný též rumešský

student, byl spolu s jinými odveden do otroctví. Po osmnácti letech se mu podařilo uprchnout. Jako mnich v Římě sestavil první ucelený popis tureckých obyčejů a zvyků v latině. Kniha, v jejímž úvodu je popsáno obležení Mühlbachu, se dočkala mnohých překladů a vydání. Německý překlad opatřil předmluvou *Martin Luther*.⁴⁷

V této době se saská města stala zbrojnicemi obranných bojů. Pro pevnost Chilia v dunajské deltě se zbraně vyráběly v Kronstadtu. Hermannstadt a Kronstadt platily za nedobytné pevnosti. Když Turci vpadli do země, byl na znamení všeobecné mobilizace všemi saskými obcemi v oblasti „*sedmi stolic*“ nesen v krvi potopený meč. Část mužů následovala výzvy k boji. Druhá část zůstala doma k ochraně saských vesnic a měst. Saská vojenská hotovost, vedená saským hrabětem, byla přítomna vojenskému vítězství Jana Hunyadyho a následnému vyhnání Turků ze Sedmihradska. Sasové bojovali též o dva roky později u Varny, kde padl král Vladislav I. V bitvě u Brodfeldu nedaleko Mühlbachu (1479) bojovali sedmihradští Sasové vedeni hrabětem saským Georgem Hechtem společně s Rumuny. Zde se podařilo vévodovi Štěpánu Bathorimu Turky porazit s pomocí temešvárského hraběte Pavla Kinisi.

V letech 1420 – 1493 vpadly turecké oddíly nejméně patnáctkrát do Sedmihradska. Mnohé malé útoky nejsou v kronikách vůbec zmíněny, ačkoliv právě tyto měly ničivé následky pro venkovské obyvatelstvo. Malé jezdecké oddíly nenápadně pronikaly po odlehlých horských stezkách do Sedmihradska, vypalovaly vsi, kradly dobytek a unášely lidi. Poté se rychle stáhly. Na hranicích Turci nabízeli své zajatce za vysoké výkupné. Kdo nemohl být vykoupen, upadl do otroctví. Proti těmto náhlým přepadům byly vzdálené obranné hrady nevhodné, neboť ochrany hradeb bylo třeba dosáhnout v několika málo minutách. Proto byly kostely opatřovány jedním nebo několika prstenci hradeb a zdí s ochrannými věžemi. Kostely sedmihradských Sasů se tak měnily na hrady nabízející poslední záchranu pro ohrožené venkovany. Uvnitř vznikaly pro zajištění zásob obilné sýpky a sklady jídla (*Speckturm*).⁴⁸

⁴⁷ *Unterwald* je jihozápadní hraniční oblast saského osídlení, která patří do samosprávného území „*královské půdy*“. Děлил se na menší samosprávné stolice, např. Broos, Mühlbach aj.

⁴⁸ Opevněné kostely jsou jako výrazné krajinné dominanty symbolem historických výkonů sedmihradských Sasů a místem jejich kolektivní paměti. V současné době jsou jejich zbytky zapsány na seznam UNESCO a představují významný turistický cíl v Sedmihradsku. Z hlediska dějin architektury toto téma nejuceleněji zpracoval Hermann Fabini. Srov. FABINI, H.: *Die Kirchenburgen der Siebenbürger Sachsen*. Sibiu: Monumenta

Lidské ztráty byly obzvlášť vysoké v údolí Mieresche a v oblasti Unterwaldu. Mnoho saských vesnic zůstalo pustých. Také v jiných saských stolicích zůstala mnohá sídla neobývána, takže mnohá saská jména vsí zůstala zapomenuta a početní síla sedmihradských Sasů se velmi oslabila. Novými obyvateli vyliďněných saských vsí se stali Rumuni, pocházející z odlehlých horských vsí, jež přečkaly turecké vpády s menšími ztrátami.

Sedmihradští Sasové se dostali v 2. polovině 15. století do sporu s valašským knížetem Vladem III. Draculou (Tepešem). Důvodem byl ekonomický boj velkých saských měst (především Kronstadtu) o odbytiště na jižní straně Karpat. Sedmihradští Sasové též podporovali Vladova konkurenta v boji o valašský trůn Dana II. Důsledkem těchto sporů bylo vraždění sedmihradských Sasů pobývajících ve Valašsku (41 Sasů bylo naraženo na kůl, 300 bylo za živa upáleno) a opakované vpády a plenění saských oblastí v Sedmihradsku Vladem III. Draculou.⁴⁹

Během rostoucí hrozby tureckého útoku byla uherskou šlechtou trvale oslabována centrální královská moc. Po roce 1521 plenili Osmané uherské pohraniční pevnosti. Úmysl sultána Sulejmana II. začít rozhodující útok proti Uhersku byl stále zřetelnější. Prosby o pomoc směřované k západním katolickým panovníkům zůstaly nevyslyšeny a výzvu ke svolání vojenské hotovosti mladého krále Ludvíka II. Jagellonského následovala uherská šlechta jen váhavě a nepočetně. Sedmihradský vévoda Jan Zápoľský se svými sbory na shromaždiště k Moháči na Dunaji vůbec nespěchal.

Dne 29. srpna 1526 začala rozhodující bitva bez sedmihradského vojska. Turecké vojsko mělo jednoznačnou převahu. Bitva skončila zničením uherského vojska a země byla Turkům vydána na milost. Turci dobyli a vydrancovali hlavní uherské město Budín, obsadili a zpustošili dvanáct uherských komitátů. Do zajetí vzali 150 000 zajatců. Uhersko bylo rozděleno na tři části – na západní, východní a centrální uherskou nížinu, kterou Turci ovládali téměř 200 let. V hlavním uherském městě Budíně sídlil turecký paša. Na základě dřívějších panovnických smluv se stal novým uherským králem Ferdinand I. Habsburský. Silná skupina šlechticů zvolila naopak

– Verlag 2009. K opevněným kostelům dále PŘÍLOHA č. 10: Obrazová dokumentace opevněného kostela v Groß-Kopisch.

⁴⁹ K tomu TREPTOW, K. W. (ed.): *Dějiny Rumunska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2000, s. 84 – 85.

uherským králem sedmihradského vévodu Jana Zápolského, který se v roce 1529 podřídil tureckému sultánovi. Byla mu potvrzena vláda v neobsazených oblastech východního a severovýchodního Uherska, zatímco Ferdinand ovládal západní a horní Uhry.

Sedmihradští Sasové zpočátku akceptovali vládu Jana Zápolského (*König Hans*). Později se ovšem rozhodli pro Ferdinanda Habsburského. Vůdcem opozice proti Janu Zápolskému se stal saský hrabě *Markus Pempfflinger*, jehož rod pocházel ze Švábska. V Hermannstadtu se shromáždili příznivci Ferdinanda, jenž jim však kromě slibů nemohl poskytnout žádnou pomoc. Přesto mu Hermannstadt zachovával věrnost za cenu velkých obětí až do roku 1536. Pempfflingerovým soupeřem byl kronstadtský městský rychtář *Lukas Hirscher*, který Kronstadt a později další saské oblasti s výjimkou Hermannstadtu přivedl do tábora Jana Zápolského.

Po smrti Jana Zápolského přísahaly stavy nerozhodně věrnost Ferdinandovi Habsburskému, zároveň vdově po Janu Zápolském Isabele a jejímu neplnoletému synovi Janu Zikmundovi. Sedmihradští Sasové znovu podporovali Ferdinanda tentokrát pod vedením saského hraběte *Petra Hallera*, který pocházel z norimberské patricijské rodiny. Když Ferdinand Habsburský opětovně neprosadil své nároky na vládu v Sedmihradsku, akceptovali sedmihradští Sasové roku 1542 nového knížete. Ve stejném roce přijal sedmihradský zemský sněm formálně tureckou nadvládu. Oblasti maďarské šlechty, Sikulů a sedmihradských Sasů byly v rámci Sedmihradska autonomní. Do vnitřních záležitostí jednoho stavovského národa se ostatní dvě nesměly vměšovat, stejně jako zemský vládce, pokud mu byly plněny dohodnuté povinnosti.

III.6 Sedmihradsko, knížectví pod tureckou nadvládou

Poté co se Ferdinandovi Habsburskému nepodařilo prosadit nárok na Sedmihradsko, byli Turci dostatečně prozíraví, aby se nevměšovali do vnitřních záležitostí nového knížectví, dokud bude pravidelně placena daň za mír a nebude zpochybňována osmanská nadvláda. Osmanští Turci potřebovali klid na své západní hranici a vnímali Sedmihradsko jako nárazníkový prostor mezi sebou a Habsburky.

Po roce 1526 Habsburkové nikdy nevzdali svůj nárok na východní Uhry a Sedmihradsko. Po Ferdinandovi I. nutil císař Rudolf II. v letech 1595 a 1604 sedmihradského knížete Zikmunda Bathoriho k zřeknutí se trůnu. Před rokem 1645 vznesl svůj nárok král Ferdinand III. proti Jiřímu Rakoczimu. Roku 1687 došlo konečně k převedení sedmihradského knížectví pod plnou habsburskou nadvládu.

Sedmihradští Sasové mohli potvrdit svou pozici privilegovaného stavovského národa, neboť všechny zúčastněné strany byly na sedmihradské Sasy odkázány v podobě výnosů daní. Jejich podíl na daních byl nadále zvyšován. V důsledku politické a sociální nestability bylo Sedmihradsko zcela hospodářsky vyčerpáno. Už v roce 1547 potvrdily tři stavovské národy Sedmihradska na zemském sněmu rovnoměrné rozdělení nákladů sedmihradského knížectví. Čtvrtina rozlohy země náležela k saské oblasti „*královské půdy*“. Z dochovaných daňových zápisů je zřejmé, že Sasové museli přinést 53 – 58 % daní, tedy dvojnásobek toho, co jim bylo předepsáno na základě výměry rozlohy půdy a počtu obyvatelstva.

III.7 Reformace sedmihradských Sasů

Během roku 1519 saští kupci přinesli z Lipska do Sedmihradska texty Martina Luthera. Nové učení si zde rychle našlo své příznivce. Rozhodující krok však učinil až humanista *Johannes Honterus* (1498 – 1549). Magistr z vídeňské univerzity musel pravděpodobně roku 1529 opustit Kronstadt, a jako příznivec Ferdinanda Habsburského opustit Sedmihradsko. Poté co v Krakově vydal svou známou *Kosmografii* a v roce 1532 v Basileji první nejstarší známou mapu Sedmihradska, vrátil se roku 1533 do Kronstadtu. Založil zde tiskárnu a obnovil gymnázium. Reformace v saské oblasti Burzenlandu byla na základě jeho reformačních textů zcela dokončena v letech 1542 – 1543. V roce 1547 vyšel Honterem navržený *Církevní řád všech Němců v Sedmihradsku*, jehož platnosti bylo dosaženo ve všech saských obcích v zemi.

Oba první biskupové nové evangelické církve byli zároveň městskými faráři v Hermannstadtu. Z Lublaně pocházel *Paul Wiener* (zvolen 1553), který během prvního roku ve funkci zemřel na mor. *Matthias Hebler* (1556 – 1571) pocházel

z dnešní Krupiny na středním Slovensku. Jejich nástupce *Lukas Ungleich* (Unglerus) zůstal farářem v Birtälmu, který byl dalších 300 let sídlem saských biskupů (Sachsenbischofsitz). Volbou Unglera přijala v roce 1572 evangelická synoda také *Augsburské vyznání víry*. Reformace nepůsobila jen na duchovní život sedmihradských Sasů. Na základě stanov nového církevního řádu bylo v saských obcích nově organizováno školství. Nové úkoly byly přiděleny církevním bratrstvům a byla též oživena pomoc chudým. Díky církevním vizitacím mělo církevní a politické vedení komplexní vliv na život saských obcí.

Johannes Honterus dal nový řád kronstadtskému gymnáziu, v němž byla stanovena žákovská samospráva – tzv. *coelus* (samosprávná organizace vyšších gymnazistů). Obdobné spolky tzv. coeliánů vznikaly v různých obměnách až do druhé světové války na tradičních gymnáziích i na jiných typech saských škol. Honterus nebyl jen církevním reformátorem sedmihradských Sasů, ale také významným humanistou. V jeho kronstadtské tiskárně byly vydány mnohé zásadní texty reformačního období. Pod vedením tiskaře *Coresiho* vyšly též knihy v rumunském jazyce. Nové tiskárny byly sedmihradskými Sasy dále zakládány v Hermannstadtu nebo v Klausenburgu. Za účelem pokrytí rostoucí spotřeby papíru vznikly v Klausenburgu a Hermannstadtu první papírny.⁵⁰

Zemský sněm v Thorenburgu schválil roku 1547: „...že každý tu víru může vyznávat, kterou chce, s novými i starými bohoslužebnými zvyklostmi. A ve věcech své víry uvážení si může ponechat, co je mu milé bez urážky od kohokoliv.“ Tímto byl dán Sedmihradsku základ náboženské tolerance a snášenlivosti, která byla konsekventně zachovávána v dalších obdobích. Vedle katolického vyznání zde byly uznány též církve evangelická, reformovaná nebo unitaristická. Naopak řeckoortodoxní církev byla pouze tolerovaná. Sedmihradsko nemělo svou univerzitu, proto studenti dokončovali svá studia v západních zemích. To platilo s krátkými přerušeními až do roku 1944. Sedmihradští Sasové tak zůstali v kontaktu se všemi významnými duchovními a kulturními proudy západní Evropy.

⁵⁰ Tiskař a diakon z Kronstadtu Coresi je oceňován za vydávání knih v rumunštině rumunskými historiky. Činil tak s podporou sedmihradských Sasů a s finančními prostředky valašských a moldavských knížat. Srov. TREPTOW, K. W. (ed.): *Dějiny Rumunska*, s. 104.

III.8 Sedmihradsko, součást Habsburské monarchie

Sedmnácté století představuje pro Sedmihradsko období válečných tažení, epidemií a všeobecného úpadku. Mnohé saské oblasti se vzpamatovaly z pustošivých kampaní habsburského generála Basty či Michala Statečného desítky let. Jiné lokality přišly o saské osídlení navždy.⁵¹

V roce 1683 oblehl turecký velkovezír Kara Mustafa se svým vojskem Vídeň. Ohroženy byly Čechy a Morava, též rakouské dědičné země. Císaři se podařilo uskutečnit s papežem, Benátkami a Polskem vytvoření Svaté ligy. S jejich pomocí bylo obležení Vídně prolomeno. Při protiútoky, vedeném vévodou Karlem Lotrinským, později Ludvíkem Bádenským a Evženem Savojským, byli Turci postupně vytlačováni z Uherska. Roku 1686 byl osvobozen Budín. O rok později vpochodovaly císařské jednotky do Sedmihradska.

Dne 9. května 1688 se sedmihradský zemský sněm zřekl závislosti na Osmanské říši a poddal se císaři Leopoldu I. Po smrti knížete Michaela Apafiho (1690) přijal Leopold I. titul knížete Sedmihradska. V následujícím roce potvrdil v tzv. *Leopoldinském diplomu* zemské stavovské zřízení, práva tří stavovských národů a náboženskou svobodu. Tento diplom platil, jako základní zemský zákon, až do roku 1848. V Karlovickém míru (1699) se Turci zřekli nadvlády nad Sedmihradskem a Habsburkové definitivně prosadili své mocenské nároky.

V Sedmihradsku bylo nutné provést mnohé reformy. Obzvláště tíživý byl vrchnostenský los nevolníků, pastýřů a nádeníků. Robotní povinnosti byly bezohledně zneužívány. Došlo k poklesu řemeslné produkce a obchodu. Ačkoliv Leopoldinský diplom přislíbil zemi plnou náboženskou svobodu, nastal za vlády císaře Karla VI. zřetelný protireformační tlak. Díky ochraně evangelických vyznání zemskou ústavou nedošlo k přímému pronásledování nekatolíků, avšak v důsledku jednostranného upřednostňování katolíků při obsazování zemských úřadů a podněcování k přestupům ke katolické víře došlo k celé řadě nespravedlností.

⁵¹ V kolektivní mytologii sedmihradských Sasů je období průtahů generála Basty synonymem těžkých dob. Mimo jiné vedlo tažení ke vzpouře uherské šlechty, vedené Mosesem Székelym a Štěpánem Bočkajem. K tomu: WEITHMANN, M.: *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*, s. 138.

V rakouských dědičných zemích zůstala evangelická víra nejdéle zakázaná. V letech 1734 – 1736 a pak znovu o dvacet let později došlo k nucenému přesídlení rakouských evangelíků, tzv. Landlerů, do Sedmihradska. Landleři byli usazeni v obcích Großau, Großpold a Neppendorf. V důsledku osídlení jižního Uherska Němci přišli do Sedmihradska evangelíci z jižního Bádenska. Většina z nich našla nový domov v oblasti Unterwald.⁵²

V polovině 18. století se stal sedmihradský Sas *Samuel von Brukenthal* přes své evangelické vyznání a měšťanský původ rádcem císařovny Marie Terezie a vystoupal do nejvyšších státních úřadů. Jeho otec byl královským sudím v rámci leschkirchské stolice. Byl povýšen do šlechtického stavu, ale jeho čestný titul mu neposkytoval žádná významná privilegia.

Po studiích v Halle a ve Vídni se *Samuel von Brukenthal* stal úředníkem saské *Nationsuniversität*. Díky podpoře Marie Terezie Brukenthal povýšil na provinciálního kancléře a vedoucího sedmihradské dvorské kanceláře ve Vídni (1765). Jako gubernátor Sedmihradska, tedy jako šéf zemské vlády (1774 – 1787), musel na konci své profesní dráhy sledovat, jak císař Josef II. díky radikálním reformám ohrožuje jeho životní dílo.

Brukenthal byl jedním z největších znalců zemské ústavy a historie Sedmihradska. Svou životní úlohu viděl nejen v odstranění nevyhovujících poměrů, nýbrž v dalším rozvoji a zlepšování existujícího řádu. K jeho nejdůležitějším výkonům patří vytvoření spravedlivějšího daňového systému ve spojení s ulehčením zátěže nevolnického obyvatelstva. Smysluplně modernizoval státní správu a zlepšoval hospodářské poměry v zemi. Spolupodílel se na vyměření sedmihradské vojenské hranice. Významné též bylo, že se mu podařilo odvrátit nebo zmírnit mnohá rovnostářská byrokratická pravidla, která byla zcela nevhodná pro specifické poměry Sedmihradska. Brukenthalovo jméno je známo také tím, že daroval své rozsáhlé sbírky a svůj majetek gymnáziu v Hermannstadtu. Brukenthalovo muzeum je se svou knihovnou a pozdějšími přírůstky nejvýznamnějším muzeem v Sedmihradsku.

⁵² K tomu srov. kapitola II.5. Landleři.

III.9 Císař Josef II. a osvícenské reformy

Císař Josef II. byl přesvědčivým příznivcem osvícenských myšlenek, které chtěl prosadit absolutistickými metodami. Pro Sedmihradsko nařídil zrušení dědičného nevolnictví a s tím spojil nová pravidla pro vztah mezi vrchností a poddanými. Zavedl němčinu jako úřední jazyk namísto mrtvé latiny. Toto učinil z účelných důvodů, nikoli z nacionalistických pohnutek. Zrušil stavovské zřízení a tím také na krátký čas saskou *Nationsuniversität*. Zavedl nové rozčlenění říše na jednotlivé komitáty bez ohledu na dosavadní historické hranice. Stanovil nové soudní a trestní pořádky. Provedl první všeobecné sčítání lidu, zemské vyměření pozemků a zavedení katastru. Pro tyto úkony mu však chyběl úřednický aparát. Narážel též na značný odpor šlechtické opozice.

Pro Sedmihradsko měly císařské reformy dalekosáhlé dopady s dlouhodobým účinkem. Především zavedení německé úřední řeči mělo za důsledek stále silnější maďarský nacionalismus, který se obracel k myšlence vlastního jednotného uherského státu. Státní správa byla modernizována a středověká práva sedmihradských Sasů postupně odstraňována. Zemský sněm v Klausenburgu zrušil v roce 1792 tzv. *kuriatvotum*, podle něhož měl každý stavovský národ jeden hlas a nemohl být dalšími dvěma přehlasován. Od této doby se počítal každý samotný voličský hlas, tzv. *Einzelstimmrecht*. Díky této právní korekci upadli zástupci sedmihradských Sasů poprvé a krátkodobě do menšinového postavení. Proti rozhodnutím většiny, kterou tvořili především zástupci maďarské šlechty, se mohli sedmihradští Sasové bránit jen odmítnutím udělení své národní pečeti pod nová usnesení, což byl poslední prostředek obrany. Rozhodnutí sněmu byla platná jen v případě, když pod nimi byly pečeti všech tří sedmihradských stavovských národů. Sedmihradští Sasové měli v tomto úkonu právo veta, kterého v kritických situacích využívali. Samotný zemský sněm však nebyl přes „*právo každého hlasu*“ spravedlivý. Většinové rumunské obyvatelstvo v něm bylo zastoupeno jen skrze svého biskupa s pouhým poradním hlasem.⁵³

⁵³ Sedmihradský sněm předosvícenských období bývá některými historiky kritizován jako zaostalý orgán s okleštěnými pravomocemi. Omezoval se na aktivity, které v Uhersku připadaly jen nižší samosprávě. Většinou pouze schvaloval návrhy knížete. Tři privilegované sedmihradské národy měly vlastní samosprávu a spadaly pod vlastní jurisdikci. K tomu: KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*, s. 133.

Pro sedmihradské Sasy znamenalo zrušení stavovského zřízení a saského voleného orgánu *Nationsuniversität* silný otřes. Staletí trvající saská autonomie byla zrušena. Narušeno bylo též sebevědomí národa sedmihradských Sasů, jako jednoho ze tří nosných pilířů tradičního zemského zřízení Sedmihradska. Dostali se do postavení etnické a náboženské menšiny. Jejich význam pro sedmihradský region nespočíval dle názoru saských historiků v prostém počtu, ale v jejich výkonech, které byly chráněny historickými právy a písemně kodifikovány. Zároveň tato práva saské výkony umožňovala. Zrušení tradičních privilegií sedmihradských Sasů mělo dle historika *Ernsta Wagnera* dopad na celé Sedmihradsko.⁵⁴

Napoleonské války neohrožovaly Sedmihradsko bezprostředně. Na obranných bojích rakouské armády se podílely sedmihradské jednotky se saskými důstojníky. Vyznamenal se například kapitán *Friedrich Hensel*, zvaný německý Leonidas, který bránil strategické postavení, dokud nepadl. Osvobozovacích operací se účastnil též batalion horských myslivců vyzbrojený na náklady saské *Nationsuniversität*. V Sedmihradsku zanechala stopy éra metternichovského absolutismu, která se svými restrikcemi pro občanský život a praktikami státní policie připravila podmínky pro revoluční události roku 1848. Pozitivním rysem předbřeznové doby bylo relativní uvolnění hospodářského a duchovního života. Docházelo k zakládání prvních spolků sedmihradských Sasů, jak například Spolku pro vlastivědu (*Landeskundeverein*, 1840), Spolku pro zemské hospodářství (*Landeswirtschaftverein*, 1845) a prvního živnostenského spolku (*Gewerbeverein*). V roce 1835 došlo k založení Kronstadtské všeobecné spořitelny (*Kronstädter Allgemeine Sparkasse*) a v roce 1841 její sesterské pobočky v Hermannstadtu. Při nedostatku potřebného kapitálu vypomáhaly zmíněné ústavy saským řemeslníkům a obchodníkům.

III.10 Revoluční rok 1848, Stephan Ludwig Roth

Březnová revoluce v roce 1848 postihla v krátkém čase po Vídni též Uhersko se Sedmihradskem. V případě Maďarů a jejich revolučních motivací došlo k prolnutí

⁵⁴ V hodnocení významu sedmihradských Sasů pro širší region Sedmihradska a stupně jejich újmy v případě zrušení středověkých privilegií se saský pohled liší od závěrů zejména rumunských historiků.

sociálních důvodů s národními a nacionalistickými motivacemi. V květnu 1848 bylo proklamováno sjednocení Sedmihradska s Uherskem. Poté co maďarští revolucionáři stále více stupňovali své požadavky, došlo na podzim 1848 k občanské válce. Rumuni a sedmihradští Sasové se z obavy před agresivním maďarským nacionalismem postavili na císařskou stranu. Na počátku listopadu 1848 vyplenili a vypálili maďarští Sikulové saské město Sächsisch-Reen (Reghin), které se z důsledků drancování dlouhodobě vzpamatovávalo. Císař Ferdinand I. prchl před boji ve Vídni do Innsbrucku a abdikoval ve prospěch mladého císaře Františka Josefa I.

Na počátku roku 1849 vyplenilo maďarské revoluční vojsko pod vedením generála Bema Sedmihradsko. Císařské oddíly byly zatlačeny do Moldavska a Valašska. Později se vrátily s ruskou pomocí. Dne 31. července došlo u Schäßburgu k rozhodující bitvě, ve které byl generál Bem poražen a padl zde maďarský básník Sándor Petöfi. Dne 11. srpna 1848 odstoupil vůdce maďarských revolucionářů Lajos Kossuth a opustil zemi. O dva dny později boje utichly.

Významnou osobností předbřeznové doby byl saský farář z obce Meschen (Mosna) *Stephan Ludwig Roth* (1796 – 1849). Absolvoval univerzitu v Tübingenu, kde získal doktorský titul. Byl žákem švýcarského pedagoga Heinricha Pestalozziho. Díky svým kázáním, textům a politické činnosti měl na sedmihradské Sasy značný vliv. S velkým důrazem prosazoval v rámci saské společnosti reformy školství. Povzbuzoval též k řešení hospodářských problémů. Roth se stal duchovním otcem *Sedmihradsko-saského zemského hospodářského spolku*, jehož cílem bylo překonání trojpolního hospodářství. S pomocí württemberských kupců, kteří nechtěli vycestovat do Ameriky, ale do Sedmihradska, měl v plánu zřídit vzorové hospodářské statky. Ve svém díle *Jazykový boj v Sedmihradsku* (*Sprachkampf in Siebenbürgen*) zaujal negativní postoj k požadavkům maďarských nacionalistů. Poukazoval na význam Rumunů a podporoval místo dominantního postavení jednoho jazyka rovnoprávné postavení tradičních zemských řečí – maďarštiny, rumunštiny a němčiny. Namísto nacionalistického vyzdvihování národa sedmihradských Sasů prosazoval svobodné soužití všech obyvatel Sedmihradska. Díky zmíněnému textu a podpoře nového německého osídlení z Württemberska byl pro maďarské nacionalisty mimořádně nenáviděnou postavou z řad sedmihradských Sasů. Roth byl na počátku roku 1849

Maďary zatčen a postaven v Klausenburgu před stanný soud. Dne 11. května 1849 byl na základě rozhodnutí soudu zastřelen. Svým dětem napsal pár hodin před popravou mimo jiné: „...*Se svým národem jsem to myslel dobře, aniž bych to s jinými národy myslel zle. Tělo národa je zničeno – už nevěřím na žádné vnější spojení jeho končetin. Tím více si přeji zachování ducha, který jednou v těchto formách přebýval.*“⁵⁵

III.11 Zemský sněm v Hermannstadtu

V roce 1854 byl v Sedmihradsku zrušen stav obležení. V roce 1861 byla tzv. Únorovou ústavou vyhlášena nová centralistická vláda pro Rakouské císařství. Sedmihradsko zůstalo nadále korunní zemí. Už 3. dubna 1848 uznala obnovená saská *Nationsuniversität* plnou národnostní rovnoprávnost Rumunů na území saské „*královské půdy*“. Sedmihradští Sasové se už necítili stavovským národem, ale etnickou a konfesní skupinou, ke které se nově počítali též sedmihradští Sasové dříve poddaní maďarské šlechtě v oblastech „*Komitatsboden*“.

V roce 1863 svolal císař František Josef I. do Hermannstadtu zemský sněm, který byl Maďary a Sikuly bojkotován. Poslanci zemského sněmu z řad sedmihradských Sasů a Rumunů vypracovali společné návrhy. Jimi prodiskutovaný zákon o zrovnoprávnění a veřejném užívání tří zemských jazyků – maďarštiny, rumunštiny a němčiny byl 5. ledna 1865 přijat.

Po krátkém čase byl nadějný proces, směřující k novým pořádkům v Sedmihradsku, přerušen. Prusko-rakouská válka v roce 1866 vedla k zániku velmocenského postavení Rakouska v Itálii a v německých státech. Ve vztahu k Maďarům došlo k tzv. vyrovnání, které vedlo k rozdělení monarchie a vzniku Rakouska-Uherska. Rakouský císař byl zároveň uherským králem. Kromě několika společných oblastí, jako vojska nebo zahraniční politiky, platilo Uhersko se Sedmihradskem, Chorvatskem a dalšími oblastmi za samostatné království.

⁵⁵ Weithmann připomíná, že sedmihradský zemský sněm souhlasil s připojením země k revolučním Uhrám. Z tohoto důvodu vidí Rothovu popravu, jako očekávanou. K tomu: WEITHMANN, M.: *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*, s. 190.

V souvislosti s vyrovnáním přestalo Sedmihradsko existovat jako vlastní státní jednotka.

III.12 Sedmihradsko, součást Uherska

V novém uherském království tvořil podíl Maďarů dle národnostní příslušnosti 40 procent. Nejsilnější menšiny tvořili Rumuni, Slováci, Němci, Chorvati nebo Srbové. Vedle nich zde soužívaly další malé etnické skupiny. Maďaři, žijící s pocitem ohrožení, se pokoušeli získat na svou stranu příslušníky jiných etnik, vnutit jim maďarský jazyk a asimilovat je. Úředníci, kteří maďarizovali svá jména, byli upřednostňováni a povyšováni. Maďarština se stala státním jazykem. Ostatní státní příslušníci, kteří se přihlásili k jiné národnosti, byli sice ne zákonně, ale přesto diskriminováni. Díky jednomu z nových zákonů bylo možno nemaďarsky znějící názvy obcí nahradit novými. Kdo používal v oblastech se silnými etnickými menšinami nebo většinami svou řeč před soudy a úřady místo maďarštiny, byl citelně a vědomě omezován.

Někteří Maďaři poznali, že diskriminace větší části obyvatelstva dlouhodobě ohrožuje existenci státu. V roce 1914 se nová vláda pokusila o změnu v liberálním směru, ale rozhodnutí přišlo pozdě. Ve stejném roce začala první světová válka, která znamenala konec říše svatoštěpánské koruny.

Extrémní maďarský nacionalismus vedl mezi menšinami k odpovídající protireakci. Nebojovali proti maďarizaci jen v rámci uherské říšské rady, nýbrž začali sami nacionalisticky myslet a jednat. Řešení svých národnostních problémů už neviděli v setrvání v mnohonárodnostním státu pod vládou habsburského císaře, ale ve vlastním státu, nebo ve sjednocení se sousedním státem s vlastním národem. Sedmihradští Rumuni považovali za jediné možné východisko sjednocení s unií Moldavska a Valašska, ze které vzešlo Rumunské království.

Sedmihradští Sasové byli do roku 1867 nositeli statusu státního národa s vlastní samosprávou a zastupujícím voleným orgánem v podobě *Nationsuniversität*. Nyní se stali náhle menšinou. Také oni se necítili být reprezentováni osobností habsburského císaře, který sice německy mluvil, ale nemohl zabránit jejich asimilaci. Pruský císař

vyhlásil v roce 1871 německé císařství. Čím více Maďaři prosazovali maďarizaci a utlačovali zbývající národy, tím více se sedmihradští Sasové necítili samostatným národem, ale příslušníky německého kulturního národa v širším slova smyslu. V protikladu k Rumunům nemohli počítat s politickou příslušností k vlastnímu německému státu. Sedmihradští Sasové si zvykli na dvojí roli: Na jedné straně byli loajální svému státu (*Vaterland*), na druhé straně se duchovně a kulturně orientovali na německý národ (*Mutterland*), který si v mnohém idealizovali.

III.13 Zrušení samosprávné oblasti „královské půdy“

Zákonem z roku 1876 o sjednocení Sedmihradska s Uherskem byly zrušeny dosavadní samosprávné oblasti tří stavovských národů Sedmihradska, ale prozatím zůstaly zachovány tradiční saské stolice, jako okresní správní jednotky. Činnost samosprávy a právní záležitosti vztahující se k bývalé oblasti „královské půdy“ a *Nationsuniversität* měly být řízeny zvláštním zákonem.

Sedmihradští Sasové se nejprve pokoušeli o zachování své autonomie. K tomu cíli se vztahovaly konkrétní návrhy prvního zemského sněmu, který se konal v Mediaschi. Zákon vyhlášený roku 1876 však znamenal zrušení jejich staletí trvající autonomie. Oblast spravovaná *Nationsuniversität* byla rozdělena na nově vzniklé komitáty. *Nationsuniversität* byla přeměněna na veřejnou nadaci. Měla již jen úlohu správce četného obecního majetku saských oblastí. Výtěžek ze správy majetku byl rozdělován na kulturní aktivity ve prospěch obyvatel dřívější „královské půdy“. Postupně omezovaná samospráva sedmihradských Sasů skončila v roce 1876 po šesti stoletích zcela. Nadace *Nationsuniversität* později ztratila v návaznosti na první rumunskou agrární reformu svá rozsáhlá polesí a nezastavěné pozemky. Tím přišla nadace o podstatný pramen financí pro německojazyčný školní systém v Sedmihradsku, především pro gymnázia a další vyšší školy. V roce 1937 byla formálně zrušena.

Po roce 1876 zůstala nenarušená jen saská evangelická církev, která nastoupila na místo *Nationsuniversität* v pozici ochránce vlastní identity sedmihradských Sasů. Nová skupinová identita byla založena na příslušnosti k vlastní národní evangelické

církvi a na rozvíjejícím se otevřeném vzdělávacím systému, v jehož rámci dominovala němčina jako vyučovací jazyk. Školský systém byl pod církevní správou dále modernizován a rozšiřován. Saská evangelická církev se stala symbolem politické jednoty sedmihradských Sasů, která byla reprezentována saským biskupem. Faráři a učitelé se nepodíleli jen na duchovním a kulturním životě, ale byli též důležitými postavami v hospodářských spolcích a družstevních svazech. V dozorčích radách bank nebyl farář žádnou neobvyklou věcí. Především biskupové *Georg Daniel Teutsch* (1817 – 1893) a *Friedrich Teutsch* (1852 – 1933) a s nimi i další generace farářů se cítili nejen zástupci církevního úřadu, ale zároveň i politickými vůdci sedmihradských Sasů.

Po zrušení politické autonomie saské oblasti „královské pudy“ nenastala společenská rezignace, nýbrž aktivace kulturního, politického a hospodářského života Sasů. V roce 1850 byl vydán první svazek *Dějin sedmihradských Sasů pro saský národ*, který připravil biskup *Georg Daniel Teutsch*. Na něj navázal jeho syn *Friedrich Teutsch*, který v díle pokračoval. Sepsání dějin sedmihradských Sasů posilovalo pocit vlastního významu a skupinovou identifikaci. *Dějiny sedmihradských Sasů* byly sepsány na základě vypsané soutěže, jež byla vyhlášena *Spolkem pro sedmihradskou vlastivědu*, který převzal úlohu vědecké akademie. Předními novinami sedmihradských Sasů byly např. *Siebenbürgisch-Deutsche Tageblatt* (1868 – 1944).⁵⁶

Z hospodářského aspektu bylo považováno Sedmihradsko v rámci habsburské monarchie za okrajovou agrární provincii. Na ochranu uherských velkomajitelů pudy byla zavedena cla na obilí. Z tohoto důvodu došlo v letech 1886 – 1889 k celní válce s Rumunskem. Ustal životně důležitý export ze saských měst do sousední země. Důsledkem byla těžká hospodářská krize. Saští podnikatelé se jí vyhnuli tak, že v rumunském prahovském údolí založili řadu prosperujících průmyslových podniků. Mezi zchudlými řemeslníky a drobnými rolníky nastala vystěhovalecká vlna, která směřovala nejprve do Rumunska, později do USA. V některých vesnicích měla tato

⁵⁶ K dílu Georga Daniela Teutsche srov. TEUTSCH, F.: *Georg Daniel Teutsch – Geschichte seines Lebens*. Hermannstadt: W. Krafft Verlag 1909. Dále TEUTSCH, F.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen: Für das sächsische Volk. IV Band (1868 – 1919)*. Hermannstadt: W. Krafft Verlag 1926.

vlna takový rozsah, že před rokem 1914 už více než desetina obyvatel žila přechodně nebo natrvalo v zámoří.⁵⁷

Karl Wolff (1849 – 1929) se pokusil omezit proces vystěhovávání zlepšením hospodářské situace. Založil a vedl v Hermannstadtu banku *Hermannstädter Allgemeine Sparkasse*. Vytvořil z ní úspěšnou hypotéční banku, jejíž akcie byly žádané ve Vídni i v Budapešti. Snažil se též o vybudování nové železnice, elektrifikaci Hermannstadtu a zavedení tramvajové dopravy. Nechal zpracovat plány ke splavnění řeky Alt. Nejdůležitějším dílem Karla Wolffa bylo vytvoření silných družstevních bank. Založil též banku *Vereinsbank*, která měla plnit úkoly související s vnitřní kolonizací. Do začátku první světové války získala ve více než dvaceti obcích šlechtický majetek, který pak dále rozparcelovala a prodávala drobným zemědělcům.

O podporu zemědělství se zasloužil především *Sedmihradsko-saský zemědělský spolek* (*Siebenbürgisch-Sächsische Landwirtschaftsverein*) pod vedením předsedy *Josefa Bedeuse von Scharberg* (1829 – 1901). Na základě jeho iniciativy převzala v letech 1871 až 1872 *Nationsuniversität* zodpovědnost za vedení zemědělských škol ve městech Mediasch, Bistritz a Marienburg. *Landwirtschaftsverein* vydával týdeník *Die Landwirtschaftlichen Blätter für Siebenbürgen*, který byl v Sedmihradsku a později v celém Rumunsku odborným časopisem s největším nákladem (asi 13 000 výtisků).

Před první světovou válkou nastala omezená industrializace saských oblastí. Řemesla a obchod si vytvořily pevnou základnu. Krize společnosti sedmihradských Sasů, která hrozila zrušením jejich politické autonomie na „*královské půdě*“, byla překonána novými aktivitami, ačkoliv maďarský nacionalismus znamenal pro sedmihradské Sasy celou řadu problémů, které dlouhodobě narušily vztah mezi Maďary a sedmihradskými Sasy.

⁵⁷ Poměry v Sedmihradsku koncem 19. století a na počátku 20. století přibližuje práce Alana Skeda. Její výhodou je, že není úzce nacionálně vyhraněná a dosahuje oproti maďarským či rumunským syntézám určité míry objektivitu. Srov. SKED, A.: *Úpadek a pád Habsburské říše*. Praha: Panevropa Praha 1995, s. 238 – 250.

III.14 Sedmihradsko, součást Rumunského království

Na začátku první světové války zaujalo Rumunsko neutrální pozici. O dva roky později však vyhlásilo válku Rakousku-Uhersku a obsadilo Sedmihradsko. Jako protiútok překročily rakouské oddíly Karpaty, dobyly Bukurešť a Valašsko. Obrat ve válce to však nepřineslo. Dne 3. listopadu 1918 bylo Rakousko-Uhersko nuceno uzavřít se západními mocnostmi příměří. Monarchie se začala rozpadat.

V listopadu 1918 vyslovila *Rumunská národní rada* přání Rumunů ze Sedmihradska o připojení k Rumunsku. Následně se sešlo národní shromáždění Rumunů v Alba Iulia. Rozhodlo se pro připojení všech Rumunů ze Sedmihradska, Banátu a Uher k Rumunsku. Menšinám byla přislíbena autonomie, zohlednění jejich menšinových zájmů, rovnoprávnost, církevní a kulturní autonomie, vlastní politická reprezentace, používání mateřského jazyka a vlastní vzdělávací systém. Při vědomí těchto závěrů dne 8. ledna 1919 v Mediaschi vyslovili zástupci sedmihradských Sasů souhlas s připojením k Rumunsku. Na 4. saském sněmu dne 6. listopadu 1919 v Schäßburgu byly přesněji formulovány saské požadavky směrem k novému státu. Mluvčím byl *Rudolf Brandsch* (1880 – 1953), který měl již jako poslanec uherského parlamentu úzké vazby s rumunskými politiky a banátskými Šváby.⁵⁸

Politici vůdci asi 250 000 sedmihradských Sasů souhlasili se spojenectvím s jinými politickými organizacemi německých menšin v Rumunsku. Vznikl tak *Spolek Němců v Rumunsku* (*Verband der Deutschen in Rumänien*). Kromě sedmihradských Sasů a banátských Švábů v něm byli zastoupeni také szátmárští Švábové, bukovinští Němci a další skupiny z oblastí tzv. Starého Rumunska a z oblasti Dobrudže, později také Němci z Besarábie, která dříve patřila Rusku. Na počátku druhé světové války žilo v Rumunsku téměř 800 000 příslušníků německého kulturního národa.⁵⁹

V zájmu mnohých nových etnických menšin uzavřely západní mocnosti s Jugoslávií, Rakouskem, Rumunskem, Polskem, Československem a Maďarskem

⁵⁸ Závěry jednání z Alba Iulia jsou sedmihradskými Sasy citována jako tzv. *Karlsburgská usnesení*.

⁵⁹ Až do 19. století neexistovaly těsnější vztahy mezi sedmihradskými Sasy a banátskými Šváby. Konfesní rozdíly mezi evangelickými Sasy a katolickými Šváby hrály významnější roli než jazyková a kulturní blízkost. Taktéž habsburští panovníci nechtěli podporovat pocit „národní vzájemnosti“ Němců v Uhrách. K tomu: WEITHMANN, M.: *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*, s. 160.

smlouvy o ochraně menšin. Na jejich dodržování měl dohlížet tzv. *Výbor národního spolku*, který byl aktivní zejména v Rumunsku. Sedmihradským Sasům a Sikulům měla být po mírové smlouvě a zmíněné dohodě umožněna kulturní autonomie. Saská evangelická církev získala sice autonomii pro saský školní systém, nicméně k výraznější kulturní autonomii a uznání *Spolku Němců v Rumunsku* došlo až v roce 1940 na nátlak Německa. Protože závěry usnesení z Alba Iulia nebyly dodržovány, odmítali němečtí poslanci v rumunském parlamentu vytrvale až do roku 1923 schválit rumunskou ústavu, která nebrala na rumunské Němce žádné ohledy a byla v rozporu se zásadami na ochranu menšin.

Zástupci národnostních menšin byli vytlačováni z úřadů a magistrátů a nahrazováni lidmi z oblastí tzv. Staré říše. Po slibných začátcích se rozšířil rumunský nacionalismus. Etničtí Rumuni si byli v protikladu k Maďarům v bývalém Uhersku vědomi své početní převahy. Neměli potřebu asimilovat ostatní národy. Saský senátor a biskupský vikář *Adolf Schullerus* (1864 – 1928) vyvolal velký rozruch, když v rumunském senátu předčítal národní požadavky sedmihradských Sasů a teprve v závěru dodal, že se jedná o usnesení rumunské národní konference v Hermannstadtu z roku 1905.⁶⁰

Již v usneseních z Alba Iulia byla zdůrazňována nutnost provedení agrární reformy. V Sedmihradsku, jako nové části Rumunska, se v souvislosti s agrární reformou projevíly nacionální problémy. Mezi sedmihradskými Sasy bylo jen málo velkých soukromých pozemkových vlastníků. Proto mezi soukromými osobami nedošlo k výraznému postižení. O to hůře reforma dolehla na saské korporace, nadace a obce. Nadace saské *Nationsuniversität* ztratila většinu svého vlastnictví, především sedmihradská polesí. Saská evangelická církev přišla o 55 procent svého pozemkového vlastnictví. Ve všech saských vesnicích došlo k velkým ztrátám obecní půdy. Například obce Großau (Cristian), Heltau (Cisnădie) a Talmesch (Tălmăciu) přišly o 57 procent svého majetku.

⁶⁰ Přes zmíněná negativa a problémy je postavení rumunských Němců v rámci meziválečného Rumunska hodnoceno jako privilegované, zejména pro jejich souhlas s existencí v novém státě. Naopak tomu bylo s postavením Maďarů v nově připojených oblastech. K tomu srov. TREPTOW, K. (ed.): *Dějiny Rumunska*, s. 269.

Vyvlastněním obecního majetku byla omezena hospodářská produkce malých zemědělských podniků. Chyběly především příjmy nutné k pokrytí výdajů německojazyčného školního systému. Proto musely být zvýšeny školní a církevní daně. Sedmihradští Sasové přišli též o další příjmy. Saské banky ztratily nejméně 10 procent svého zisku. Díky nevýhodné měnové reformě, státním půjčkám a inflaci přišly banky o veškeré rezervy. Ekonomická síla a společenský význam saských bank výrazně poklesly též v důsledku světové hospodářské krize ve 30. letech.

Saští zemědělci byli postiženi až do poloviny 20. let tzv. vývozními blokádami, které je vytlačily z tradičních trhů. Následkem světové krize se zhroutily agrární ceny. Peněz bylo v malých rolnických provozech nedostatek. Mohly být uskutečněny jen nanejvýš nutné investice. Hospodářská situace drobných provozů se zlepšila teprve po roce 1939.

V kulturní oblasti rozvinula nové aktivity především generace účastníků války. Vedoucím kulturního odboru *Spolku Němců v Rumunsku* se sídlem v Hermannstadtu se stal *Richard Csaki* (1886 – 1943), jenž vydával časopis *Ostland*. Na dobu letních prázdnin získával pro vysoké školy známé osobnosti z Německa. Roku 1933 byl povolán jako vedoucí *Německého zahraničního institutu* do Stuttgartu. *Heinrich Zillich* (1898 – 1988) shromáždil kolem svého časopisu *Klingsor* zájemce o literaturu. Spisovatelé *Adolf Meschendörfer* (1877 – 1963), *Erwin Wittstock* (1899 – 1962) a *Heinrich Zillich* byli vydáváni ve všech německojazyčných zemích. Jejich knihy vycházely ve vysokých nákladech. V roce 1930 přeměnil *Karl Kurt Klein* noviny *Korrespondenzblatt* na čtvrtletní odborný časopis *Die Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*.

Nespokojenost zapříčiněná špatnou hospodářskou situací slábla jen velmi pomalu. Poslanci rumunských Němců pod vedením *Hanse Otto Rotha* (1890 – 1953) se pokusili prosadit své politické cíle díky spojení s vládními stranami. *Fritz Fabritius* založil v polovině 20. let spořitelnu *Selbsthilfe*, se kterou chtěl podpořit sociální reformy a posílit národní soudržnost. Z ní vzešlo tzv. *Hnutí obnovy* (*Erneuerungsbewegung*). Vůdci hnutí *Südostdeutschen Wandervogel Alfredu Bonfertovi* se podařilo od roku 1931 získávat pro hnutí *Erneuerungsbewegung* díky letním pracovním táborem široké kruhy městské mládeže. Toto hnutí dosáhlo na 5. a

posledním saském sněmu v roce 1933 v Hermannstadtu většiny. Názorově se přibližovalo německé nacistické straně *NSDAP*. Nepříznivé hospodářské podmínky Rumunska napomáhaly politické radikalizaci sedmihradských Sasů. Mezi sedmihradskými Sasy nacházely ohlas radikálně nacionalistické myšlenky zejména po převzetí moci Adolfem Hitlerem v Německu po roce 1933. Šíření hnutí národního socialismu znamenalo vážné narušení historické samostatnosti kultury sedmihradských Sasů.

V roce 1935 došlo k rozštěpení hnutí *Erneuerungsbewegung* na umírněné křídlo, které vedl *Fabritius*, a na radikální skupinu, kterou vedli *Bonfert*, *Gust* a *Scheiner*. Do tohoto vnitřního rozkolu zasáhlo také vedení saské církve. Roku 1938 byli *Fabritius* a *Bonfert* povoláni do Německa. V Berlíně jim bylo nařízeno opětovné sjednocení obou křídel. Tím začal nebezpečný vývoj, kdy se říšské německé instituce vměšovaly do vnitřních záležitostí rumunských Němců a hrály roli smířčích soudců. Mnohé osoby reprezentující zájmy sedmihradských Sasů byly řízeny z vysokých politických míst v Německu. Vnější tlak zesiloval a mohl přispět ke konfliktu s loajalitou rumunských Němců k rumunskému státu. Tato loajalita vůči rumunskému státu však až na malé výjimky nebyla vážně ohrožena. Nebyla též zpochybňována z rumunské strany.

III.15 Druhá světová válka

Dne 1. září 1939 začala druhá světová válka. V červnu 1940 dal však Sovětský svaz Rumunsku ultimátum. Během krátké lhůty muselo Rumunsko odstoupit Besarábii a severní Bukovinu, a přenechat je Sovětskému svazu. Místní německé skupiny byly přestěhovány do Německa. Přesunuty byly též skupiny Němců z jižní Bukoviny, Dobrudže a oblastí Valašska a Moldavska.

Dne 30. srpna 1940 vyhlásili německý a italský ministr zahraničí se souhlasem maďarské a rumunské vlády tzv. *druhou vídeňskou arbitráž*. Sedmihradsko bylo rozděleno, s ním poprvé v dějinách i sedmihradští Sasové. Severní Sedmihradsko a tzv. Sikulský cíp připadly Maďarsku, a tím také saské oblasti Nösnerland, Reener Ländchen a město Klausenburg. Střední a jižní Sedmihradsko s největší skupinou

sedmihradských Sasů v oblasti Altlandu zůstaly Rumunsku. Současně německá vláda uzavřela *Smlouvu o ochraně německých národnostních skupin*.⁶¹

V Rumunsku odstoupil dne 6. září 1940 král Karel II. ve prospěch svého syna Michaela. Maršál Antonescu se stal vůdcem státu. Díky rumunskému zákonu o národnostních menšinách z 20. listopadu 1940 byl německým národnostním skupinám udělen status *sdržení veřejného práva*. Vůdce tzv. *německých národnostních skupin Wolfram Bruckner* byl nahrazen *Andreasem Schmidtem*, jenž byl zcela loajální Berlínu. Sídlo vedení národnostních skupin bylo přeloženo z Hermannstadtu do Kronstadtu a většina doposud honorárních úředníků byla nahrazena úředníky placenými. Školy byly zbaveny církevního dohledu a vedení církve bylo obměněno. Saský evangelický biskup *Viktor Glondys* odstoupil. Jeho následovník *Wilhelm Staedel*, jenž vyšel z prostředí hnutí *Erneuerungsbewegung*, musel složit svůj úřad až v roce 1945. Docházelo ke stále častějšímu vměšování německého říšského vedení do záležitostí rumunských Němců.

V roce 1941 vstoupilo Rumunsko po boku Německa do války proti Sovětskému svazu. V jeho jednotkách bojovali také příslušníci německých národnostních skupin. Rumunský zákon o německojazyčném školství předal správu státních škol, v nichž se vyučovalo německy, nově zřízenému *Školskému úřadu německých národnostních skupin*. Církevní školy byly na základě smluv s církvemi předány též *Školskému úřadu německých národnostních skupin*. Politická, kulturní a hospodářská organizace německých národnostních skupin byla podřízena říšskoněmeckému vzoru.

V severním Sedmihradsku, které bylo připojeno k maďarskému území, měly instituce sedmihradských Sasů svoje centrály v rumunském Hermannstadtu. Důležitá zařízení zůstala v jižním Sedmihradsku a musela být zčásti pro severní Sedmihradsko nově zřízena. V rámci církevní správy se stal děkan bistritzerské církevní oblasti *Carl Molitoris* generálním děkanem s oprávněním biskupa pro oddělené církevní instituce. V *Sächsisch-Reen (Reghin)* byl zřízen učitelský ústav pro nové německé učitele, který navštěvovali také žáci z jiných oblastí Maďarska. Školy zůstaly v severním Sedmihradsku v církevní správě. Severní Sedmihradsko bylo nyní oblastí ve správě

⁶¹ Reener Ländchen je vedle Nösnerlandu další severní oblastí saského osídlení v Sedmihradsku jižně od Bistritze. Centrem oblasti bylo město Sächsisch-Reen (Reghin).

Národního spolku Němců v Maďarsku, ke které patřily též jiné německé jazykové ostrovy.

V únoru 1942 uzavřela říšská vláda s Maďarskem mezistátní dohodu, podle které byli příslušníci německého národa za asistence maďarských důstojníků prověřováni pro službu v německé armádě. Akce byla sice oficiálně dobrovolná, ale tlak na saské obce byl tak velký, že se tomuto prověřování nedalo vyhnout. Ti, kteří podléhali branné službě, stáli před rozhodnutím, zda sloužit v maďarských jednotkách, v nichž většina nerozuměla jazyku velení, nebo sloužit místo toho v německých útvech. Tato dohoda byla dvakrát obnovena a rozšířena.

V Rumunsku platila nejprve zásada, že rumunská armáda nesmí být oslabena rekrutováním občanů pro německou armádu. V roce 1943 však byla prolomena a došlo k podobné dohodě jako s Maďarskem. Tím byla uložena vojenská služba rumunským občanů německého původu v jednotkách Wehrmachtu nebo SS. Sedmihradští Sasové tak byli plně vtaženi do válečného dění se všemi jeho důsledky.

III.16 Kapitulace a evakuace

Dne 23. srpna 1944 uzavřelo Rumunsko s aliančními silami příměří. O několik dní později vypovědělo válku Německu. Tento krok zasáhl německou vládu zcela nepřipravenou. Podstatná část německých útvarů, bojujících na tomto úseku fronty společně s Rumuny, padla do zajetí. Také v maďarské části Sedmihradska se nenacházely žádné bojeschopné maďarské nebo německé útvary. Německý generál a sedmihradský Sas, rodák z BIRTHÄLMU, *Artur Phleps* (1881 – 1944) dostal za úkol vybudovat v Sedmihradsku bojový útvar. Jeho oddíl však tvořili převážně vojáci na dovolené, malé maďarské jednotky a mladiství. Bylo zřejmé, že karpatské průsmyky ani nepřirozená rumunsko-maďarská hranice nejsou udržitelné. Několika jednotkám se podařilo ve velkém spěchu evakuovat některé saské obce v blízkosti hranice.

Dne 7. září 1944 nařídil generál *Phleps* evakuaci Němců ze severního Sedmihradska (Nösnerland). Ženy s dětmi, nemocní a staří a také obyvatelstvo měst byli odvezeni železnicí a nákladními auty armády. Dne 9. září vyrazily konvoje z nejjižnějších vesnic. O týden později bylo na cestě veškeré saské obyvatelstvo

severního Sedmihradska. Konvoje překročily začátkem listopadu tehdejší říšskou hranici. Jedna část uprchlíků byla umístěna v oblasti Hollabrunnu severně od Vídně a v dolnorakouské oblasti Waldviertel. Jen někteří odtud směli odejít ve strachu z příchodu ruských oddílů do západního Rakouska a dolního Bavorska. Ostatní se v létě 1945 vraceli domů.

Snahy o evakuaci Sedmihradska na západ ztroskotaly hned v začátku. Generál *Phleps* padl při průzkumu v blízkosti Aradu. V Sedmihradsku panovala v prvních dnech po 23. srpnu 1944 vyčkávací nálada. Mnozí ze sedmihradských Sasů doufali, že se německé oddíly brzy vrátí. Poslanec *Hans Otto Roth* vyzval německé obyvatelstvo Sedmihradska a Banátu v novinách *Siebenbürgisch-Deutscher Tageblatt* z 31. srpna 1944 ke klidnému a uvědomělému chování. Snažil se svými kontakty k rumunským politikům získat za daných okolností nejlepší pozice. Ačkoliv byl odpůrcem nacionálního socialismu, byl brzy zatčen a zemřel roku 1953 ve vězení Ghencea.

Začátkem září překročily sovětské jednotky Karpaty a obsadily Hermannstadt. Došlo k výtržnostem, které však byly brzy zastaveny, protože Rumunsko bylo považováno za spřátelenou zemi. Rumunští Němci byli obviněni z válečných zločinů. Po obsazení Sedmihradska Rudou armádou začalo zatýkání úředníků, intelektuálů a majitelů větších podniků z řad rumunských Němců. Vysílačky a telefony jim byly zabaveny. Prozatím však nedocházelo k většímu postižení.

III.17 Odvlečení do Sovětského svazu a vyvlastnění

Od 9. do 12. ledna 1945 byli náhle všichni muži mezi 17 až 45 lety a ženy mezi 18 až 35 lety, kteří neutekli, vzati pod ruským vedením do vazby. Vyňati byli lidé neschopní pracovat a ženy s dětmi v batolecím věku. Když nebylo dosaženo potřebného počtu, byli zatčeni a odvezeni mladší i starší ženy a muži. Děti musely být zanechány u sousedů nebo u cizích, pokud neměli bližší příbuzné. Asi 30 000 sedmihradských Sasů bylo naloženo a skončilo v pracovních táborech uhelné pánve v Doněcku nebo v jiných oblastech až k Uralu. Lidské ztráty způsobené podchlazením, hladem a nemocemi byly značné. První zpáteční transporty nemocných a práce neschopných začaly na podzim roku 1945. Poslední odvezení zůstali v Rusku až do roku 1952.

Zpáteční transporty nemířily do Rumunska, ale do sovětské okupační zóny v Německu. Tím došlo k rozdělení mnohých rodin rumunských Němců na celá desetiletí.⁶²

Ti, kteří zůstali v Sedmihradsku, byli politicky bez jakýchkoli práv, vystaveni místní zvůli. Na základě nové agrární reformy, která byla nařízena zákonem z 23. března 1945, došlo k úplnému vyvlastnění majetku příslušníků německé národnosti. Od tohoto byli osvobozeni jen nemnozí, kteří aktivně bojovali proti hitlerovskému Německu. Rozsah vyvlastněné plochy lze vyčíst z následujících čísel: V oblastech neosídlených Němci byla průměrná rozloha vyvlastněné plochy pozemku 85 hektarů, což se týkalo jen velkých zemědělských podniků. V Banátu to bylo jen 3,66 hektarů, v okolí Hermannstadtu dokonce 2,69 hektarů. Vyvlastněním bylo postiženo 55 000 – 60 000 majitelů půdy z řad sedmihradských Sasů. Pokud se k tomu připočtou rodinní příslušníci, tak je zřejmé, že byl vyvlastněn téměř celý saský majetek. V oblastech osídlených rumunskými Němci šlo tedy nejen o vyvlastnění majetku velkých vlastníků půdy a sedláků, nýbrž o malé a nejmenší zemědělce. Velká část rolníků musela kromě toho uvolnit statek pro přidělené „*kolonisty*“, zčásti Romy, a vystěhovat se. Jiní byli rádi, když si v bývalém statku směli ponechat jednu místnost. Také řemeslníkům a obchodníkům se nevedlo lépe. Většina z nich ztratila svůj majetek. Při měnové reformě došlo ke znehodnocení úspor.⁶³

Z pozice poválečného rumunského státu bylo nutné vyřešit politické postavení rumunských Němců a jejich státní příslušnost. Bylo jim odňato volební právo a národnostní status vyhlášený 7. února 1945 pro ně neplatil. Přesto nedošlo k nejradikálnějším důsledkům, kterým mohlo být hromadné vystěhování z Rumunska nebo akty násilné pomsty ze strany většinového obyvatelstva. Na rozdíl od jiných středoevropských států zde neexistovala tak hluboká nenávist k rumunským Němcům. Historické výkony rumunských Němců, společenský přínos a kladný vztah k majoritě byly rumunským obyvatelstvem většinově oceňovány.

⁶² K tomu např. BAYER, D.: *Deportiert und repatriiert: Aufzeichnungen und Erinnerungen 1945 – 1947*. Band 20 der Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks. München: Südostdeutsches Kulturwerk 2000.

⁶³ K moderním poválečným dějinám sedmihradských Sasů už lze využít vzpomínky informátorů. Zvláště komplikovaná situace byla např. v obci Reichesdorf. K tomu srov. kapitola X.2 Vzpomínky generace dnešních osmdesátníků.

Jediná instituce, která zůstala nepostížená, byla saská evangelická církev. Roku 1944 převzala do své správy znovu německojazyčné školství, což platilo až do jejich zestátnění v roce 1948. Ve většině obcí Sedmihradsko byla výuka v němčině přerušena jen krátce. Po roce 1948 se už musela saská evangelická církev omezit jen na čistě církevní sféru.

III.18 Poválečná postižení sedmihradských Sasů

Dne 30. prosince 1947 odstoupil pod tlakem král Michael. Moc převzala Rumunská dělnická strana, vzniklá sloučením komunistů a socialistů. Rumunsko se stalo lidovou republikou. V létě 1948 došlo k vyvlastnění průmyslových podniků, bank, pojišťoven, hutí a dopravních společností. Církevní i privátní školy byly zestátněny a jejich majetek zabaven. V roce 1949 pokračovalo zestátnování v zemědělství. V roce 1950 přešly větší domy do vlastnictví státu. Jiné politické strany byly zakázány.

Až do agrární reformy v roce 1945 byli rumunští Němci převážně národem rolníků – asi 70 % obyvatelstva se živilo zemědělskou produkcí. Do roku 1956, kdy došlo ke sčítání obyvatelstva, se poměry zcela změnily. Pouze již jen 22 % rumunských Němců se řadilo mezi zemědělce (mezi Rumuny to však bylo 53 %). Prudce stoupl počet pracujících a zaměstnaných mimo oblast zemědělství na 72 %, ke kterým přibýlo 14,5 % členů zemědělských a řemeslných družstev. Během pouhých deseti let se z národa svobodných rolníků, řemeslníků, obchodníků a intelektuálů, což bylo asi 85 % společnosti, stala skupina ekonomicky závislých.

V odlehlých a špatně přístupných obcích byli mnozí přinuceni, aby změnili bydliště, neboť by dojížděli na celý týden za prací. Venkované z řad sedmihradských Sasů se nestěhovali jen do starých saských měst, ale museli se řídit podle nabídky pracovních míst. Postupně se rozpadaly tradiční vesnické společenské struktury sedmihradských Sasů.

Hovorovým jazykem v továrnách a na úřadech Sedmihradsko nebyl saský dialekt, nýbrž rumunština. To platilo i pro veřejný prostor nebo společenské události. Role jazyka jako rozlišovacího znaku byla oslabována. Mnohé zvyky a obyčeje, včetně krojů a prvků hmotné kultury, doprovázející průběh zemědělského roku a život

rolníků, ztratily svůj smysl a byly opuštěny. Připravenost etnické skupiny na asimilaci všeobecně zesílila především v nově vybudovaných městských lokalitách. Nová situace vedla ke zvýšenému počtu uzavírání smíšených manželství s neevangelickými a neněmeckými obyvateli.

Důsledkem tohoto vývoje bylo, že na vesnicích zůstalo přestárlé obyvatelstvo. Mládež byla dlouhodobě připravovaná na odchod. Je nutné zdůraznit, že podobný vývoj lze pozorovat i v jiných oblastech, kde docházelo k procesům rychlé industrializace a urbanizace. Zde však chyběla možnost problému otevřít a veřejně diskutovat. Vše se ocitalo pod všudypřítomným politickým tlakem.

Na počátku 50. let začalo postupné společenské uvolňování. Byl schválen německý antifašistický výbor a v roce 1950 bylo německé menšině v Rumunsku přiznáno volební právo. Teprve neveřejný Dekret č.81/1956 signalizoval citelný obrat. Rumunští Němci dostali zpět své rolnické usedlosti a domy. Od té doby byli chráněni tzv. *Statusem pro menšiny*. Ústavní národnostní ustanovení platila bez omezení také pro ně.

III.19 Sedmihradští Sasové v socialistickém Rumunsku

V roce 1965 byla rumunská ústava přizpůsobena novým poměrům. Nicolae Ceaușescu se stal generálním sekretářem komunistické Dělnické strany, která byla jediná povolena. Pro stranu a stát platily principy leninské národnostní politiky. Ceaușescu se snažil dosáhnout uvolnění vztahů směrem k příslušníkům německé menšiny a v rozhovoru s německými intelektuály 3. července 1968 přiznal dřívější chyby. Dne 15. listopadu 1968 byla založena *Rada pracujících německé národnosti (Rat der Werktätigen deutscher Nationalität)*. Aktivita krajanských spolků sedmihradských Sasů v Německu a Rakousku vedly k rozhovorům se státním sekretářem Ceaușescem, za účelem nalezení vztahu ke své bývalé vlasti.

Cílem komunistických představitelů rumunské národnostní politiky byl jazykově jednotný rumunský národ. Od podzimu 1974 se situace zhoršila a liberální předpisy pro návštěvy příbuzných ze Západu byly zpřísněny. Vystěhovalci museli své domy nabítnout státu ke koupi. Zákonem o národním kulturním dědictví bylo

proklamováno „nadvlastnictví“ státu, ve formě neobvyklé i pro jiné východoevropské státy. Vztahovalo se na staré knihy, starožitný nábytek a na sbírky různého druhu.

Postoj komunistického Rumunska vůči jeho německým národnostním příslušníkům v porovnání s Polskem nebo Československem byl mírnější. Evangelická církev nebyla nikdy pronásledována a mohla vzdělávat další faráře v teologickém institutu (na úrovni univerzitního titulu). Nikdy nedošlo k uzavření všech německojazyčných škol. Vedle německých novin, týdeníků a časopisů byly vysílány německé pořady v rozhlase a televizi. Existovala zde dvě německá divadla. Počet německojazyčných titulů a jejich náklady byly vysoké, přesto byla vydání rychle rozebrána.

V kulturní oblasti nelze mluvit o diskriminaci německé menšiny, ani o její autonomii. V protikladu k oficiálnímu postoji strany a vlády je možno zmínit oficiálně nikdy nevyhlášený zákaz používání německých názvů obcí. Byla znemožněna badatelská a publikační aktivita rumunských Němců v historiografickém výzkumu, což mělo vést k proměně historického vědomí a zmenšení dějinného významu německého obyvatelstva v Rumunsku. Existoval rozpor mezi oficiálním postojem vlády a reálným vyjednáváním na úrovni žup nebo obcí. Mezi rumunskými Němci převládal pocit, že jsou obětmi všemocného, stále nacionalističtějšího, státního aparátu.

Před rokem 1945 měli rumunští Němci velký počet vlastních organizací, spolků a nadací, o kterých si sami rozhodovali. Oficiální zástupce *Rady pracujících německé národnosti* nevolili rumunští Němci. Tento orgán byl součástí všemocného stranického aparátu, jehož příkazům byl podřízen. Do historických saských měst a vesnic proudili přistěhovalci z jiných částí země. Rumunští Němci nesli zvláště bolestně zamlčování a falšování historie své vlastní etnické skupiny. Zmocňoval se jich pocit, že jsou ve své vlasti cizinci. Nevratné procesy industrializace a urbanizace spolu se sociální nivelizací a vybudováním nové společenské struktury trvale narušily jejich vztah se státem. Proměna vztahu k domovu a krajině byla zapříčiněna zejména vyvlastněním saského majetku.

III.20 Slučování rodin a proces emigrace

Jedním z podstatných poválečných problémů sedmihradských Sasů, stejně tak i všech rumunských Němců, bylo odloučení rodin, trvající nejméně jedno desetiletí. Příslušníci bývalé německé nacistické armády se nemohli po konci války vrátit okamžitě domů. Ačkoliv se na základě smluv Německa s Rumunskem a Maďarskem stěhovali zpět, ztratili rumunskou státní příslušnost. Ze Sovětského svazu se z nucených prací vrátili deportované ženy a muži. Mnoho jich bylo převezeno do Frankfurtu nad Odrou. Tito se částečně usadili v západním Německu u svých příbuzných nebo známých. Mnoho dětí muselo po deportaci svých matek a zajetí otců zůstat v rodinách vzdálených příbuzných nebo známých. Velký počet manželství se díky roky trvajícimu odloučení rozpadl.

Nehledě na jednání Mezinárodního červeného kříže v roce 1951, kdy asi tisícovka rumunských Němců mohla být sloučena se svými příbuznými v západním Německu, existovala teprve v roce 1957, tedy 13 let po konci války, možnost sloučení rodin. Uvolnění mezinárodního napětí ve vztahu mezi státy západního a východního bloku ve spojení s rumunskou zahraniční politikou, která se osvobodila od sovětského poručnictví, vedlo dne 31. 1. 1967 k navázání diplomatických vztahů mezi Spolkovou republikou Německo a Rumunskem. Přibližně v této době otevřelo Rumunsko ve zvýšené míře své hranice také pro západní turisty. Normalizace poměrů vedla k tomu, že stále více sedmihradských Sasů v Rumunsku mohlo uskutečnit své přání a odstěhovat se k příbuzným do západního Německa.

V roce 1977 dosáhl poprvé počet emigrujících rumunských Němců čísla 10 000 lidí. Na základě dohody mezi spolkovým kancléřem *Hellmutem Schmidtem* a státním prezidentem *Ceaușescem* z ledna roku 1978 se počet vystěhovlaců z řad rumunských Němců stále navyšoval až do roku 1989. Teprve po pádu Ceaușescova režimu se zcela otevřely rumunské hranice a více než 100 000 lidí rychle odešlo do Spolkové republiky Německo. Mnozí čekali na tuto možnost roky. Jiní byli do tohoto procesu vtaženi pod dojmem okolností a nepřímého tlaku okolí.⁶⁴

⁶⁴ Dohoda mezi *Ceaușescem* a *Schmidtem* v reálu prodávala rumunské Němce za stanovené sumy Spolkové republiky Německo. Průměrná cena je odhadována na 8000 západoněmeckých marek za rumunského Němce. Dodnes není zcela zřejmé, kde vysoké sumy získané z této transakce skončily. Spekuluje se o tajných kontech ve

V letech 1950 – 1993 bylo ve Spolkové republice Německo úředně registrováno 407 605 německých přistěhovalců z Rumunska. Podle článku 166/1 měli nárok na uznání německého občanství poté, co zde získali trvalé bydliště. Pokud jsou k tomu přičtení také vystěhovalci směřující do NDR, Rakouska a jiných evropských zemí, je zřejmé, že od roku 1950 opustilo nejméně 420 000 rumunských Němců svoji historickou vlast. Přibližně polovinu celkového počtu tvořili sedmihradští Sasové. Vedle zmiňovaných důvodů nesvobody a špatného vztahu ke státu byli vysídlení též motivováni lepšími materiálními podmínkami a zdánlivým blahobytem *tzv. zlatého Západu*. Nacionálně podmíněným hlediskem byla potřeba sedmihradských Sasů a banátských Švábů žít jako Němci mezi lidmi stejné řeči a stejného kulturního okruhu. Nemít pocit, že jsou jen trpěni v postavení cizinců ve své vlastní zemi. Motivem byla též vidina svobodného života v zemi, kde není vše určováno mocným státním aparátem a rovná práva jsou zaručena všem. Mezi mnohými emigranty se však v novém prostředí šířil pocit deziluze a zklamání z života v novém prostředí. Přítomný byl též stesk po domově.⁶⁵

III.21 Sedmihradští Sasové po Ceaușescovi

Reformní politika *Michaila Gorbačova* v Sovětském svazu přinesla v roce 1989 ve všech východoevropských státech zásadní změny. V Rumunsku, jako poslední diktatuře dřívějšího východního bloku, vedla plánovaná deportace evangelického reformovaného faráře *Lászla Tökese* dne 17. prosince 1989 v Temešváru k revoluci. Navzdory masivnímu teroru státní moci se povstání brzy rozšířilo do mnoha velkých měst včetně Bukurešti. Dne 22. prosince se pokusil nenáviděný diktátor Nicolae Ceaușescu se svou ženou Elenou o útěk. O tři dny později byli dopadeni, odsouzeni k smrti a následně popraveni. Do konce roku vzdali svůj boj nejodhodlanější příslušníci tajné služby Securitate.

švýcarských bankách. Střízlivější odhady mluví o investicích pro megalomanské projekty dunajského kanálu nebo prezidentského paláce v Bukurešti. Rumunský stát získával prostředky též z prodeje nemovitostí vystěhovalých rumunských Němců. K tomu kapitola V. Migrace sedmihradských Sasů.

⁶⁵ K tomu srov. kapitola V.6 Hodnocení rozhodnutí o emigraci.

Fronta národní záchrany nominovala do úřadu státního prezidenta *Iona Iliescu* a jako ministerského předsedu *Petre Romana*. Přislíbila již ve svých prvních proklamacích uznání menšinových práv a svobod. Nově zvolený parlament s novými stranami připravil změnu ústavy, která byla přijata v prosinci 1991. *Iliescu* zůstal státním prezidentem také po volbách ze dne 27. září 1992. Již 23. prosince 1989 se zformovalo *Demokratické fórum Němců z Hermannstadtu*. O den později vzniklo v Schäßburgu *Demokratické fórum Němců v Rumunsku (DFDR)*. Následovala založení dalších německých fór. V novém parlamentu reprezentoval německou menšinu od roku 1992 německý učitel a novinář *Wolfgang Wittstock*.

Jedním z důsledků revolučních událostí z přelomu let 1989 a 1990 se stalo zesílení procesu vystěhovávání rumunských Němců. Vedle již zmíněných dat německé statistiky poskytuje bližší údaje porovnání úředního sčítání lidu ze 7. ledna 1992 se sčítáním z roku 1977. Během patnácti let klesl počet obyvatel německé národnosti v zemi z 359 100 na 119 000, tedy o dvě třetiny. Pro Sedmihradsko je zaznamenán pokles ze 176 800 na 41 400. Úbytek 76,6 % je zde citelně vyšší. V lidnaté župě Hermannstadt, kde v roce 1977 žilo ještě 96 000 rumunských Němců, dosahuje úbytek dokonce 82,5 %.

Mnozí počítali původně s větším úbytkem. Při bližším pohledu se ukazuje, že mimo tradiční německé oblasti Sedmihradska a Banátu byl pokles populace rumunských Němců menší. Když odhlédneme od Bukurešti, tak došlo v některých oblastech mimo tzv. karpatský oblouk dokonce k nárůstu o 8,3 %. Nejnápadnější statistické odlišnosti nastaly v jádrové oblasti szátmárských Švábů. Tam se v roce 1977 označovalo za Němce nebo Šváby asi 6 400 obyvatel, ale v roce 1992 to byl více než dvojnásobek, tedy 14 300. Důvodem bylo, že v roce 1977 bylo pro mnohé příliš riskantní hlásit se k německé národní příslušnosti. V roce 1992 to ale přinášelo výhody, neboť mnozí doufali, že tímto způsobem snáze dostanou německý pas.

Očekávané zlepšení situace v Rumunsku nenastalo. Do roku 1994 došlo k mírnému snížení inflace, ale hospodářské poměry byly stále nevyhovující. *Demokratické fórum Němců v Sedmihradsku (DFDS)* se v roce 1993 připojilo *Federaci sedmihradských Sasů (Föderation der Siebenbürger Sachsen)*, ke které náleží hlavní spolky sedmihradských Sasů v Německu, Rakousku, Kanadě a v USA.

Členové fóra i evangelické zemské konzistoře v Hermannstadtu se pravidelně účastní zasedání představenstva krajanských spolků sedmihradských Sasů v Německu, aby zlepšili informovanost a koordinovali nezbytná opatření. Díky podpoře německé vlády byla přijata mnohá opatření vedoucí ke stabilizaci německého obyvatelstva v Rumunsku v hospodářské a kulturní oblasti, a zejména v rámci německého menšinového školství. Zmíněná opatření sice nemohla zastavit proces vystěhovávání, ale umožnila a ulehčila sedmihradským Sasům po převratu nový začátek.

Také v další době se počet rumunských Němců prudce snižoval. V roce 1992 jich bylo 116 000, v roce 2002 65 000 a v roce 2012 36 000 lidí. Soudržnost a pocit sounáležitosti nabízí saské společnosti v Sedmihradsku evangelická církev, jejíž aktivity přesahují strohý církevní rámec. Šíří a ochraňuje zvyky a tradice. Současně se otvírá veřejnosti. Mnozí neněmečtí partneři ve smíšených manželstvích se účastní německého skupinového života. Německé menšinové školy navštěvuje velký počet rumunských a maďarských dětí. Ortodoxní žáci navštěvují též hodiny evangelického náboženství. Někteří z nich vstupují do evangelické církve.

V kontrastu k jejich omezenému počtu hrají rumunští Němci, a mezi nimi zejména sedmihradští Sasové, politicky významnou roli. Každá z dvaceti v Rumunsku uznaných národnostních menšin má svého zástupce v poslanecké sněmovně rumunského parlamentu. DFDR ustanovuje jednoho ze dvou mezistátních sekretářů v *Odboru pro mezinárodní vztahy* rumunské vlády a účastní se jednání *Rumunsko-německé vládní komise*. Velký význam má též kromě vztahu s rumunskou a německou vládou spolupráce s dalšími rumunskými menšinami. Kromě zřízení *Odboru pro mezinárodní vztahy* podporuje rumunská vláda menšinový život též finančními subvencemi pro fungování jejich organizací, dotacemi pro kulturní akce nebo vydávání knih a novin.

Významná je angažovanost DFDR v lokální politice. V Hermannstadtu byl v roce 2000 zvolen starostou *Klaus Johannis* za DFDR a v roce 2012 byl v úřadu potvrzen 78 % hlasů. V roce 2014 se stal dokonce rumunským prezidentem. Seznam kandidátů DFDR získal v roce 2012 v městské radě Hermannstadtu výraznou většinu. Ve městě, v němž tvoří německá menšina jen málo přes 1 % z celkových asi 150 000 obyvatel, znamená tento volební výsledek pozoruhodný příklad kladného hodnocení,

kterému se německá menšina a její politické aktivity může u většinového obyvatelstva těšit. Zároveň to znamená otevřenost politického programu rumunských Němců směrem k majoritnímu obyvatelstvu.⁶⁶

Významný vliv mají rumunští Němci na nově se rozvíjející občanskou společnost demokratického Rumunska. Příkladem jsou zejména jejich aktivity při obnovování a výstavbě spolkových organizací. Zakládané spolky a organizace jsou prospěšné většinovému obyvatelstvu. Rumunští Němci se v nich podílejí na vedení (Modrý kříž, Evangelická akademie Sedmihradska, Sedmihradský karpatský spolek, organizace zabývající se péčí o domovy důchodců, nemocné, sirotky nebo sociálně slabé).

Po velkých rozepřích z devadesátých let vidí dnes rumunský stát otázku vícejazyčnosti názvů obcí více liberálně. Zákon o místních úřadech doporučuje vícejazyčné štíty s názvy obcí v oblastech, kde tvoří menšina více než 20 % obyvatelstva. Tohoto podílu rumunští Němci zřejmě už nikdy nedosáhnou. Přesto jsou k vidění zejména v Sedmihradsku cedule s názvy měst nebo obcí kromě rumunštiny opětovně i v německém jazyce. Počet rumunských Němců je omezený, ale pojem *německý* je v současnosti v Rumunsku v módě. Na mnoha německých menšinových školách tvoří žáci německého původu jen asi 5 % žáků. Zbytek žáků tvoří rumunské, maďarské nebo romské děti. Studují zde nejenom pro vysokou úroveň výuky německého jazyka, ale i pro kladný vztah k tradicím, zvykům a kultuře rumunských Němců.⁶⁷

III.22 Shrnutí

V souvislosti se sedmihradskými Sasy a jejich historickým příběhem je nutno zdůraznit instrumentální charakter dějin pro službu přítomnosti a sebepotvrzení etnické skupiny v dnešním celospolečenském diskursu. Minulost a historické příběhy mají různé aktérské verze. Společensky podmíněná je i skupinová paměť. Každá

⁶⁶ K politickým aktivitám sedmihradských Sasů srov. kapitola IX. Politický život sedmihradských Sasů.

⁶⁷ K vícejazyčným názvům obcí a štítům srov. PŘÍLOHA č. 13: Obrazová dokumentace štítu s dvojjazyčným názvem obce.

sociální skupina má vlastní představu o své vlastní jedinečné historii. Práce s minulostí řízená přítomnými motivacemi produkuje obraz, který obsahuje specifické rysy a hodnoty společenství, vytyčuje etnické hranice a slouží potřebám současnosti. Historický příběh sedmihradských Sasů je vyprávěn z jejich pohledu. Má samozřejmě subjektivní charakter. Obsahuje všechny zásadní komponenty pro konstituci stabilního etnického společenství. Mám zde na mysli například teorie původu, centra, zlatého věku nebo teorie útlaku a marginalizace. Pro střední část novověkých dějin sedmihradských Sasů, která je svými nositeli slabě artikulována, lze využít koncept *Jana Vansiny* o tzv. plynoucí mezeře – *floating gap*. Podle této teorie se přibližně sto let od současnosti, mimo dosah vzpomínek současných informátorů, tvoří nejasné a marginalizované rozhraní. Silně zdůrazňovány jsou až starší historické události, jež mají mytologický charakter a konstitutivní význam pro dnešní sebepojetí skupiny. Na druhou stranu je potřebné zdůraznit, že současný stav společnosti sedmihradských Sasů je determinován a určen historickými sociálními procesy a událostmi, které spoluvytvořily svět dneška. Sedmihradští Sasové jsou svojí historií a klíčovými epochami silně zaujati a díky ní konstituují svou skupinovou identitu.

IV. Etnicita sedmihradských Sasů

IV.1 Současné projevy etnické identity sedmihradských Sasů

Následující kapitola se věnuje současnému stavu národnostní menšiny sedmihradských Sasů. Všímá si zejména proměny sebepojetí a identitních znaků této skupiny v nových podmínkách jejich postdiasporické existence v transnacionálním prostoru.⁶⁸ Při terénních výzkumech v sedmihradském prostředí mne zarážela skutečnost, že různí lidé formulovali různě své názory na to, co bylo, je a bude saské. Informátoři se rozcházel v hodnocení současné situace společnosti sedmihradských Sasů. Nebylo možné nalézt jednotící univerzální náhled na klasifikaci saské kultury a její identitní strategie. V tomto duchu se potvrzovala teze o fluidním charakteru identit, jež jsou zakotveny v předivu sociálních sítí a vztahů. Sledované společenské kategorie se v terénu ukazyvaly jako kontextuálně vyjednané a nestejněměrné.⁶⁹

Pluralita představ a formulací poukazuje na etnickou identitu, jako na kategorii sociálně konstruovanou a narativně utvářenou, jež se neustále proměňuje v čase a existuje ve vztahu subjektu a kultury. Má situační a mnohohrstevnatý charakter.

⁶⁸ Text o etnické identitě sedmihradských Sasů byl publikován v anglické verzi. Srov. DRS, T.: *Current Manifestations of the Ethnic Identity of Transylvanian Saxons*. *Ethnologia Actualis* 2, 15/2015, s. 48 – 67.

⁶⁹ Kapitola vychází z terénních výzkumů prováděných ve vybraných lokalitách venkovského i městského charakteru v letech 2011 – 2014. Jedná se například o vesnice Birtäl, Malmkrog, Reichsdorf, Neudorf (Nou Săsesc) nebo Groß-Kopisch (Copșa Mare), ležící nedaleko města Mediasch v jádrové oblasti historického saského osídlení zvané Altland. Z městských lokací terénního výzkumu je možno uvést města Mediasch nebo Hermannstadt. Výzkum se opírá kromě studia literatury a dokumentů zejména o strukturované a volné rozhovory. Z výpovědí je možno zachytit sebepojetí sedmihradských Sasů, projevy etnické identity, zpětné vnímání a hodnocení zlomových událostí, které určily dnešní podobu a stav národnostní menšiny sedmihradských Sasů v Rumunsku i v emigraci. O problematice etnické identity jsem s informátory vedl 35 rozhovorů. Většinu sedmihradských Sasů jsem kontaktoval v obci Birtäl, kde jsem trávil nejvíce času a nashromáždil řadu kontaktů. Jednalo se jak o Sasy žijící setrvali v Rumunsku, tak o ty, kteří se vrátili z různých důvodů a na různě dlouhou dobu domů. Informátory jsem kontaktoval zejména na doporučení. K některým jsem se opakovaně vracel. V odlehlejších obcích jako například Malmkrog nebo Neudorf, kde jsem se zprvu pohyboval v neznámém prostředí, jsem byl nucen uskutečňovat náhodný výběr a spoléhat na dobrou vůli a otevřenost Sasů. Jen v malém množství případů mi dotázání odmítli věnovat svůj čas a odkázali mě na jiné sousedy. Jednalo se zejména o poměrně uzavřenou komunitu Sasů v obci Malmkrog. Dotazníkové výzkumy jsem používal zejména při prvním výzkumu v roce 2011. Celkově jsem nashromáždil 45 vyplněných dotazníků. Dotazníky jsem distribuoval osobně. Uvedené otázky jsem s informátory rozebíral. K detailnějším rozborům problémů a motivací jsem se následně dobral rozhovory. Pokusy o distribuci dotazníků samotnými Sasy dopadly nezdare. Zajímavé výsledky a možnosti vyhodnocení přinesla zejména metoda škálování, kterou jsem využíval zejména u otázek směřujících k etnické identitě sedmihradských Sasů. Dotazníky jsem použil i při kontaktování Rumunů a zjišťování mezietnických vztahů nebo problematiky soužití minority s majoritou. K tomu srov. DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2002.

V souvislosti s konstituováním identit v diskursivních rámcích v interakci s proměnlivými strukturami moci a vědění lze odkázat na koncepty Michela Foucaulta. Při promýšlení vztahu individua a společenských struktur, kdy aktér jedná pod vlivem své pozice ve struktuře a zároveň interaktivně vnější svět formuje, uvádí Pierre Bourdieu svou teorii *habitu*, podle které je dispoziční chápání identity pojímané jako nevědomá součást každodenního vyjednávání.⁷⁰

Při zkoumání povahy a současné situace národnostní menšiny sedmihradských Sasů je nutné sledovat znaky a projevy jejich etnické identity. Vlna zájmu o fenomén etnicity souvisí s pojmy globalizace, identity nebo moderny. Etnografický terénní výzkum podává k projevům etnické identity cenné informace díky poznatkům o sociálním životě vysledovaném z každodenních interakcí. Právě sféra každodennosti je prostorem, v němž se etnicita rodí. Pojem etnické skupiny obsahuje myšlenku kontaktu a vzájemného vztahu. Předpokládá, že všichni její členové žijí v propojeném světě. Etnická společenství si uvědomují existenci jiných skupin a jejich členů. Mají potřebu se vůči jiným etnicitám vymezovat. Etnicita je aspektem vztahu, nikoliv vlastností dané skupiny. Z pohledu sledované skupiny je nutné vytyčit hranice společnosti, zdůraznit odlišnosti a rozdíl mezi pojmy My a Oni. Existuje mnoho definic etnicity. Jeden z možných pohledů podává norský antropolog T. H. Eriksen:

*„Etnicita je aspekt sociálního vztahu mezi osobami, které se pokládají za zásadně odlišné od členů ostatních skupin, jejichž existenci si uvědomují a s nimiž vstupují do kontaktu. Lze ji proto definovat také jako sociální identitu založenou na kontrastu ke konkrétním druhým, vymezenou metaforickým či fiktivním příbuzenstvím. Sociální vztah obsahuje etnický prvek v případě, že kulturní rozdíly pravidelně ovlivňují vzájemný styk členů těchto skupin.“*⁷¹

Při kontaktu a vzájemném vztahu mezi etnickými skupinami může nastat rozpor mezi deklarovaným postojem společnosti a reálnými postoji a skutky, vztaženými směrem k druhé etnické skupině. Etnicita se ustavuje prostřednictvím vzájemného kontaktu v daném sociálním kontextu. Skrze sociální kontakty se utváří představy o druhém etniku a zároveň se potvrzuje nebo přeformuluje vlastní etnická identita.

⁷⁰ K pojmu diskurs: FOUCAULT, M.: *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Svoboda 1994. K termínu *habitus* srov. BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*. Praha: Nakladatelství Karolinum 1998.

⁷¹ ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 37.

Dochází k přijímání představ o specifičnosti dané skupiny a tvorbě kulturních stereotypů.⁷²

Stereotypizování názorů na okolní svět prostřednictvím pohledu vlastního dané etnicitě pomáhá s orientací v okolním světě, dává mu řád a smysl. Může legitimizovat stávající řád nebo určit hranice konkrétní kultury. Mezi etnickými skupinami se může vytvořit určitá forma symbiózy. Ve vztahu mezi sedmihradskými Sasy a majoritou je možno najít mnoho prvků vzájemné interakce a komplementarizace. Odlišný vývoj může vést k vytvoření vzájemných negativních stereotypů, vedoucích k vytyčení hranic a k posílení vlastní etnické identity, jako zbrani vůči negativně vnímanému konkurentovi.⁷³

V případě sedmihradských Sasů a jejich současné situace lze mluvit o mezietnické symbióze s majoritním rumunským obyvatelstvem. Důkazy mezietnického přizpůsobování a komplementarizace jsou vidět na německých menšinových školách, kde tvoří naprostou většinu rumunští žáci. Rumunské děti aktivně vystupují jako tanečníci na saských slavnostech v saských krojích. Německé menšinové politiky, zejména sedmihradské Sasy, volí především majoritní rumunské obyvatelstvo. Vzájemná interakce je patrná i v jiných sférách společenského života. Komplementarita předpokládá uznání vzájemných rozdílů. Pro oboustranný kontakt je nutný sdílený jazyk. Sedmihradští Sasové, obklopeni majoritními Rumuny, používají ve veřejné sféře výhradně rumunský jazyk. Pro etnicitu je důležité vytyčení společného území mezietnického diskursu a interakce.⁷⁴

Potlačení vlastní etnické identity a plné osvojení znaků dominantní kultury a jejího jazyka vede k oslabení etnicity a k asimilačním tendencím. Lze mluvit o stigmatizované identitě, kdy jsou znaky vlastní skupiny vědomě potlačovány. K tomu je však nutno dodat, že etnická identita má fluidní a relativní charakter. Individuum může přijmout více identit, jež jsou vyjednávány v každodenních interakcích. Etnicita může být též manipulována svými představiteli. Etnických sítí lze využívat k politickým účelům pro získání moci, kontaktů a informací. Německé školy v Sedmihradsku jsou vnímány jako výhodná startovací pozice pro kariéru, zisk

⁷² ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 43.

⁷³ TAMTÉŽ, s. 58.

⁷⁴ TAMTÉŽ.

informací, snadnější odchod a adaptaci v Německu. Etnická příslušnost nabízí možný zdroj obživy, přátel nebo nalezení partnera.

IV.2 Etnodiferencující znaky sedmihradských Sasů

Každý jedinec má potřebu zapojení do širšího kolektivu, který mu nabízí orientaci v okolním světě, pocit bezpečí a sounáležitosti. Národ nebo etnikum má možnost poskytnout vědomí společných historických kořenů a vzájemného bratrství. Dodává svým členům spojitost mezi historickou pamětí symbolizovanou mytologickým výkladem dějin a aktuální společenskou situací v konkrétním teritoriu.

Sedmihradští Sasové nejčastěji poukazují při rozhovorech o jejich etnické identitě a kulturních odlišnostech na svázanost se svou zemí (*Heim*), specifickou skupinovou historií (*Geschichte*), evangelickou náboženskou vírou (*evangelische Glaube*) a vlastní jazyk (*sächsisch*). Při zkoumání sebepojetí sedmihradských Sasů je důležité vědomí, že se neřeší jen problémy kulturní jinakosti nebo vymezení vlastních společenských specifik. Je nastolena otázka oprávněnosti vlastní existence.

„Rozhodnutí, zda se v tom kterém případě jedná o mou jsoucnost, je pak podmíněno normou, jež je determinována kulturou a předávána tradicí. Tato norma člověku – jedinci a následně i skupině – prestrukturuje odpověď na otázku, kdo je a kam patří. Pojetí identity v té které kultuře lze pokládat za autonomní položku ve struktuře kultury. Identita jako kulturně podmíněný konstrukt je pak sycena dalšími společně sdílenými kulturními hodnotami, které jsou buď nalezeny v každodennosti, nebo jsou nově vytvořeny. V obou případech mohou získat status symbolu.“⁷⁵

Etnická identita dává odpověď na otázku: „*Kdo jsem a kam patřím?*“ Slouží k uvědomění si příslušnosti ke skupině a napomáhá určení hranic mezi svými a druhými. Identitu je možno rozlišovat na deklarovanou a žitou. Deklarovaná identita vyzdvihuje faktické i symbolické akty a vědomě buduje a potvrzuje vlastní identitu. Různé identitní znaky lze deklarovat nebo relativizovat. Je též možné jim přiřazovat stupně na hodnotových škálách pro získání poznatků o důležitosti a významnosti

⁷⁵ BITTNEROVÁ, D. – MORAVCOVÁ, M. a kol.: *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*. Praha: Sofis 2005, s. 8.

těchto znaků. Též je možno mluvit o tzv. *etnické image*, kdy na základě vytváření dojmu nebo stylizace lze identitu zdůraznit. Na druhé straně lze jít cestou asimilace s majoritou a splnutí s davem.⁷⁶

Žitá identita znamená potvrzení vlastní jinakosti cestou každodenní interakce. Jinakost může být různě interpretována a prožívána. Lze mluvit o pocíťované a neuvědomované či nedeklarované odlišnosti. Uvědomění si vlastní odlišnosti může obsahovat též konfliktní náboj, jenž bude znamenat, kromě potvrzení vlastní identity, též vytváření bariér a zkomplikovaný přístup k odlišnému jedinci či etnickému prostředí.⁷⁷

Při zkoumání etnické klasifikace sedmihradských Sasů vyvstává problém s určením jejich národnostní příslušnosti. Sedmihradští Sasové se neidentifikují striktně národnostně. Při navržené škále, kdy Rumun znamená hodnotu 1 a Němec hodnotu 10, se sedmihradští Sasové spíše identifikují s německou národností. Výsledná průměrná hodnota na škále se pohybuje kolem hodnoty 9. Současně sedmihradští Sasové dodávají, že uvedená škála a polarita je pro ně nevyhovující. Necítí se být příslušníky politického německého národa a jasně deklarují vlastní odlišnost od německví. Vyzdvihují svůj osobitý historický příběh, vztah k obývanému regionu a domovu v Sedmihradsku. Jejich skupinové sebepojetí je určeno především regionálně a historicky.⁷⁸

K otázce svého německví sedmihradští Sasové dodávají, že jsou německého původu (*Abstammung*), ale nejsou Němci. Přední saský intelektuál a teolog Paul Philippi k tomu dodal:

„Nejsme Němci. Jsme jen německého původu. Máme podíl na německé kultuře, ale politicky jsme jiným národem. Historický vývoj vedoucí k identifikaci sedmihradských Sasů s německým národem byl špatný a chybný. Zdůraznění německého elementu mělo

⁷⁶ BITTNEROVÁ, D. – MORAVCOVÁ, M. a kol.: *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*. Praha: Sofis 2005, s. 9.

⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 10.

⁷⁸ Dotazníkový výzkum zaměřený na etnickou identitu proběhl v červenci a srpnu 2011. V historicky saských obcích Birthälm, Reichesdorf, Malmkrog, Neudorf nebo v městském prostředí Hermannstadt či Mediasche, tedy v oblasti zvané Altland, informátoři odpovídali na otázky týkající se etnické identity v polostrukturovaných rozhovorech i v letech 2013 až 2015.

v naší historii znamenat opozici vůči maďarizaci a později rumunizaci sedmihradských Sasů. Kulturně to bylo dobré, ale politicky nikoliv.“⁷⁹

Fluidní charakter etnické identity dokládá skutečnost, že někteří sedmihradští Sasové při rozhovorech deklarují své němectví, ale v běžném životě se pod vlivem majoritní společnosti jednoznačně identifikují s rumunskou kulturou. Lze nalézt též přihlášení se k označení rumunský Němec, které je společné všem německojazyčným skupinám v Rumunsku pro vyjednávání svých menšinových pozic se státem.⁸⁰

Při zkoumání etnodiferencujících znaků sedmihradských Sasů a jejich sebepojetí Sasové navrhovali v rámci dotazníkového výzkumu některé odlišující pojmy, jež jsou v jejich očích nositeli odlišnosti od majoritní populace a definují etnický charakter. Nejčastěji používané termíny jsou například tradice, zvyky a mravy, řeč, kultura, životní styl. Méně často jsou navrhovány pojmy historie, organizovanost, mentalita, přesnost, víra, pořádek, hospodárnost, strava nebo vzezření. Navržená etnodiferenciace je založena zejména na kulturní odlišnosti a jiném životním stylu nebo jazykové odlišnosti. Naopak do pozadí ustupuje sebepojetí na základě odlišné skupinové historie nebo odlišné náboženské víry. Pluralita představ a etnodiferencujících znaků prokazuje kategorii etnické identity, jako proměnlivou a fluidní entitu, založenou dle konceptu *habitu* Pierra Bourdieu, na individualizovaném otiskování vnějších struktur do těl a osobností aktérů hry.⁸¹

⁷⁹ Rozhovor s teologem, univerzitním profesorem a politikem byl veden v Hermannstadtu 12. 8. 2013. Paul Philippi je jedna z nejvýraznějších postav sedmihradských Sasů konce 20. a počátku 21. století. Narodil se 21. listopadu 1923 v Kronstadtu. V době druhé světové války se aktivně účastnil bojů v SSSR v řadách nacistických oddílů SS. Později padl do amerického zajetí a konce války se dočkal v Německu. Od 40. do konce 70. let žil převážně ve Spolkové republice Německo. Po studiu teologie v Erlangenu přednášel na univerzitě v Heidelbergu. Od přelomu 70. a 80. let působil na univerzitě v Hermannstadtu. Předtím musel dokazovat, že v řadách německé armády nesloužil jako dobrovolník, aby mu bylo vráceno rumunské občanství. Na konci roku 1989 patřil ke spoluzakladatelům fóra rumunských Němců Das Demokratische Forum der Deutschen in Rumänien (DFDR). V letech 1992 až 1998 byl předsedou DFDR. Od roku 1998 je čestným předsedou DFDR. Je též nositelem celé řady vyznamenání. Srov. https://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Philippi (stav k 15. 11. 2015) nebo https://de.wikipedia.org/wiki/Paul_Philippi (stav k 18. 11. 2015).

⁸⁰ Na toto označení upozornil saský politik Hans Klein z fóra rumunských Němců DFDR. K tomu srov. kapitola IX.3 Rozhovor s Hansem Kleinem. K diskusi o pojmu rumunský Němec na základě dobové publicistiky např. WEBER, A.: *Rumäniendeutsche? Diskurse zur Gruppenidentität einer Minderheit (1944 – 1971)*. Köln: Böhlau 2010.

⁸¹ Dotazníkový výzkum, červenec – srpen 2011, oblast Altlandu.

IV.3 Jazyk

Zvláštní význam pro etnickou identifikaci jedince s kolektivem má jazyk, který dává zažít pocit sounáležitosti s kulturou. Jazyk může být jeden z definujících znaků národa nebo etnika. Dodává skupině emoční složku etnické identifikace. Často se též může mluvit o jazykové skupině. Hranice mezi jazykem a dialektem je velmi nejistá a rozostřená. Podle některých názorů souvisí pojem jazyk s pojmem státu. Dialekt by dle této definice označoval jazyk u nestátních národů nebo etnických menšin.⁸²

V případě národů a etnických menšin je pro zachování jazykově definovaného společenství nutné nepřerušené mezigenerační předávání jazykových kompetencí, tzv. jazykový posun nebo směna. V opačném případě je společnost vystavena asimilačním procesům a upadání jazykového povědomí, jež může vést k úplné ztrátě daného jazyka či dialektu a jeho nahrazení kulturně agresivnějším jazykem.⁸³

Jazykem sedmihradských Sasů je reliktní nářečí označované hovorově sedmihradskými Sasy jako „*sächsisch*“, pocházející převážně z moselsko-franské oblasti. Jedná se o jeden z nejstarších doposud dochovaných německých dialektů, který původně zastřešoval různá jiná místní nářečí a zakonzervoval v sobě mnoho středověkých jazykových forem a prvků. Tvoří jej především jazykové složky německého středozápadu se spříbuzněnými dialekty lucemburským a ripuárským.⁸⁴

Staletými kontakty s Maďary a Rumuny se v saském nářečí ocitly též prvky jejich jazyků. Silný vliv měla též reformace s luterským překladem Bible a kodifikací nové spisovné němčiny, která se stala převažující v písemném styku sedmihradských Sasů. V ústním projevu však nadále dominoval saský dialekt, ať už ve venkovských komunitách nebo v městských centrech. Do konce 19. století byla v saském dialektu vedena též kázání ve vesnických kostelech. Používání saského dialektu nebylo omezeno jen na privátní sféru. Ač se dialektové prvky místně lišily, mluvili jím všechny složky saské společnosti. V měšťanských kruzích byly postupem času některé

⁸² K souvislosti jazyka a etnické příslušnosti v českém prostředí nejnověji srov. ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin*, s. 37 – 46.

⁸³ TAMTÉŽ, s. 41.

⁸⁴ Literatura k problematice dialektu sedmihradských Sasů je poměrně široká. Pro základní orientaci v problematice např. BAIER, H. – BOTTESCH, M. – NOWAK, D. – Wiecken, A. – ZIEGLER, W.: *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien*, Mediaș: Central 2011, s. 117 – 121 nebo internetové zdroje: https://de.wikipedia.org/wiki/Siebenbr%C3%BCrger_Sachsen#Sprache (stav k 14. 9. 2015).

starobylé výrazy nahrazeny standardizovanými německými pojmy a svůj vliv zde měla díky příslušnosti Sedmihradska k Habsburské monarchii též rakouská němčina z vídeňského prostředí. V současné době je patrný zejména vliv moderní němčiny na saský dialekt, což je dáno především masovým odchodem Sasů do Německa v nedávné době a těsnými kontakty mezi Sasy v emigraci a Sasy, jež zůstávají v Sedmihradsku.⁸⁵

Sedmihradští Sasové v rámci své skupiny komunikují stále saským dialektem. Spisovnou němčinu se sedmihradští Sasové učili ve škole jako cizí jazyk. Vnímají ji často s negativními konotacemi, jako jazyk vnucený zvenčí. Saskému dialektu je komplikované porozumět i pro rodilého Němce. Německy hovoří sedmihradští Sasové s německými návštěvníky Sedmihradska. Nicméně znalost spisovné němčiny jim umožnila začít velmi rychle nový život po příchodu do emigrace a snáze se adaptovat v novém prostředí.⁸⁶

Z terénních výzkumů vyplývá, že sedmihradští Sasové mezi sebou užívají v rodinném prostředí nesmíšených manželství saský dialekt. Na veřejnosti a v úředním styku však mluví rumunsky. Komplikovaná je jazyková situace ve smíšených manželstvích, kde převažuje spíše vliv rumunštiny. Děti v národnostně smíšených rodinách jsou bilingvní, ale i u nich vzhledem k naprosté početní převaze převažuje vliv rumunských vrstevníků a rumunské jazykové kultury. Pro jazykovou orientaci rodiny je rozhodující zejména mateřská řeč matky (*Muttersprache*). Sedmihradští Sasové v Německu používají v rámci rodiny saský dialekt, ale na veřejnosti výhradně němčinu. Sasové, kteří v Rumunsku zůstali, mluví německy zřídka. Jedná se zejména o hovory s německými (nesaskými) návštěvníky Sedmihradska nebo turisty z jiných zemí.⁸⁷

V rámci dotazníkového výzkumu byla pokládána otázka: „*Jakou řeč používáte v každodenním životě?*“ Byla nabídnuta škála 1 – 10 (1 – jen němčina, 10 – jen rumunština). Z výsledné hodnoty 6 vyplývá, že sedmihradští Sasové používají

⁸⁵ Srov. https://de.wikipedia.org/wiki/Siebenbr%C3%BCrger_Sachsen#Sprache (stav k 16. 9. 2015).

⁸⁶ Negativní vztah sedmihradských Sasů k němčině je patrný z celé řady jejich vyjádření. Němčina pro ně představuje jazyk vnímaný jako vnucený ve školním prostředí a cizí: Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 59 let, Birthälm, 29. 7. 2014).

⁸⁷ K problematice mezigenerační transmise v národnostně smíšených rodinách srov. DRS, T.: *Generační otázka u národnostní menšiny sedmihradských Sasů v Rumunsku*. In. BITTNEROVÁ, D. – MORAVCOVÁ, M. (eds): *Etnické komunity 11*. Praha: Fakulta humanitních studií (v tisku).

v běžném životě spíše rumunštinu. Je ovšem nutné podotknout, že výsledek ovlivňují různé faktory. Je zřejmé, že ve vesnických komunitách, kde žije méně než 1 % sedmihradských Sasů, není možné používat ve veřejné sféře jiný jazyk než rumunštinu. Na druhé straně je možno nalézt též obec, kde zůstalo větší procento Sasů a reliktně zde funguje tradiční pospolitý život svázaný s místním kostelem a samosprávou. Tamní Sasové uvádějí jako dominantní jazyk stále saský dialekt (*Neudorf*). Výsledek ovlivní též fakt, zda se jedná o vesnici hojně navštěvovanou Sasy z Německa na krátkodobé či delší pobyty (*Malmkrog*). V tomto typu obce je možné během období Vánoc či období letních dovolených slyšet výrazně častěji saský dialekt, než ve vsích, kde došlo k naprostému rozpadu saské společnosti a prodeji statků (*Groß-Kopisch, Reichesdorf*). Není tedy, kam se vracet, případně za kým se vracet. Mnozí z řad vystěhovalců poukazují na skutečnost, že dominantním jazykem byl do okamžiku vystěhování saský dialekt, ale poté už němčina.⁸⁸

K některým aspektům jazykové problematiky u sedmihradských Sasů může být uveden termín „*zakrňlosti rodilých mluvčích*“, kdy příslušníci této skupiny vychovaní v jazykovém prostředí saského dialektu odešli v rámci velkého vystěhování do Německa. Svůj jazyk v novém prostředí, až na výjimečné příležitosti srazů rodáků a slavností, nepoužívali. V Německu či jiných nových domovech sedmihradských Sasů docházelo též k oslabení mezigeneračního „*jazykového posunu*“. Příslušníci druhé a třetí generace sedmihradských Sasů na Západě ovládají tradiční dialekt jen částečně nebo mu rozumí pouze pasivně.⁸⁹

Dalším moderním trendem, který je možno vysledovat, je jazykové sblížování rodilých a nerodilých mluvčích, kdy v sedmihradském prostoru mnozí Rumuni a Romové starší a střední generace z tradičně saských obcí mluví díky mezietnickému kontaktu německy. Znalost němčiny nebo prvků saského dialektu u této skupiny má své kořeny v době před velkým odchodem Sasů do Německa, tedy před rokem 1990, kdy v saských vesnicích žil stále ještě vysoký počet příslušníků této menšiny. Saský dialekt zněl na ulicích i ve školním prostředí výrazně častěji než dnes. Mnozí Rumuni

⁸⁸ Dotazníkové výzkumy posloužily při zkoumání projevů saské etnické identity jako vstup do zkoumané problematiky. Následně byly voleny především kvalitativní metody etnografického výzkumu, jako například dlouhodobá pozorování nebo etnografická interview, která se ukázala jako nejvhodnější pro postižení vnitřních motivací a pocitů informátorů.

⁸⁹ K problematice jazykového posunu srov. ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin*, s. 40.

z historicky saských obcí dodnes rádi němčinu používají a nostalgicky vzpomínají na dobu mládí, charakterizovanou soužitím s příslušníky saské společnosti.⁹⁰

Příslušníci mladší generace Rumunů dnes hojně navštěvují německé menšinové školy a němčinu si osvojují pro lepší orientaci a prosazení po plánované emigraci do německojazyčných oblastí střední a západní Evropy. Naopak mladí sedmihradští Sasové mluví ve veřejném prostoru díky své početní slabosti téměř pouze rumunsky. S majoritní rumunskou společností sdílejí své osobní zkušenosti, problémy i budoucí směřování. V současné době otevření a prostupnosti etnických hranic dochází ke splývání jazykových kompetencí, kdy se Rumuni aktivně učí a používají německý jazyk. Naopak sedmihradští Němci komunikují ve vnějším světě i ve vztazích smíšených manželství rumunsky. Jazyk se projevuje jako fenomén reagující na společenské změny a nové situace, svázaný s proměnami etnického vědomí a sebepojetí.⁹¹

IV.4 Církev

Mezi léty 1542 – 1550 přijali sedmihradští Sasové luterskou reformaci a sestavili vlastní církevní řád. Vznikla tak saská *Evangelická církev augsburgského vyznání v Rumunsku* (*Evangelische Kirche A. B. in Rumänien*). S malými výjimkami se všichni sedmihradští Sasové stali příslušníky této evangelické církve. Věřící si volili svého biskupa, jenž sídlil tři století v BIRTHÄLMU. Později se v roce 1867 sídlo přesunulo do HERMANNSTADTU. S příchodem luterské reformace a nového překladu Bible došlo i ke kodifikaci luterské němčiny a pravopisu v písemném projevu. Moderní němčina byla nadřazená různým saským dialektům a přispěla k větší provázanosti oblastí obývaných sedmihradskými Sasy s německým kulturním prostorem střední Evropy.⁹²

⁹⁰ Např. rozhovor s informátorem, A. S. (žena, 52 let, BIRTHÄLM, 26. 7. 2011) nebo rozhovor s informátorem, L. P. (muž, 56 let, COPSA MICA, 15. 8. 2015).

⁹¹ Rozhovor s informátorem, K. S. (žena, 15 let, MALMKROG, 29. 7. 2011).

⁹² Literatura k církevním dějinám sedmihradských Sasů je velmi obsáhlá, zejména od přijetí reformace v 16. století. Kapitoly k církevním dějinám se vyskytují též ve všech všeobecných přehledech dějin sedmihradských Sasů. Např: WAGNER, E.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Ein Überblick*. München: Verlag Wort + Welt + Bild München 2009. Pro základní informace lze použít i internetové zdroje: https://de.wikipedia.org/wiki/Siebenbürgische_Sachsen#Religion (stav k 12. 9. 2015).

Saská církev do značné míry určovala podobu menšinové kultury. S církevním kalendářem byly spojeny mnohé zvyky a obyčeje. Církev určovala společenské pořádky v saských obcích a místní spolkový i školský život. V saských vsích přebírala církev též funkce politické samosprávy. Volený farář měl větší pravomoci než starosta nebo soudce. Když ve 2. polovině 19. století zanikla saská politická samospráva zcela, převzala saská evangelická církev roli politického zástupce sedmihradských Sasů. Zaštiťovala saskou společnost v odporu vůči maďarizaci. V kostele probíhala kázání v němčině a ve školách výuka v německém jazyce. Evangelická církev sedmihradských Sasů se stala centrální institucí ochraňující saskou skupinovou identitu. To platilo zejména v kritických okamžicích saských moderních dějin během druhé světové války a v období komunistické diktatury.⁹³

V rámci dotazníkového výzkumu byla sedmihradským Sasům položena otázka: „*Jakou roli přikládáte evangelické církvi Sasů v Rumunsku?*“ (žádnou – 1, mimořádnou – 10) Výsledná hodnota 8 znamená přiznání značné důležitosti evangelické církve sedmihradských Sasů. Především pro starší generaci Sasů, kterým je nad 70 let, je saská církev stále nezastupitelným orgánem důležitým pro saský menšinový život. Náboženská víra je důležitá pro zachování saské etnické identity, jež je rozlišujícím znakem od ostatních dominantnějších skupin v Sedmihradsku. Z pozorování a účasti na evangelických bohoslužbách i z rozhovorů se saskými církevními představiteli vyplývá, že v současné době je tato církev otevřena i rumunskému obyvatelstvu, jehož návštěvy a účast na bohoslužbách v saských kostelech nejsou ničím neobvyklým. Projevy skupinové identity sedmihradských Sasů jsou otevřené jiným etnickým společenstvím. Majoritní společnost nebo přinejmenším její někteří členové chápou saskou kulturu i v souvislosti s příslušností k saské evangelické církvi jako velmi přitažlivou. Náboženská příslušnost se ukazuje jako vyjednaná a otevřená etnická kategorie s proměnlivým charakterem, existující v předivu společenských sítí, která reaguje na aktuální sociální situaci a souvisí s identitními strategiemi společenské skupiny.⁹⁴

⁹³ Srov. https://de.wikipedia.org/wiki/Siebenbr%C3%BCrger_Sachsen#Religion (stav k 8. 9. 2015).

⁹⁴ Při návštěvě saské evangelické mše v prostředí typických saských opevněných kostelů lze vysledovat otevřenost církevního prostředí rumunské majoritě. Takovéto pozorování bylo provedeno 24. 7. 2011 v evangelickém saském kostele v Birthälm.

IV.5 Svátky a slavnosti

Skupina získává svůj podíl na etnické identitě mimo jiné též shromažďováním se a osobní přítomností na nejrůznějších formách festivit. Cykličnost svátků a rituálů zajišťuje společnosti zprostředkování a předávání vědění o identitě dané skupiny. Skrze svátky a slavnosti si společnost zajišťuje reprodukci etnické identity v konkrétním prostoru a čase. Skupinově sdílené a prožívané festivity dávají smysl skutečnosti a pocit sounáležitosti individua a kolektivu. Svátky a slavnosti strukturují a rytmezují proud času a ustavují řád.⁹⁵

Sedmihradští Sasové pořádají celou řadu slavností, ať už spjatých s konkrétní historicky saskou obcí, nebo se saskou kulturou jako celkem. Saské slavnosti jsou pořádány v domovském Sedmihradsku, ale též mezi vystěhovalci v Německu či v jiných západních zemích. Jako příklad tradiční saské slavnosti lze uvést svátek *Kronenfest*. Moderní tradice tzv. *Sachsentreffen* byla ustavena ve změněných podmínkách na počátku 90. let 20. století po pádu komunismu a po tzv. *Auswanderungsschocku*. V saském prostředí je silně přítomna též diasporická tradice srazů rodáků z řad sedmihradských Sasů v emigraci, tzv. *Heimatsortgemeinschaften* (*HOG*). Sedmihradští Sasové pořádají též celou řadu jiných slavností.⁹⁶

Jedinečnou slavností sedmihradských Sasů je tzv. Svátek korun (*Kronenfest*). Jedná se především o slavnost venkovské mládeže slavenou jako poslední svátek před začátkem období sklizně. V některých saských obcích je slaven v neděli před svátkem Petra a Pavla (29. červen), v jiných vsích zase kolem svátku svatého Jana (24. červen).⁹⁷

V den svátku je koruna z kvítí a listí vyzvednuta a připevněna na vrchol kmene. Ve vnitřním prostoru koruny je koš, ve kterém se nachází koláč, láhev vína a sladkosti. V časném odpoledni pochodují chlapci a děvčata vesnicí za zvuků hudby dechové

⁹⁵ ASSMANN, J.: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor 2001, s. 54 – 55.

⁹⁶ K tradicím a zvykům např. SCOLA, O. – ACKER – SUTTER, R.: *Dorfleben der Siebenbürger Sachsen. Tradition und Brauchtum*. München: Callwey Georg 1994. Nebo souhrnný popis saské tradiční kultury srov. MYSS, W.: *Lexikon der Siebenbürger Sachsen: Geschichte, Kultur, Wissenschaft, Wirtschaft, Lebensraum Siebenbürgen*, Köln: Wort und Welt Verlag 1993.

⁹⁷ Srov. BAIER, H. – BOTTESCH, M. – NOWAK, D. – WIECKEN, A. – ZIEGLER, W.: *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien*, Medias: Central 2011, s. 126.

kapely. Když průvod dorazí pod strom, vytvoří kruh a předem určený chlapec vyšplhá do koruny. Z vrcholku stromu mladík přednese řeč, poté rozhazuje mezi děti sladkosti a nakonec sešplhá s láhví vína a koláčem dolů. Shromážděná mládež pod kmenem zpívá lidové písně a tancuje. Taneční zábava se večer přesouvá do společenského sálu vesnice. Na svátek *Kronenfest* vzpomínají mnozí z řad sedmihradských Sasů, jako na nejvýznamnější slavnost saského kalendáře v době před velkým vystěhováním.⁹⁸

Zcela odlišným typem slavnosti je tzv. *Sachsentreffen*, které je organizováno vždy třetí neděli v září fórem rumunských Němců DFDR. *Sachsentreffen* je slavnost, jejíž první ročník se uskutečnil v roce 1991, krátce po tzv. *Auswanderungsschocku*, kdy nastala potřeba svést dohromady sedmihradské Sasy v emigraci s těmi, kteří zůstali v Sedmihradsku. Tradičním místem konání byl Birthälm. Slavnost se však uskutečňovala též v Hermannstadtu (2007), Bistritě (2010) a naposledy v roce 2015 v Mediași. Vnějšími znaky jsou vystoupení folklórních tanečních souborů, průvody v krojích a koncerty dechových skupin. Slavnost začíná sváteční bohoslužbou. Provází ji projevy řečníků z řad významných saských osobností, kteří se zamýšlejí nad současnou situací a budoucností kultury sedmihradských Sasů. Je udělována též tzv. *Honterova medaile* za zásluhy ve prospěch saské společnosti. Slavnost *Sachsentreffen* má posilovat skupinovou identitu sedmihradských Sasů a ptát se na její novou definici a místo v sedmihradském prostoru ve 21. století.⁹⁹

Sasové v emigraci na Západě si připomínají své domovské vesnické komunity v rámci tzv. *Heimatsortgemeinschaften*. Jedná se o srazy sedmihradských Sasů v emigraci, během kterých se na konkrétním místě v Německu schází bývalí sousedé z domovské vesnice v Sedmihradsku. Slavnosti lidově zvané *HOG* jsou srazy rodáků, jež si v emigraci připomínají dřívější pospolitý život. Pěstují nadále vzájemné kontakty a snaží se podporovat bývalé domovy finančními dary nebo remitencemi. Napomáhají s integrací nově příchozích, vybírají dobrovolné příspěvky nebo dokumentují tradiční

⁹⁸ Např. rozhovor s informátorem, D. S. (muž, 44 let, Reichesdorf, 26. 7. 2011).

⁹⁹ Srov. <http://siebenbuergenforum.ro/sachsentreffen/> (stav k 12. 10. 2015). K tomu dále srov. PŘÍLOHA č. 6: Obrazová dokumentace slavnosti Setkání sedmihradských Sasů *Sachsentreffen*.

život v Sedmihradsku. Vydávají například tzv. *Heimatsbücher*. I zde se konají vystoupení tanečních folklórních souborů (*Tanzgruppen*) v saských krojích.¹⁰⁰

Jedním z charakteristických znaků současné saské kultury a jejích veřejných projevů je její přitažlivost pro majoritní rumunskou a romskou společnost. Současná otevřenost saské komunity, jež nemá v historii obdoby, vede k tomu, že většinu aktérů saských tanečních souborů tvoří majoritní Rumuni. O důležitosti pěstování folklórních aktivit se vedou mezi saskými elitami spory. Někteří je považují za důležité pro identifikaci mladých lidí s historickou saskou kulturou a zdůrazňují jejich nezastupitelný význam. Jiní je považují za historický relikt s vyprázdněným duchovním obsahem. Pro současnou podobu, význam a roli saských svátků má formativní charakter nová podoba existence této skupiny v transnacionálním prostoru, kdy modernizační proměny vyvolávají poptávku po nových typech společensky sdílených festivit. Tradiční formy slavností a jejich průběh ustupují do pozadí, protože neodpovídají současným potřebám. Jejich náplně a významy jsou kritizovány jako nefunkční a bezobsažné. V tomto duchu festivita projevuje svou svázanost s fluidním charakterem etnické identity a společenskými potřebami deklarování a demonstrování společenských postojů a ambicí.¹⁰¹

IV.6 Projev *Erbe und Zukunft* Paula Philippi

Při příležitosti tzv. *Sachsentreffen*, tedy setkání sedmihradských Sasů, 17. 9. 2007 v Hermannstadtu proslovil respektovaný saský teolog a politik Paul Philippi kritický projev nazvaný *Erbe und Zukunft*, ve kterém se pokusil formulovat současné problémy této skupiny a nastínit směry dalšího snažení.

Hlavním tématem projevu je péče o duchovní dědictví Sasů a provázání historického odkazu s budoucností saské společnosti. Sedmihradští Sasové jsou účastníci německé kultury, nikoliv příslušníci německého politického národa.

¹⁰⁰ K slavnostem HOG např. srov. <http://www.siebenbuerger-sachsen-hog.de/ziele/> (stav k 27. 10. 2015). Dále k tomu též PŘÍLOHA č. 7: Obrazová dokumentace slavnostního průvodu sedmihradských Sasů v německém Dinkelsbühlu v rámci tzv. Heimatstagu.

¹⁰¹ Kritikem vnějších saských tradičních aktivit a kulturních projevů je především Paul Philippi. Kromě uvedeného projevu zazněla kritika též v citovaném rozhovoru z roku 2013: Rozhovor s informátorem, P. P. (muž, 90 let, Hermannstadt, 12. 8. 2013).

Identifikují se s řečí a kulturou německého prostoru, s významnými osobnostmi německého jazyka. Německý element však představoval v moderní době značné riziko. Kombinace dědictví a německosti zavedla sedmihradské Sasy do Německa, mimo prostor Sedmihradska a na pokraj jejich zániku. Moderní politický nacionalismus byl pro mnohé tradiční etnické skupiny zničující. Úzce pojatá definice politického německého národa postihla též sedmihradské Sasy s jejich regionálními specifiky a odlišným historickým vývojem.¹⁰²

Philippi je k současnému stavu saské společnosti velmi kritický. Sedmihradsko se podle něj nesmí stát místem trávení německý důchodů nebo cílem krátkodobých pobytů vystěhovalých (*Heimatstouristen*). V kontrastu uvádí dobu svého dětství, kdy se Sasové účastnili na základě zděděné samosprávy v rámci rumunského státu evropské politiky, s dneškem, kdy zůstaly jen lidové tance a představení v krojích. Tanec ani kroje nebyly v saské historii určeny pro pódia a fotografy. Lidové tance a kroje jsou podle Paula Philippi jen moderní konstrukcí, mající zajistit budoucnost pro saskou kulturu. Jedná se o falešné vnější znaky bez duchovního a živého odkazu. Na tomto základě se podle něho nedá stavět budoucnost kultury sedmihradských Sasů.¹⁰³

Substancí saského dědictví a hlavním úkolem je zachování tradic saského pospolitého života se samosprávným politickým ukotvením. Budoucnost má zajistit duch sounáležitosti s etnickou skupinou a specifické formy života ve prospěch skupinové myšlenky. Tyto elementy byly pro tradiční saskou kulturu v minulosti typické a umožnili jí přežít mezi většinovou rumunskou a maďarskou populací: „*O tomto duchu, o této sounáležitosti a dnešních a zítřejších praktikovaných formách života musíme společně přemýšlet, když chceme spojit budoucnost s dědictvím.*“¹⁰⁴

Kromě tanečních vystoupení a slavností v krojích je podle Paula Philippi důležité převzetí politické odpovědnosti, která byla pro tradiční samosprávný život typická, ale nebyla současnými generacemi moderní doby přejata. Tradiční elementy saské kultury musí být současnou generací znovuobjeveny, promyšleny a předány

¹⁰² PHILIPPI, P.: *Weder Erbe noch Zukunft?*. Sibiu: Honterus 2010, s. 241. Z dalších prací téhož autora k tématu směřování a povahy sedmihradských Sasů např. PHILLIPI, P.: *Die Siebenbürger Sachsen - Wer Sie Sind Und Was sie Wollen*. Köln: Böhlau 1969. Nebo PHILIPPI, P.: *Land des Segens?: Fragen an die Geschichte Siebenbürgens und seiner Sachsen*. Köln: Böhlau 2007.

¹⁰³ PHILIPPI, P.: *Weder Erbe noch Zukunft?*, s. 242.

¹⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 243.

pokračovatelům. Provázání dědictví saské kultury s budoucností této skupiny má přinést růst sebevědomí a pluralitní sedmihradský region.¹⁰⁵

Analyzovaný projev kritizuje vnější projevy etnických identitních strategií, které považuje za uměle vytvořené a bezobsažné. Autor si je vědom nutnosti redefinice saské kultury a jejích sebeidentifikujících znaků. Klade důraz na provázání historicky významných prvků saské kultury a jejího sebepojetí s potřebami této společnosti v novém stádiu své moderní existence v transnacionálním prostoru. Je diskutabilní, zda důraz na komunitní a sdílené prvky mentality se ukážou v silně individualizovaném a liberalizovaném světě jako dostatečně nosné koncepty pro další proměnu etnické identity sedmihradských Sasů.

IV.7 Shrnutí

Etnická skupina sedmihradských Sasů byla v druhé polovině 20. století vystavena silným migračním vlivům, které znamenaly její značné početní oslabení a dovedly ji na pokraj zániku. Oslabování počtu sedmihradských Sasů v sedmihradském prostoru se podařilo kolem roku 2000 stabilizovat. V současné době nehrozí sedmihradským Sasům v krátkodobém horizontu zánik. Nový stav s sebou ovšem přináší nutnost nalézt pro historicky významnou a respektovanou, ovšem velmi oslabenou etnickou skupinu místo a redefinovat její roli v transnacionálním způsobu existence. Před saskými politiky a intelektuály nastal úkol přeformulovat skupinové cíle a identitní strategie. Obranné mechanismy vůči asimilačním tendencím vytváří především jejich etnická identita. Sedmihradští Sasové se tradičně vymezovali historicky, jazykově, nábožensky, kulturně a teritoriálně. Vypjatý politický nacionalismus posledních dvou století ohrožoval jejich svébytnost především přitažlivostí německého politického nacionalismu, který většinu skupiny vyvedl z domovského sedmihradského prostoru do německého státu.

Tradičně uzavřená společnost sedmihradských Sasů, vědoma si vlastní početní slabosti, se v současnosti otevírá rumunské majoritní společnosti. Projevy saské etnické identity jsou velmi přitažlivé a „in“ pro nesaskou většinovou společnost.

¹⁰⁵ PHILIPPI, P.: *Weder Erbe noch Zukunft?*, s. 247.

Členy dříve výlučně saské evangelické církve v Sedmihradsku se stávají mladí Rumuni. Na menšinových německých školách vyučují rumunští učitelé. Na těchto renomovaných ústavech převažují rumunští žáci, pro které znalost německého jazyka znamená přímější cestu a snadnější adaptaci při zamýšlené emigraci do německého jazykového prostoru. Politickou formaci rumunských Němců DFDR, úspěšnou především v Sedmihradsku, volí z 98 % rumunští voliči. V saských folklórních tanečních skupinách účinkují mladí Rumuni a Romové.

Pro mnohé příslušníky saských elit je největším problémem, kromě ekonomické přitažlivosti Německa, změna skupinové mentality. Rozpad tradičních forem saské pospolitosti, jako například fenoménu sousedské odpovědnosti (*Nachbarschaft*) ve prospěch moderního individualismu s sebou přinesl i zánik tradičního saského sebepojetí a konec svázanosti sedmihradských Sasů s tradiční kulturou jako celkem. Dalším problémem je rozlomení pouta mezi Sasy a jejich sedmihradským domovem. Při vědomí těchto jevů, jejichž důsledkem je ztráta sebevědomí, související s enormním početním oslabením, vytyčují Sasové krátkodobý cíl: „*Clít se ve své zemi znovu jako doma.*“¹⁰⁶

Etnická identita sedmihradských Sasů a její projevy vykazují značnou stabilitu a přitažlivost pro nesaské majoritní obyvatelstvo. Lze říci, že formy a projevy tradiční saské kultury jsou v současné době naplňovány novým nesaským obsahem. Tento trend schvalují i mnozí saští politikové a intelektuálové, kteří chápou jako svůj hlavní úkol vytvořit podmínky pro přijetí nových členů do saské pospolitosti a ukázat saskou identitu, těsně svázanou se sedmihradským prostorem, jako přitažlivou a lákavou pro nové příchozí, ať z rumunské majoritní společnosti, nebo z německého jazykového prostoru v zahraničí. V tomto duchu se má vytvářet nová etnická identita kultury sedmihradských Sasů.¹⁰⁷

Z terénních výzkumů je patrné, že fluidní charakter etnické identity, jenž je vyjednáván v každodenních interakcích, stanovuje nové hranice a vztahy s majoritní společností. Mezi sedmihradskými Sasy panují mnohé neshody v odpovědi na otázku, zda ještě vůbec existuje nebo čím se vyznačuje saská kultura. Jeden krajní pól zastává

¹⁰⁶ Rozhovor s Paulem Philippi (muž, 90 let, Hermannstadt, 11. 8. 2013).

¹⁰⁷ K tomu např. rozhovor s předsedou DFDR pro župu Hermannstadt. Srov. kapitola IX.3 Rozhovor s Hansem Kleinem.

stanovisko, že o Sasech a jejich kultuře už nelze mluvit, protože neexistuje. Opačný pól tvrdí, že na postavení Sasů v posledních dekádách se nic nezměnilo. Mezi oběma extrémami zaznívají opatrné názory o nových podobách saské kultury, nejistých výhledech směrem do budoucna a potřebě moderního vymezení saské společnosti v transnacionálním způsobu existence.

V. Migrace sedmihradských Sasů

Cílem kapitoly je poukázání na migrační tendence sedmihradských Sasů koncem 20. a na počátku 21. století. Migrace znamená pro sedmihradské Sasy zásadní téma konstitutivního i destruktivního charakteru dle optiky nazírání. Mýty o příchodu předků sedmihradských Sasů, o jejich migračním původu a charakteru mají v rámci paměti společnosti zásadní význam. Naopak migrace či emigrace 20. století, související s politickými zvraty posledního věku, vedla k zásadní transformaci sociálních i hospodářských struktur a vyvedla většinu sedmihradských Sasů mimo sedmihradské teritorium.¹⁰⁸

Tzv. *Manchesterská škola* zdůrazňuje zásadní vliv urbanizace a detribalizace v domovských oblastech, jež vedou k migračním pohybům. Dochází přitom k vyvázání jedinců z lokálních a příbuzenských vazeb, jež jsou v novém prostředí nahrazovány profesními a kamarádkými sítěmi. V souvislosti se sedmihradskými Sasy je nutno zdůraznit rozpad tradičních společenských struktur sedmihradských Sasů, např. sousedské odpovědnost „*Nachbarschaften*“. Tyto struktury nemohou být v novém urbanizovaném prostředí znovu konstituovány. V souvislosti s principem *push – pull* faktorů lze uvést v rámci vypuzujících motivací např. špatné ekonomické podmínky a životní úroveň komunistického Rumunska. Přitažlivé *pull* faktory nelze redukovat jen na ekonomické činitele. Možné je zmínit postupné odcizování sedmihradských Sasů mateřskému státu nebo přitažlivost svobodného života v západních kapitalistických demokraciích.¹⁰⁹

Teorie nové ekonomické migrace zdůrazňuje význam procesu rozhodování v rámci větších sociálních jednotek. Nevidí v migraci individuální a racionálně podmíněný akt. Cílem migrace je minimalizace rizik a chudoby. Pro sedmihradské Sasy je uplatnitelný i koncept *teorie dvojího trhu*. Poptávka v cílových zemích

¹⁰⁸ Tématu migrace byl věnován zejména terénní výzkum z léta 2014. Výstupem byl příspěvek Migrace sedmihradských Sasů přednesený na konferenci Balkánský expres 2014, která byla pořádána Fakultou humanitních studií. Tiskem vyšel ve stejnojmenném sborníku. Srov. DRS, T.: *Migrace sedmihradských Sasů*. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.): *Etnické komunity – Balkánské cesty. Díl II*. Praha: Fakulta humanitních studií 2015.

¹⁰⁹ WERBNER, P.: *The Manchester School in South – Central Africa*. *Annual Review of Anthropology* 13 : 157 – 185.

migrace, v tomto případě Spolkové republiky Německo v 70. a 80. letech, vede k rekrutování pracovní síly v méně rozvinutých zemích. Nedostatek levné pracovní síly a strukturální ekonomické potřeby vyvazují migranty z mateřských vazeb a s konkrétními úkoly je začleňují do urbanizovaného prostředí.¹¹⁰

V rámci *teorie sítí* je zdůrazňován princip silných a slabých vazeb a úloha sociálního kapitálu. Sociální vazby jsou generovány na základě příbuzenských, kamarádských a národnostních motivací. Klíčovou úlohu hrají tyto vazby při rozhodování o emigraci. Sociální síť a zapojení jednotlivců do jejích struktur vedou k minimalizaci rizik. Jsou budovány záchranné sítě s cílem minimalizovat strach z migrace a života v novém prostředí. Individuální migrační akty přerůstají v novém prostředí v kolektivní síť, jež proces migrace zrychluje a usnadňuje. Podle tzv. *institucionální teorie* procesy, které souvisí s migrací, vedou ke vzniku institucí, které mají na migračním proudu zásadní podíl. Důraz na ekonomické motivace migrace ustupuje sociálnímu rozměru problému a strategiím přežití.¹¹¹

Vlivným paradigmatem pro současnou situaci sedmihradských Sasů je zejména *teorie transnacionalismu*, která nechápe migraci jako jednosměrný proces „*bud' tady, nebo tam*“. Současný charakter saské společnosti, kdy větší část žije v emigraci, je typický pohybem „*tam a zpět*“ mezi Západem a Sedmihradskem. Je třeba reflektovat a zkoumat vazby migranta na zemi původu, jak k tomu nabádá *Pnina Werbner*.¹¹² *Appadurai* vyzývá ke konci chápání globální kulturní ekonomie v dichotomii termínů *centrum – periferie* a zjednodušovat proces migrace na *push – pull motivace*. Vazby na bývalý domov mezi emigranty nemizí. Zpět putují lidé, rodinní příslušníci, dary nebo peníze, což stimuluje lokální rozvoj v domovských oblastech migrantů a vede k mezigenerační kulturní reprodukci. Naopak stav a aktivita domovského regionu zpětně ovlivňuje emigrační centra na Západě. Obousměrný pohyb a nadhraniční etnická identita má značný vliv na integraci migrantů v hostujících společnostech.¹¹³

¹¹⁰ MASSEY, D. S. – ARANGO, J. – HUGO, G. – KOUAOUCCI, A. – PELLEGRINO, A. and TAYLOR J. E.: *Causes of migration*. In: *The Ethnicity Reader*. London: Routledge 1997, s. 257 – 269.

¹¹¹ MASSEY, D. S.: *Economic Development and International Migration in Comparative Perspective*. *Population and Development Review* 1988, 14:383 – 413.

¹¹² WERBNER, P.: *Theorising Complex Diasporas: Purity and Hybridity in the South Asian Public Sphere in Britain*. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 2004, 30 : 895 – 911.

¹¹³ APPADURAI, A.: *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1996.

Zdrojem informací jsou převážně terénní výzkumy prováděné ve vybraných lokalitách venkovského charakteru v letech 2011 – 2014. Jedná se o vesnice Birthälm, Malmkrog, Reichesdorf a Neudorf (Nou Săsesc), ležící nedaleko města Mediasch v jádrové oblasti historického saského osídlení zvané Altland. Výklad se opírá kromě studia literatury a dokumentů úřední i soukromé povahy zejména o terénní výzkum uskutečněný polostrukturovanými a nestrukturovanými rozhovory. Věkový průměr informátorů se pohyboval kolem 58 let.¹¹⁴ Jsou to lidé, kteří se přímo účastnili velkých migračních vln v posledních dekádách 20. století. Prožili tedy odchod ze sedmihradského Altlandu, zkušenost migranta a adaptaci ve Spolkové republice Německo i návraty do Sedmihradska. Z jejich výpovědí je možno zachytit zpětné vnímání a hodnocení těchto zlomových událostí, které určily dnešní podobu a stav národnostní menšiny sedmihradských Sasů v Rumunsku i v Německu. Doplnkově bylo použito též dotazníkové šetření.¹¹⁵

Moderní migrace je úhelným bodem kolektivní paměti sedmihradských Sasů. V jejich mentalitě představuje zásadní problém, který dle převažujícího mínění předznamenává zánik této historicky významné národnostní menšiny. Migrace je též součástí individuálního myšlení každého sedmihradského Sasa. Každý z nich si kladl a klade otázky po odchodu ze sedmihradské domoviny, či setrvání. Hodnotí ve své paměti správnost svého rozhodnutí. Otázka migrace znamená pro každého jednotlivce velmi citlivé až bolestivé téma. Moderní migrace 20. století představuje zásadní

¹¹⁴ O problematice migrace jsem s informátory vedl 25 rozhovorů. Většinu sedmihradských Sasů jsem kontaktoval v obci Birthälm, kde jsem trávil nejvíce času a neshromáždil řadu kontaktů. Jednalo se jak o Sasy žijící setrvale v Rumunsku, tak o ty, kteří se vrátili z různých důvodů a na různě dlouhou dobu domů. Informátory jsem kontaktoval zejména na doporučení. K některým jsem se opakovaně vracel. V odlehlejších obcích jako například Malmkrog nebo Neudorf, kde jsem se zprvu pohyboval v neznámém prostředí, jsem byl nucen uskutečňovat náhodný výběr a spoléhat na dobrou vůli a otevřenost Sasů. Jen v malém množství případů mi dotázání odmítli věnovat svůj čas a odkázali mě na jiné sousedy. Jednalo se zejména o poměrně uzavřenou komunitu Sasů v obci Malmkrog.

¹¹⁵ Dotazníkové výzkumy jsem používal zejména při prvním terénním výzkumu v roce 2011 v lokalitách Altlandu. Jedná se o už zmiňované obce. Dotazníky jsem využíval i v městském prostředí (Mediasch, Hermannstadt). Problematice migrace se však dotazníky věnují jen okrajově. Otázky zaměřené na migraci se týkaly četnosti cest mezi Německem a Rumunskem, důvodů cestování a vztahů mezi Sasy v Rumunsku a v Německu. Dotazníky jsem distribuoval osobně. Otázky jsem s informátory rozebíral. K detailnějším rozborům problémů a motivací jsem se následně dobral rozhovory. Pokusy o distribuci dotazníků samotnými Sasy dopadly nezdarem. Zajímavé výsledky a možnosti vyhodnocení přinesla zejména metoda škálování, kterou jsem využíval zejména u otázek směřujících k etnické identitě sedmihradských Sasů. Dotazníky jsem použil i při kontaktování Rumunů a zjišťování mezietnických vztahů či problematiky soužití.

kapitolu saské kolektivní paměti, kolektivní mytologie, a pro mnohé i osobní existenciální problém.¹¹⁶

V době před druhou světovou válkou žilo v Sedmihradsku asi 300 000 Sasů. V současné době jich zde žije necelých 15 000. Už od 70. let 20. století sedmihradští Sasové odcházeli do zahraničí. Po roce 1989 jich většina v krátké době odešla do Spolkové republiky Německo a jiných západních zemí. Pro masivní odliv sedmihradských Sasů, této historicky významné národnostní skupiny v Sedmihradsku, se vžil pojem *Auswanderungsschock*. Početné a organizované skupiny Sasů žijí od té doby kromě Německa v Rakousku, USA a v Kanadě. Jen malá část se jich vrátila zpět.¹¹⁷

Problém návratové migrace však nelze chápat jednostranně a jednosměrně. Ačkoliv valná většina Sasů odešla zejména v roce 1990, za svůj domov tuto emigranti stále považují sedmihradský prostor. Prožívají stesk po zemi svých otců. Chrání svůj starobylý saský dialekt, který chápou jako svou mateřskou řeč odlišnou od pro ně cizí a naučené němčiny. Sedmihradští Sasové starší a střední generace, žijící v Německu, udržují přeshraniční kontakty s domovským Sedmihradskem – s lidmi, kteří zůstali v Sedmihradsku nebo se do něj vrátili zpět. Stále se zajímají o své domy, statky či hřbitovy předků. Do Sedmihradska se pravidelně vrací. Je možno mluvit o jejich existenci v transnacionálním prostoru, když stojí rozkročení mezi Německem a Sedmihradskem. Každý sedmihradský Sas je součástí přeshraniční sociální sítě. V jejím rámci sedmihradští Sasové ovlivňují dění z obou stran nehledě na aktuální lokaci.¹¹⁸

¹¹⁶ Populace sedmihradských Sasů v Rumunsku je díky masivní emigraci z počátku 90. let 20. století na pokraji zániku. O osobních motivacích a zpětném pohledu na odchod ze Sedmihradska srov. kapitola Hodnocení rozhodnutí emigrovat.

¹¹⁷ Základní údaje o historii, kultuře a současnosti Sedmihradských Sasů např. heslo *Siebenbürger Sachsen* na Wikipedia.de (online). Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Siebenb%C3%BCrger_Sachsen (stav k 12. 9. 2014). Dále ŠATAVA, L.: *Národnostní menšiny v Evropě*, s. 253 – 254.

¹¹⁸ K problematice transnacionálního prostoru a sociální sítě např.: HANUS, L.: *Přechod české krajanské komunity z obce Gernik (Rumunsko) do transnacionálního momentu*. In: *Balkán a migrace. Na křižovatce antropologických perspektiv*. Praha: AntropoWeb 2011, s. 61 – 89.

V.1 Demografická struktura saské populace v současném Rumunsku

V průběhu 80. a 90. let opustilo Rumunsko přibližně 95 % saské populace. Zbytek je přestárlý. Průměrný věk se odhaduje na 60 let. Mladí lidé mají problémy s nalezením partnerů v saské komunitě.¹¹⁹ Častá smíšená manželství otevírají cestu jejich postupné asimilaci. S většinovou rumunskou populací spojují mladé sedmihradské Sasy též problémy ekonomické. Ačkoliv masivní vystěhovalectví v současnosti saským komunitám nehrozí, klesá jejich počet postupně přirozenou cestou. Mnozí sedmihradští Sasové spoléhají na návrat vystěhovalých. Realisticky uvažující lidé však mluví o nemožnosti masivního návratu, jelikož sedmihradští Sasové v Německu a Rakousku už žijí desetiletí a jejich potomci k mateřské zemi nemají vztah. Je nepravděpodobné, že řídké návraty vystěhovalých mohou saskou kulturu zachránit. Po roce 2000 bylo patrné, že se saská společnost z šoku způsobeného vystěhovalectvím vzpamatovala. Získávala postupně na významu. Toto však platí zejména pro komunity ve větších městech jako Hermannstadt, Kronstadt či Mediasch, které populačně mírně rostou. Naopak v mnohých vesnicích, kde Sasové mladší 60 let téměř nežijí a společenské struktury jsou zcela zničené, není téměř žádná šance na reaktivaci. Statky jsou prodané či pronajaté a venkovské luteránské kostely zavřené. Otázkou pro budoucnost je výchova potomků ve smíšených manželstvích.¹²⁰

V.2 Moderní migrační vlny sedmihradských Sasů

Pro sedmihradské Sasy byl přeshraniční pohyb typickým fenoménem už od nejstarší historie jejich usídlení v Sedmihradsku. Od vrcholného středověku zprostředkovávali sedmihradští obchodníci důležité spojení přes karpatský masiv mezi Sedmihradskem a oblastmi Valašska a Moldávie. Dostávali se též přes východní Karpaty do Podněstří a jihoukrajinských stepí. Na druhou stranu zajišťovali pohyb zboží a informací ze

¹¹⁹ K tomu srov. PŘÍLOHA č. 2: Vývoj početního stavu rumunských Němců v Rumunsku od roku 1930.

¹²⁰ K tomu srov. DRS, T.: *Generační otázka u národnostní menšiny sedmihradských Sasů v Rumunsku*. In. BITTNEROVÁ, D. – MORAVCOVÁ, M. (eds): *Etnické komunity 11*. Praha: Fakulta humanitních studií (v tisku).

Sedmihradska a Balkánu přes panonské roviny do německých jazykových oblastí střední a západní Evropy.¹²¹

Sedmihradští Sasové označují za počátek moderní migrace dobu bezprostředně po druhé světové válce. Mnozí z rumunských Němců (ne pouze sedmihradští Sasové) řešili svůj názorový rozchod s meziválečným rumunským státem příklonem k velkoněmecké teorii nacistů a dobrovolně vstupovali do jednotek Wehrmachtu. Účastnili se bojů na východní frontě. Po ústupu německých jednotek a jejich spojenců k západu upadli mnozí sedmihradští Sasové do amerického zajetí. Někteří z nich se ze strachu z pomsty Sovětů a rumunských komunistů do Rumunska nevrátili. Vydali se i s rodinami za oceán, kde založili novou existenci. Tito jednotlivci později zprostředkovali první kontakty dalším migrantům v 70. a 80. létech. Založili migrační centra a cílové stanice v Kanadě a Spojených státech amerických pro další utečence.¹²²

Druhá etapa migrace sedmihradských Sasů je bezprostředně spjata s jejich komplikovanou situací a nejistou existencí v komunistickém Rumunsku. Poválečné odvezení značné části sedmihradských Sasů do sovětských pracovních táborů na Ukrajině, postavení trpěné a znevýhodněné národnostní menšiny, státem organizovaná perzekuce a zejména kolektivizace a zestátňování znamenaly násilné zpřetrhání vazby mezi sedmihradskými Sasy a jejich půdou, statky a domovem. Přes postupné zlepšování situace sedmihradských Sasů v komunistickém Rumunsku začali mnozí z nich přemýšlet či přímo usilovat o emigraci do Spolkové republiky Německo. V kolektivní saské paměti se často objevuje termín „*únava z komunismu*“. Touha po svobodě představovala dle výpovědí pamětníků hlavní impuls pro vlnu migrace v 70. a 80. letech.¹²³

Na základě neoficiálních mezinárodních dohod mezi Rumunskem a západním Německem uzavřených v 70. letech vyplácela západoněmecká spolková vláda rumunskému státu určené taxy za každého vystěhovalého sedmihradského Sasa (například podle stupně dosaženého vzdělání). Díky těmto dohodám odcházelo do

¹²¹ V češtině obecně srov. WEITHMANN, M.: *Balkán. 2000 let mezi Západem a Východem*. K migraci sedmihradských Sasů pak WEBER, G. – NASSEHI, A. – KNEER, G.: *Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2002.

¹²² Zde už je možno kromě odborné historiografické literatury věnující se různým obdobím a fenoménům moderních dějin využít i přímé rozhovory s pamětníky. O záchytných bodech za oceánem např.: Výrok informátora M. B. (muž, 58 let, Birthälm, 13. 8. 2014).

¹²³ Výrok informátora O. W. (muž, 59 let, Birthälm, 6. 8. 2014).

Spolkové republiky Německo do konce 80. let několik tisíc sedmihradských Sasů ročně. Mnozí informátoři chápou tuto historickou situaci jako zradu, jak ze strany rumunských komunistů a Nicolae Ceaușesca, tak ze strany spolkové vlády v Bonnu. Rumunská vláda získala vystěhováním sedmihradských Sasů, odprodejem jejich zestátněného majetku i dalšími transakcemi nemalé finanční příjmy pro své megalomanské projekty. Spolková republika Německo mohla příchodem sedmihradských Sasů nasýtit poptávku německé ekonomiky po kvalifikované a spolehlivé pracovní síle. Sami sedmihradští Sasové hodnotí svoji pozici jako velmi pasivní. Mluví o politickém komplotu a zločinu. Součástí saské mytologie jsou i konspirační teorie o tajných kontech ve švýcarských bankách.¹²⁴

Nepochybné je, že od 70. let 20. století vznikala přeshraniční transnacionální struktura sedmihradských Sasů. Sedmihradští Sasové v emigraci se začali organizovat, vytvářet paralelní instituce, krajanská sdružení a pěstovat v diaspoře pocit etnické sounáležitosti. Díky silnému rodinnému povědomí přicházeli za migranty další rodinní příslušníci. Opačným směrem po pomyslné sociální síti putují remitence – hmotné dary a informace o výhodách života v globálním ekonomickém centru. Během několika let se motivace sedmihradských Sasů k emigraci na Západ mění. Hlavním důvodem už není touha po svobodě, ale lákavost a vábivost komfortnějšího života v silné ekonomice, kterou v imaginaci sedmihradských Sasů symbolizovaly vůz Mercedes a barevná televize. Už během 80. let se však u některých sedmihradských Sasů na Západě projevovalo zklamání ze života v konzumní společnosti a touha po návratu domů.¹²⁵

Zásadní zlom přišel v souvislosti s pádem komunistických režimů ve střední a východní Evropě. Po pádu Ceaușescovy diktatury a jeho popravě se na počátku roku 1990 otevřely hranice na Západ. Nastal klíčový okamžik pro komunitu sedmihradských Sasů v Rumunsku. Pro tento dějinný moment se v saské historiografii vžilo označení *Auswanderugsschock*. V prvních třech měsících roku 1990 se mnohé vesnice sedmihradských Sasů čítající stovky obyvatel téměř vyprázdnily. Při pátrání po důvodech takto masivního odchodu s obrovskou intenzitou a energií informátoři

¹²⁴ Výrok informátora K. P. (žena, 58 let, Birthälm, 28. 7. 2014).

¹²⁵ Výrok informátora O. W. (muž, 59 let, Birthälm, 2. 8. 2014). K sedmihradským Sasům ve Spolkové republice Německo srov. PŘÍLOHA č. 5: Mapa rozdělení členů Spolku sedmihradských Sasů a jejich rodin v rámci SRN.

mluví zejména o únavě ze života v komunistickém státě a zpřetrhání vazeb mezi lidmi a jejich domovem. Objevují se výpovědi o potřebě být s příbuznými, kteří už odešli v rámci předchozí migrační vlny a informovali ty, kteří zůstali, o výhodách života v Německu. Je možno nalézt i silně kritické hlasy směřující do vlastních řad o zláskání Sasů konzumním stylem života, o iluzi bohatství a pohodlí. Sedmihradští Sasové překotně prodávali staletí děděné statky za zlomek jejich tržní hodnoty rumunským či romským sousedům. Informátoři mluví o situacích, kdy Sasové zmámení kolektivní psychózou odchodu nechávají veškerý majetek v domech, své Dacie ve stodolách a jen s kufry a dětmi odjíždějí na Západ. Sociologické průzkumy odhadují propad počtu sedmihradských Sasů v krátké době na desetinu původního stavu.¹²⁶

Menšinu, jež zůstala, tvořili především Sasové žijící ve smíšených manželstvích s Rumuny či Maďary, dále lidé starající se o své staré rodiče, kteří odejít nemohli či nechtěli. Lidé v produktivním věku, kteří odolali tlaku většiny a neodešli během prvního pololetí roku 1990, se znenáhla ocitli sami obklopeni rumunskou majoritou. Vystaveni silnému psychickému tlaku mnozí z nich opouštěli Sedmihradsko v letech 1991 a 1992.¹²⁷

Poslední migrační vlna není zcela zřetelná a časově ohraničená. Charakteristická je pro ni malá intenzita a trvá prakticky dodnes. Tvoří ji především migranti v mladém a produktivním věku. Jsou potomky rodin sedmihradských Sasů, kteří neodešli v době velkého stěhování, nebo jsou dětmi ze smíšených manželství. Jejich motivací je zejména lepší a ekonomicky zajištěný život na Západě. V tomto ohledu se nikterak neliší od emigrace Rumunů. Mladí sedmihradští Sasové však mají lepší startovací možnosti, které představují znalost jazyka, velká síť kontaktů a příbuzných v Německu.¹²⁸

¹²⁶ Výrok informátora M. U. (muž, 61 let, Birthälm, 21. 7. 2014).

¹²⁷ Výrok informátora A. H. (muž, 56 let, Neudorf, 15. 8. 2014).

¹²⁸ Výrok informátora A. F. (žena, 17 let, Malmkrog, 5. 8. 2014).

V.3 Integrace sedmihradských Sasů v novém prostředí

Z výpovědí téměř všech informátorů vyplývá, že adaptace v novém prostředí na Západě byla pro sedmihradské Sasy velmi komplikovaná. Život na hospodářské periferii vyměnili za život v ekonomicky silném industrializovaném prostředí. Často zmiňované neznámé fenomény pro informátory představovaly dálnice, každodenní přeprava autem, západní móda symbolizovaná džíny či nákupy v supermarketech. Nezvyklý byl i život s mnoha elektrospotřebiči nebo v Německu rozšířená televizní kultura, jako hlavní náplň volného času po práci. Start v novém prostředí sedmihradským Sasům ulehčovala znalost spisovné němčiny, kterou však chápali jako cizí jazyk povinně naučený ve školním prostředí, tedy doprovázený negativními konotacemi.¹²⁹

Emigranti mluví o příjezdu do sběrných táborů, např. *Bramsche* u *Osnabrücku*, kde byly detailně zkoumány jejich doklady. Během sedmidenní procedury byli podrobováni důkladným výsledkům. Úředníky zajímala např. případná spolupráce s rumunskou tajnou službou *Securitate*. Poslední otázkou byl výběr bydliště v rámci Spolkové republiky Německo. Zde dostali sedmihradští Sasové úplnou volnost. Volili zejména podle bydliště svých dříve přistěhovalých příbuzných. Dostali lístek na vlak a vypravili se do místa nového bydliště.¹³⁰

Informátoři mluví o překonávání počáteční nedůvěry okolí. Obavy Němců však byly rychle prolomeny a sedmihradští Sasové byli přijati do německého politického národa. Při rozhovorech sedmihradští Sasové však vždy uvádí mnohé rozdíly mezi svou a německou mentalitou. Nejčastěji zmiňují individualismus, uzavřenost a nedůvěřivost Němců, které jsou v protikladu vůči komunitnímu a otevřenému životu sedmihradských Sasů. Přes začlenění do německé společnosti si uvědomují svou kulturní odlišnost. Reflexi odlišnosti umocňují i vazby na fungující široké rodinné a rodácké zázemí. Život v rodinných pospolitostech jim též ulehčoval start v novém prostředí. S nalezením práce a pronájmem bytu většina z nich neměla žádné potíže. Za

¹²⁹ Výrok informátora M. W. (muž, 57 let, Birthälm, 19. 7. 2014).

¹³⁰ Výrok informátora M. W. (muž, 57 let, Birthälm, 20. 7. 2014).

dobu startu nutnou pro osvojení nových návyků a vzorců chování v neznámém prostředí uvádějí sedmihradští Sasové jeden až dva roky.¹³¹

Uspokojování svých nenaplněných sociálních potřeb, především absenci původních vazeb v rámci lokální společnosti v novém prostředí sedmihradští Sasové řeší různými adaptačními strategiemi. Přes relativně velké vzdálenosti ve Spolkové republice Německo mezi sebou udržují pevné vazby. Tradiční sousedský a komunitní život jim nahrazují časté *srazy rodáků* z jednotlivých sedmihradských vesnic, konané v SRN. Každá vesnice organizuje tzv. *Heimatsortgemeinde (HOG)* na konkrétním místě v Německu (např. rodáci z Birthälmu se schází v Bad Rappenau). Sedmihradští Sasové se schází i na tzv. *Sachsentreffen* v Sedmihradsku. Důležitým centrem zájemců o historii sedmihradských Sasů je zámek *Horneck* u *Gundelsheimu* s muzeem kultury sedmihradských Sasů a významnou knihovnou. V Německu konají sedmihradští Sasové i jiné druhy oslav za zvuku tradičních saských dechovek, s tanečními skupinami v krojích a s jinými znaky tradiční saské kultury. Těchto festivaltů se ve značné míře účastní i mladá generace sedmihradských Sasů, která má k jiným znakům saské komunity, například k používání saského dialektu, odtazitý vztah. Tímto způsobem utvrzuje a demonstrovuje své vědomí etnické identity. Sedmihradští Sasové si v Německu vytvořili množství alternativních institucí, které jim ulehčují život v diaspoře.

Jako komunikační prostředek uvnitř saských rodin a komunit je i v diaspoře nadále používán tradiční saský dialekt. Saský dialekt je vnímán jako základní rozlišující znak, který odlišuje sedmihradské Sasy od Němců. Jeho každodenní používání dává Sasům pocit etnické sounáležitosti a odkazuje na jejich svébytnou kulturu. U mladší generace však aktivní používání dialektu slábne, nebo je dialekt vnímán jen pasivně.

Migranti jsou díky sociální síti vybudované v Německu navzájem propojeni. Vytvářejí si transnacionální sociální síť s příbuznými a známými v Sedmihradsku.

¹³¹ Výrok informátora I. S. (žena, 56 let, Birthälm, 15. 8. 2014).

Nadále mohou pěstovat vědomí vlastní identity vázané na dřívější život v sedmihradské domovině.¹³²

V.4 Návraty jednotlivců

Sedmihradští Sasové prožívali a prožívají v emigraci osobní existenční i existenciální krize. Mnozí mluví o stesku po domově a o těžkém přivykání na život ve zcela jiném prostředí. Naprostá většina sedmihradských Sasů se více či méně adaptovala. S případnými problémy a steskem po domově se vyrovnávala díky komunitnímu způsobu života a přeshraniční sociální síti. Někteří jednotlivci však adaptaci odmítli, přiznali neúspěch svého rozhodnutí emigrovat a po létech strávených na Západě se vrátili zpět do rumunského Sedmihradska.¹³³

Tito lidé otevřeně mluví o zklamání svých nadějí a o idealizovaném obrazu života v Německu. Ostře vnímají rozdíly mezi mentalitou sedmihradských Sasů a Němců. Životní styl charakterizovaný individualismem, podřízením se konzumnímu způsobu života, hromadění majetku, důrazu na vysoký pracovní výkon či volnému času ve znamení televizní kultury neakceptovali a rozhodli se pro návrat domů. V sedmihradských vesnicích odkoupili statky a věnují se zejména zemědělské práci nebo drobnému podnikání. Někteří z nich zanechali v Německu své děti, manželky nebo rodiče, kteří návrat odmítli. Mnozí navrátilci se stali v rámci sedmihradských vesnických komunit s rumunskou majoritou lokálními šéfy představujícími na pomyslné transnacionální síti důležité styčné body. Tito lidé organizují výměnu informací nebo finančních a hmotných darů. Zajišťují srazy rodáků a skrze moderní komunikační prostředky nebo pravidelné cesty jsou ve spojení s příbuznými emigranty v Německu.¹³⁴

¹³² Z obsáhlé literatury je možno uvést např.: GÖRIG, Monika – SCHNEIDER, Maria. *Das Ende der Flucht aus Siebenbürgen: Die zweite Heimat Österreich*. Steyer: Ennsthaler 2009. K etnologickému studiu spolkových aktivit sedmihradských Sasů v Německu či Rakousku a spolupráci se sedmihradskou domovinou lze využít internetové zdroje – např. SbiWeb.de: (online). Dostupné z: http://sibiweb.de/index_eng.php3 (stav k 15. 8. 2015).

¹³³ Výrok informátora O. W. (muž, 59 let, Birthälm, 1. 8. 2014).

¹³⁴ Výrok informátora O. W. (muž, 59 let, Birthälm, 5. 8. 2014).

Někteří navrátilci z řad sedmihradských Sasů se však po svém návratu dostali zcela na okraj vesnické společnosti. V chudobě sedmihradského venkovského života se jim nepodařil restart. Splývají s majoritním rumunským a romským obyvatelstvem v bezvýchodné ekonomické situaci. Mezi nimi se často objevují jakési idealistické nereálné vize o možném návratu všech sedmihradských Sasů a obnovení původního pořádku věcí.¹³⁵

V.5 Současné migrační tendence

Hromadný odchod zbývajících sedmihradských Sasů do Spolkové republiky Německo nebo jiných západních států není v současnosti očekávaný. Populace sedmihradských Sasů v Rumunsku je ovšem malá a přestárá. Mladí lidé z řad sedmihradských Sasů nebo děti ze smíšených manželství se asimilují v rámci majoritního rumunského obyvatelstva. Prožívají společně současnou ekonomickou nouzi a nihilismus. Objevují se případy, kdy příslušníci mladé saské generace promýšlí a realizují cestu do Německa. Jejich cílem je studium na západních univerzitách, nalezení dobře placené práce a nový ekonomicky zajištěný život. Při těchto snahách využívají informací a kontaktů mezi svými příbuznými či známými žijícími na Západě. Zde je možno hovořit o aktivitě a prospěšnosti přeshraniční sociální sítě sedmihradských Sasů a o životě saské komunity v transnacionálním prostoru.¹³⁶

Informátoři z řad sedmihradských Sasů, kteří se navrátili, si všímají nového fenoménu. Generace lidí, kteří jako třicátníci odešli do Spolkové republiky Německo, se stala v současné době ekonomicky zajištěnou. Jejich děti jsou zcela soběstačné a existenčně nezávislé. Mnozí z těchto lidí začínají v posledních několika letech navštěvovat Sedmihradsko s větší frekvencí. Mluví nejčastěji o dvou až třech cestách ročně. Pobyty v rodných saských vesnicích trvají přibližně dva týdny a odehrávají se v letním a zimním období jako plánované dovolené. Mimo tato období se sedmihradští Sasové setkávají ve svých bývalých domovech u příležitosti konání významných

¹³⁵ Výrok informátora D. S. (muž, 45 let, Reichesdorf, 22. 8. 2014).

¹³⁶ Srov. HANUS, L.: *Přechod české krajské komunity z obce Gernik (Rumunsko) do transnacionálního momentu*, s. 61 – 89.

církevních slavností, rodáckých srazů nebo na oslavách životních jubileí dřívějších sousedů či kamarádů. Hlavním důvodem pravidelných návratů je touha po domově a klidném životě v místě jejich dětství a mládí.¹³⁷

Tato generace dnešních padesátníků a šedesátníků si dovede představit dlouhodobý návrat do bývalých domovů, nebo i návrat natrvalo. Vše je ovšem podmíněno ekonomickou nezávislostí na současném rumunském státu. Nezávislostí informátoři myslí především pobírání důchodu ze Spolkové republiky Německo, který jim zajistí pohodlný život na sedmihradském venkově. Druhou podmínkou je získání nemovitosti vhodné k obývání, s čímž má velké procento sedmihradských Sasů přemýšlejících o návratu na stáří nemalé problémy. Generace, která odešla z komunistického Rumunska už v 70. a 80. letech, musela povinně a zdarma postoupit své statky rumunskému státu. Tato křivda byla narovnána zákonem z roku 2000, který umožnil restituci zestátněných nemovitostí nebo nabídl finanční vyrovnání. Mnozí z této generace migrantů se domohli svých nemovitostí zpět a užívají je jako rekreační objekty. Generace migrantů z počátku 90. let však odešla dobrovolně a své statky prodala rumunským či romským sousedům. Ztratila na ně nárok a v případě myšlenek na návrat musí počítat s koupí jiného uvolněného domu. Při svém pátrání po vhodném objektu využívají místní kontakty dobře obeznámené s aktuálními majetkovými poměry a technickým stavem statků. Z mnohých rozhovorů vyplývá, že navrátilci v blízké budoucnosti očekávají v historických saských vesnicích zvednutí cen nemovitostí v důsledku zvýšeného zájmu o relativně zachovalé venkovské domy. Podrobně si situaci ve vybraných vesnicích mapují. Informátoři uvádějí, že se na důchod strávený v rodných vesnicích těší. Obnovují staré kamarádské vztahy k jiným saským rodinám, s nimiž se při krátkodobých pobytech setkávají. Přátelí se též s rumunskými vrstevníky, se kterými je pojí vzpomínky na společně strávená dětská a mladá léta.¹³⁸

Při otázce na další vývoj saské komunity v Sedmihradsku informátoři uvádějí, že právě jejich generací saská kultura v Sedmihradsku končí. Potomci těchto lidí, kteří

¹³⁷ Výrok informátora M. P. (muž, 63 let, Birtählm, 15. 8. 2014).

¹³⁸ Výrok informátora O. K. (žena, 55 let, Birtählm, 7. 8. 2014). K statkům sedmihradských Sasů v Birtählm srov. PŘÍLOHA č. 9: Obrazová dokumentace částečně opuštěných saských statků v Birtählm.

se dostali na Západ v dětském věku, a vychoval je německý školský systém, nebo se už v Německu narodili, ztrácí povědomí o svém původu a své kultuře.¹³⁹

V.6 Hodnocení rozhodnutí o emigraci

Rozhodnutí emigrovat bylo pro všechny sedmihradské Sasy těžkým krokem, který zásadně ovlivnil jejich život i podobu saské kultury jako takové. Není možné postihnout, jak často sedmihradští Sasové zkoumají správnost a okolnosti svého historického rozhodnutí. Všichni sedmihradští Sasové, kteří v Německu i v jiných zemích Západu zůstali, tvrdí, že pro ně osobně se jednalo o rozhodnutí správné. Mluví o prolamování horizontů, rozšiřování obzoru, nových možnostech pro sebe i své děti.

Někteří chápali své rozhodnutí k emigraci jako dočasné a chtěli se vrátit zpět bohatší. Informátoři také místy dodávají, že mnohdy měli nutkání vrátit se, ale záhy zjistili, že návrat je komplikovaný až nemožný. Statky byly prodány, sousedé a přátelé už ve vsích také nebyli a jejich děti si postupně zvykly na západní kulturu a způsob života.

Sedmihradští Sasové často mluví o bolesti z touhy po domově – „*Heimweh*“. Zejména pro saské venkovany byl život v německých velkoměstech naprosto cizí, když „*místo dvora mohli vyjít jen na balkon*“.¹⁴⁰ Informátoři při vzpomínání na migraci a první léta života v SRN hovoří o potřebě přivyknutí si a pokračování dál. Uvádějí, že využívali příbuzenských vazeb na krajany v Německu, organizovali festivity různého druhu, udržovali vědomí pospolitosti a sdílené etnické identity. Paralelní instituce transnacionálních sítí jim poskytovaly náhradu za tradiční život v sedmihradském prostoru.

Otevřeněji mluví o svých problémech s adaptací v novém prostředí ti sedmihradští Sasové, kteří se odhodlali navrátit se po letech z Německa do nejistoty rumunského venkova. Ocítli se ve zcela změněných podmínkách obklopeni naprostou rumunskou a romskou majoritou. Stali se solitéry, posledními nositeli své kultury v Sedmihradsku. Informátoři z řad této skupiny mluví o znechucení z života

¹³⁹ Výrok informátora M. P. (muž, 63 let, Birthälm, 15. 8. 2014).

¹⁴⁰ Výrok informátora P. K. (muž, 56 let, Birthälm, 27. 7. 2014).

v Německu. Často zdůrazňují své tradiční svobody a klidný život, které byly v příkrém rozporu s přísnou pracovní morálkou a individualistickým způsobem života. Těmito lidmi jsou pro způsob života v Německu užívány termíny jako „*Zwangsjacke*“ („svěrací kazajka“) nebo „*Roboten*“. Jeden z informátorů mluví otevřeně o psychických problémech pramenících z touhy po domově, jež předznamenaly vážné fyzické onemocnění. Návrat domů byl pro něj otázkou záchrany života.¹⁴¹

Sedmihradští Sasové, kteří se vracejí krátkodobě do svých domovů a ptají se navrátilců nebo těch, kteří zůstali na aktuální poměry či staré známé, přiznávají svou „*Heimweh*“. Návrat do starého domova v nich mnohdy vyvolává hluboké psychické otřesy a pláč, které se navenek projevují až po delším rozhovoru nebo za asistence alkoholu. Podle některých z nich je tvrzení o správnosti rozhodnutí o emigraci jen nutnou psychickou obranou a útekem od přiznání si chyby.¹⁴²

V.7 Shrnutí

Moderní migrace sedmihradských Sasů představuje důležitý fenomén této historicky významné národnostní menšiny. Migrační vlny od 70. let do 90. let 20. století zásadně poznamenaly podobu a charakter saského osídlení Sedmihradska a určily kvalitativně novou podobu saské kultury doma v Sedmihradsku i v diaspoře na Západě. Sedmihradští Sasové v emigraci vytvořili rozsáhlou síť vazeb, kontaktů a institucí, která má zásadní význam pro život sedmihradských Sasů v emigraci i pro udržování kontaktů s domovskými vesnickými či městskými lokalitami s jejich zbylými saskými obyvateli. V rámci této sítě dochází v transnacionálním prostoru k výměně informací, darů i financí. Sedmihradští Sasové v diaspoře se pokouší různými způsoby ovlivňovat život na druhé straně přeshraniční sociální sítě. Pohyb lidí, zboží i informací je však oboustranný.

S otázkou migrace úzce souvisí též generační problém. Přes úsilí mnoha rodin předat i v emigraci svým potomkům skrze vyprávěnou mytologii povědomí o jejich etnickém původu většina mladých Sasů v emigraci ztrácí zájem o tradice a udržování

¹⁴¹ Výrok informátora O. W. (muž, 59 let, Birthälm, 3. 8. 2014).

¹⁴² Výrok informátora O. W. (muž, 59 let, Birthälm, 4. 8. 2014).

zvyků i o používání saského dialektu v prostředí saské komunity. Necítí též vazby na původní sedmihradský domov, který zažili jen v raném věku nebo jsou už narození a vychováni v prostředí západní globalizované kultury. Zánik kultury sedmihradských Sasů na obou stranách pomyslné sítě se jeví z tohoto pohledu jako pravděpodobný ve střednědobém horizontu.¹⁴³

¹⁴³ K identitě etnických menšin a jejich revitalizaci např. ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin*. Obecně k etnicitě a migraci srov. ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*.

VI. Generační otázka sedmihradských Sasů

Problém druhé generace národnostní menšiny lze nahlížet z mnoha úhlů pohledu. Na jednu stranu otevírá otázku dynamiky vztahu majorita – minorita, na stranu druhou však směřuje k otázce kontinuity a zachování menšiny. Cílem kapitoly je představení etnické komunity sedmihradských Sasů v kontextu mezigenerační transmise. Základní výzkumnou otázkou je, zda se pohledy na vlastní identitu, současný stav a budoucnost Sasů v sedmihradském prostoru liší napříč generacemi.¹⁴⁴

Cílem výzkumu bylo postihu mezigeneračních vztahů sedmihradských Sasů. Starší i mladší generace Sasů musí čelit jiným problémům. Mají jiné názory na fenomény ovlivňující dnešní saské komunity. Obě generace jsou odlišeny věkově. Starší generace je chápána jako ta, která byla vystavena počátkem 90. let po zhroucení komunistického režimu v Rumunsku pokušení odejít ze svých domovů a usídlit se ve Spolkové republice Německo či v jiné západní zemi. Většina ze starší generace odešla a založila v zahraničí nový život. Jen jednotlivci se vrátili zpět do Sedmihradska. Malá část v Rumunsku zůstala, aby pečovala o své rodiče a rodové statky. Jsou to dnešní čtyřicátníci či starší. Mladší generace Sasů je chápána jako ta, jež nemusela zvažovat počátkem 90. let otázku odchodu do zahraničí. Buď tehdy byli dětmi, nebo nebyli narozeni. Specifickou kategorií mladší generace jsou potomci vzeší ze smíšených manželství, jež jsou pro sedmihradské Sasy v dnešní situaci typická.

Výzkumný terén tvořily vesnice v jádrové oblasti saského osídlení v Sedmihradsku v okolí měst Mediasch a Hermannstadt.¹⁴⁵ Vzhledem k tomu, že saské obyvatelstvo zejména na venkově téměř zmizelo, bylo obtížné najít obce, kde početnost Sasů dosahuje alespoň desítek. Výzkum byl prováděn v červenci a srpnu 2013 ve vesnicích Birthälm, Malmkrog a Neudorf. Analýza se opírá o informace získané díky terénnímu výzkumu. Ten byl realizován za pomoci polostrukturovaných i nestrukturovaných rozhovorů, dotazníkového šetření, sběru dokumentů osobní povahy a dlouhodobého pozorování. Rozhovory byly zaznamenávány na diktafon.

¹⁴⁴ K problematice mezigeneračních vztahů uceleně srov. SKUPNIK, J.: *Antropologie příbuzenství. Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon 2010.

¹⁴⁵ Terénní výzkum zaměřený na problematiku mezigeneračních vztahů probíhal v oblasti Altlandu v červenci a srpnu 2013.

Komunikačním jazykem byla němčina. Informátoři byli většinou zpočátku při žádosti o rozhovor zdrženliví. S průběhem času a získáním jejich důvěry se stávali sdílnějšími. Pozorování byla prováděna např. v rodinném prostředí nebo v prostoru saského kostela při evangelické mši.

VI.1 Pohled saských elit

Příslušníci saských elit, mezi které je možno řadit univerzitní učitele, vysoké představitele saské evangelické církve nebo regionální politiky, vidí mezigenerační problematiku z nadhledu a v širším sociálním i historické kontextu. Mezigenerační trhlina podle mnohých vznikala už v 70. a 80. letech, kdy tehdejší generace rodičů unavená a znechucená komunismem nepředala svým potomkům tradiční kulturní odkaz v plné míře. V tradicích neukotvená generace jejich potomků byla přitahována svobodným životem a materiálním zajištěním Západu a ztotožnila se s německým politickým národem. Jejich identifikace s tradiční saskou kulturou byla oslabena. Konečným důsledkem pak bylo masové vystěhovalectví do Spolkové republiky Německo a Rakouska v 80. letech a na počátku 90. let.

Reprezentanti elit sedmihradských Sasů se dívají kriticky na současnou generaci mladých lidí. Podle mnohých názorů bylo mladým lidem předáno svými rodiči jen málo. Ústní zprostředkování etnického povědomí v rodinách je stále slabší. Úkolem pro dnešní starší a střední generaci Sasů je podle elit umožnění objevení kulturních tradic mladými lidmi. Je třeba poskytnut mladým lidem potřebné impulzy pro větší zájem a participaci na menšinové saské kultuře a dát mladým odpověď na otázku: „*Kdo jsme my v téhle zemi?*“¹⁴⁶

Zásadním problémem pro saskou menšinu v Sedmihradsku je menšinové školství. Současný stav je vnímán jako neuspokojivý. Na základních i středních menšinových školách tvoří naprostou většinu rumunské děti, pro jejichž rodiče je přihlášení do německé menšinové školy prestižní záležitostí. Také mezi učiteli tvoří sedmihradští Sasové jen malé procento. Obecným rysem zůstává fakt, že většina kvalitních německy mluvících učitelů odchází za vidinou lepšího výdělků do komerční

¹⁴⁶ Výrok informátora P. P. (muž, 71 let, Hermannstadt, 3. 8. 2013).

sféry. Výsledky menšinového vzdělávání jsou podle mnohých názorů stále horší. Upadá zejména jazyková výuka.¹⁴⁷

Snahou saských elit je zprostředkovat tradiční život mladé generaci přitažlivěji. Dát saské kultuře ráz modernity a učinit její sdílení zážitkem. Kreativní lidé mají působit na své okolí a přitáhnout mladé k menšinovým aktivitám. Cílem má být udržování a rozvoj kultury, zabránění individualismu a snaha o větší soudržnost sedmihradských Sasů. Mnozí hledí s pesimismem na lidové slavnosti a folklórní taneční skupiny, v nichž převažují rumunské děti. Upřednostňují aktivity ve vlastivědných vzdělávacích kroužcích či v prostoru evangelického saského kostela. Sami však přiznávají, že mladí lidé se účastní církevního života – v historii Sasů tak důležitého fenoménu – stále méně. I zde platí, že na evangelických saských bohoslužbách je možno vidět nárůst počtu mladých Rumunů.¹⁴⁸

V otázce smíšených manželství jsou mnozí informátoři z řad elit zdrženliví. Odmítají se vyjádřit k otázce výchovy potomků ze smíšených manželství. Mluví o nejednoznačnosti tendencí. Většinou ovšem připouštějí, že nadpoloviční většina dětí žijících ve smíšených manželstvích se sbližuje s rumunskou majoritní kulturou. Návaznost na saské tradice slábne. Někteří později využívají svých jazykových znalostí a odcházejí studovat na univerzity do Spolkové republiky Německo. U této skupiny mladých lidí se však jen malá část vrací po studiích zpět do Rumunska. U saských elit je znát velký zájem o uchování naděje na přežití a pokračování saské kultury prostřednictvím mladé generace. Přes svou aktivitu ale zůstávají v této otázce spíše pesimisty. Elity tedy neusilují pouze o udržení různých prvků kultury, ale o jejich transmisi v rámci saské společnosti.

VI.2 Pohled mladé generace

V názoru mladé generace na saskou budoucnost převažuje pesimismus. Většina mladých Sasů ve věku kolem dvaceti let nevidí smysl v menšinových aktivitách a v

¹⁴⁷ Výrok informátora R. O. (muž, 67 let, Mediasch, 27. 7. 2013).

¹⁴⁸ Rumunská populace je tradičně pravoslavná. Je poměrně nezvyklé potkávat Rumuny všech generací na saských evangelických mších vedených především v němčině.

hlubším zájmu o saskou kulturu. Informátoři tvrdí, že po vymření starší generace se jejich kultura rozplyne v majoritní rumunské společnosti. Malá část rodin vede své děti k poznání saské historie, tradic a vlastní identity úspěšně a neagresivně. Většinou však převažuje nezájem a lhostejnost. Děti vzešlé ze smíšených manželství inklinují k většinové rumunské kultuře. Mladí informátoři popírají nucení a přemlouvání ze strany svých rodičů k intenzivnímu používání němčiny či účasti na tradičních slavnostech. Pokud už existuje, je motivováno nikoli zájmem na uchování saské kultury a komunity, ale lepšími kariérními možnostmi jejich potomků. Jazyková vybavenost a širší rozhled jim dle mínění rodičů mohou pomoci nalézt práci u německých firem působících v regionu nebo umožní studium na německých univerzitách.¹⁴⁹

Dle názoru mladých Sasů nepředstavuje ani pravidelná účast na saských evangelických bohoslužbách zajímavé naplnění volného času. Mladá generace jen potvrzuje údaj o špatném stavu menšinového školství, když i na prestižním saském Bruckenthalově gymnáziu v Hermannstadtu tvoří většinu učitelského sboru Rumuni. Mezi studenty též dominují Rumuni. Lákavějším aspektem menšinového života pro některé ze sedmihradských Sasů může být aktivita ve folklórních tanečních skupinách. Význam podobných zájmových útvarů je však některými saskými autoritami zpochybňován.¹⁵⁰

U mnohých mladých Sasů je možné poznat, že zájem o saskou kulturu není soustavný a představuje pro ně jakousi zátěž přenášenou na ně generací rodičů. Apatie Sasů v sedmihradském prostoru je v rozporu s nadšením pro saskou kulturu u mladých lidí z Německé spolkové republiky, kteří do Sedmihradska přijíždějí na krátkodobé výlety či delší výměnné studijní pobyty. Právě jejich otázky a zájem místy probouzejí u mladých Sasů v Sedmihradsku touhu po studiu vlastních dějin a tradic.

Mnozí informátoři potvrzují skutečnost, že u mladých sedmihradských Sasů mizí znalost starobylého saského dialektu. V rodinách mezi sebou komunikuje saským dialektem generace rodičů a prarodičů. Rodiče s dětmi mluví buď němčinou, nebo rumunštinou. Typickým znakem mladých Sasů je dvojjazyčnost, přičemž

¹⁴⁹ Výrok informátora B. W. (žena, 18 let, Hermannstadt, 2. 8. 2013).

¹⁵⁰ Rozpory v hodnocení různých tradičních aktivit jsou mezi saskými autoritami časté. Negativní hodnocení tanečních souborů vyslovil např. informátor P. P. (muž, 71 let, Hermannstadt, 3. 8. 2013).

používanějším jazykem v prostoru domova i na veřejnosti je rumunština. Ukazuje se, že generace rodičů rezignovala u svých dětí na výuku saského dialektu ve prospěch němčiny. Smířila se s všeobecným příklonem k rumunštině. V prostoru saského kostela také došlo k přizpůsobení, když evangelické mše jsou vedeny německy i rumunsky.¹⁵¹

Téměř všichni mladí Sasové přemýšlí o vystěhování do Spolkové republiky Německo. Jejich důvody však nejsou politické. Nedošlo u nich ke krizi identity jako u generace tzv. „*Auswanderungsschocku*“ z počátku 90. let. Převažují důvody ekonomické. V tomto ohledu mají sedmihradští Sasové stejné směřování s majoritní rumunskou populací, kde mnozí mladí Rumuni též uvažují o odchodu do zahraničí.¹⁵² Znakem mladé saské generace je individualismus. Představitelé starší generace přiznávají, že zachování stovky let staré saské komunity bylo možné jen díky skupinovému uvažování a kolektivní práci pro menšinovou obec. Současné individualistické myšlení a chování mladých lidí rozhodně k zachování saské komunity nepřispívá. Podle mnohých informátorů z řad mladé generace jsou pro současné saské statky typické zavřené brány a touha po vlastním klidu. Zájem a péče o saskou komunitu a pospolitý život vymizely.

VI.3 Pohled zvenčí

Jednou z mála saských obcí, ve které žije početná saská komunita je vesnice Malmkrog. Díky geografické odlehlosti a špatné přístupnosti žije svým životem a v historické saské oblasti tzv. Altlandu představuje tamní na první pohled homogenní saská společnost velkou výjimku. Podle mnohých Sasů z okolních vesnic je důvodem dobrého stavu saské komunity v Malmkrogu aktivní přístup k práci s mladými u místního evangelického faráře a jeho manželky. Zatímco historické saské vesnice s minimálním počtem žijících Sasů navštěvují pastoři z okolních měst jen zřídka, v Malmkrogu žije farář s rodinou. Aktivně se podílí na životě vesnické společnosti. Podporuje místní saskou základní školu a pořádá nejrůznější akce. Výjimečné je, že

¹⁵¹ Výrok informátora U. M. (žena, 31 let, Birthälm, 16. 8. 2013).

¹⁵² Výrok informátora T. N. (žena, 16 let, Malmkrog, 4. 8. 2013).

farář se svou manželkou nejsou etničtí sedmihradští Sasové. Přistěhovali se do Malmkrogu počátkem 90. let z prostoru bývalé NDR a z krátkodobého pobytu se stalo celoživotní působení. Nesaský původ dodává jejich názorům cenný nadhled.

Podle jejich názoru není možné (a ani se tak neděje) mladé Sasy k účasti na tradičním životě nutit. Staré tradice jsou pro mladé nejspíše mrtvé, nekorespondují s moderním stylem života založeným na komunikačních a informačních technologiích. Oživit tradice a rehabilitovat je v očích mladých lidí půjde jen za předpokladu, že budou učiněny zajímavějšími a modernějšími. Obnovení starých tradic moderními cestami je podle faráře z Malmkrogu jedinou cestou k jejich záchraně.¹⁵³

Podle názoru informátorů v saských rodinách žádné mezigenerační napětí nepanuje. Nevyskytují se ani soustavné hádky rodičů s dětmi kvůli nedostatečnému pěstování tradic. Historická saská kultura byla založena na kolektivním uvažování a práci pro celek. Současný individualismus a život za zavřenými dveřmi je pro přežití saské kultury zničující. Toto tvrzení platí například pro účast celé vesnice na evangelické bohoslužbě. V současné době je návštěva kostela založena na individuálním rozhodnutí jednotlivce. O saském tradičním kolektivním myšlení a životě informátoři mluví jako o „*záchranné síti, ze které se nedá vypadnout*“. Tato síť už dnes neexistuje.¹⁵⁴

V otázce rodinného života a jazykových kompetencí informátoři dodávají, že záleží zejména na matce, která má na výchovu potomstva rozhodující vliv. Pokud je ve smíšených manželstvích žena Saska, je velká naděje na výchovu v německém jazyce a na příklon k saské kultuře. Ve veřejné sféře života jednoznačně převažuje používání rumunštiny. Potvrzuje se poměrně kladný vztah žáků a studentů k německým menšinovým základním školám i gymnáziím. Mnohé saské školy mohou fungovat jen díky rumunským dětem, jelikož děti ze saských rodin tvoří minimální část. Problémem zůstává špatné dopravní spojení pro děti z odlehlých saských vsí, neboť veřejná doprava na mnoha místech neexistuje. Hlubší zájem o saské dějiny a intenzivní četba literatury jsou u saské mládeže podle informátorů vzácným jevem. Vše je motivováno

¹⁵³ Výrok informátora K. S. (muž, 42 let, Malmkrog, 23. 7. 2013).

¹⁵⁴ Výrok informátora A. S. (žena, 41 let, Malmkrog, 12. 8. 2013).

zejména studiem německého jazyka a vyhlídkami na lepší zaměstnání či pokračování ve studiu v Německu.

Oživením pro mladou generaci Sasů v Malmkrogu jsou krátkodobé studijní pobyty potomků vystěhovalých z počátku 90. let. V Německu se začali zajímat o svůj původ a hledají při cestách do rumunského Sedmihradska odpovědi na otázky identity, vztahu k rodinným i etnickým tradicím. Skupiny mladých lidí z Německa přijíždějí do Sedmihradska na období od půl roku do jednoho roku. Jedná se o praxe, studijní či církevní pobyty nebo různé sociální programy.

VI.4 Pohled starší generace

Informátoři z řad starší generace jsou chápáni jako ti, kteří čelili počátkem 90. let pokušení vystěhování v produktivním věku. Mnozí zdůrazňují, že žádné generační napětí saské rodiny neohrožuje. Stejně jako jiné skupiny informátorů přiznávají zásadní důležitost menšinovému školství. Pokud bude na školách německá jazyková výuka, nehrozí podle mnohých hlasů zánik saské kultury.

Mladí lidé podle názoru starší generace nejeví přílišný zájem o tradiční saské aktivity, jako například účast na tradičních slavnostech, účinkování v tanečních či dechovkových souborech nebo pravidelné docházení na evangelické bohoslužby do saských kostelů. Zásadním problémem je, že v přestárlých vesnických komunitách čítajících nanejvýš desítky sedmihradských Sasů jsou v dětském či mladistvém věku jen jednotlivci. Jeden z informátorů na příkladu své vnučky zdůraznil rozdíl ve stylu života dnešních mladých a životem dětí z jeho generace. Podle tohoto názoru je pro život současných saských dětí typická závislost na moderních médiích, zejména internetu. Pro jejich styl života je typická izolovanost, ztráta kontaktu s vrstevníky a vydělení z přirozené společnosti. Pro budoucí zachování saské komunity představuje dle názoru tohoto informátora odosobněný životní styl mladých založený na zprostředkované digitální komunikaci velké nebezpečí.¹⁵⁵

Podle jiného informátora umí dnešní saské děti navštěvující menšinové školy často rumunsky lépe než německy. Znalost tradičního saského dialektu se ztrácí. Saské

¹⁵⁵ Výrok informátora K. H. (muž, 61 let, Neudorf, 5. 8. 2013).

děti si hrají s dětmi rumunskými a později s nimi sdílejí naprosto stejně všechny problémy příslušející danému věku. Mnozí mladí Rumuni se naopak přihlašují k saským tradicím účastí na slavnostech, tanečních či hudebních vystoupeních.¹⁵⁶ Jen v nemnoha saských obcích se daří aktivně mladé lidi zapojit do menšinového života. Jedním z vyzdvihovaných míst je vesnice Malmkrog, která těží z úspěšné práce tamního faráře.

Dotazovaní z řad starších informátorů se shodují v tom, že v saských rodinách k žádným mimořádným hádkám nedochází. Mezi rodiči a dětmi panují často rozdílné názory na nejruznější jevy a problémy. Ty však nejsou vyvolány nucením k účasti na saském tradičním životě či odlišným pohledem na vlastní identitu. Saské rodiny trápí podle mnohých starších informátorů nedostatek komunikace a velká míra svobody pro děti. Dnes není zvykem jako dříve v saských komunitách postarat se o své rodiče. Typickými jevy jsou nadměrná zaměstnanost pracujících v produktivním věku a nedostatek volného času. Rozvolnění výchovy a téměř žádné povinnosti pro mladé lidi v současných saských rodinách se velmi liší od velmi sevřené, disciplinované a přísně organizované tradiční saské rodiny v minulosti. Tento typ liberální výchovy prý rozhodně neprospívá zachování saské kultury. Jedním dechem ovšem dodávají, že nucením a příkazy se dnes při výchově mladých lidí ničeho nedosáhne. Mnozí přiznávají, že zájem o saské tradice, hledání vlastní či skupinové identity dostihne mnohé lidi až v pozdějším věku. Přivede je zpět k hledání vlastních kořenů.

VI.5 Pohled evangelických farářů

Představitelé evangelické církve Sasů v Sedmihradsku se nevěnují jen církevním otázkám, sloužení bohoslužeb a péči o farnosti. V současné době působí také jako pracovníci v sociální sféře nebo jako manažeři projektů Evropské unie usilujících o záchranu saských statků, domů nebo chráněných opevněných kostelů.¹⁵⁷

Snaží se aktivně přistupovat k mladým lidem, zpřístupňují jim nejruznější tradiční aktivity, například práci v tanečních souborech, pečení koláčů či vázání

¹⁵⁶ Výrok informátora B. S. (muž, 67 let, Birthälm, 29. 7. 2013).

¹⁵⁷ Zaměstnává je například starost o saské seniory v odlehlých vesnicích, kteří jsou odkázáni sami na sebe.

adventních věnců. Ač se pokouší přitáhnout mladé lidi k tradičním činnostem nenásilně, přiznávají, že mladé lidi láká mnohem více odchod do západní Evropy nebo život ve velkých rumunských městech. Účast mladých lidí na tradičních festivitech není přirozená a spontánní, ale programová a vnější.¹⁵⁸

Podle informátorů z řad saských duchovních nedochází v saských rodinách ke sporům kvůli odklonu mladých od tradic, neboť ten nastal již dříve u předchozích generací. V souladu s obecnými trendy odcházejí mladí lidé velmi brzy z rodičovských domů a osamostatňují se. Dřívější model vícegeneračního soužití trpěl mnohem větší mírou neshod a hádek mezi generacemi uvnitř rodiny. Saské rodiny trápí v současnosti podle mínění mnohých pastorů spíše sociální problémy. Pokud mladí odcházejí do měst či do zahraničí za pohodlnějším životem a lepšími finančními podmínkami, nemá se o generaci jejich rodičů a prarodičů kdo postarat. Na vsích se rozpadly sousedské vztahy. Lidé se stáhli do soukromí svých domů. Podle jednoho z názorů platí, že pokud se rumunský venkov topí v chudobě, není prostor ani odhodlání oživit starobylé tradiční aktivity.¹⁵⁹

Farář působící mezi mladými Sasy ve vesnici Birthälm vyčíslil, že z dvaceti dětí, o které se v rámci svého kroužku patnáct let staral, tam dnes žijí jen dvě až tři. Všichni ostatní vesnici opustili. Zatímco dříve v minulosti bylo vycestování na Západ pro Sedmihradsko typické, oproti dřívějšímu období se dnes mladí lidé po studiích zpátky domů nevracejí.¹⁶⁰

Ve smíšených manželstvích sedmihradských Sasů a Rumunů se podle informátorů vytrácí používání německého jazyka. Sourozenci mluví mezi sebou rumunsky, s jedním z rodičů pak případně německy či saským dialektem. Němčina či dialekt jsou chápány jako neefektivní jazyky v každodenních interakcích. Také zde se potvrzuje, že nucení a přemlouvání mladých lidí k používání němčiny či dialektu ze strany jejich rodičů neexistuje. Podle mnohých pastorů je důležitý přirozený vývoj dětí bez sentimentálního ohledu na možný zánik saské kultury či vymizení jazyka.

¹⁵⁸ Informace získána od informátora U. Z. (muž, 44 let, Mediasch, 25. 7. 2013).

¹⁵⁹ Výrok informátora O. W. (muž, 51 let, Groß-Kopisch, 15. 8. 2013). Oproti tomu v saských historických městech je situace mnohem nadějnější.

¹⁶⁰ Informace získána od informátora U. Z. (muž, 44 let, Mediasch, 11. 8. 2013).

Transformaci saské kultury do nové podoby či úplný zánik berou mnozí informátoři jako přirozený jev.

Evangeličtí faráři mluví též o krizi saského menšinového školství. Potvrzují informace o malém počtu schopných a kompetentních učitelů na menšinových saských školách. Mnozí učitelé – ať rumunští či saští – odcházejí za výdělečnějším zaměstnáním do jiné sféry či vycestují do zahraničí. Mladí sedmihradští Sasové nejeví podle informátorů z řad kněží přílišný zájem o historii a nemají téměř žádné znalosti o svých dějinách. Ač je na menšinových školách a církevních kroužcích probírána saská vlastivěda a historie, nedaří se většinu dětí pro vlastní dějiny nadchnout. Jen jednotlivci jsou schopni vykázat širší přehled o dějinách a rysech saské kultury. Na tradičních německých školách klesá počet předmětů vyučovaných v němčině ve prospěch rumunského jazyka.

VI.6 Shrnutí

Terénní výzkum v saských vesnicích v rumunském Sedmihradsku se věnoval generačním vztahům této dříve početné a významné etnické komunity. Všichni oslovení informátoři se dotýkali klíčových fenoménů, na kterých závisí pokračování saské kultury. Výpovědi informátorů se nejčastěji zaměřovaly na výchovu v rodinách, saské menšinové školství, vztah k saské evangelické církvi nebo na etnickou identitu dětí ve smíšených rodinách.

Informátoři se shodovali na klesajícím počtu saských dětí v menšinových školách. Spokojenost nepanuje ani s kompetentností a kvalitou učitelského sboru, když kvalitní učitelé odešli do komerční sféry či se odstěhovali do zahraničí. Mladí lidé oproti starší generaci nemají ve zvyku pravidelně docházet na mše do saských luteránských kostelů. Účast na bohoslužbě je závislá na individuálním rozhodnutí jednotlivce. Pro starší generaci to byla samozřejmá a důležitá událost, která v sobě nesla posílení kolektivní identity a obsahovala významnou integrační roli. Saským duchovním nelze upřít podle mínění většiny informátorů dostatečnou snahu v získávání mladých lidí pro tradiční saský menšinový život. Pastoři se snaží přiblížit saskou kulturu mladým a učinit ji přitažlivější.

V saských rodinách se nevyskytuje napětí způsobené odklonem mladých lidí od saské kultury a jejich nedostatečné aktivitě ve prospěch pospolitosti. Všichni informátoři z řad starší generace se shodli v nesmyslnosti tlaku a nucení mladých k většímu angažování na saských aktivitách. Tradování a přenos kulturního odkazu z generace na generaci byl narušen už koncem 20. století. Důsledky vzniku této mezigenerační trhliny se v současné době stále prohlubují. Pro mentalitu dnešní mladé generace je typické individualistické myšlení, které ostře kontrastuje s dřívějším kolektivním pojmáním a sdílením saské kultury. Z většiny výpovědí je zřejmé, že pro mladou generaci klesá význam identifikace se saskou kulturou. Zůstává jen znalost němčiny.

Minoritní postavení, klesající počet dětí a mladých lidí i zpřetrhání vazeb mezi generacemi přibližuje mladé sedmihradské Sasy majoritní rumunské společnosti. V každodenním životě jsou nuceni používat rumunský jazyk. S mladými Rumuny je pojí stejné problémy, směřování a životní cíle. Ekonomické faktory je vedou k myšlenkám na odchod do velkých měst či k vystěhovalectví na Západ. Ve smíšených rodinách se děti ve větší míře přimykají k rumunské kultuře.

Oslovení informátoři se domnívají, že změna životního stylu, globální kultura, moderní média a přemíra svobod mají na saskou kulturu negativní účinky. Naději na revitalizaci saské kultury mohou představovat návraty potomků vystěhovalců ze Spolkové republiky Německo a Rakouska, kteří hledají v Sedmihradsku své kořeny. Přes jednoznačně pesimistické vyhlídky na zachování saské kultury se mnozí ze sedmihradských Sasů napříč generacemi snaží dělat maximum možného pro zachování své kultury a etnické identity. Svoji činnost pojmají jako naprosto přirozenou službu celku a negativními sociologickými prognózami se neznepokojují.¹⁶¹

¹⁶¹ K problematice revitalizace etnických skupin: ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin*.

VII. Sedmihradští Sasové v jinoetnickém prostředí

Před prvním vstupem do zkoumaného prostředí jsem si na základě znalostí studia moderní historie sedmihradských Sasů stanovil hypotézu o jejich izolovaném a chráněném postavení vůči majoritnímu obyvatelstvu. Existence mezietnického napětí, latentního konfliktu a pocitu historických křivd se terénními výzkumy nepotvrdily.

Dle názoru *Filipa Tesaře* je důležitým úkolem každého státu, v němž majorita soužívá s minoritními národnostními menšinami, vyrovnání se s požadavky těchto etnických společenství. Pro vyhnutí se budoucím etnickým konfliktům je potřeba vyrovnat se s odlišností etnických skupin. Pro eliminaci odlišnosti je možno zvolit cestu integrace či asimilace. Na druhé straně při směřování k uznání odlišnosti může být cílem kantonizace či federalizace společnosti, nebo politika konsocionalismu, tedy sdílení moci. Pro požadavky kantonizace či federalizace nemají sedmihradští Sasové ani při společném vystupování s jinými německojazyčnými skupinami oporu v aktuální demografické situaci. Nabídka politického vlivu pro rumunské Němce nepředstavuje pro rumunský stát žádné hrozby právě pro jejich malou početnost.¹⁶²

Sedmihradští Sasové představují etnokulturní komunitu v jinoetnickém prostředí, která je postupně integrována do majoritní společnosti. Formování a rozvoj této komunity probíhá na jedné straně v součinnosti s jinými etnickými komunitami na území Sedmíhradska či v širším pohledu Rumunska, zejména s jinými německojazyčnými skupinami nebo s maďarskou menšinou. Na druhé straně se realizuje v interakci s majoritním státotvorným společenstvím. V souvislosti se sedmihradskými Sasy je možno použít díky migračnímu původu saského společenství v Sedmíhradsku dle typologie bulharského etnologa *Vladimira Penčeva* termínu *etnická diaspora*. Pojem diaspora, jenž je v saském slovníku velmi frekventovaný, jsou však v diskursu sedmihradských Sasů označováni nikoliv příslušníci společenství žijící v Sedmíhradsku, ale ti, kteří v moderní době odešli a vytvořili diasporické struktury v západoevropských zemích a za Atlantikem. Staletá zkušenost s životem v jinoetnickém prostředí nabízí široké možnosti mezietnické součinnosti a otiskuje do

¹⁶² TESÁŘ, F.: *Etnické konflikty*. Praha: Portál 2007, s. 217.

charakteru společenství vysokou míru adaptability a pružné strukturní základy. Z tohoto hlediska znamenaly pro sedmihradské Sasy osmisetleté zkušenosti se soužitím s jinými etnickými společenstvími značné impulzy, díky nimž získali kromě adaptačních mechanismů též odolnost vůči sociálním otřesům. Tato přizpůsobivost vůči změnám je v současné době potřebná v souvislosti s přesunem většiny členů etnického společenství na Západ a vstupem etnické komunity do transnacionálního prostoru. Zejména prostředí Spolkové republiky Německo představovalo pro saské migranty ze Sedmihradska jinoetnické prostředí.¹⁶³

V prostředí rumunského Sedmihradska došlo díky emigračním vlnám druhé poloviny 20. století ke značnému narušení společenských struktur, ke ztrátě kompaktnosti a osvojeného prostoru, ačkoliv mnohé identifikační znaky příslušnosti jednotlivců se skupinou jsou stále živé. V souvislosti s oslabením tradičních struktur a podřízením se majoritním vzorcům, dále na základě nekompaktnosti osídlení a ztrátě „vlastního“ území je možno uvažovat o etnodispersivním charakteru saské společnosti v Sedmihradsku. Mezi Rumuny z historicky saských lokalit jsou sedmihradští Sasové vnímáni jako nepočetní, ale významní, mající pro region nezpochybnitelný význam.

Při sledování současného stavu saské venkovské společnosti je nutné v rámci jednotlivých lokalit uplatnit multilokální pohled, jak na něj upozornil při výzkumech českých vesnic v Banátu *Michal Pavlásek*.¹⁶⁴ Podle jeho názoru je třeba zohlednit geografický ráz zkoumaného terénu, mající vliv na různé podoby saského osídlení a mezietnické vztahy v konkrétních vesnicích Altlandu. Mezi saskými vesnicemi existovaly různé vazby a sítě, jež byly determinovány polohou v krajině, vzdáleností od měst či dopravních tepen, možnostmi obživy nebo socioprofesní strukturou místního obyvatelstva. Ve vsích v bočních údolích vzdálenějších od hlavní silnice spojující města Hermannstadt a Mediasch se Schäßburgem žije výrazně více sedmihradských Sasů, než v obcích podél hlavní silnice v údolí řeky Große Kokel, kde nežijí téměř žádní sedmihradští Sasové. V nejbližší vesnici Malmkrog, v jednom z bočních údolí, kde končí silnice, a jež není obklopená jinými obcemi, má místní

¹⁶³ K tomu srov. kapitola V. Migrace sedmihradských Sasů.

¹⁶⁴ K tomu PAVLÁSEK, M.: *Clopodia česky zvaná Klopotin. Zapomenutá moravská kolonizace Banátu v multilokálním etnografickém bádání*. Český lid 2, 100/2013, s. 149 – 172.

saská společnost relativně kompaktní a endogamní charakter, umocněný vlastním luteránským pastorem a bohatšími možnostmi ekonomické obživy.¹⁶⁵

Dalšími faktory, jež mají vliv na formování etnického života a intenzitu meziethnických kontaktů, jsou ekonomické podmínky, způsoby výroby a zaměstnanost. V souvislosti s terénními výzkumy mezi sedmihradskými Sasy se potvrzuje teze *Vladimira Penčeva* o ekonomických příležitostech, jako komunikačních a zprostředkujících faktorech meziethnických kontaktů. Společné ekonomické problémy sdílené sedmihradskými Sasy i Rumuny vedou nejenom k nárůstu meziethnických kontaktů, ale i ke srovnávání jejich sociálních a ekonomických podmínek a odbourávání meziethnických bariér a stereotypů.¹⁶⁶

Pro soužití sedmihradských Sasů s Rumuny je klíčový fenomén jazykových kompetencí. V obcích s heterogenním osídlením je stále znát jazykový bilingvismus, kdy výběr používaného jazyka je pro sedmihradské Sasy situačně podmíněn. V souvislosti se znalostí němčiny u starší generace Rumunů je navíc možno hovořit o dvoustranném jazykovém bilingvismu. Jazykové kompetence a bilingvní charakter saského obyvatelstva napomáhají asimilačním procesům a vedou k jazykové asimilaci etnické skupiny v jinoethnickém prostředí.¹⁶⁷

Pro soužití minority s majoritou je významný náboženský faktor. Konfesní blízkost zúčastněných stran podporuje nárůst etnických kontaktů. Má též souvislost s endogamií, kdy tradiční kultury měly často negativní vztah k sňatkům s jinověrci. Role saské evangelické církve je dodnes pro sledované etnické společenství významná. Evangelická církev se otvírá majoritnímu obyvatelstvu. Přesto se zdá, že její pozice je v moderní době postupně oslabována. Též v otázce sňatkové endogamie sedmihradští Sasové kvůli oslabení svého počtu přehodnotili své tradiční strategie a ustupují od endogamních sňatkových bariér. Asimilační procesy tak mohou být realizovány též prostřednictvím rodinně – sňatkových styků. Kvůli zvýšené prostupnosti jazykových, náboženských nebo sňatkových hranic je možné hovořit o oslabení jednoty etnodiferenciačních a etnozáchovných funkcí, což může vést buď

¹⁶⁵ Výrok informátora K. B. (žena, 73 let, Malmkrog, 15. 8. 2015). K obci Malmkrog srov. PŘÍLOHA č. 11: Obrazová dokumentace opevněného kostela v Malmkrogu.

¹⁶⁶ PENČEV, V.: *Po serpentinách sebepoznání a poznání toho druhého. Češi a Slováci v Bulharsku, Bulhaři v České republice*, Praha: Fakulta humanitních studií 2012.

¹⁶⁷ K tomu srov. kapitola IV.3 Etnicita sedmihradských Sasů – Jazyk.

k adaptaci sedmihradských Sasů na nové podmínky a vytvoření nových struktur, nebo vyústit v jejich asimilaci s majoritní společností.

Etnokulturní identita a vztah minority s jinoetnickou majoritní společností můžou být charakterizovány bipolaritou *Cizí (Jiné) – Svoje*. Vztahy s jinakostí jsou charakteristickou dimenzí jakékoliv identity. Sebevnímání *Já* projektuje, typizuje a vytváří obraz *Jiného*. Definice vlastní identity je možná jen díky pohledu na *Jiného*. Dochází k vytyčení hranic a konstrukci *Jiného* procesem vlastního vnímání a smyslů. Tato konstrukce je realizována na rovině individuální i skupinové, kdy lidská společenství, budovaná na etnickém základě, hromadí individuální zkušenosti a identifikační mechanismy svých členů. Z roviny sociální, kde dochází ve sféře kolektivního vědomí k jejich dalšímu obohacování, se pak tyto konstrukce vracejí zpět do roviny individuální, kde pomáhají s orientací a identifikací člena etnické komunity a manifestují etnickou identitu daného společenství.¹⁶⁸

Tento proces má za následek tvorbu etnostereotypů jako nepřímých zprostředkovaných představ o druhém kolektivu vnímaném z protikladné perspektivy *My – Oni* nebo *Svůj – Cizí*. Etnostereotyp přispívá k obhájení vlastního postavení a konstruování identitních postojů díky negaci. V rámci dějinného vývoje situačně dochází k oslabování a zesilování mezietnických rozporů a antagonismů. Mezi sedmihradskými Sasy je přítomno silné stereotypické vidění majoritní rumunské společnosti, které bylo formováno staletou zkušeností života saské společnosti v jinoetnickém prostředí. V protikladu vůči Maďarům, Rumunům nebo Romům docházelo k redefinování vlastní identity a k prohlubování vlastní etnické sounáležitosti a etnické identifikace. Výše zmíněné používání a konstruování etnostereotypů je kontextuálně a situačně podmíněné. Probíhá skrze něj mezietnická komunikace a procesy adaptace a odcizování.¹⁶⁹

Bulharský etnolog *Vladimir Penčev* předkládá inspirativní koncept typologie vztahů etnické skupiny v jinoetnickém prostředí, jenž je vymezen různými variacemi

¹⁶⁸ K tomu srov. PENČEV, V.: *Po serpentínách sebezpoznání a poznání toho druhého*, s. 123 – 128. Nebo ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 45 – 70.

¹⁶⁹ Penčev mluví o tzv. efektu heligonky, tedy střídání údobí přibližování se a vzdalování druhému etniku. Srov. PENČEV, V.: *Po serpentínách sebezpoznání a poznání toho druhého*, s. 131.

protikladných binárních kategorií svůj a cizí, jehož je možno využít též pro popis vztahů mezi sedmihradskými Sasy a majoritní společností.¹⁷⁰

1. *Své jako Své*: Každé společenství staví svou odlišnost a etnickou identifikaci na několika různých identifikačních faktorech, které se můžou vzájemně doplňovat nebo překrývat. V jinoetnickém prostředí se stávají hájenými mechanismy. Soubor identifikačních znaků reprezentuje etnické společenství jako celek. V případě sedmihradských Sasů je nutno zdůraznit konfesní příslušnost k evangelické církvi v Rumunsku, vlastní etnolekt, specifický dějinný příběh nebo specifické společenské struktury a soubor tradic. Touto vztahovou rovinou se zabývá zejména kapitola o etnické identitě sedmihradských Sasů.¹⁷¹
2. *Své jako Cizí*: Tento vztahový rámec je charakterizován fenoménem odcizení a dekonstrukcí vlastní etnické identity. Je zde popřeno základní pravidlo o sebezáchově vlastní identity. Dochází k rozostření hranic mezi Svým a Cizím. V případě sedmihradských Sasů je možno existenci toho postoje prokázat migračními tendencemi a asimilační snahou příslušníků saské společnosti zejména v novém prostředí života v emigraci. Občasné návštěvy domovských oblastí není možno vždy chápat jako projev přihlášení se ke své etnické identitě. Dochází ke sporům a hádkám se sedmihradskými Sasy, kteří v Rumunsku zůstali nebo se natrvalo vrátili a stále se silně hlásí ke své etnické identitě.
3. *Cizí jako Své*: V tomto vztahu se oba protiklady přibližují a dochází k prolnutí a vzájemnému obohacení. Tento vztahový rámec je možno charakterizovat termíny dialogu, akceptace nebo mezietnického přizpůsobování. Cizí se v tomto kontextu stává vlastním. V empirické rovině je možno poukazovat na mezietnické soužití sedmihradských Sasů a Rumunů staré 800 let, během něhož nedošlo k vytvoření neprodyšných bariér a vzniku dlouhodobých konfliktů. Obě skupiny nežijí se silným pocitem historické křivdy. Informátoři z obou skupin

¹⁷⁰ PENČEV, V.: *Po serpentinách sebepoznání a poznání toho druhého*, s. 108 – 122.

¹⁷¹ K tomu kapitola IV. Etnicita sedmihradských Sasů.

mluví o dobrých vztazích, vzájemné potřebnosti, symbiotickému obohacování rozdílných typů myšlení, religiozity nebo emocionality. Dochází jak k prolínání obou kultur a k prostupu oběma směry v rovině celospolečenské, tak ke vzájemné spolupráci a uznání druhého v rovině individuální.

4. *Cizí jako Cizí*: V tomto vztahovém rámci zůstává ve vztahu se *Svým* cizinec *Cizím*, nebo není vůbec do vztahu vpuštěn. Majoritní kultura je nahlížena jako negativní, nepřátelská a nebezpečná. Prostředí tohoto rámce se vyznačuje etnickými bariérami a silným působením etnostereotypů. V prostředí historicky saských lokalit není takto vyhraněný názor na majoritu přítomen prakticky vůbec. Náznaky a dílčí vyhraněné soudy směrem k rumunské majoritě je možno zaslechnout u některých příslušníků nejstarší generace sedmihradských Sasů, žijících v téměř rumunských či romských obcích, kteří si uchovali v paměti poválečné křivdy páchané na sedmihradských Sasech představiteli komunistického režimu. Dílčí negativní soudy je též možno zaslechnout u saských emigrantů, kteří se krátkodobě vrací do domovských lokalit a příkře hodnotí neutěšený stav poměrů a zchátralost svých bývalých domů, jež často patří vlastníkům z řad majoritního obyvatelstva. Penčev v této souvislosti připomíná, že právě fenomény domova nebo domovského prostoru jsou z pozice *Cizího* velmi zranitelné.

Navzdory tomu, že termín *cizinec* implikuje nepochopitelnost, odlišnost a nebezpečnost, je znát v rámci soužití sedmihradských Sasů s Rumuny, případně s Romy či s Maďary, letitá historická zkušenost multietnického soužití v Sedmihradsku. Vytváří se zde nové prvky společné koexistence, již může charakterizovat termín *otevřená etnicita*. *Cizinec* není v tomto kontextu *Ten proti mně*, ale *Ten vedle mě*, případně *Soused*.

Při malé početní síle sedmihradských Sasů i jiných německojazyčných skupin v Rumunsku přichází v úvahu jejich integrování do většinové společnosti, které nejspíše povede v dlouhodobém horizontu k postupné asimilaci. Přirozený vývoj jde tedy cestou integrace a asimilace. Integrace může být chápána jako sjednocení více

společenství na společném kulturním nebo politickém základě. Už od poloviny 20. století zde vystupovaly různé etnické skupiny německého původu jednotně pod označením *rumunští Němci*. Od počátku 90. let 20. století se takto podílely na politickém životě Rumunska v rámci politické formace *DFDR*.¹⁷² Modernizace a urbanizace, jako základní znaky moderní éry, znamenaly zvýšení počtu kontaktů mezi členy odlišných skupin. Výsledkem může být jak negativní reakce na tyto jevy v podobě segregace nebo kumulace konfliktního potenciálu, tak etnická rozmanitost a nárůst tolerance.

Osobní kontakt mezi členy etnických společenství je nezbytně nutný pro oslabení vzájemných předsudků, prolomení bariér a stereotypů. Tzv. kontaktní hypotéza stanovuje podmínky mezietského kontaktu. Je nutné dodržet rovnoprávné postavení jednajících skupin a zajistit společné sdílení cílů. Skupiny by měly být v pravidelném kontaktu a politické autority obou stran by měly podporovat vzájemné uznání a rovnoprávnost. Komunikace pak posiluje vzájemný respekt. Dochází k prolomení bariér a uznání racionálních požadavků druhé strany.¹⁷³

Velkým nebezpečím etnického konfliktu je jeho kolektivní charakter. Konflikt je jednotícím prvkem identity, která svým členům nabízí bezpečí uvnitř vlastní komunity. Potíž etnického usmíření je právě sama povaha etnické identity, jež se vymezuje proti jiným identitám. Politický smír je předpokladem pro celospolečenský klid a předznamenává vůli k ústupkům. Pro překonání rozdílů je též nezbytná reflexe a konfrontace skupinových pamětí a následná korekce vlastních pohledů na minulost.¹⁷⁴

Cílem mezietského dialogu a kontaktu je přijetí a akceptace různých skupin lidí a vytvoření pozitivního vztahu mezi nimi. Mezi sedmihradskými Sasy a Rumuny došlo v minulosti k dílčím konfliktům zejména ve sféře každodenní interakce. V současnosti se v celospolečenském diskursu mluví o definitivním usmíření a společném pohledu do budoucna. Pro politiku usmíření je v první řadě nutné zajištění bezpečnosti a rovnoprávnosti, následně pravdivého, nikoliv stereotypního vidění situace a konec polarizujícího dělení *Dobrý – Špatný*. Cílem je vzájemné přijetí,

¹⁷² K tomu srov. kapitola II. Rumunští Němci, přehled a historický vývoj.

¹⁷³ TESAR, F.: *Etnické konflikty*, s. 225.

¹⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 226.

napravení křivd či korekce skupinových pamětí. Mezietnická komunikace redukuje vzájemné předsudky a usiluje o těsnější kontakty a spolupráci.¹⁷⁵

Etnicita se vytváří na základě každodenních kontaktů na meziskupinové i interpersonální úrovni. Vznikají stereotypizované představy o specifických znacích kontaktujících se etnických společenství. Jsou vytyčeny hranice mezi aktérskými skupinami. Mnohasetleté soužívání společnosti sedmihradských Sasů s početnějšími skupinami Maďarů a zejména Rumunů provázely mnohé vývojové proměny a významové posuny. V současné době je potřeba zkoumat vztah sedmihradských Sasů s rumunským státem jak v politické makrorovině, tak s příslušníky rumunského státního národa v každodenních interakcích.¹⁷⁶

Do zkoumaného vztahu Rumuni – sedmihradští Sasové je možno vstoupit s hypotézou o podřadném či trpěném postavení sedmihradských Sasů nebo s myšlenkou mezietnického napětí. Po terénním výzkumu, během kterého byl vztah zkoumán na základě dotazníkových výzkumů, dlouhodobých pozorování a zejména etnografických rozhovorů, vyšlo najevo, že etnický konflikt ve sledovaném vztahu není přítomen. Pouze v některých lokalitách je možné, díky odmítání těchto otázek za účelem nevyvolávání minulých křivd a animozit, mluvit u starší generace o přežívání reziduálního latentního konfliktu, jež postupně s generační výměnou uhasne zcela. Příslušníci nejstarší generace sedmihradských Sasů mají v paměti násilné vystěhování saského obyvatelstva z jejich statků a zabor majetku rumunským a romským obyvatelstvem na konci 40. let 20. století.¹⁷⁷ Informátoři z řad střední a mladší generace uvádějí, že neexistují žádné problémy a třecí plochy mezi sedmihradskými Sasy a Rumuny, popřípadě Romy či Maďary založené na etnickém vymezení.

VII.1 Pohled sedmihradských Sasů na Rumuny

V rovině stereotypického vidění *Cizího* a v rámci svého sebepojetí sedmihradští Sasové často vyzdvihují svou odlišnost od Rumunů. Je zdůrazňována vlastní

¹⁷⁵ TESAR, F.: *Etnické konflikty*, s. 231.

¹⁷⁶ K vztahu sedmihradských Sasů a rumunského státu srov. kapitola IX. Politický život sedmihradských Sasů.

¹⁷⁷ K tomu srov. kapitola III. Historický příběh sedmihradských Sasů.

organizovanost, disciplinovanost, dochvilnost, racionalita nebo přesnost. V dotaznících i rozhovorech se často objevuje názor, že rozdíly jsou zapříčiněny odlišnou historií a taktéž konfesní příslušností. Rumunské obyvatelstvo je z velké části ortodoxního vyznání naopak od tradičně evangelických sedmihradských Sasů. *„Rumuni jsou odlišně formováni díky své historii, náboženství a zvykům. Ale soužíváme spolu dobře. Sasové umí lépe organizovat, ale Rumuni lépe improvizovat. Sasové dbají na zákonnost a pravidla. Rumuni jsou spontánnější.“*¹⁷⁸

V rámci dotazníkových výzkumů znamená hodnota 1 na pomyslné škále absolutní shodu Rumunů a Sasů a hodnota 10 jejich naprostou odlišnost. Část dotázaných zdůrazňovala naprostou odlišnost. Vymezovala se vůči Rumunům a volila hodnotu 10. Druhá skupina byla více smířlivější. Snažila se své soudy racionalizovat a kontrolovat. Přidávala mírně kompromisnější hodnoty 8 nebo 9. Obecně lze říci, že sedmihradští Sasové mají potřebu sebevymezení a určení etnické hranice mezi svou etnickou skupinou a majoritními Rumuny.

Z dotazníkových výzkumů i z rozhovorů je zřejmé, že existuje celá řada etnostereotypů, která vymezuje hranici mezi sedmihradskými Sasy a především Rumuny. Řeč je zejména o horší pracovní morálce Rumunů. Při opravách saských usedlostí jsou majiteli najímáni rumunští nebo romští pracovníci. Při jedné sledované situaci byl zaslechnut rozhovor mezi dvěma sedmihradskými Sasy, který ironicky upozorňoval na menší pracovní nasazení Rumunů a nutnost nevyrušovat je od práce. Dokumentoval to zjevně zaběhnutým příslovím: *„Když Rumun pracuje, musíš ho nechat pracovat.“*¹⁷⁹

VII.2 Pohled Rumunů na sedmihradské Sasy

V rámci dotazníkového šetření byla zkoumána otázka zabývající se mezietnickými rozdíly či shodami z pohledu Rumunů, soužívajících se sedmihradskými Sasy. Ti až na malé výjimky z řad starší generace zcela odmítají jakékoliv rozdíly a zdůrazňují naprostou shodu mezi sebou a příslušníky saské menšiny.

¹⁷⁸ Rozhovor s informátorem, H. K. (muž, 74 let, Hermannstadt, 13. 8. 2015).

¹⁷⁹ Zúčastněné pozorování, Birthälm, 14. 8. 2015.

Rumuni byli dotazováni též na jiné aspekty mezietnického soužití a jeho hodnocení. Všichni oslovení Rumuni ve sledovaných lokalitách deklarovali jednoznačně pozitivní vztah k sedmihradským Sasům. Na škále, kdy hodnota 1 znamenala negativní vztah a hodnota 10 jednoznačně pozitivní vztah k sedmihradským Sasům, všichni dotazovaní volili hodnotu 10.

Rumuni jsou překvapivě optimističtí v otázce zachování saské kultury v Sedmihradsku. Na navržené škále volí průměrně hodnotu 9,5, přičemž hodnota 10 znamená jednoznačně pozitivní názor v otázce přežití saské kultury. V rámci problematiky důležitosti či nepostradatelnosti sedmihradských Sasů pro region jsou názorově střízlivější. Průměrná hodnota 5 znamenala nejednoznačnost jejich názoru. Většina mladších Rumunů tvrdí, že nepoužívá německý jazyk ani saský dialekt. Nicméně u starší a střední generace Rumunů lze najít zástupce s poměrně dobrou znalostí němčiny. Tito lidé buď navštěvovali německé menšinové školy, nebo omezené jazykové znalosti získali při každodenním kontaktu a dětských hrách s příslušníky saské menšiny před velkým stěhováním na Západ.

Zajímavým fenoménem je přitažlivost saské etnické identity pro majoritní rumunské obyvatelstvo. Kromě účasti rumunských tanečníků v saských folklorních tanečních skupinách nebo konfirmací rumunských věřících v rámci saské evangelické církve, je možno zaznamenat skutečnost, že příslušníci střední a starší generace, kteří znají saskou kulturu z doby před velkým odchodem na Západ a soužívali se Sasy v historicky saských obcích, se prohlašují částečně též za Sasy. V rámci dotazníkových škál volili etničtí Rumuni zcela překvapivě smíšenou identitu. Potvrzuje se zde *Eriksenova* teze o fluidním a kontextuálním charakteru etnické identity reagujícím na aktuální společenskou situaci.¹⁸⁰ Rumuni vyjadřují smutek z odchodu sedmihradských Sasů a vzpomínají na ráz vesnic a krajiny v době jejich dětství a mládí, jenž byl charakterizován klidným soužitím saské a rumunské společnosti i četnými vzájemnými mezietnickými kontakty. Mnozí z nich se pohoršují nad tím, že mladí Rumuni neznají nebo nechtějí používat německý jazyk, který tito starší chápou jako tradiční a domácí v jejich vsích.

¹⁸⁰ ERIKSEN, T. H.: *Národy a nacionalismus*, s. 33.

VII.3 Shrnutí

Mezi sedmihradskými Sasy a majoritním rumunským, v menší míře romským obyvatelstvem, neexistuje v současné době žádné znatelné mezietnické napětí nebo latentní etnický konflikt.

Rumuni starší a střední generace deklarují sounáležitost se saskou kulturou více než příslušníci mladší rumunské generace. Mají potřebu narušovat etnické hranice a vyjadřovat svůj pozitivní postoj k druhé straně. Mluví o klidném společném soužití, vzpomínají na společné dětské hry a mezietnické interakce. Někteří z nich se prohlašují díky znalosti němčiny, kladnému vztahu a kontaktům s druhou stranou také částečně za sedmihradské Sasy.

Sedmihradští Sasové mají potřebu dávat najevo odstup od rumunské majority a poukazují častěji na rozdíly než na shody v rámci svého etnického vymezení. Vzájemné soužití má ovšem symbiotický charakter s prostupnými etnickými hranicemi a je postižitelné termínem „*otevřená etnicita*“. Vstupní výzkumná teze o jasně vymezených etnických hranicích a bariérách, kterou doplňovala představa protikladnosti vztahů a postojů sedmihradských Sasů a Rumunů, se ukázala jako neprokázaná a byla zamítnuta.

Staleté adaptační mechanismy a zkušenosti s životem v jinoetnickém prostředí vedou sedmihradské Sasy v nové situaci života v transnacionálním prostoru mimo sedmihradský prostor k proměně vlastní identity a k přizpůsobení se novým postdiasporickým podmínkám. Vývoj je charakterizován vzdalováním se od *Svého* a přibližováním se k *Cizímu*. Tendování k prolomení etnických bariér a rozostření hranic však může mít i vedlejší projevy v podobě dílčích vymezení se vůči *Cizímu*, zvýšeného zájmu o vlastní kulturu a potřebu hledání *Svého*. V prostředí saských intelektuálů a revitalizačních aktivistů dominuje názor, že zachování kultury sedmihradských Sasů v Sedmihradsku je možno jen prostřednictvím úzkých vztahů s rumunskou majoritou. K problematice etnických stereotypů lze v souladu s názorem

Marka Jakoubka podotknout, že stereotyp nevystihuje etnickou skupinu, jaká ve skutečnosti je, ale jak ji vidí či chce vidět *Cizí*.¹⁸¹

¹⁸¹ JAKOUBEK, M.: *Vojvodovští Češi očima svých sousedů*. Český lid 3, 97/2010, s. 281 – 300.

VIII. Revitalizační snahy a jejich aktéři

V souvislosti s pádem komunistického režimu v Rumunsku v roce 1989 se začala rozvíjet revitalizace spolkových aktivit sedmihradských Sasů i ostatních německojazyčných etnických skupin, které společně vystupují pod označením rumunští Němci. Paralelně s procesy demokratizace a liberalizace rumunské společnosti však došlo k masivnímu odchodu sedmihradských Sasů ze sedmihradského prostoru, což přineslo narušení jejich etnického sebevědomí a vynutilo si řadu aktivit, jež měli saské společenství v Sedmihradsku stabilizovat. Mnozí saští vzdělanci mluví o negativním vlivu Německa či němectví na saskou kulturu v moderních dějinách, přesto přichází mnohé podněty a finanční pomoc pro sebezáchovu sedmihradských Sasů v domovském prostředí právě ze Spolkové republiky Německo.¹⁸²

Liberalizace společenských poměrů v Rumunsku přinesla lepší podmínky pro revitalizaci činnosti sedmihradských Sasů na politické, kulturní či spolkové rovině. Nenastala potřeba nového emancipačního hnutí či sebeidentifikačních proklamací. Etnické sebeuvědomění sedmihradských Sasů bylo díky identifikaci s vlastním dějinným příběhem či saskou evangelickou církví na vysoké úrovni. Sedmihradští Sasové se museli vyrovnat s problémem razantního početního oslabení a znemožnění významnějších kulturních či politických nároků směrem k rumunskému státu.

V moderních dějinách postupně klesala míra politické autonomie sedmihradských Sasů. Politické ambice v rámci Uherska či později Rumunska byly vystřídány příklonem k velkoněmeckému projektu, umocněnému později politikou nacistického Německa. Moderní evropský nacionalismus sice znamenal pro sedmihradské Sasy jistou míru sebeuvědomění na občanském liberálním základu, nevedl ovšem k vzestupu etnických společensko-kulturních požadavků a k jejich přerodu v požadavky politické. Omezené rozvíjení etnicity sedmihradských Sasů v hranicích Sedmihradska dovedlo sedmihradské Sasy ke střetu se silnějším

¹⁸² Srov. kapitola II. Rumunští Němci, přehled a historický vývoj.

maďarským nacionalismem a později s komunistickým režimem Rumunska po druhé světové válce.¹⁸³

Mezi cíle sedmihradských Sasů zejména díky početní slabosti a silným konkurenčním nacionalismům v moderních dějinách nikdy nepatřilo vyhlášení vlastního státu. Požadavky na vlastní samosprávné postavení však byly taktéž oslabovány postupným početním poklesem a ztrátou privilegovaného postavení v sedmihradském prostoru. Existence sedmihradských Sasů byla v rámci rumunského komunistického státu v poválečné době pouze trpěná, neboť byli jako německojazyčná komunita zatíženi kolektivní vinou za válečné útrapy. Tlak komunistického režimu na jednotlivá etnická společenství v Rumunsku měl za cíl zejména homogenizaci společnosti. Pro sedmihradské Sasy znamenal další snížení etnického sebevědomí.¹⁸⁴

Etnická identifikace představuje jen jednu ze součástí mnohvrstevnaté individuální identity. Označení sedmihradský Sas představuje rovinu osobního „Já“. Oslabení početního počtu, politického a kulturního vlivu postavilo členy etnické skupiny sedmihradských Sasů před problém *znevýznamnění vlastní etnicity*. Koncept etnické indifference souvisí s nejednoznačností etnických znaků u individua, potlačením etnických projevů a proklamací. Oslabení etnických kritérií staví badatele před problém určení míry etnicity členů společenství, a tím i jejich počtu. To platí zejména pro mladou generaci nebo smíšená manželství.

Oslabené saské společenství bylo po roce 2000 postaveno před úkol vytyčení nových etnických hranic, což mělo vést k nové cestě *etnizace* či *re-etnizace*. Typickým znakem postkomunistických režimů v 90. letech byl silný etnonacionalistický prvek, jenž byl silně přítomen v transformačních společenských procesech států střední a východní Evropy. Tento silný etnický impulz však sedmihradští Sasové pro šok z náhlého masivního oslabení nemohli plně využít.¹⁸⁵

Aktuálnějším problémem se ukazovalo smíření s novým fenoménem diasporického vědomí a vyrovnání se s hrozícím vymizením saského elementu ze

¹⁸³ K procesu a fázím národního sebeuvědomění srov. HROCH, M.: *V národním zájmu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999.

¹⁸⁴ K otázce viny německého národa JASPERS, K.: *Otázka viny*. Praha: Mladá fronta 1969.

¹⁸⁵ K tomu LOZOVIUK, P.: *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Monographica III. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií 2005.

sedmihradského prostoru. Pro postavení sedmihradských Sasů v pozici imigrantů především ve Spolkové republice Německo hrála významnou roli politika multikulturalismu a regionalismu, dále též vstřícný společenský diskurs emancipační politiky menšin v rámci Evropské unie. Takovéto společenské ovzduší se stalo posilující pro formování menšinových identit sedmihradských Sasů v Rumunsku i pro rozvoj vlastních etnických aktivit v prostředí diaspory.¹⁸⁶

Etnická revitalizace sedmihradských Sasů má upozornit na kulturní svébytnost skupiny s vlastní historickou pamětí, kulturou a jazykovým dialektem. Cílem revitalizace je oživení a potvrzení saské identity, dále restart skupinové etnické identity v sedmihradském i transnacionálním prostoru. Revitalizace je do značné míry politikum. V případě sedmihradských Sasů se však jedná kvůli početní slabosti spíše o cíle kulturní, jazykové nebo vzdělávací, vedoucí k budování vlastního sebeuvědomění zejména u mladé generace, než o požadování politické samosprávy či formulování jiných politických cílů. Politické aktivity sedmihradských Sasů jsou v rámci politické formace rumunských Němců *DFDR* otevřeny celorumunské společnosti.¹⁸⁷

V souvislosti s etnickou revitalizací je nutné zdůraznit prostupnost etnických hranic sedmihradských Sasů a otevřenost vůči majoritní společnosti. Sedmihradští Sasové nerezignovali zcela na politické cíle v souvislosti s pojetím etnicity, jako politického nástroje pro boj o rozdělování prostředků a vlivu potřebných pro sebezáchovu znaků etnické identity. Avšak i v rovině politické se etnická identita sedmihradských Sasů moderně vymezuje jako otevřená pro kooperaci s majoritní populací. Revitalizační proces, jenž probíhal od 90. let, měl zpočátku zastavit proces emigrace a bezprostřední ohrožení saského osídlení v Sedmihradsku. V další fázi se snaží dočasně stabilizovanou etnickou skupinu znovu oživit ve veřejném prostoru, zachránit menšinové školství nebo podpořit menšinový tisk. Většina cílů etnické revitalizace je spíše jazykově – kulturní než politická. Na revitalizačních snahách se podílí celá řada organizací, spolků, skupin či aktivistů. Není cílem následujících řádek

¹⁸⁶ K problematice multikulturalismu srov. BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.

¹⁸⁷ K politizaci etnicity např. BARŠA, P. – STRMISKA, M.: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.

podat úplný seznam všech organizací této menšiny v Rumunsku i v jiných zemích světa se saskou diasporou. Nicméně je vhodné upozornit na významné aktéry revitalizačních snah a poukázat na vzájemnou provázanost těchto revitalizačních aktivit v transnacionálním prostoru. Soudržnost a organizovanost jsou podle sedmihradských Sasů hlavními atributy této etnické skupiny.¹⁸⁸

Mezi nejvýznamnější aktéry revitalizačních snah v domovském Sedmihradsku, kde ovšem žije jen přibližně 16 000 sedmihradských Sasů, patří saská evangelická církev (*Evangelische Kirche A. B. in Rumänien*) a *Demokratické fórum Němců v Rumunsku (DFDR)*. Jeho nejvýznamnější část tvoří politická větev sedmihradských Sasů *Demokratisches Forum der Deutschen in Siebenbürgen*. Tato dvě aktivizační centra představují nejvýznamnější představitele menšinových sebezáchovných procesů sedmihradských Sasů v domovských lokalitách Sedmihradska. Evangelická církev v Rumunsku i fórum rumunských Němců organizují celou řadu menšinových revitalizačních aktivit. Ovlivňují veřejný život sedmihradských Sasů vydáváním tiskovin, pořádáním srazů a festivů. Administrují a přerozdělují finanční dotace na revitalizaci menšinové společnosti a pokoušejí se o záchranu historických objektů (zejména pro sedmihradské Sasy emblematických opevněných kostelů). Věnují se též projektům v sociální a vzdělávací sféře. O jejich významu pro etnickou identitu sedmihradských Sasů byla řeč na jiných místech této práce.¹⁸⁹

Pro život sedmihradských Sasů ve veřejném prostoru domovského Sedmihradska mají nezastupitelný význam tištěná periodika i jejich digitální verze na příslušných internetových stránkách. Významným periodikem vycházejícím v neoficiálním hlavním městě sedmihradských Sasů Hermannstadtu jsou takzvané *Hermannstadtské noviny (Hermannstädter Zeitung)*. Jedná se o německojazyčný týdeník, který poskytuje aktuální informace o společenském a kulturním dění v Hermannstadtu nebo v širším sedmihradském okruhu. Je též prostorem pro čtenářské příspěvky a názorovým fórem zejména místních sedmihradských Sasů. Dějiny a vývoj tohoto periodika v rámci širšího společenského a dobového kontextu mapuje kniha

¹⁸⁸ K etnické revitalizaci srov. ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin*.

¹⁸⁹ K historii a významu evangelické církve pro sedmihradské Sasy srov. kapitola IV.4 Etnicita sedmihradských Sasů – Církev. K politické formaci DFDR srov. kapitola IX.1 Politický život sedmihradských Sasů – Demokratické fórum Němců v Rumunsku.

Zwischen Pflicht und Kür německé autorky Anny Galon. *Hermannstädter Zeitung* byly založeny v roce 1968. O tři roky později je postihlo nucené přejmenování na týdeník *Woche* kvůli Ceaușescovu zákazu užívání německojazyčných jmen v místních názvech. Noviny byly začleněny do oficiálních struktur kontrolovaných rumunskou komunistickou stranou. V prosinci 1989 byl obnoven jejich původní název. V současné době jsou čteny nejen místními Němci, ale též cizinci, kteří zde dlouhodobě pobývají a zajímajícími se o veřejné dění. Čtou je i sedmihradští Sasové v emigraci (41 % nákladu putuje do zahraničí). V roce 1995 činil náklad 1700 výtisků. V současné době stoupl na 2100 výtisků. Kvůli větší atraktivitě pro mladou generaci čtenářů noviny obsahují rubriky pro děti i mladistvé. Nezanedbatelným cílem periodika je podpora a udržení znalosti němčiny.¹⁹⁰

Druhým významným menšinovým periodikem jsou tzv. *Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien*, které vychází v Bukurešti. Takzvané ADZ jsou deníkem nejen pro sedmihradské Sasy, ale obecně pro všechny skupiny rumunských Němců. Byly založeny v roce 1993, když krátce předtím ukončila tehdejší redakce vydávání novin *Neuer Weg*, které vycházely v letech 1949 až 1992. Periodikum je zaměřeno na zprávy z politického, společenského a hospodářského života na celostátní i lokální úrovni. V současné době se jedná o jediný německojazyčný deník ve východní Evropě. Je čten kromě nejširšího spektra rumunských Němců také německými obchodníky a podnikateli. Sídlem redakce je rumunské hlavní město Bukurešť, ale korespondenční centra se nacházejí též v Hermannstadtu, Kronstadtu, Resitě, Satu Mare nebo v Temešváru. Týdenními přílohami jsou tzv. *Banater Zeitung*, vydávané pod záštitou DFDR pro Temešvár, Arad a Banátskou vysočinu, a tzv. *Karpatenrundschau*, vydávané nadací na podporu německé literatury v Rumunsku s centrem v Kronstadtu. Deník převzalo v roce 2006 Demokratické fórum Němců v Rumunsku DFDR, jehož předseda Klaus Johannis v roce 2008 rozhodl o pokračování novin v podobě deníku i v dalších letech.¹⁹¹

¹⁹⁰ GALON, A.: *Zwischen Pflicht und Kür. Die Hermannstädter Zeitung und die Siebenbürger Sachsen im kommunistischen Rumänien und nach der Wende*, Sibiu: Schiller Verlag, Hermannstadt 2009. Dále např. <http://www.hermannstaedter.ro/> (stav k 26. 10. 2015).

¹⁹¹ Například v čísle ADZ ze 7. srpna 2015 se objevila v kulturní rubrice zpráva o novém nastudování Janáčkovy opery *Jenufa* Státní operou v Hannoveru. K tématu srov. OLSHAUSEN, M.: *Politische Kommunikation im Wandel – Die deutschsprachige Presse des (ehemaligen) Ostblocks zwischen 1980 und 2000. Eine*

Klíčovým vydavatelským domem pro sedmihradské Sasy i jiné německojazyčné skupiny v Rumunsku je *Honterovo vydavatelství* (*Honterus Verlag*) se sídlem v Hermannstadtu. Bylo založeno, aby poskytlo platformu pro knižní produkci rumunských Němců. V popředí edičních plánů stojí tematické oblasti současné literatury rumunských Němců, historiografické výzkumy řady *Transilvanica*, monografie k jednotlivým vesnicím a městům nebo umělecká alba. Vydavatelství chce přispět k dobrému soužití různých etnik v sedmihradském prostoru a v Rumunsku a k meziethnickému porozumění. Proto vydává též překlady z rumunštiny nebo naopak překlady německých prací do rumunštiny nebo maďarštiny. Literární a historiografickou tvorbu rumunských Němců doplňuje pracemi rumunských autorů, zabývajících se německou literaturou nebo dějinami německojazyčných skupin v Rumunsku. Předchůdcem *Honterova vydavatelství* byla tiskárna založená v Hermannstadtu *Adolfem Reissenbergerem* v roce 1877. Ve 20. letech 20. století získala jméno církevního reformátora *Hontera* a stala se vydavatelstvím evangelické zemské církve v Rumunsku. Po obnově soukromého podnikání po pádu komunismu v Rumunsku byla znovu založena nejprve tiskárna v roce 1991, jako podnik částečně vlastněný fórem rumunských Němců DFDR a krajanskými sdruženími sedmihradských Sasů, banátských Švábů a šátmárských Švábů. V roce 2003 bylo obnoveno též vydavatelství. Později byla tiskárna i vydavatelství sloučeny.¹⁹²

Novějším vydavatelstvím je *Schillerovo vydavatelství* (*Schiller Verlag*) v Hermannstadtu založené v roce 2007 *Anselmem Rothem* a *Jensem Kielhornem*. Vydavatelství sídlí společně se Schillerovým knihkupectvím a kavárnou Erasmus v prostoru kulturního centra domu Fridricha Teutsche v Hermannstadtu. Vydává

Inhaltsanalyse der Zeitungen „Neue Zeitung“, Ungarn – „Prager Volkszeitung“, Tschechoslowakei/Tschechien – „Neuer Weg“, „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien“, Rumänien – „Neues Leben“, Sowjetunion/Russland in den Jahren 1980, 1989, 1990 und 2000. Hamburg: Kovač 2005. Nebo MÜLLER, Annett. *Abschied in Raten – Vom Neuen Weg zur Allgemeinen Deutschen Zeitung für Rumänien. Der Wandel der Zeitung nach der massenhaften Auswanderung der Deutschen aus Rumänien.* Sibiu: Hora-Verlag Hermannstadt und Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde Heidelberg 2001. Z internetových odkazů např. <http://www.adz.ro/> (stav k 2. 11. 2015) nebo https://de.wikipedia.org/wiki/Allgemeine_Deutsche_Zeitung_f%C3%BCr_Rum%C3%A4nien (stav k 5. 11. 2015).

¹⁹² K tomu srov. <http://www.honterus-verlag.ro/> (stav k 2. 11. 2015).

odbornou produkci o historii sedmihradských Sasů, místopisná díla, paměti rodáků nebo sedmihradské kalendáře a kuchařky.¹⁹³

V současné době žije většina příslušníků skupiny sedmihradských Sasů mimo sedmihradský prostor. Sedmihradští Sasové založili ve svých nových domovech menšinové spolky a organizace. V posledních letech docházelo k postupnému provázání jejich aktivit v transnacionálním prostoru. Zastřešující organizací pro různé spolky a organizace sedmihradských Sasů z celého světa je tzv. *Federace sedmihradských Sasů (Föderation der Siebenbürger Sachsen)*. Ta sdružuje politické i kulturní organizace sedmihradských Sasů, ať už v Rumunsku (DFDR), tak v různých zemích světa, kde žijí větší organizované skupiny příslušníků sedmihradských Sasů. Byla založena v roce 1983 s cílem celosvětově zastupovat sedmihradské Sasy. Členy této organizace jsou *Spolek sedmihradských Sasů v Německu (Verband der Siebenbürger Sachsen in Deutschland)*, *Krajanský spolek sedmihradských Sasů v Kanadě (Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen in Kanada)*, *Spolek sedmihradských Sasů v Rakousku (Bundesverband der Siebenbürger Sachsen in Österreich)*, *Spolek sedmihradských Sasů v USA (Zentralverband der Siebenbürger Sachsen in den USA)* a *Demokratické fórum Němců v Sedmihradsku (Demokratisches Forum der Deutschen in Siebenbürgen)*.

Ve Spolkové republice Německo, kde žije asi 250 000 sedmihradských Sasů, zastupuje jejich zájmy tzv. *Spolek sedmihradských Sasů (Verband der Siebenbürger Sachsen)*, který se pojímá jako centrum pro uskutečňování kulturních a sociálních aktivit sedmihradských Sasů v Německu. Spolek se zabývá osvětovými a vzdělávacími aktivitami, jež mají udržet etnické povědomí a pěstovat duch etnické přináležitosti ke skupině sedmihradských Sasů. Věnuje se též aktivitám v sociální sféře. Klade si za cíl vybudování sociálních struktur sedmihradských Sasů v Německu a mezigenerační přenos etnického vědomí. Zabývá se prací s mládeží v rámci své mládežnické organizace. Zajišťuje spojení sedmihradských Sasů s konkrétními vesnicemi a městy v Sedmihradsku, kde se snaží o zprostředkování osobních kontaktů, fotografií a informační výměny. Organizuje rodácké srazy v rámci tzv.

¹⁹³ Srov. <http://www.buechercafe.ro/> (stav ke dni 4. 11. 2015).

Heimatortsgemeinschaften – spolků složených z bývalých rodáků jednotlivých saských vsí v Sedmihradsku. Členové těchto tzv. *HOG* spolků se věnují péči o bývalé domovy, organizují kulturní aktivity a pravidelné srazy. Organizace *HOG* zveřejňují zprávy o svých sedmihradských domovech a angažují se v pomoci Sedmihradsku.¹⁹⁴ Pod tuto organizaci spadají další zemské organizace sedmihradských Sasů v různých spolkových zemích Německa, které zastupují nejnižší rovinu místních sdružení. Spolek sedmihradských Sasů vydává tzv. *Sedmihradské noviny* (*Siebenbürgische Zeitung*) v tištěné i digitální podobě.¹⁹⁵

Dalším významným činitelem na poli revitalizačních aktivit usilujícím o pevnější spojení sedmihradských Sasů v emigraci s domovskými oblastmi Sedmihradska a zároveň usilující o svázanost současnosti komunity s její historií je tzv. *Pracovní kruh pro sedmihradskou vlastivědu – Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde* (AKSL) založený roku 1962 v Heidelbergu. Toto badatelské sdružení navazuje ve své vědecké činnosti na tzv. *Spolek pro sedmihradskou vlastivědu* (*Verein für siebenbürgische Landeskunde*) založený v Mediaschi v roce 1840. Ten byl neoficiální akademií věd sedmihradských Sasů. Vydával vědecká díla a časopisy týkající se historiografie, kulturních dějin a sedmihradské vlastivědy. V roce 1947 jej však postihl zákaz činnosti. Komunistický režim v Rumunsku znemožnil svobodné bádání zabývající se historickým odkazem nejen sedmihradských Sasů. Mladí akademici, kteří odešli na sklonku války nebo po ní do Německa, vytvořili tzv. *Pracovní kruh mladých sedmihradských Sasů* (*Arbeitskreis junger Siebenbürger Sachsen*), který se v roce 1962 přerodil v *Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde* (AKSL). V době komunistických zákazů a omezení svobodného badatelského výzkumu usiloval o znovunalezení saských tradic a orientaci saského společenství směrem do budoucnosti. Je příkladem spolupráce vystěhovalých Sasů a jejich snahy o pozdvihnutí regionu a jeho moderního zařazení do současného evropského kontextu. Výsledkem dlouholeté činnosti tohoto badatelského spolku je vydání přes 100 odborných knih a 2 časopisů.

¹⁹⁴ Například srazy rodáků z Birtählmů se pravidelně uskutečňují v německém Bad-Rappenau. V roce 2013 si organizátoři setkání rodáků z Birtählmů stěžovali na malou účast. Jelikož krátce předtím proběhlo tzv. *Sachsentreffen* právě v sedmihradském Birtählmů a mnozí rodáci z této vsi se už nedostavili na další setkání v Německu. Bylo tedy rozhodnuto, že další setkání jejich HOG se uskuteční v jiném termínu před každoročním *Sachsentreffen*.

¹⁹⁵ Srov. <http://www.siebenbuerger.de/verband/> (stav k 10. 11. 2015).

AKSL zastřešuje různé směry bádání zabývající se Sedmihradskem. Proklamuje svou snahu o vědeckou službu v duchu mezietské tolerance a porozumění v evropském rámci. Kromě mnohých vědeckých edic a periodik (např. *Časopis pro sedmihradskou vlastivědu* (*Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*) pořádá AKSL vědecké konference. V Heidelbergu má též své rumunské oddělení. V Hermannstadtu AKSL inspiroval vznik rumunské společnosti *Societatea de Studii Transilvane*. V současné době má AKSL asi 730 členů v Evropě i v severní Americe, z nichž je 110 Rumunů.¹⁹⁶

V roce 1955 byla založena v Rimstingu tzv. *Sedmihradská knihovna* (*Siebenbürgische Bibliothek*), která byla později přemístěna na zámek *Horneck* v Gundelsheimu nad Neckarem. Zámek *Horneck* byl získán sedmihradskými Sasy a jejich sociálně zaměřeným sdružením *Hilfsverein Johannes Honterus* do vlastnictví v roce 1960. Byl zde zřízen domov důchodců a domov s pečovatelskou službou. Zámek se stal pro sedmihradské Sasy v emigraci kulturním centrem a místem paměti charakterizovaným označením *Heimathaus Siebenbürgen*. Na zámku *Horneck*, jenž je sedmihradskými Sasy pojímán jako nejvýznamnější badatelské a kulturní centrum, sídlí *Institut Sedmihradska* (*das Siebenbürgen – Institut*), který spadá pod univerzitu v nedalekém Heidelbergu. Ve správě institutu se ocitla *Sedmihradská knihovna* (*Siebenbürgische Bibliothek*) i *Archiv Institutu Sedmihradska*. Významné je zejména tzv. *Sedmihradské muzeum* (*Siebenbürgische Museum*), které se stalo centrálním muzeem pro sedmihradské Sasy v emigraci.¹⁹⁷

V Rumunsku vysílají mnohé lokální rozhlasové a televizní stanice (*Radio Romania*, *Televiziunea Română*) pořady v německém jazyce, dále je možno zmínit *Radio Neumarkt* nebo *Fernsehsendung Deutsch*. Novým fenoménem ovlivňujícím nejširší spektrum příslušníků menšiny sedmihradských Sasů jsou internetová menšinová rádia. V německém Ulmu bylo založeno tzv. *Radio Siebenbürgen*, zaměřené na sedmihradské Sasy. Vedle širokého hudebního spektra vysílá též pořady v tradičním saském dialektu, informuje o menšinových akcích saských HOG

¹⁹⁶ K tomu např. kladné hodnocení činnosti AKSL jeho emeritním členem Paulem Philippi. Srov. PHILIPPI, P.: *Weder Erbe noch Zukunft?*, s. 246.

¹⁹⁷ Srov. <http://siebenbuergen-institut.de/das-institut/> (stav k 2. 11. 2015). Nebo srov. https://de.wikipedia.org/wiki/Schloss_Horneck#Heutige_Nutzung (stav k 3. 11. 2015).

v Německu a prostřednictvím rumunských rádií (např. z Mediasche) nabízí posluchačům kontakt se sedmihradským prostředím.¹⁹⁸

Pokud se vrátíme zpět do Sedmihradska, je těžké odhadnout, jaká je úspěšnost aktivistů revitalizačních snah a přitažlivost jejich aktivit pro vnější svět sedmihradských Sasů. Nutno je též rozlišit revitalizační aktivity v domovském Sedmihradsku, konané pro omezený počet členů etnického společenství, a činnost nejrůznějších spolků pro sedmihradské Sasy v diaspoře. Z terénních pozorování i rozhovorů je možno učinit dílčí závěry o značných návštěvách a zájmu sedmihradských Sasů účastnit se revitalizačních aktivit. Přitažlivé jsou i jiné revitalizační produkty, zejména monografie, týkající se dějin a místopisu konkrétních lokalit a obcí. Sedmihradské Sasy zajímají více setkání s konkrétními lidmi, bývalými sousedy, než anonymní vystoupení folklórních souborů. Častým tématem literatury sedmihradských Sasů je vztah emigranta k bývalé domovině, hledání kořenů, stop domova v paměti nebo zprostředkování svého vztahu k Sedmihradsku potomkům vyrůstajícím v Německu či v Rakousku. Žánr je možno označit za tzv. „*literaturu paměti*“ nebo „*literaturu stesku po domově*“.¹⁹⁹

Jednotliví sedmihradští Sasové vyjednávají svou identitu v každodenních interakcích veřejného prostoru. Sledování jejich veřejných aktivit je cestou ke konceptualizaci a redefinici jejich etnické identity. Etnická identifikace se u členů skupiny projevuje kontextuálně. V různých situacích v různých prostředích jejich skupinová identifikace prochází různými intenzitami. V rovině *nadosobní* – *společenské* se Sasové účastní srazů rodáků, cestují za příbuznými oběma směry a sdílejí informace díky internetovému spojení nebo mobilním telefonům. V rovině *subjektivní* – *intimní* čtou „*literaturu stesku po domově*“ – paměti a příběhy jednotlivých míst. S problematikou předávání etnického povědomí a obrazu bývalého

¹⁹⁸ Srov. <http://www.radio-siebenbuergen.de/> (stav k 15. 11. 2015).

¹⁹⁹ K tomuto druhu literární produkce existuje celá řada titulů autorů z řad sedmihradských Sasů, které plní regály specializovaných knihkupectví zejména v Hermannstadtu. Jedná se zejména o osobní vzpomínky sedmihradských Sasů v emigraci na léta dětství a mládí v Sedmihradsku a hledání nových přístupů k bývalému domovu. Silný je taktéž pocit nutnosti předání svých zkušeností a etnického povědomí potomkům. Např. SCHOTSCH, M.: *Wie lieb ich Dich, mein Dörflein klein: Meine Jugend in Meschen im siebenbürgischen Weinland*, Sibiu: Schiller Verlag 2015.

domova mladším generacím souvisí pojmy mezigenerační trhliny a transmise nebo fenomén narativního přenosu etnických zkušeností mladším generacím. Další úroveň vztahového přenosu je možno sledovat v rovině individuálního hledání a subjektivizované etnické revitalizace, která projektuje své představy a cíle do nadindividuálního skupinového diskursu. Při vědomí výše zmíněných aktivit se ukazuje jako klíčové znát a používat saský dialekt, jako hlavní atribut příslušnosti k etnické skupině.

Mezi hlavními aktivisty revitalizačních snah z řad saských církevních hodnostářů nebo regionálních politiků je znát opatrnost vyjadřování se k otázkám, týkajících se šancí na přežití kultury sedmihradských Sasů v sedmihradském prostředí. Většinová opatrná vyjádření dotazovaných aktérů by se dala shrnout do formulace aktivního přístupu k problému: „*Uděláme vše, co budeme moci, a uvidíme, zda to bude stačit.*“

Revitalizační aktivisté se snaží o pozitivní a aktivní (aktivizační) přístup k problému přežití kultury, zároveň se nebrání přirozeným vývojovým proměnám kultury sedmihradských Sasů. Nevnímají ji jako „*neměnné a neměnitelné sanctum*“. Z širokého spektra revitalizačních aktivit různých aktivizačních center je patrná vzájemná podpora a spolupráce z obou stran pomyslné linie Sedmihradsko – nové západní domovy sedmihradských Sasů. Dodávání si sebevědomí a aktivní přístup v problematice skupinového *sebezachování* je dále vyjadřován imperativem: „*Musíme něco dělat!*“

Ne-aktivizační většinový názor sedmihradských Sasů a jejich postoje orientace k problému sebezachování se dají shrnout do vyjádření: „*Je třeba žít, pěstovat soudržnost, vyprávět dětem, mluvit dialektem a znát svou historii.*“

Přístup revitalizačních aktivistů a jejich postoj k většinové společnosti rozhodně není agresivní ani asertivní. Dle většinového názoru není urputná mobilizace etnicky nevyhraněných rozhodně vhodná. Problematicky by se tyto snahy jevily zejména v prostředí mezigeneračních vztahů nebo v rámci smíšených manželství. Jsou slyšet výzvy k pestřejší paletě revitalizačních aktivit a k větší účasti na nich. Zároveň se členové etnické skupiny liší v postojích k různým podobám a prostředím manifestací

etnické příslušnosti. Někteří se účastní srazů rodáků a folklórních festivit, jiní docházejí pravidelně na evangelické bohoslužby, další se účastní politických aktivit fóra DFDR. Jiná skupina chápe téma etnické příslušnosti, vztahu k tradicím a historii své i skupinové jako privátní a intimní a jeví neochotu ji veřejně manifestovat. Negativním rysem současného stavu společenství, zmiňovaným aktivisty revitalizačních snah, je postupná asimilace mladší generace sedmihradských Sasů do struktur majoritní společnosti v Rumunsku i v Německu a postupné oslabování mezigenerační transmise.

VIII.1 Etnorevitalizační hnutí

V souvislosti s etnorevitalizačním hnutím stojí po roce 2000 sedmihradští Sasové a zejména jejich elity před úkolem formulace své politiky identit. Je nutno z jejich pohledu určit, jaké strategie budou považovány za efektivní. Teoretický koncept politické mobilizace, sociálního hnutí a jeho rámování poskytl *Peter Vermeersch*, podle jehož názoru se lídři rozhodují hovořit ve jménu své etnické skupiny, čímž se abstraktní idea etnické příslušnosti stává konkrétnější realitou. Jejich snahou je zapojení dalších členů skupiny do politické akce.²⁰⁰

Politické aktivity sedmihradských Sasů přesáhly teritorium jejich etnické skupiny. Sedmihradští Sasové přitáhli a zahrnuli do svých politických aktivit většinové obyvatelstvo. Akce zaměřené na mobilizaci sedmihradských Sasů se přeměnily v proud zasahující a zastupující minimálně v oblasti Sedmihradska širší majoritní populaci. Vše se děje ve znamení otevřenosti vůči okolí s pozváním: „*Pojďte dál.*“

Sedmihradští Sasové a jejich političtí aktivisté získávají stoupence pro společný projekt revitalizace jejich společnosti. Činí tak za pomoci termínů etnicity, ovšem nikoliv pouze v etnickém diskursu. Opět je zde na místě zdůraznit širokou otevřenost politických manifestací sedmihradských Sasů. Může se jednat o formální projevy, například účast ve volbách, ale i o nekonvenční kroky v podobě různých občanských iniciativ. V tomto bodě lze využít *koncept rámování* a poukázat formování etnické

²⁰⁰ VERMEERSCH, P.: *Theories of ethnic mobilization: overview and recent trends*. CRPD Working Paper No. 3. Leuven: University of Leuven 2011.

identifikace jednotlivců s národnostní menšinou sedmihradských Sasů prostřednictvím politických proklamací a mobilizací jejich elit. Lídři legitimizují své snahy v rámci politiky identit prostřednictvím vlastního vidění světa a vlastních konceptualizací. Mobilizují přívržence či získávají nové. *Pavel Barša* upozorňuje, že často může být motivací jednotlivých lídrů nikoliv obecné blaho zastupované etnické skupiny, ale maximalizace osobní moci a zisk prestiže.²⁰¹

Etnická mobilizace je snahou oslovit a získat příslušníky potenciální etnické skupiny. Je prostředníkem etnické revitalizace. Koncept *struktury politických příležitostí* upozorňuje na determinaci revitalizačního díla danými politickými podmínkami a institucionálním prostředím. Struktury politických příležitostí formují proces etnorevitalizačního hnutí. Obsah a forma jsou determinovány nejen zvenčí politickým a sociálním prostředím, ale i institucionálními rámci uvnitř hnutí, kde dochází k vyjednávání cílů a metod jednotlivými aktéry. Na této úrovni jsou přijímána strategická rozhodnutí, vyjednává se politická reprezentace, určují se hranice etnické skupiny a jejich prodyšnost.²⁰²

Na formulaci cílů a prostředků jejich dosažení má klíčový vliv zejména kulturní kontext, který vytváří kulturní příležitosti a překážky. Rozhodující je tedy nejen úzce pojaté politické prostředí, ale obecně a široce nazírané prostředí celokulturní.²⁰³

Politické rámce revitalizačních snah sedmihradských Sasů v domácím prostoru určuje zejména rumunské institucionální prostředí. Práva etnických menšin jsou určena rumunskou ústavou. Každá z dvaceti v Rumunsku uznaných národnostních menšin má svého zástupce v poslanecké sněmovně rumunského parlamentu. DFDR ustanovuje jednoho ze dvou mezistátních sekretářů v *Odboru pro meziethnické vztahy* rumunské vlády, který má dbát na ochranu uznaných národnostních menšin a přístup ke státním financím. Zástupci sedmihradských Sasů se účastní jednání *Rumunsko-německé vládní komise*. Výhodou sedmihradských Sasů je, že se jedná o společnost s vysokou mírou sebeuvědomění. Majoritní společnost je o sedmihradských Sasech a jejich specifikách včetně silného historického příběhu velmi dobře informována. Z

²⁰¹ BARŠA, P. – STRMISKA, M.: Národní stát a etnický konflikt.

²⁰² VERMEERSCH, P.: *Theories of ethnic mobilization: overview and recent trends*.

²⁰³ BENFORD, R. D. - SNOW, D. A.: *Framing processes and social movements: An overview and assessment*. Annual Review of Sociology 26: 611 – 639.

těchto důvodů není nutné sedmihradské Sasy a jejich etnický koncept silně propagovat a jednotlivé členy agresivně mobilizovat či edukovat. Zdá se pravděpodobné, že politická reprezentace sedmihradských Sasů provádí jen udržovací scénáře. Hlavním a uvědomovaným problémem je nepočetnost sedmihradských Sasů, kterou elity a političtí lídři chtějí překonat otevřeností navenek. Podmínkou pro nové příchozí je přijetí základních etnických znaků a alespoň částečná identifikace s etnickou skupinou. Mám zde na mysli například německý jazyk, jako vstupní kritérium.

Pro silnější vyjednávací pozice se sedmihradští Sasové transnacionálně organizují. Do revitalizačních aktivit promlouvají též členové a představení jednotlivých diaspor. Organizace sedmihradských Sasů mimo Rumunsko jsou v politice identit velmi aktivní. Vytvořily zastřešující orgán a díky svým sociálním sítím a vazbám se snaží o lepší politické postavení sedmihradských Sasů při vyjednávání pozic s rumunskou vládou i v diasporickém prostředí. Jsou shromažďovány finanční zdroje, které mají vypomoci a podpořit různé revitalizační snahy. Díky společnému postupu je umožněn snadnější přístup sedmihradských Sasů k evropským finančním zdrojům.

Mezi jednotlivými aktéry dochází k široké přeshraniční spolupráci a tlaku na místní politické instituce. Jsou prosazována opatření vedoucí k podpoře požadavků sedmihradských Sasů. Mezi často zmiňovanými cíli sedmihradských Sasů, jako svébytné etnické skupiny, lze uvést obrat: „*Cítit se ve vlastní zemi znovu jako doma.*“ Z této formulace lze vyčíst akcentování zlepšení postavení sedmihradských Sasů především v domovských sedmihradských oblastech.

Sedmihradští Sasové se vymezují na půdorysu konceptu etnické menšiny, tedy svébytné skupiny lidí s určitými odlišnostmi od majoritního obyvatelstva, která může mít zkušenost s útlakem či marginalizací. Představitelé etnické menšiny požadují respektování jejich jinakosti s vizí spravedlivějšího uspořádání společnosti. Pro vyjednávání politických pozic na lokální úrovni je hlavním problémem sedmihradských Sasů jejich nepočetnost. Výhodou jejich malého počtu je bezproblémovost skupiny a jejich přiměřených cílů v očích rumunské vlády. Ve prospěch sedmihradských Sasů v perspektivě rumunských politiků mluví též jejich historický příběh s akcentací dobrých vztahů s Rumuny (minimálně v období

posledních dvou století). Opakem jsou rumunští Maďaři, kteří pro vládu v Bukurešti i sedmihradské regionální politiky znamenají nebezpečí v podobě demograficky silného hráče s nacionálně konfliktním historickým příběhem. Sedmihradští Sasové se neorientují jen na vyjednávání s rumunskými politiky. Dalšími partnery ve vyjednáváních politických pozic a bojů o finanční zdroje jsou zejména instituce Evropské unie nebo různé státy s diasporou sedmihradských Sasů.

V rámci veřejného diskursu jsou sedmihradští Sasové silně zastoupeni v Sedmihradsku. V jiných oblastech Rumunska obecné povědomí o této menšině slábne, stejně jako jejich veřejné deklarace. V tomto ohledu cílům sedmihradských Sasů velmi napomohlo zvolení *Klause Johannise* rumunským prezidentem. Pokud by existovala silně akcentovaná obecná antipatie rumunského obyvatelstva vůči sedmihradským Sasům, tak by jeho volba prezidentem nebyla možná. Jeho političtí protivníci využívali v rámci volebního boje rovinu jeho etnické jinakosti. Tyto projevy však byly marginální a průběh volby nezvrátily. Nový prezident však musel opustit identifikaci se sedmihradskými Sasy, aby mohl být vnímán jako prezident všech obyvatel Rumunska.

Ve veřejném diskursu je generován a šířen jednoznačně pozitivní obraz sedmihradských Sasů, jako vzdělaných a pracovitých lidí s kontakty do zahraničí. V každodenní sféře na mikrorovině však probíhá boj o slabé finanční zdroje a příjmy. Rumunský stát i regionální politikové jsou viděni jako korupčníci a etnická identifikace zde ustupuje do pozadí. Spojnici mezi oběma rovinami představuje saská evangelická církev. Její faráři mají zkušenost s problémy laické populace sedmihradských Sasů. Zároveň jsou mnozí z nich významnými proponenty revitalizačních aktivit s kontakty v politické sféře. Podílejí se mimo jiné na administraci a přerozdělení peněz z evropských fondů. Vlivnými hráči jsou v rámci revitalizačních snah transnacionální sítě aktivistů. Zahraniční spolky a instituce mají značný vliv na sedmihradský domov a budování obrazu domova ve svých diasporických centrech.

Za klíčový rozlišovací znak etnického společenství bývá považován jazyk. Je třeba postihnout problematiku jazykového přenosu a generační rozdíly v používání

jazyka. V této souvislosti je třeba zmínit teorii jazykového posunu.²⁰⁴ Vedle rodinného prostředí je třeba chránit německé menšinové školství. V souvislosti s němčinou je třeba zdůraznit vnímání němčiny jako cizorodého a naučeného jazyka v protikladu k rodnému a domácím saskému dialektu.²⁰⁵

Dalším elementem, který má pro etnickou revitalizaci a novou formulaci etnických strategií klíčový význam je fenomén kolektivní, popřípadě individuální, paměti. Formulace vztahu k minulosti, historii a paměti je zásadní pro každé revitalizační hnutí. Každá etnická skupina vlastní své mýty původu a jedinečné historické příběhy. Skrze politiky paměti dochází k legitimizaci revitalizačních požadavků a novému konstruování etnické skupiny. Politiky paměti obhajují skupinovou historii.²⁰⁶

V rámci muzejních a galerijních institucí dochází k materializaci paměti, kdy objekty materiální kultury dodávají členům společenství pocit sdílené identity a reprezentují jejich konstruovanou etnicitu. Předměty reprezentují dědictví po předcích a sepětí s minulými generacemi. Nejvýznamnější místo paměti sedmihradských Sasů v emigraci představuje muzeum na zámku *Horneck v Gundelsheimu*.²⁰⁷ V různých typech muzeí se prolínají expertní a laické diskursy a jejich odlišné konstruování politik paměti. Exponáty jsou rozdílně kontextualizovány a interpretovány, podle zaměření a motivací tvůrce expozic v dichotomii laická (nadšenecká) – expertní (akademická) instituce.

Cestou k zachování identity je předávání folklóru. Knižní produkcí, organizováním festiválů dochází k oživení minulosti a k transferu kulturního dědictví. V souvislosti s tělesnou účastí a osobním podílem na folklórních tancích a jiných projevech sdílení mi připadá podnětné propojení těchto aktivit s konceptem habituální

²⁰⁴ FISHMAN, J. A. (ed): *Can Threatened Languages be Saved? Reversing Language Shift Revisited: a 21st Century Perspective*. Multilingual matters: 116. Multilingual Matters 2001.

²⁰⁵ ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin*.

²⁰⁶ K tomu srov. kapitola III. Historický příběh sedmihradských Sasů.

²⁰⁷ K tomu srov. kapitola VIII. Revitalizační snahy a jejich aktéři, s. 143. K charakteru muzeí a jejich vztahu k paměti srov. LOZOVIUK, P.: *Das Minderheitenmuseum als „Schaufenster“ der Regionalpolitik*. In: P. Lozoviuk, ed.: *Visualisierte Minderheiten. Probleme und Möglichkeiten der musealen Präsentation von ethnischen bzw. nationalen Minderheiten*. Dresden: Thelem 2012, s. 211 – 221.

paměti tělesných pozic a gest *P. Connertona*, jak jej provedla *Markéta Zandlová*.²⁰⁸ Jedná se o sdílené a veřejné projevy paměti. Symbolem paměti a znakem etnické identity jsou též lidové kroje. O umělosti a vykonstruovanosti těchto etnických projevů svědčí kritika důrazu na podobné projevy uvnitř skupiny sedmihradských Sasů vedená významným teologem a politikem *Paulem Philippi*.²⁰⁹ Členové etnického společenství zakoušejí fyzickou příslušnost ke skupině a kolektivní identitu například při návštěvě německých divadel. Znakem etnických projevů souvisejících s kolektivní pamětí je jejich otevřenost vůči jinoetnickému obyvatelstvu. Účast zejména saské mládeže je stále oslabována. Naopak sílí podíl rumunského většinového obyvatelstva na folklórních festivitech. Také zde lze uplatnit tezi o intenzivně přítomných formách saské kultury v Sedmíhradsku, která je naplňována novým obsahem. Mladé generace sedmihradských Sasů často chápou projevy tradiční kultury jako nepřitažlivé a nemoderní.

VIII.2 Rámování identity sedmihradských Sasů

Podle konceptu *E. Goffmana* jsou *identitní rámce (frames)* výsledky lidských aktivit, které organizují porozumění světu a umožňují aktivní jednání.²¹⁰ Díky aktivaci těchto rámců jednotlivými aktéry je konstruovaná sociální realita osmyslována. Dochází k mobilizaci potencionálních příznivců a členů. Cílem je získávat nové členy a demobilizovat odpůrce.²¹¹ Aktéři vyhodnocují jednotlivé situace v určitém kontextu, rozhodují se o strategii a metodách pro realizaci cílů. Vysvětlují své pozice a motivace okolí. Prostřednictvím rámců je vykládána sociální realita. Dochází k procesu definování hranic a jejich propustnosti.²¹² Jednotlivým diferencím je připisován specifický význam. Etnická skupina je definována či redefinována na základě své

²⁰⁸ CONNERTON, P.: *How Societies Remember*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press 1989. V českém prostředí koncept využila Markéta Zandlová. Srov. ZANDLOVÁ, M.: *Aromuni v Bulharsku. Revitalizace a její kontexty*. Disertační práce. Praha: Fakulta humanitních studií 2015.

²⁰⁹ PHILIPPI, P.: *Weder Erbe noch Zukunft?*.

²¹⁰ GOFFMAN, E.: *Frame analysis: An Essay on the Organization of the Experience*. New York: Harper Colophon 1974.

²¹¹ BENFORD, R. D. - SNOW, D. A.: *Framing processes and social movements: An overview and assessment*. *Annual Review of Sociology* 26: 611 – 639.

²¹² BARTH, F.: *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforlaget 1969. Dále ERIKSEN, T. H., *Etnicita a nacionalismus*.

odlišnosti. Tato myšlená odlišnost má být procesem etnické revitalizace zachována a chráněna. Etnické společenství má být oživeno. Koncept rámování využila v českém prostředí v rámci své práce o Aromunech a jejich revitalizaci *Markéta Zandlová*.²¹³

Sedmihradští Sasové deklarují cíle své etnopolitiky a revitalizačních akcí. Jde jim zejména o zachování německého jazyka v sedmihradském prostředí, ať už v podobě tradičního dialektu „*sachsisch*“, tak spisovné němčiny ve školním prostředí německojazyčného vzdělávacího systému. Lídři často zmiňují důležitost sepětí sedmihradských Sasů s církví a jejími kulturními aktivitami, například pěveckými chóry. Chtějí udržet sedmihradské prostředí ve svém vnímání jako domov: „*Cítit se ve své vlastní zemi heimisch.*“ Z tohoto důvodu aktivisté usilovali o dvojazyčné názvy tradičních saských obcí. Cílem je zachování projevů jejich kultury, ať už v podobě hmotné (opevněné kostely a jejich záchrana), nebo duchovní či tělesné (církevní život, folklórní projevy, festivity). Nejpalčivějším a přiznávaným problémem je oslabování počtu sedmihradských Sasů v důsledku emigrace nebo postupné asimilace. Cílem je posílení jejich počtu díky zastavení emigrace a přijímání nových členů. Zmíněných cílů lze dosáhnout jen díky spolupráci s diasporou. Jednoznačně má být podporováno menšinové německé školství, i s malým počtem německých (saských) žáků a učitelů. Obecně lze říci, že jejich kulturní elementy a díla mají být v Sedmihradsku zachována a naplňována novým obsahem, jenž bude nadále saskou kulturou ovlivňován, přetvářen a formován. Zdá se pravděpodobné, že instituce charakterizující saskou kulturu přecházejí. Zda se podaří realizovat myšlenku nového obsahu, formovaného a transformovaného saskými tradicemi, je nejisté. V každém případě lze vysledovat odlišné názory na konceptualizaci saské kultury jejich lídry (tradicionalisté – modernisté).

Etnická menšina sedmihradských Sasů je rámována svými aktivitami a sebepojetím. Identitní rámce sedmihradské Sasy pojmají jako svobodné a nezávislé lidi, jež se vyznačují aktivním přístupem k životu a značnou pracovitostí. Kladou důraz na pospolitý život a vzájemnou podporu s kolektivní mentalitou. Sasové se rámuje jako společenství morálních a poctivých, k čemuž instrumentálně využívají

²¹³ ZANDLOVÁ, M.: *Aromuni v Bulharsku. Revitalizace a její kontexty*. Disertační práce. Praha: Fakulta humanitních studií 2015.

svůj historický příběh, který může být pojímán jako dějiny poctivých a tolerantních, ohrožených z vnějšku „*velkými dějinami a ději*“. Poselstvím tohoto identitního rámce, které je adresované majoritě, je stereotyp o toleranci vůči jiným etnickým společenstvím opřený mimo jiné o vlastní mučedníky, dějinné tragédie či nové počátky.²¹⁴

Další identitní rámec sedmihradské Sasy pojímá jako národ se svým domovským teritoriem, které kdysi dávno získali. Během dlouhého procesu modernizace jej pozvolna ztrácí. Je zde řeč především o konfliktu s moderními nacionalismy, ať už se jedná o maďarský, rumunský nebo německý model. Časté cesty domů z emigrace a pohyb v transnacionálních sítích mohou být nazírány optikou pokusů o záchranu vztahu k domovu a domovskému teritoriu. Dochází k přijetí dvojí identity: sedmihradských Sas – Němec, nebo sedmihradský Sas – Rumun. Vše je podpořeno jazykovými kompetencemi, kdy členové společenství volně přechází mezi saským dialektem, němčinou a rumunštinou. Sedmihradští Sasové v Rumunsku fandí rumunskému národnímu fotbalovému týmu. Sasové v Německu naopak německému.

Sedmihradští Sasové přechází k neteritoriální skupinové identitě, kdy se nejedná o národ uvnitř státu, ale o národ nad státem. Lze hovořit *transnacionálním rámování skupinové identity* (tedy nikoliv nacionálním) sedmihradských Sasů. Signifikantním rysem je časté překračování hranic oběma směry, značná míra flexibility ohledně koexistence v různých kulturních prostředích. V souvislosti se sedmihradskými Sasy lze užít termínu pomezí identity, která je nazírána jako kulturně-zprostředkující s komplexními znalostmi. Negativem může být špatná čitelnost společenství majoritní kulturou, která však nebyla terénními výzkumy potvrzena. V tomto identitním rámci jsou sedmihradští Sasové sebepojímání jako národ, jenž je od 2. poloviny 20. století charakterizován transnacionální pozicí. Lze vysledovat snahu o homogenizaci roztříštěnosti saského společenství. Je zde přítomen

²¹⁴ Nejznámějším „mučedníkem“ v mytologii sedmihradských Sasů je *Stephan Ludwig Roth*. K němu srov. kapitola III.10 Revoluční rok 1848, Stephan Ludwig Roth.

mýtus o „*ztrácejícím se*“ nebo „*ztraceném domově*“. Zachování pocitu sounáležitosti a vzájemné podpory má vést k návratu za „*ztraceným domovem*“.²¹⁵

VIII.3 Shrnutí

Společným jmenovatelem pro spolkové aktivity sedmihradských Sasů ve veřejném prostoru je jejich zájem na revitalizaci společenství. Veřejné projevy sedmihradských Sasů v etnickém diskursu však mají charakter otevřený směrem k majoritě, znaky tolerance a schopnost plurality pohledů. Revitalizační aktivity se odehrávají na obou stranách pomyslné transnacionální spojnice. Provázanost sedmihradského domova a diasporického prostředí a společných revitalizačních aktivit má určující význam pro současnou podobu saského nadnárodního společenství. Lze mluvit o etnických mobilizačních aktivitách, aktivitách paměťových i sociálních. Ač revitalizační struktury a jejich konstrukce stojí na pevných základech, je v sedmihradském prostoru problém s jejich obsazeností sedmihradskými Sasy. Díky artikulovanému názoru, že „*není pro koho*“ revitalizovat, jsou otevírány etnické hranice etnických institucí. Přetváří se charakter celého společenství.

Mezi saskými elitami jsou napadány tradicionalistické názory, zdůrazňující nostalgický pohled do minulosti, charakterizovaný zvnějšněnými folklórními festivally. Tento názorový směr je kritizován mnohými odpůrci, kteří cestu do budoucna vidí v opuštění teze o neměnnosti a homogenosti společenství sedmihradských Sasů. Etnické vymezení na půdorysu jednoty krve, historie a tradice má být nahrazeno otevřením a přijetím vlivu nových elementů. Etnická menšina má projít modernizačním procesem a vyhledat si novou pozici ve společnosti. Podle mnohých názorů mají sedmihradští Sasové vrozený transformační potenciál a schopnost proměny, což plyne z jejich kolektivní zkušenosti historie menšinového společenství s hraniční identitou.

²¹⁵ KOŠTÁLOVÁ, P.: *Stereotypní obrazy a etnické mýty. Kulturní identita Arménie*. Praha: Slon 2012. DONNAN, H. – WILSON, T. M.: *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*. Oxford, New York: Berg 1999.

IX. Politický život sedmihradských Sasů

Procesy modernizace a vytváření národních států vytváří nové situace pro etnické menšiny. Jejich členové se často stávají bez svého souhlasu občany nového státu. Díky lokálním ekonomickým a kulturním změnám, a v neposlední řadě též migraci, si tyto sociální skupiny hledají nové formy své etnicity. Ve změněných podmínkách promýšlejí též sedmihradští Sasové nové formulace své etnické identity.²¹⁶

Jedna z možných definic popisuje etnickou menšinu jako menší, politicky nedominantní skupinu, jež je reprodukována jako etnická kategorie. Menšina se vždy profiluje ve vztahu k většině a vyvíjí se ve svých systémových, většinou státních, hranicích. Navzdory integračním snahám státu může docházet k segregaci. Každý člověk musí přijmout identitu občana. Odlišnost je často chápána jako nemístná.²¹⁷

Stát obvykle požaduje asimilaci národnostních menšin, které se mají zříci rozlišovacích prvků a nechat se přinutit k identifikaci se státem. Přesvědčování o bezcennosti vlastních tradic ze strany státní moci může vést k pocitu utrpení a ztrátě důstojnosti. Jinou cestu ve vztahu etnická menšina – stát představuje segregace. V rámci udržovaných hranic je minorita vyloučena z majority. Posledním přístupem k národnostním menšinám je překročení etnického nacionalismu a přijetí myšlenek multikulturalismu, v rámci kterého občanství státu a plná práva nepředpokládají přijetí dominantní kulturní identity.²¹⁸

Národnostní menšiny se mohou v rámci daného státu vydat cestou dobrovolné asimilace, která je ne vždy možná a bezproblémová. Jiným přístupem se může stát smíření menšiny s druhořadým postavením a koexistence s majoritou. V rámci tohoto modelu může menšina využívat omezenou autonomii, ponechat si svůj jazyk, náboženství nebo lokální politickou reprezentaci. Krajním pólem je separatismus a pokus o odtržení.²¹⁹

²¹⁶ K tomu ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 198.

²¹⁷ TAMTÉŽ, s. 199.

²¹⁸ K tomu. TESÁŘ, F.: *Etnické konflikty*. BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 201.

²¹⁹ ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 202.

V případě sedmihradských Sasů platí pro jejich současný vztah s rumunským státem a většinovou společností dobrovolná a relativně bezproblémová koexistence, kdy sedmihradští Sasové a jiné německojazyčné národnostní menšiny mají své zastoupení v politice, vlastní církev, spolkový život, menšinové německé školy i jazyková privilegia, kdy v obcích s minimálním nebo téměř žádným zastoupením rumunských Němců existují dvojjazyčná jména vesnic. Do této situace však vstupují faktory ekonomické a demografické. Početní slabost saského osídlení a věková skladba vedou sedmihradské Sasy na cestu pozvolné asimilace s většinovým rumunským obyvatelstvem. Zejména lidé v produktivním nebo v předproduktivním věku sdílejí s Rumuny problémy nezaměstnanosti a špatných ekonomických vyhlídek.²²⁰

Sedmihradští Sasové participují skrze širokou škálu aktivit spolu s majoritou na sdílených institucích státu. Reprodukují svou skupinovou identitu a etnické hranice. Lze mluvit o jejich integraci do širšího systému, což zřejmě povede k postupné asimilaci a etnické konsolidaci jejich etnického prostoru.²²¹

Etnicita a její politické manifestování je mimo jiné ovlivňována ekonomickými procesy, které tvoří podmínky, v nichž se etnicita utváří. Sedmihradští Sasové při svém působení v Sedmihradsku i v emigraci využívají etnických sítí a získaných kulturních dovedností. Díky sdíleným zděděným vzorcům chování a zkušenostem ze života v pozici národnostní menšiny jsou schopni se politicky, ekonomicky i kulturně prosadit v majoritní společnosti a státu. Využívají též sítí *sousedskosti*, která má v historii jejich společnosti významné postavení.²²² Skupinový život je založen na transnacionálním charakteru. Politické i ekonomické špičky sedmihradských Sasů získávají různé druhy podpor za hranicemi Rumunska. Putování remitencí a obousměrný pohyb na ose emigrace – bývalý domov jsou výraznými znaky jejich současné situace. Pro život sedmihradských Sasů v Německu a jiných západních

²²⁰ K tomu srov. Kapitola Generační otázka sedmihradských Sasů.

²²¹ Ke vztahu integrace a asimilace: ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 203.

²²² K pojetí *sousedskosti* u sedmihradských Sasů srov. kapitola IX.3 Rozhovor s Hansem Kleinem.

zemích, kde došlo k přijetí tamních vzorců, za současného zachování svých tradic, jazyka a vztahu k Sedmíhradsku, se jeví jako vhodný termín „*druhotná etnicita*“.²²³

V současné moderní situaci a globalizované době, kdy jsou národnostní menšiny nuceny vycházet se státem a kapitalistickým systémem, dochází k oslabení sdílení jejich kulturní identity. V některých mezních případech se dá mluvit o komercializaci etnicity, kdy sdílené kulturní aktivity a vyjádření etnické příslušnosti plní úlohu turistického suvenýru.²²⁴

IX.1 Politika in – formování

V rámci společnosti sedmíhradských Sasů dochází k mnohým modernisticko-transformačním snahám vedeným z pozic revitalizačních aktivistů. Jedná se zejména o regionální politiky, představitele evangelické saské církve nebo členy akademických kruhů. Všechny zmíněné skupiny mají transnacionální charakter a rozsáhlé kontakty v prostředí saské diaspory. Tyto snahy mají zajistit saské kultuře budoucnost. Jsou vytvářeny aktivistické transnacionální sítě a instituce.

Pro úspěšnou politiku *in – formování* má nezastupitelný význam německé menšinové školství. Boj o zachování menšinového školského systému byl úspěšný, přesto se německé menšinové školství potýká s mnohými problémy. Opět je třeba zdůraznit problém personálního obsazení učitelských míst, kdy kvalitní a kvalifikovaní lektori z řad rumunských Němců odcházejí z ekonomických důvodů do zahraničí. Profesní sítě zajišťují úspěšným absolventům menšinových německých škol snadnější cestu k emigraci a restartu na Západě. Zachování jazyka a aktivace etnického sebevědomí je podpořeno pořádáním konferencí nebo vydáváním německojazyčné knižní produkce různých žánrů.

²²³ K problematice transnacionalismu např. SZALÓ, C.: *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a věděni o nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2007. K tomu srov. kapitola V. Migrace sedmíhradských Sasů.

²²⁴ Termín komercializace etnicity např. COMAROFF, J. L. – COMAROFFOVÁ, J.: *Ethnicity*. Chicago: University of Chicago Press 2009. Též ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 227.

Důraz na etnicitu v zemích východní Evropy je podle jednoho z konceptů adaptačních strategií vyrovnáním se s politickými změnami po pádu komunismu.²²⁵ Pro sedmihradské Sasy se tato strategie nesla v duchu definitivního příklonu k německému politickému národu. Došlo k masivní emigraci zapříčiněné oslabením vztahu členů společenství k rumunskému státu. Rozsáhlá a početně silná diaspora podporuje v rámci kontrakce sedmihradské Sasy v Sedmihradsku. Psychologicky nahlíženo je za tím možno vidět špatné svědomí z opuštění mateřského teritoria.

Diaspora se vyznačuje značnou sociální mobilitou a v rámci svých organizací relativně snadným přístupem k finančním zdrojům. Sedmihradští Sasové jsou schopni v rámci konceptu *switching* přepínat mezi jednotlivými identitami, v čemž dosahují značné flexibility. Přizpůsobují se novým podmínkám globalizovaného světa, jenž se nese ve znamení zvýšené mobility, snadného přenosu informací a liberálního nadnárodního podnikání. Dle konceptu *Benedicta Andersona* stojí právě rozmach informačních technologií za rozvojem a renesancí etnických hnutí a etnických revitalizačních projektů v rámci politik *in – formování*.²²⁶

Obrodné aktivity sedmihradských Sasů jsou rámovány fenoménem etnicity obohaceným o konfesní příslušnost k saské evangelické národní církvi. Dochází k institucionalizaci celé řady politických, vědeckých i kulturně-organizačních aktivit. Tyto revitalizační akce znamenají *in – formování* etnické skupiny sedmihradských Sasů a zapojují je do širších etnopolitických rámců. Zejména akademický diskurs je silně transnacionálně propojen. Prostupnost hranic, nadnárodní propojení akademických pracovišť a tradiční respekt ke vzdělaneckým elitám u sedmihradských Sasů umožňují ustavení vědců jako elit daného etnického společenství.

Institute sedmihradských Sasů nebo obecně rumunských Němců vyjednávají a přerozdělují finanční zdroje směřující ze Západu. Prostředky jsou využívány na záchranu a sanaci opevněných kostelů jako symbolu saské kultury v Sedmihradsku, dále na revitalizační akce v podobě setkání a festivů, nebo na sociální programy podporující staré a nemohoucí obyvatelstvo v izolaci. Informátoři mluví o častých problémech projektů ze zahraničí, které narážejí na odlišný kulturní i hospodářský

²²⁵ SCHWANDNER – SIEVERS, S.: *The Albanian Aromanians Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post – Communist Albania*. ECMI Working Paper 3. Flensburg: ECMI 1999.

²²⁶ BENEDICT, A.: *Představy společenství*.

kontext v Rumunsku, fungující zcela odlišně než na Západě. Administrativní komplikace, časová zdržení a značná míra korupce znamenají znechucení investorů a administrátorů nebo neúspěch podpůrných projektů.

Obecně lze tvrdit, že spolupráce sedmihradských Sasů v domovských oblastech s diasporou napomáhá revitalizaci etnické skupiny v Sedmihradsku. Aktivisté se podílejí na přeshraničních projektech. Stávají se účastníky transnacionálních sociálních sítí. Díky rozsáhlým vazbám v zemích západní Evropy a severní Ameriky dosahují sedmihradští Sasové značné míry mobility a při zapojení do revitalizačních aktivit též osobní prestiž a ekonomické výhody.

Menšiny potřebují revitalizační organizace, které jim zajistí lepší viditelnost a orientaci v nepřehledném světě. Zajištění prostoru v médiích, organizacích nebo politického vlivu vytváří lepší podmínky pro nové formulace jejich etnicity, navzdory slábnoucímu početnímu stavu. Takovou roli hraje v životě sedmihradských Sasů zastřešující politická organizace určená pro všechny německojazyčné národnostní menšiny v Rumunsku *DFDR (Demokratisches Forum der Deutschen in Rumänien)*. Sedmihradští Sasové v ní hrají klíčovou roli.²²⁷

IX.2 Demokratické fórum Němců v Rumunsku

Politický život je dle již zmiňovaného konceptu *struktury politických příležitostí* determinován vnitřními i vnějšími institucionálními rámci. Politický život se odehrává omezen stávajícím pravidly, v případě rumunských Němců v domovském prostředí pravidly rumunského státu. Zájmy německojazyčných národnostních skupin v Rumunsku zastupuje od konce roku 1989 *Demokratické fórum Němců v Rumunsku (Demokratische Forum der Deutschen in Rumänien)*. Při své práci navazuje na stranu *Deutsche Partei*, která v Rumunsku působila mezi léty 1919 a 1940. Všem osmnácti oficiálně uznaným etnickým menšinám v Rumunsku umožňují vcelku vstřícné volební právní předpisy bez ohledu na volební výsledek jejich politického útvaru mít jednoho zástupce v poslanecké sněmovně. Pouze politická reprezentace maďarské menšiny

²²⁷ K DFDR srov. PŘÍLOHA č. 14: Obrazová dokumentace sídla DFDR v Hermannstadtu.

dosahuje ve volbách dostatečně vysokého volebního výsledku na to, aby mohla vysílat do parlamentu více než jednoho menšinového poslance. Zástupci ostatních národnostních menšin se musejí spokojit na základě volebních výsledků jen s tímto jedním menšinovým poslancem. To platí i pro politické zástupce německé menšiny. Různé německojazyčné skupiny v Rumunsku disponují po mimořádně silné masové emigraci po roce 1990 pouze malou voličskou základnou. Při sčítání obyvatelstva z roku 2012 se pouze 36 884 rumunských občanů označilo za příslušníky německé menšiny. Poslancem za DFDR je od roku 2008 *Ovidiu Gant*, příslušník banátských Švábů.²²⁸

Není cílem této kapitoly oslavovat politické úspěchy DFDR, ale upozornit na paradoxní situaci, kdy politická platforma, založená na etnickém principu, získává důležité posty v oblastech s minimálním počtem rumunských Němců. Je tedy přitažlivá zejména pro jinoetnické obyvatelstvo. Doménou DFDR je úroveň komunální politiky, na které získává významné úspěchy od roku 2000. Nejsilnější pozici má toto fórum v Hermannstadtu, kde od roku 2000 získává jeho kandidát pozici starosty. V roce 2004 DFDR získalo 60,43 % hlasů ve volbách do městské rady. V župní radě Hermannstadtu představovalo DFDR se ziskem 11 z celkových 33 křesel nejsilnější frakci. Přitom je počet jeho voličů mnohem vyšší, než je podíl německojazyčného obyvatelstva ve městě a v župě.

Posty starostů získalo DFDR ve volebním období 2004 – 2008 kromě v Hermannstadtu též v Mediaschi nebo Heltau (Cisnădie), stejně jako v několika obcích župy Satu Mare na severu Sedmihradsko, tedy v oblastech politicky aktivních szátmárských Švábů. Po volbách v roce 2008 drželo DFDR pozice starostů v Hermannstadtu, Heltau a Frecku (Avrig) a také v sedmi obcích župy Satu Mare. Ve své funkci byl potvrzen předseda župní rady *Martin Bottesch*. *Klaus Johannis* byl podruhé zvolen starostou Hermannstadtu. Členové DFDR byli zastoupeni v obecních i městských radách v Kerzu (Cârta), Repsu (Rupea), Bodendorfu (Bunesti) nebo v Großasseln (Laslea). Na úrovni župy Hermannstadt byly nejdůležitější posty

²²⁸ Základní informace k DFDR například:

https://de.wikipedia.org/wiki/Demokratisches_Forum_der_Deutschen_in_Rum%C3%A4nien (stav k 4. 10. 2015) nebo <http://www.fdgr.ro/de/index.php> (stav k 4. 10. 2015).

(předseda župní rady, starostové měst) obsazeny členy DFDR. Ve všech zmiňovaných městech i obcích přitom žije jen velmi malé množství rumunských Němců.²²⁹

Po komunálních volbách v roce 2012 mohlo DFDR obsadit devět pozic starostů měst a obcí. *Klaus Johannis* byl se 77,9 % voličských hlasů zvolen počtvrté starostou Hermannstadtu. Jeho strana získala 55,15 % hlasů a s 15 městskými radními z celkových 23 členů obnovila absolutní většinu. Například ve Frecku byl podruhé zvolen starostou *Arnold Klingeis*. Na úrovni župy obdržel *Martin Bottesch* 55 514 hlasů, které pocházely zejména z městského prostředí. Jeho soupeř, podporovaný venkovskými oblastmi, získal 70 479 hlasů a vyhrál. Ve volbách do župní rady Hermannstadtu dosáhlo DFDR devíti mandátů a stalo se druhou nejsilnější frakcí s třinácti křesly.²³⁰

Mimo župu Hermannstadt a oblasti sedmihradských Sasů uspělo DFDR zejména v oblasti Satu Mare, obývané szátmárskými Šváby, kde bylo starosty zvoleno sedm kandidátů DFDR. V Kronstadtu mohlo DFDR poprvé od svého založení vstoupit do městské rady a obsadit dvě křesla díky Cristianu Machedonschi a Werneru Braunovi. Machedonschi se ucházel též o funkci starosty, ale skončil třetí. Kandidáti DFDR se ucházeli o přízeň voličů také v oblastech Burzenland a Repser Ländchen. V Heldsdorfu (Hălchiu), v Zeidenu (Codlea) a v Scharoschi (Șoarș) však většinu nezískali. Výsledek v Banátu skončil pro DFDR zklamáním, neboť jen Helen Wolfová byla zvolena do městské rady v Temešváru. Adam Csonti byl zvolen do obecní rady v Billed. Političtí zástupci Zipserů za DFDR v oblasti Maramurese nepostavili do voleb ve Vișeu de Sus (Oberwischau) žádného kandidáta. Z uvedeného přehledu vyplývá, že politicky nejúspěšnějšími jsou kandidáti rumunských Němců v oblastech obývaných sedmihradskými Sasy a szátmárskými Šváby.²³¹

²²⁹ V Hermannstadtu žije dle sčítání z roku 2012 jen 1,1 procento příslušníků saské evangelické církve, tedy 1561 obyvatel z celkových 147 245 obyvatel. V dalších obcích jsou procentuální vyjádření poměrů podobná. Otázkou zůstává, zda se naprosto všichni sedmihradští Sasové hlásí ke své evangelické církvi, a zda se k ní nehlásí i někteří Rumuni nebo Romové, jež jsou tradičně ortodoxní. K demografickým údajům a místopisu jižního Sedmihradska např. DAMM, T.: *Alte Städte, Dörfer und Kirchenburgen. Skizzen aus Siebenbürgen*. Sibiu: Honterus Verlag 2014.

²³⁰ Například romská strana *Alianta Civica a Romilor* nezískala se 499 hlasy žádný mandát.

²³¹ Srov. https://de.wikipedia.org/wiki/Demokratisches_Forum_der_Deutschen_in_Rum%C3%A4nien (stav k 4. 10. 2015). Nebo <http://www.fdgr.ro/de/organizatii/index.html>, (stav k 4. 10. 2015).

IX.3 Klaus Johannis a jeho politická kariéra

Klaus Johannis je nejvýznamnějším politikem sedmihradských Sasů posledních dvaceti let. Do funkce starosty Hermannstadtu a později prezidenta Rumunska byl volen především Rumuny. Proto je nutno o něm mluvit především jako o politikovi rumunském. Narodil se 13. června 1959 v Hermannstadtu, jako příslušník etnické menšiny sedmihradských Sasů. Od roku 2000 byl opakovaně volen za starostu Hermannstadtu. V červnu 2014 se stal předsedou Národně-liberální strany PNL a kandidoval za ní v prezidentských volbách 2014. Po prvním kole prezidentských voleb zaostával 10 procent za úřadujícím předsedou vlády *Victorem Pontou*, který nezískal absolutní většinu. V užší volbě v listopadu 2014 vyhrál a 21. prosince složil přísahu prezidenta Rumunska.

Johannis pochází ze středostavovského městského prostředí. Jeho otec Gustav Heinz byl technikem a matka Susanne zdravotní sestrou. Podle Johannisem doložených záznamů z Heltau z doby kolem roku 1500 přišla jeho rodina do oblasti kolem Hermannstadtu před 850 lety. Johannis vystudoval fyzikální fakultu v Klausenburgu. Po absolutoriu vyučoval na různých školách v Hermannstadtu. Mezi léty 1989 a 1997 učil na tamním Brukenthalově lyceu. Po revoluci v roce 1989 vstoupil do nově založeného Demokratického fóra Němců v Rumunsku (DFDR). Po roce 1989 se jeho rodiče spolu se sestrou Kristou odstěhovali do Německa, kde žijí v okolí Würzburgu.

V roce 2000 byl Johannis nominován do voleb na úřad starosty jako jediný kandidát DFDR. Ačkoliv německá menšina ve městě zaujímá jen asi 1,6 % obyvatelstva, byl Johannis zvolen se ziskem 69 % hlasů. Stal se tak prvním starostou rumunského velkoměsta německého původu. V roce 2004 byl Johannis zvolen se ziskem 88,7 % hlasů do úřadu znovu. Johannis využíval svých kontaktů se zahraničními investory z německého prostředí a s úřady Evropské unie. Díky jeho úsilí se Hermannstadt v roce 2007 stal spolu s Lucemburkem hlavním městem evropské kultury. Za jeho působení ve funkci starosty byly realizovány mnohé projekty. Proběhla sanace historického centra Hermannstadtu, modernizace městské

infrastruktury a výstavba letiště podle západoevropských standardů. V letech 2008 a 2012 byl opět zvolen starostou, pokaždé se ziskem kolem 80 % hlasů.²³²

V roce 2009 byl navržen rumunskými liberály a několika menšinovými stranami včetně maďarské na post ministerského předsedy. Prezident Băsescu však jmenoval navzdory parlamentní většině jiného kandidáta. V roce 2013 byl zvolen prvním místopředsedou Národně-liberální strany PNL. Neúspěchem skončila snaha této strany prosadit Johannise do křesel ministra vnitra a vicepremiéra. V roce 2014 byl zvolen předsedou PNL.

V roce 2014 byl nominován Křesťansko-liberální aliancí ACL, vzniklou na základě spojení PNL a PDL, na kandidáta pro prezidentské volby v Rumunsku. K jeho volebním slibům patřily mimo jiné boj s korupcí, zlepšení nezávislosti justice, hospodářské, zdravotní a školské reformy. Protivníky byl kritizován za bezdětnost, a označován za nerumunského provinčního politika, zahraničního agenta a separatistu. Byla mu předhazována též jeho příslušnost k evangelicko-luteránské církvi. Johannis vyhrál prezidentské volby ve druhém kole 16. listopadu 2014 se ziskem 54,5 % hlasů, poté co v prvním kole na počátku listopadu zaostával za úřadujícím premiérem Pontou o 10 % hlasů. Úřad prezidenta převzal 21. prosince 2014.

V souvislosti s politickou kariérou Klause Johannise je možno přemýšlet o tom, nakolik stojí za jeho úspěchy etnický původ znamenající pro majoritní společnost jistou výlučnost (odlišnost), konkrétní etické záruky nebo mezinárodní rozhled a konexe. Nebo se může jednat o mimořádný politický talent s velikým charismatem, jenž není voliči spojován s etnickým původem. Skutečnost bude nejspíš výslednicí obou protipólů. Z pozice rumunského státu lze mluvit o otevřených strukturách politických příležitostí, v jejichž rámci může do nejvyšší státní funkce vystoupat příslušník národnostní menšiny.

²³² Spojení Hermannstadtu a Lucemburku, jako hlavních měst evropské kultury, mělo pro sedmihradské Sasy, odvozující svůj původ právě z lucemburského prostředí, mimořádný aktivizační a symbolický význam.

IX.4 Rozhovor s Hansem Kleinem

Profesor Hans Klein je předsedou fóra DFDR pro župu Hermannstadt. Rozhovor s ním byl veden 10. srpna 2015 v sídle DFDR v Hermannstadtu. Pro jeho velkou výpovědní hodnotu jsem se rozhodl ponechat text ve formální podobě rozhovoru a výrazně jej neupravovat ani nezkracovat. Je zřejmé, že optika významného regionálního politika a vzdělance a jeho hodnocení budou odlišné od hodnocení běžných politicky neangažovaných voličů z řad sedmihradských Sasů.

Jaký je historický vztah sedmihradských Sasů k politice a politickému životu? *„Sedmihradští Sasové hráli významnou roli v politickém životě do nástupu komunismu v Rumunsku. Později jim připadla spíše role administrativní. Doménou sedmihradských Sasů nikdy nebyla vysoká politika. Vždy vynikali spíše v oblasti komunální politiky, kdy ze svých řad volili starosty, představitele obecních a městských rad. V tradičně úspěšné pozici sedmihradských Sasů na komunální úrovni hraje významnou roli tradice tzv. „sousedství“ (Nachbarschaft), kdy každý mužský člen komunity vesnice či městské čtvrti přebíral zodpovědnost za jiného souseda. V saské tradici je tedy velmi významný prvek povýšení obecného zájmu nad individuální. Učit se myslet i na druhé, být připraven pro ostatní něco udělat jsou způsoby chování, které jsou dodnes mezi sedmihradskými Sasy přítomné. Problém pro současnou politiku sedmihradských Sasů je velmi pozvolné obnovování střední třídy, jež byla zlikvidována komunisty. Právě z této společenské skupiny většina politiků sedmihradských Sasů pocházela.“*

Jaká je aktuální situace a současný vztah mezi sedmihradskými Sasy a jejich politickými zástupci?

„Úlohou sedmihradských Sasů je provádění politiky středního stupně, zastupovat střed. V městské radě v Hermannstadtu máme většinu od roku 2004. Naším krédem je názor, že „čest je více než špek“. Nechceme mít z našich kroků profit. Vše je určeno pro obec. Chceme dělat to, co se vyplatí a je dobré pro obec. To je naše pozice. Problémem současné politické reprezentace sedmihradských Sasů je fakt, že většina aktivních a schopných lidí ze země emigrovala. Zůstali převážně pasivní lidé neochotní vzít na sebe odpovědnost. V mnohých oblastech a vesnických komunitách chybí DFDR

schopní kandidáti pro komunální volby. Politika se dá dělat jenom tam, kde to jde. Mladí lidé jsou, ale musí se prosit. Mají hodně práce a zodpovědnosti. Někdy jsou do politiky mírně nuceni. Není dobré, když v politice není konkurence. I v politice je důležité, mít na jednu pozici vícero kandidátů.“

Jak fungoval politický život sedmihradských Sasů v komunistické éře?

„Politický život sedmihradských Sasů nebyl zcela utlumen ani v době komunistické diktatury v Rumunsku. Existovala Rada pro německé národnosti, která podporovala menšinový kulturní a společenský život. Německá divadla, školy a noviny nebyly zrušeny. Společenský život byl ovšem podroben stranickému dohledu. Zejména v době vrcholného stalinismu byla vlastní saská politika téměř nemožná. Všechny schůze s minimálně šesti účastníky podléhaly nahlašovací povinnosti. Po Stalinově smrti se situace politického života sedmihradských Sasů zlepšila.“

Jak je to s účastí sedmihradských Sasů ve volbách?

„Volební účast sedmihradských Sasů ve volbách se pohybuje mírně nad průměrem. Nechodí k volbám výrazně více než ostatní. Jo možno mluvit o lokálních rozdílech. Tam, kde existuje kandidát z řad DFDR a je tam smysluplný program, tak sedmihradští Sasové k volbám jdou. Například v Birthälmu mají místní sedmihradští Sasové averzi vůči místnímu starostovi. Není tam žádný kandidát DFDR. To se projevuje na slabší volební účasti.“

Jak je to s volebními preferencemi sedmihradských Sasů?

„Když je to možné, volí sedmihradští Sasové DFDR, ale ne všude máme své kandidáty. V komunální politice jsou voleni místní obyvatelé. Zejména v malých obcích to není možné. Je snahou DFDR, aby v každé vesnici, kde žijí sedmihradští Sasové, byli naši kandidáti. Ne vždy se to podaří a ne každý s námi chce spolupracovat. Když tam je náš kandidát, volí sotva někoho jiného. V Birthälmu nemáme kandidáta. S tím musíme něco dělat. Situace je lepší na severu Sedmihradska, kde je více mladých lidí v politice, kteří ze země neodešli. Tzv. Zipseři měli vždy se sedmihradskými Sasy dobré vztahy.“²³³

²³³ V rámci severního Sedmihradska je řeč o szátmárských Švábech, nikoliv o Zipserech.

Jaké jsou volební výsledky sedmihradských Sasů?

„Nejlepší výsledky jsou v Hermannstadtu, kde jsme získali přes 60 procent hlasů, přičemž zde žije jen 1,5 procenta sedmihradských Sasů. Je tomu tak už jedenáct let. To znamená, že nás volí téměř jen Rumuni a Maďaři. Toto je podmíněno faktem, že zde neexistuje nenávist mezi Rumuny a sedmihradskými Sasy. Oproti Čechům jsme si historiky neubližili. Je zde dobrá spolupráce. V roce 2000 nastala změna v orientaci DFDR. Začali jsme se orientovat i na Rumuny. Výsledkem tohoto trendu je skutečnost, že Klaus Johannis je prezidentem Rumunska.“

Jaké je politické prostředí ve kterém se DFDR pohybuje?

„Naší snahou je kultivace a zlepšení politického života. Johannis má být dle mého názoru zahradníkem, který zalévá, hnojí a stříhá. Netrhá z kořenů a radikálně netrestá. Je zde mnoho mladých nadaných Rumunů, kteří mají odvahu a ví, co mají dělat. Ovšem neví, jak to mají dělat. Je třeba lepší politická atmosféra a vědomí, že existuje naděje na změnu.“

O jakých politických tendencích je možné mluvit v souvislosti s DFDR?

„Máme jen krátkodobý politický program. Nikoliv dlouhodobé cíle. Neví se, co se dál stane, ale doufáme ve změnu. Jediný úkol je zachování komunity sedmihradských Sasů a víra v perspektivu. Ve 30. letech byly daleké perspektivy, ale vše bylo utnuto nacismem. Rychlé naděje nejsou dobré. Sasové byli vždy opatrní a dávali si malé cíle. Pro dnešek to jsou německé školy, kvalitní učitelé, příchod nových lidí do naší společnosti. Současná velká míra svobody je pro Sasy negativní. Dobré časy skončily s reformami Josefa II. Moderní doba, kdy je vše dovoleno, není pro Sasy výhodná. S modernizací přišla emancipace Rumunů v Sedmihradsku. Získali vlastní kostely, stěhovali se do měst a bydleli na jejich okrajích. Globalizace tyto negativní prvky ještě urychlila.“

Jakou roli může hrát nový rumunský prezident Klaus Johannis, sedmihradský Sas?

„Jeho role je v dlouhodobém horizontu jednoznačně pozitivní. Jeho úspěch se může stát impulzem pro příchod nových lidí do Sedmihradska. Také se mohou vracet vystěhovalí a pokusit se zde realizovat své plány a aktivity. Být aktivní je jeho jednoznačným poselstvím. Doba je nestabilní a budoucí vývoj se těžko odhaduje. Není vhodné činit prognózy. V každém případě je šance na zlepšení. Pesimismus je

mentalitou rolníků. Řemeslníci a měšťané nesou optimismus. Pro sedmihradské Sasy byl typický opatrný optimismus, aktivita a malé kroky vpřed. “

Jaký je vliv sedmihradských Sasů v současném Rumunsku?

„Náš vliv je malý. Prezident prosazuje svou mentalitu a budí velká očekávání – dělat hodně pro lidi a kolektiv, umožnit lidem svobody, věřit v jejich dobro. Je třeba snížit míru korupce, být přísný a precizní. Menšina má vždycky vlastní pravidla a zákony odlišné od většiny. Vlastní vnitřní předpisy umožňují sebezáchovu. I Romové je mají. Hlavní je něco dělat a nestěžovat si. “

Jak může DFDR podporovat život komunity sedmihradských Sasů?

„Žijeme tak, jaké máme přátele. Je třeba stimulovat příchod nových lidí a spolupráci s nimi. Identifikovat je s naší kulturou. Dát ve známost, že v Rumunsku se nežije špatně. Je zde možné podnikat. Výsledkem je malá nezaměstnanost. Své podnikání rozjíždějí například v Mühlbachu či v Mediaschi nové firmy. Dříve se o mnohé komunity starala církev. Izolované vesnice se dnes musejí starat samy o sebe. Nejde jen o to sehnat peníze. Je třeba dělat to, co je možné a převzít odpovědnost. “

Jak funguje DFDR?

„Není to politická strana, spíše etnická formace a organizace. Její plán se redukuje na zastupování menšiny v politice. Musíme říkat státu, že tady žijeme, starat se o noviny, školy, kulturní život, spolkový život a kulturní památky. Jiný program pro nás není. Mezi našimi členy jsou zastoupeny různé myšlenkové směry. Každý náš člen může být i v jiné politické straně. Jen nemůže být ve vedení DFDR. Toto opatření má zabránit nežádoucí infiltraci. Mé přesvědčení je sociální a demokratické, ne sociálnědemokratické. Starám se například o mládež. Bývalý starosta a současný prezident je liberál. Mezi námi však nevznikaly nikdy hádky. On ví, že péče o mládež je důležitá a já vím, že je třeba podporovat hospodářství a investice. Liberalismus a sociální přístupy se u nás nevylučují. Mezi námi jsou zastoupeni ekologové nebo agráři. Nic se nevylučuje. Je zde tendence vše dělat na hluboké úrovni a zdola. Z našich kroků nemáme profit. “

Jaké cíle má DFDR?

„Chceme, aby k nám přišlo více lidí. To je možné jen skrze přistěhovalectví. Když se tu bude žít dobře a bude zde vhodné prostředí pro investice, lidé přijdou. Naším úkolem

je integrace těchto lidí. V horizontu 3 – 5 let očekáváme přistěhovalce z Německa, Rakouska a Švýcarska, snad i z Dánska nebo z Flander, tedy německojazyčné. Šance jsou ale malé. Globalizovaná doba nám není nakloněna. Je zde málo mladých lidí. Jsme závislí na lidech, co přijdou. Lidé mohou přijít s jinými předpoklady. Jejich integrace může být těžká. K nám do Sedmihradska přichází lidé více než do Banátu, ač je Banát více industrializovaný a dostupný směrem ze západu. V Sedmihradsku je větší svázanost lidí s krajinou. Je to přátelský region. Neděláme žádnou propagandu, jen necháváme otevřené dveře pro přicházející. Globalizace otevírá různé cesty, ale pro národnostní menšinu je globalizace problémem. Naším cílem je udržet německé školy, zachovat divadla a noviny. Chceme, aby sedmihradští Sasové zůstali národnostní skupinou, zachovali si svou identitu, kulturu, literaturu.“

Jaká je situace v německých menšinových školách v Sedmihradsku?

„V německých školách tvoří Rumuni a Maďaři 90 – 95 procent všech žáků. Mluvíme zásadně o školách německých, ne školách sedmihradských Sasů. Ve škole se mluví německy, vyučuje se německá kultura a jazyk. Nikdy tomu nebylo jinak. Nemluvili jsme ve škole saským dialektem. Asi polovinu učitelského sboru tvoří německy mluvící. O přestávkách mluví děti rumunsky, ale vyučování je v němčině. Přibírají též angličtinu, jako další jazyk. Děti z německých škol mají lepší šance na život na Západě. V tom je velký rozpor, protože děti z našich škol u nás nezůstanou. Dobré vzdělání tedy může být pro sedmihradské Sasy a jejich kulturu škodlivé. Divadlo se hraje v rumunštině, ale nahoře běží německé titulky.“

Jaké jsou vyhlídky sedmihradských Sasů směrem do budoucna?

„Dokud budou žít mé děti, bude existovat i naše kultura. Zřetelný horizont je rok 2050, pak už to není jasné. Ale možná i déle. Není žádný důvod ke ztrátě identity. Chceme zůstat tím, kým jsme. Skupinou německého původu z Lucemburska. Tři z mých čtyř dětí žijí v Sedmihradsku. Je možné, že i mezi dětmi vystěhovalých vzroste zájem o saskou kulturu. V dějinách už se stalo mnohé. Vše jde ve vlnách a nevíme jak. Třeba se stane to, že přijdou vnoučata vystěhovalých a budou se zde cítit dobře. Moje vnučka přijíždí z Německa každoročně. Lidem záleží na podmínkách. Důležité je životní prostředí, krajina, přátelé, pocit. Nerozhodují jen peníze. Začalo se jezdit i do vesnic, kde už nežije nikdo ze sedmihradských Sasů, jen Rumuni. Lidé renovují domy, zakládají farmy

a zkouší podnikat. Venkov nebyl komunismem zcela zničen. Drobné soukromé podnikání bylo povoleno. Jeho pomalá obnova je pro budoucnost důležitá. Očekáváme příchod podnikatelů ze Západu a připravujeme jejich integraci.“

Jaký je vztah DFDR a Německa?

„Jakákoliv podpora je zakázána. Nesmíme přijímat žádné zahraniční peníze, žádné dary. Od německého státu přišly například peníze pro oběti z řad deportovaných na Ukrajinu nebo pro domovy důchodců. Ročně přijíždí asi čtyřicet podnikatelů z Německa. Peníze směřují do jednotlivých vesnic, na fary a kostely přes církve a diakonie. Žádný tok peněz ovšem nevede přes DFDR. Nesmíme přijímat ani žádné dobrovolné dary. DFDR zprostředkovávalo finanční podporu nadace zaměřené na příchod nových učitelů nebo mělo poradní hlas při administraci peněz mířících z evropských fondů na opravu kostelů od nadace Saxonia. Přes ni se uskutečnila oprava a renovace 18 objektů.“

Hans Klein v rozhovoru zdůrazňuje spolkový charakter povahy sedmihradských Sasů, tradice práce pro druhé, která byla formována v rámci sousedských výpomocných vazeb „*Nachbarschaften*“ a která se odráží v tradici úspěšné komunální politiky sedmihradských Sasů. Současné problémy politik vidí v pomalém obnovování střední třídy, která byla typická pro sociální úroveň společenství. Emigrace aktivních lidí negativně poznamenává nedostatek kvalitních politických kandidátů, čímž jsou postiženy zejména malé obce. Důsledkem dobrých vztahů a neexistence mezietnického napětí mezi Maďary, Rumuny a na druhé straně sedmihradskými Sasy jsou volební úspěchy kandidátů DFDR, kteří jich dosahují zejména díky hlasům majority. Hans Klein potvrzuje změnu orientace DRDR po roce 2000, kdy se začala orientovat na rumunské obyvatelstvo. Konečným důsledkem této nové orientace je volba Klause Johannise rumunským prezidentem. Klein přiznává absenci dlouhodobého strategického programu. Krátkodobě se DFDR zaměřuje na revitalizační aktivity a zachování kultury sedmihradských Sasů, v širším ohledu rumunských Němců, v rumunském prostředí. Hlavní cíl DFDR spočívá v upozorňování státu na existenci sedmihradských Sasů a jiných německojazyčných skupin v jeho hranicích.

IX.5 Pohled zdola

Další rozhovory, jež se dotýkaly témat souvisejících s politickým životem sedmihradských Sasů, byly vedeny s nepolitiky. Aktuálním tématem byla volba sedmihradského Sasa Klause Johannise rumunským prezidentem. Většina sedmihradských Sasů tuto událost hodnotila kladně, ale šance na úspěšný boj s korupcí a vypořádání se s dlouhodobými problémy shodně novému prezidentovi nedávali.²³⁴

*„Co může sám Johannis proti mafii dělat. Nic. Příslušníci bývalé tajné policie Securitate jsou všude, ve všech stranách. Mají vysoké funkce. Jsou i v současné tajné policii. Prezident řídí zemi, ale nemůže s tím nic dělat. Doufá v pomoc ze zahraničí – z Německa, USA. Zlepšení potrvá dlouho. Co je 6 měsíců úřadu nového prezidenta proti 25 rokům postkomunismu.“*²³⁵

*„Prezident je osamocen. Je jako ovce obklopená vlky. Korupce je všudyprítomná. Nic nefunguje. Ale je to dobré znamení.“*²³⁶

V otázce překvapení z výsledku prezidentské volby či jeho očekávanosti už se hlasy sedmihradských Sasů neshodovaly. K překvapení z volby se přiznávali především sedmihradští Sasové žijící v Německu, kteří se do Rumunska vrací jen krátkodobě:

*„Bylo to pro nás překvapení. Volili ho Rumuni. Máme víru ve zlepšení situace.“*²³⁷

Sedmihradští Sasové žijící trvale v Rumunsku nehodnotili Johannisovo zvolení jako překvapivé:

*„Volba nebyla velkým překvapením. Lidé jsou přesyceni postkomunistickými kandidáty. Nechtěli je už volit. Byl volen zejména Rumuny v emigraci. Lidé věří ve zlepšení. Chtějí život jako ve Francii či v Německu.“*²³⁸

²³⁴ K tomu srov. PŘÍLOHA č. 15: Obrazová dokumentace volebního plakátu Klause Johannise v opuštěném saském statku.

²³⁵ Rozhovor s informátorem, S. J. (muž, 43 let, Birthälm, 19. 8. 2015).

²³⁶ Rozhovor s informátorem, H. P. (muž, 58 let, Birthälm, 16. 8. 2015).

²³⁷ Rozhovor s informátorem, S. P. (muž, 56 let, Birthälm, 18. 8. 2015).

²³⁸ Rozhovor s informátorem, K. W. (muž, 60 let, Birthälm, 12. 8. 2015).

Díky malému počtu disponují sedmihradští Sasové jen malým politickým vlivem. To se týká zejména vesnického prostředí, kde je nedostatek vhodných kandidátů DFDR. Tento názor běžných sedmihradských Sasů souzní s vyjádřeními *Hanse Kleina*, předsedy DFDR pro župu Hermannstadt:

*„Sasové se v politice málo angažují. Je nás málo.“*²³⁹

*„Sedmihradští Sasové, žijící v zahraničí, se o domácí politiku nezajímají vůbec. Politický život Sasů je minulostí.“*²⁴⁰

Nejednotný názor panuje v otázce hodnocení DFDR a úspěšnosti tohoto fóra v zastupování zájmů sedmihradských Sasů a jiných německojazyčných národnostních skupin v Rumunsku:

*„Německé fórum není politická strana, ale fórum zastupující německou menšinu v Rumunsku. S celkovou situací nic nezmižou. Většina sedmihradských Sasů volí DFDR, ale je jich málo. V rámci rumunské politiky se německé fórum orientuje pravicově a liberálně. Pro sedmihradské Sasy však vyvíjí málo aktivity. Většina pomoci přichází ze zahraničí, zejména z Německa a z projektů Evropské unie.“*²⁴¹

Pohled zdola se liší zejména svým pesimistickým charakterem, který vyplývá z pocitu zmaru a deziluze z života v rumunském postkomunistickém prostředí charakterizovaným lhostejností a korupcí. Jsou oceňovány především aktivity směřující do Sedmihradska ze zahraničí.

IX.6 Shrnutí

Politické a jiné elity z řad sedmihradských Sasů vyjednávají s majoritou situační legitimitu etnických hranic a nové významy jejich skupinové identity. Rumunský stát jim v současné době ponechává dostatek svobod pro další etnický vývoj a menšinový

²³⁹ Rozhovor s informátorem, W. B. (muž, 55 let, Malmkrog, 11. 8. 2015).

²⁴⁰ Rozhovor s informátorem, K. S. (muž, 62 let, Neu Sasesc, 22. 8. 2015).

²⁴¹ Rozhovor s informátorem, O. W. (žena, 60 let, Birthälm, 9. 8. 2015).

život. V současné multikulturní atmosféře Evropy neexistuje žádná rumunským státem řízená asimilační či segregační politika. Situace sedmihradských Sasů je ovlivňována dichotomií mezi komunitarismem a liberalismem. Sedmihradští Sasové historicky představovali velmi soudržné společenství, které si zakládalo v sedmihradském prostoru na své kulturní a historické odlišnosti od ostatních skupinových identit. Politické a kulturní aktivity, jdoucí směrem k semknutí kolektivu díky společným slavnostem, udržování jazyka a menšinovému školství, se dostávají díky značným turbulencím způsobeným modernizačními trendy, migrací a výzvám globálního kapitalistického hospodářství a otevřeného trhu práce do konfliktu s tradičním obrazem sedmihradských Sasů, coby velmi soudržné a uzavřené etnické skupiny. Moderní liberální postoje, které zdůrazňují supraetnické společenské postoje a právo jedince na individuální svobodu a rovnost, nutí sedmihradské Sasy čelit novým výzvám života v otevřeném globalizovaném a transnacionálním světě. Sedmihradští Sasové a jejich tradiční kultura jsou v tomto ohledu ohroženi dopady modernity.

V posttradičních společnostech je i věrnost tradicím předmětem volby. Tradice se sama nenabízí a musí být členy společnosti a zejména jejich elitami ochraňována před tlakem státního aparátu a před nezájmem liberálně vychovaných mladých příslušníků, pro které může tato tradice znamenat zátěž minulosti. V globálním ovzduší plném ekonomicky motivovaných výzev a všudypřítomné migrace musí političtí představitelé sedmihradských Sasů znova formulovat svůj etnický program a politiku identity. V ní je obsažen apriorní rozpor mezi rovností a svobodným rozhodnutím a reflexivně vyjadřovanou kulturní odlišností.

V této situaci se mnozí představitelé sedmihradských Sasů obracejí na příslušníky své skupiny v emigraci. Mezi sedmihradskými Sasy se pro ně hojně používá termínu diaspora, které zdůrazňuje, že jejich primární identita se stále váže k zemi předků, ačkoliv žijí na jiném místě. Zůstává otázkou, zda právě z diaspory sedmihradských Sasů nevzejde nová formulace a oživení šíření myšlenek etnické identity. Diasporická identita by znamenala udržování a oživení kultury předků z nového prostředí. Byla by jistě kontaminována a ovlivněna novým prostředím. Zároveň by však poukazovala na historickou a kulturní kontinuitu s minulou dobou existence sedmihradských Sasů v prostoru země jejich předků (*Vaterland*). Součástí

tradice sedmihradských Sasů je kromě uzavřenosti, kontinuity a zakořeněnosti v moderní době též otevřenost, změna a schopnost adaptace.

V současné době nejsou patrné signály, jež by předznamenávaly politický konflikt mezi rumunskými Němci a rumunským státem či majoritní společností. Neexistuje zde vyhrocený spor o přírodní zdroje, společenskou či ekonomickou znevýhodněnost nebo o omezování individuálních či skupinových svobod. Politika identit formulovaná saskými elitami není vyhrocená. Zní spíše smířlivě až rezignovaně. Politikové z řad rumunských Němců nevyužívají historických obrazů svého tradovaného utrpení k politickému boji proti Rumunům. Svůj dějinný příběh nestaví do ostrého kontrastu s jinými historiografiemi ani nezkreslují kulturní komplexitu sedmihradského prostoru ve svůj prospěch. Je otázkou, zda tato smířlivost a nekonfliktnost politiky identity sedmihradských Sasů, v širším pojetí rumunských Němců, je odrazem reálného stavu sil a možností této skupiny nebo její slabé artikulace jsou pro budoucí zachování sedmihradských Sasů v Sedmihradsku škodlivé.

X. Konstrukce paměti sedmihradských Sasů

Pro konstituování etnické identity je základní komponentou představa sdíleného původu. Ideologie, udržující a posilující etnickou identitu, potřebují vlastní interpretaci dějin. V tomto ohledu je minulosti instrumentálně využíváno, aby poskytovala smysl přítomnosti. Etnická identita je budována za pomoci mytologie společného původu členů společenství, dávných počátků, zlatých období, témat krizí nebo útlaku. Taková kategorie je společensky vyjednanou a zveřejněnou výslednicí sociálních procesů.²⁴²

Podle konceptu *Maurice Halbwachse* je možno mluvit o pluralitě kolektivních pamětí. Vzpomínky jsou obrazem nepřítomných věcí, které jsou aktualizovány mozky do podoby obrazů. Vše je modifikováno dle specifických situací a kontextů. V kolektivech dochází k přejímání vzorců chování, myšlení i paměťových rámců. Individuální paměť je determinována kolektivní pamětí.²⁴³

Dle *Pierra Nory* je kolektivní paměť živoucím poutem s minulostí. Kolektivní paměť je sediment minulých událostí a prožitků, jež zůstává ve skupině a definuje ji. Má posvátný charakter. Kolektivní paměť propojuje přítomnost s hrdinskými příběhy a mýty minulosti. Uchovává celistvost rámců vzpomínání. Kolektivní paměť má dynamický charakter a aktualizuje se dle vývoje jejích nositelů. *Nora* přichází též s konceptem míst paměti, v nichž dochází k prolínání různých pojetí historických osobností, míst nebo diskursů. Vznikají na troskách tradičních interpretací a narácí. Vše je přizpůsobováno ideologickým potřebám přítomnosti, které ovlivňují a rekonstruují podobu kolektivní paměti.²⁴⁴

Jan Assmann rozlišuje čtyři roviny sociální paměti. Kolektivní paměť znamená v jeho pojetí vnější dimenzi lidské paměti. Kulturní paměť je jinou složkou, která má schopnost přetvářet minulost do symbolických figur. Je zpřítomňována v obrazech a

²⁴² ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 104.

²⁴³ Srov. HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*. Praha: Slon 2010. Dále NOVOTNÝ, L.: *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*. Socioweb 4/2007.

²⁴⁴ NORA, P.: *Mezi pamětí a historií*. Cahiers du Cefres. N 13. Politika paměti (ed. F. Mayer) 1998. Dále PFEIFEROVÁ, Š. – ŠUBRT, J.: *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. In: *Historická sociologie* 1/2001, s. 9 – 29.

rituálech svátečního charakteru. Také zde je zdůrazněn konstitutivní ráz vzpomínání pro skupinovou identitu.²⁴⁵

Od doby vzniku národnostních ideologií jsou lidé instruováni, že nejsou součástí světa malých struktur, ale přináležejí do velkého celku moderních národních států a jejich rámců. Díky tomuto tlaku dochází ke zvětšení rozsahu daného společenství. Nápor a donucovací procesy ze strany vlivných a dominantních skupin vedou často k rozpadu tradičních historických identit a jejich kultur. V některých případech je možné mluvit o tzv. *etnických anomáliích*, kdy členové těchto zanikajících identit hovoří vícero jazyky. Vícero stran soupeří o jejich loajalitu. Příslušníci těchto tradičních skupin jsou vnitřně rozpolcení v otázce příslušnosti a setrvání v zanikající společenské struktuře nebo v přijetí a adaptaci v majoritní kultuře. Může zde vzniknout pocit ztráty domova. Tato klasifikace *etnické anomálie* se dá vztahovat kromě příslušníků druhé a třetí generace přistěhovalců, též na malé tradiční kultury ohrožované nacionalistickou ideologií a modernistickými společenskými nároky globalizovaného světa. V tomto stádiu rozpolcenosti se nachází též sedmihradští Sasové. Takovéto skupiny mají na výběr asimilaci a ztrátu etnické identity, uzavření se do sebe a etnické konsolidování své společnosti nebo vytvoření nejednoznačné a hybridní identity. Potomci etnicky smíšených párů, o kterých se často v souvislosti s hledáním nové podoby a formulace identity sedmihradských Sasů diskutuje, mohou právě takovou hybridní identitu vytvářet. Pokud skupina směřuje k emancipaci a vytváří vlastní formulace etnické identity, může být označována za hybridní.²⁴⁶

V souvislosti s provázaností fenoménů paměti a domova se zdá pro sedmihradské Sasy příhodná formulace tzv. *bramborového pravidla*, podle něhož se určité tradiční skupiny s nízkou mobilitou a silným pocitem zakořeněnosti, vyznačují silnou teritoriální identitou, vázanou na pojmy domov nebo krajina. Lidé jsou k místu poutáni tradicí a příbuzenskými sítěmi. V takovýchto skupinách existuje malá míra

²⁴⁵ ASSMANN, J.: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor 2001.

²⁴⁶ K problému smíšených manželství srov. kapitola VI. Generační otázka sedmihradských Sasů. K otázce etnických anomálií a hybridních identit: ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 109.

individuální svobody. Dochází ke korporativnímu uvažování a rozhodování, jež závisí na vůli většiny.²⁴⁷

V průběhu posledních dvou století od vzniku moderního nacionalismu a počátku moderny však přes bouřlivé sociální turbulence etnicita malých tradičních kultur nezmizela. Často byla nově a silně deklarována právě v důsledku hrozby zániku vlastních tradic, jazyka a jiných rozlišovacích znaků. Otázkou zůstává trvalost a úspěšnost takové nově formulované etnické identity. Sedmihradští Sasové se nacházejí v právě takovém okamžiku a jejich elity promýšlejí strategie vedoucí k přežití kultury v nových podmínkách postižených migrací, změnou politického systému, globalizovaným hospodářstvím a proměnou mentality. Etnická symbolika jazyka, příbuzenství, náboženství nebo způsobu života je důležitá právě v době změn. Stává se orientačním bodem a dává smysl rozkolísanému světu.²⁴⁸

Etnická identita ubezpečuje jedince o kontinuitě s minulostí, dodává mu sebedůvěru a autenticitu v moderním světě. Kromě věrnosti k odkazům předků a minulosti v tomto může hrát roli i menšinové náboženství. Pro etnické ideologie je představa společného původu a vztahování se k pradávným předkům univerzální součástí. Formulování etnické identity vyžaduje novou interpretaci minulosti a hledání výchozího bodu své kolektivní mytologie. Sedmihradští Sasové zdůrazňují jedinečnost svého dějinného příběhu velmi silně. Na svou skupinovou historii se neustále odvolávají ve vztahu *My – Oni*. Etnická identita není neměnnou kulturní skutečností, ale sociálním výtvoem, jenž je konstruován skrze dějinný příběh. Ten musí být posléze potvrzen ostatními reprezentanty společnosti a rozšířen. K tvorbě a šíření etnického povědomí díky mediálním prostředkům se nejpřesněji vyjádřil *Benedict Anderson*.²⁴⁹ Svým dějinným příběhem se daná etnická skupina utvrzuje ve své jedinečnosti a žádá jeho uznání od ostatních skupin. V tomto ohledu může docházet k rozporu mezi historickou skutečností reprezentovanou etnickými elitami a vědeckou historiografií vzniklou dlouhodobým vědeckým bádáním. Profesionální historikové

²⁴⁷ GELLNER, A.: *Národy a nacionalismus*.

²⁴⁸ ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*.

²⁴⁹ ANDERSON, B.: *Představy společenství*.

vnáší do studia a hodnocení dějinných procesů vědomě i nevědomě svá stanoviska, postoje a hodnotové preference.²⁵⁰

Selektivní interpretace dějin, během níž je příběh skládán jen z některých předem vybraných historických faktů, má poukazovat na starobylost skupiny. Původnost a kontinuita historického vývoje od počátku do současnosti jsou zdrojem politické legitimacy. Znalost historického příběhu vlastní skupiny, s níž se musí členové skupiny identifikovat, je důležitá pro formování etnické identity. Takovéto historické příběhy jsou odpovědí na požadavky přítomnosti.²⁵¹

Etnogeneze sedmihradských Sasů není dodnes spolehlivě objasněna. Nejčastěji se hovoří o dvou procesech vedoucích k formulaci vlastní etnické identity. V prvním případě vzniká kultura sociální stratifikací a rozdělením společnosti na dvě nové skupiny. Ve druhém případě dochází k expanzi hranic systému. Kultury se uchovávají za pomoci vzájemných kontaktů. Problém sedmihradských Sasů v moderní době je zapříčiněn integrací jejich tradiční společnosti do moderních národních států. Dochází zde ke splývání symbolických světů. Lidé jsou si ve sdílených kulturách podobnější. Pociťují vzájemnou sounáležitost a sjednocují své historie. V procesu etnické konsolidace roste význam masového vzdělávání, uplatňují se komunikační prostředky a dochází k šíření textů reifikujících skupinovou kulturu a historii.²⁵² Vzdělání umožňuje vývoj abstraktní identifikace s celkem, šíří etnické povědomí a umožňuje vytvářet autorizované verze vlastních dějin. Tváří tvář svému zániku spoléhají mnozí sedmihradští Sasové na skutečnost, že jejich identitu přijmou v důsledku migrací a vzdělávání i jiné skupiny. Pro tuto na první pohled nepravděpodobnou variantu dalšího vývoje mluví některé konkrétní popsání případy. Sedmihradští Sasové, kteří mají dlouhou tradici historiografického výzkumu a přehodnocování vlastní skupinové historie, netrpí představou, že jejich minulost je vykonstruována pro potřeby současnosti. Zodpovědně se zabývají různými etapami svých dlouhých dějin, aby

²⁵⁰ V českém prostředí se konstruováním historické skupinové identity zabýval nejvíce Dušan Třeštík. Srov. TŘEŠTÍK, D.: *Mysletí dějiny*. Praha: Paseka 1999, s. 121. Dále: ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 122.

²⁵¹ ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 100.

²⁵² ANDERSON, B.: *Představy společenství*.

osvětlili původ své současné situace a svého stavu. Minulost formuje současnost objektivními způsoby, nejen prostřednictvím současných rekonstrukcí.²⁵³

X.1 Paměť

Národnost a etnická identita obnáší nejen sdílené vzpomínky, ale i sdílené zapomínání. Dle názoru francouzského sociologa *Maurice Halbwachse* vzniká minulost tam, kde se k ní lidé vztahují. Paměť je společensky podmíněna, souvisí se socializací a získává svůj tvar v kolektivu. Skupina určuje paměť svých příslušníků. Vzpomínáním, které se uskutečňuje ve vzpomínkových rámcích, se paměť vytváří. Subjektem paměti je člověk, ale rámce dodává a organizuje kolektiv. Informace, jež nemá referenční rámec, upadá v zapomnění. Individuální paměť je utvářena díky účasti na komunitních procesech a je vázána na účasti jednotlivce v prostředí rodiny a národa. Paměť jednotlivce je formována společenskou skupinou. Zároveň o této společenské skupině mnohostranně vypovídá. Paměť se uchovává komunikací. Přerušování kontinuity komunikace vede ke ztrátě paměti a zapomnění. Jednotlivec se účastní na pluralitě skupinových pamětí, jež jsou distribuovány a přerozdělovány mezi členy kolektivu. Pokud má událost žít ve skupinové paměti, musí v sobě obsahovat smysl konkrétní určité pravdy.²⁵⁴

Vzpomínky jsou zakotvené v prostoru a čase. Kolektivně prožívaný čas je zrcadlen například v kalendáři svátků dané skupiny. Podobně lokalizace vzpomínek se váže na konkrétní dům, vesnici nebo krajinu. Člověk, který se na paměti podílí, dosvědčuje svou náležitost ke konkrétní skupinové identitě. Prostorové a časové pojmy kolektivní identity jsou v sepětí s komunikačními formami příslušné skupiny.²⁵⁵

Apelace na skupinovou paměť u sedmihradských Sasů dává naději budoucnosti skupiny. Přítomnost skrze ni získává smysl. Udržování obrazu minulosti je pro skupinovou existenci zásadní z hlediska jejího přežití a udržení svébytnosti. Každá skupinová identita usiluje o svou sebezáchovu. Za tímto účelem omlouvá a

²⁵³ K formování současné situace historií srov. kapitola III. Historický příběh sedmihradských Sasů.

²⁵⁴ HAVELKA, M.: *Ideje, dějiny, společnost*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2010. K vztahu paměti a dějin též srov. LE GOFF, J.: *Paměť a dějiny*. Praha: Argo 2007.

²⁵⁵ ASSMANN, J.: *Kultura a paměť*, s. 37.

reinterpretuje své historické viny a zdůrazňuje nepřerušenou kontinuitu svých dějin. Společenská identita klade důraz na události svých dějin, které lze rekonstruovat v příslušném referenčním rámci. Minulost je tedy kolektivem reorganizována díky celé řadě proměňovaných vzpomínek. Při absenci vzpomínání dochází k přerušení tradice a rozpadu společenské paměti. Na její místo nastupují objektivizované výklady dějin.²⁵⁶

Pro zaměření této kapitoly má největší význam dle Assmannova konceptu rozdělení paměti tzv. *komunikativní paměť*. Jsou v ní obsažené vzpomínky na nedávnou minulost, sdílené současníky stejné generace. Je možno použít též termín *generační paměť*, která vzniká v konkrétním čase a zaniká smrtí svých účastníků. Různé generační paměti se střídají a ustupují vzpomínání nových generací. Komunikativní paměť sděluje zaručené osobní zkušenosti dané generace. Zesiluje zejména v traumatických nebo posttraumatických dějinných momentech, kdy akcentuje témata válek, migrací nebo hrozeb ohrožujících tradiční svět dané společnosti. Komunikativní paměť může přecházet z osobního do mediálního prostoru.²⁵⁷

Metody tzv. *orální historie* umožňují získání cenných informací a náhledů na minulý svět společnosti a vzpomínek díky rozhovorům. Díky rozhovorům je možno optikou zdola získávat informace o dějinách všedního dne. Zjištěné postoje a názory, ač subjektivně zabarvené, poskytují cenná svědectví a vhled do zkoumané společnosti. Podle obecně přijímaného názoru nepřesáhne živoucí vzpomínka horizont 80 let. Po uplynutí určitého mezidobí nastupují oficiální podání dějin s učebnicemi, pomníky a standardizovanými výklady historie.²⁵⁸

Vzpomínání lze rozdělit na dva způsoby. V tzv. *fundujícím vzpomínání* je možno nalézt odkazy na dávné počátky. Promlouvá k přítomnosti skrze rituály, tance, slavnosti nebo obecně přijímaná místa paměti. Biografická vzpomínka je omezena na relativně krátký časový rámec. Je založena na přirozeném růstu.

Oproti *komunikativní paměti* má *kulturní paměť* delší časový rozsah. Směřuje až k mytickým počátkům daného společenství. Je pro ni typická historie vzpomínky, nikoli historie faktická. Historie faktická se mění v historii vzpomínanou a skrze ni

²⁵⁶ ASSMANN, J.: *Kultura a paměť*, s. 38.

²⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 43.

²⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 44.

v mýtus. Mýtus je možno chápat jako vyprávěnou historii, jež z hlediska počátku dává smysl přítomnosti. Vzpomínkou se z dějin stává mýtus, má normativní charakter a trvalý status. Vztahem k minulosti se zakládá kulturní identita vzpomínajícího společenství. Vzpomínkou na své dějiny dochází k jejich zpřítomnění a potvrzení skupinové identity. Kulturní paměť a její vzpomínání má velmi často obřadní charakter. Komunikace prostřednictvím kulturního vzpomínání se konstituuje a zpodobňuje v textech, obrazech, rituálech nebo tancích. Má své specifické představitele. V moderních společnostech jsou to učitelé, vzdělanci nebo kněží. Kulturní paměť má oproti komunikativní posvátný charakter a sváteční ráz.

Všichni sedmihradští Sasové dávají najevo svou výlučnost a skupinovou identitu, kdy v rámci kulturní paměti dochází k vyprávění příběhu o příchodu „*otců zakladatelů*“ ze západních německých oblastí a Lucemburska do Sedmíhradska ve 12. století. Jsou si vědomi toho, že právě jejich skupinová historie je odlišuje jak od majoritních obyvatel Sedmíhradska, tedy Rumunů, Maďarů a Romů, tak od Němců. Rádi a často vypráví tento příběh a dokládají jej především podobností saského dialektu s lucemburským nářečím.

X.2 Vzpomínky generace dnešních osmdesátníků

Nejstarší generace pamětníků se vrací do doby druhé světové války. Vzpomínají na poválečné represe a život sedmíhradských Sasů v období komunismu 50. a 60. let. Vzpomínky se vyznačují značnou mírou kritiky vůči současnému stavu saské společnosti, přičemž dnešní menšinový svět srovnávají s „*dobrými časy*“ tenkrát. Je v nich obsažena určitá dávka netolerance vůči majoritní společnosti, vyvěrající z poválečných křivd, páchaných se souhlasem státu na saských společenstvích v Sedmíhradsku. Paměť narátora, jež vzpomínáním rekonstruuje minulost, je generačně podmíněna.

„Po příchodu Rusů bylo vše německé v Reichesdorfu špatné. Byli jsme označováni za fašisty a kolaboranty. Byl nám zabírán veškerý majetek. V roce 1948 byl vydán zákon o zabránění všech saských statků Rumuny a cikány. Úřad vydal a vylepil lístky a my jsme se museli vystěhovat k příbuzným. Otec sloužil za války v rumunských, ne německých

jednotkách. Měl zraněnou nohu. Z nařízení komise jsme se museli vystěhovat do druhého dne. Náš dům zabrali. My jsme bydleli vzadu v zahradě v provizorní letní kuchyni. Později přišla do vesnice vlna cikánů a začali násilnosti proti Sasům. Opevnili jsme se ve škole a v kostele. Tam jsme vydrželi několik týdnů. Byla znát velká soudržnost. Bydleli jsme tam staří i mladí. Prostřední generace byla odvečena do Sovětského svazu. Přijela auta z Mediasche. Začali nás všechny mlátit, i staré lidi. Všude byla krev. Žilo nás tu před válkou 1300 sedmihradských Sasů. Dnes jsou všichni pryč. Zůstali jsme tu s manželkou sami. ²⁵⁹

„Vše bylo zestátněno. Sasové byli vyhnáni z domů. Museli jsme odejít na Ukrajinu. Naše domy byly obsazeny cikány. Deset let byli cikáni v našich domech, pak museli pryč. ²⁶⁰

„Byli jsme pracovitým národem. Na svou práci jsme byli hrdí. Pak přišlo zestátnění a komunismus. Pracovali jsme ve městě. Ženy byly v domácnosti. Po svržení komunismu nám umožnili získat zpět náš majetek. Ženy už nechtěly pracovat na poli. ²⁶¹

„Rumuni zabírali naše domy. Bydleli jsme v zadních traktech našich statků. Byla to bezvýchodná doba. Sasové nechtěli pracovat společně s Rumuny a Cikány. ²⁶²

„Máme v paměti komunismus. Za Ceaușesca nás prodávali i s našimi statky. Z komunismu jsme byli unavení, hlavně muži. ²⁶³

Ve vzpomínkách nejstarší generace sedmihradských Sasů se objevují staré křivdy a intolerance. V současné době jsou jedinými svědky starého řádu saské kultury před velkou kolektivizací a dobou poválečných represí. Prožili doby velkých společenských změn saské společnosti v čase komunismu. V současné době se vyznačují odmítavým

²⁵⁹ Rozhovor s informátorem, H. S. (muž, 85 let, Reichesdorf, 28. 7. 2011).

²⁶⁰ Rozhovor s informátorem, D. S. (muž, 83 let, Reichesdorf, 3. 8. 2011).

²⁶¹ Rozhovor s informátorem, H. S. (muž, 85 let, Reichesdorf, 28. 7. 2011).

²⁶² Rozhovor s informátorem, W. M. (muž, 87 let, Malmkrog, 1. 8. 2011).

²⁶³ Rozhovor s informátorem, H. K. (muž, 80 let, Malmkrog, 11. 8. 2011).

postojem k aktuálnímu stavu otevřeného společenství. Těžko se orientují v nových sociálních strukturách a ocitají se v izolaci, obklopeni majoritním obyvatelstvem.²⁶⁴

X.3 Vzpomínky generace dnešních padesátníků

Paměť generace dnešních padesátníků se soustředí na období mládí v relativně pokojné době reformních šedesátých let. Dále postupuje k počínajícímu procesu vystěhovalectví v sedmdesátých a osmdesátých letech. Nejsilnější zkušeností, formující jejich paměť, je vlastní odchod z Rumunska a život v emigraci. Akcentovanými tématy jsou též pocity stesku po domově v Sedmihradsku, krátkodobé návraty do rodných vesnic a statků. Vzpomínky se vyznačují větší dávkou tolerance k Rumunům a Romům, což vyplývá z rozpadu relativně izolovaného a uzavřeného světa saských komunit a otevření se majoritě v době po druhé světové válce.²⁶⁵

Dominantním krajinným prvkem mezi obcemi *Reichsdorf* a *Birnhalm* jsou terasy bývalých vinic. V hodnocení úpadku pěstování vína a zániku vinic existují dva krajní postoje. Jedna skupina dává konec vinařství do souvislosti s komunismem a s vlnou masivního odchodu sedmihradských Sasů na Západ. Druhá skupina mluví o nerentabilitě a komplikovanosti pěstování vína v 90. letech. Tvrdí, že za vším stojí ekonomické důvody, málo pracovních sil a nedostatek peněz na nákup mechanizace. Tedy jedna skupina zdůrazňuje nacionální rozměr problému – Rumuni nejsou schopni navázat na saské pěstování vína na svazích nad vesnicí. Pusté vinice jsou symbolem odchodu sedmihradských Sasů a zánikem jejich kultury. Druhá skupina akcentuje ekonomický rozměr problému, kdy za vším vidí špatnou ekonomickou návratnost úsilí ve změněných podmínkách 90. let. Další vzpomínky se týkají proměny krajiny, nové podoby vztahů s Rumuny a Romy nebo vztahu k saským statkům: „*Odchod 120 tisíc lidí se na krajině musel projevit. Během dvou měsíců byli všichni zkušené odborníci pryč. Rumuni byli nekvalifikovaní. Nebyly žádné rezervy. Nešlo je nahradit.*“²⁶⁶

²⁶⁴ K místům paměti a historickým křivdám srov. PŘÍLOHA č. 12: Obrazová dokumentace památníku sedmihradských Sasů padlých v druhé světové válce a v sovětských pracovních táborech.

²⁶⁵ Vzpomínám na migraci a proměny mezigeneračních vztahů se věnují příslušné kapitoly V. a VI.

²⁶⁶ Rozhovor s informátorem, O.W. (muž, 60 let, Birnhalm, 16.8. 2015).

„U nás se pěstovalo vždy jen bílé víno. Díky blízkosti hlavní silnice mezi Hermannstadtem a Kronstadtem se u nás zastavovali kupci a víno odkupovali.“²⁶⁷

„Vinice u nás zanikly po pádu komunismu. Lesy se přiblížily vesnici. To je známka úpadku. Máme málo obdělávané půdy.“²⁶⁸

„Ty vinice jsou dokladem všeobecného rozkladu po odchodu Sasů.“²⁶⁹

„Vinice se ekonomicky nevyplatily. Nejsou zde na to pracovní síly. Stroje za lidi nemůžou pracovat. Jsou moc drahé. Nikdo si je nemůže dovolit.“²⁷⁰

„Vinice byly zestátněné a strojně neobdělávatelné. Svahy jsou příkré. Bylo na to málo lidí. Je to nerentabilní. Po vystěhování byl s vinicemi konec.“²⁷¹

„Dříve byly svatby s Rumunkami přísně zakázány. Farář neoddal národnostně smíšené páry. Dnes jsou vztahy dobré. Máme vzájemné svatby. Dříve byli cikáni našimi sluhy. Ted' jsou vlastníci našich domů.“²⁷²

„Dříve tu v každém statku v ulici žila nějaká rodina. Ted' má většina domů v ulici zavřené okenice a neposekané zahrady. Rumuni i Sasové jsou v zahraničí. Je málo pracovních sil pro práci na polích. Zůstávají tu jen nepracovití nebo staří.“²⁷³

„Ten dům je mojí sestřenice. Ona žije v Anglii. Dům chátrá. Provádím jen nejnutnější opravy. Občas tu spí nějakí hosté.“²⁷⁴

²⁶⁷ Rozhovor s informátorem, H. S. (muž, 85 let, Reichesdorf, 28. 7. 2011).

²⁶⁸ Rozhovor s informátorem, D. S. (muž, 42 let, Reichesdorf, 3. 8. 2011).

²⁶⁹ Rozhovor s informátorem, K. T. (žena, 45 let, Birthälm, 6. 8. 2011).

²⁷⁰ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 16. 8. 2015).

²⁷¹ Rozhovor s informátorem, H. M. (muž, 58 let, Birthälm, 18. 8. 2015).

²⁷² Rozhovor s informátorem, W. M. (muž, 87 let, Malmkrog, 1. 8. 2011).

²⁷³ Rozhovor s informátorem, H. M. (muž, 58 let, Birthälm, 18. 8. 2015).

²⁷⁴ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 16. 8. 2015).

Ve vzpomínkách střední generace sedmihradských Sasů je akcentován rozdíl krajiny, majetkových poměrů a stavu saského společenství před a po velkých emigračních vlnách od 70. do počátku 90. let. Obraz dnešních vylištěných vesnic s minimálním saským elementem v jejich očích kontrastuje s dobou dětství či mládí, jež je charakterizovaná čilým společenským ruchem a saským dialektem v privátním i veřejném prostoru.

X.4 Shrnutí

Sedmihradští Sasové jsou společností se silným historickým příběhem, který je tradován expertní cestou za pomoci sdělovacích prostředků a odborné literatury nebo laickými hlasy orálním způsobem. Sedmihradští Sasové jsou dobře obeznámeni a silně spjatí se svým dějinným vyprávěním. Při využití konceptu o diferenciaci paměti *Jana Assmanna* lze říci, že do velké kulturní paměti společenství zasahují jednotliví členové etnické skupiny a obohacují dějiny o své vzpomínky ustavované v rámci komunikativní paměti. Velký dějinný příběh i narativní vklad své paměti sedmihradští Sasové rádi tradují. Znova se přesvědčují o důležitosti přenosu svého pojetí etnické historie. Transferem kolektivních zkušeností rekonstruuji opakovaně svou etnickou identitu jako tzv. „*společenství paměti*“.

XI. Životní příběhy sedmihradských Sasů

Při terénních výzkumech mezi sedmihradskými Sasy se vzpomínáním informátorů rekonstruují životní příběhy a osobní historie. Získaný materiál umožňuje vhled nejen do individuálních osudů, ale prostřednictvím narace vzpomínek, postojů a zkušeností též do saské kultury jako celku. Životní příběhy se dají zachytit zejména díky opakovaným etnografickým interview vedeným s konkrétním příslušníkem zkoumané kultury. Aby informátor výzkumníkovi umožnil nahlédnout do své osobní historie, je nutná dlouhodobá spolupráce zúčastněných stran a oboustranná důvěra. Díky opakované dlouhodobé a intenzivní spolupráci a postupně budovanému vztahu je možné dospět k informacím umožňujícím na základě osobního příběhu rekonstruovat jevy typické pro saskou celou společnost. Drobnokresba a pohled zdola jedinečně dotvářejí výsledný obraz. Je možno souhlasit s tvrzením, že „*biografický přístup objevuje ty, kteří by jinak zůstali němými a nevědomými objekty historie, dává jim šanci stát se subjekty, které čtou v knize svého osudu s otevřenýma očima*“.²⁷⁵

Použitá *biografická metoda* umožňuje interdisciplinární průnik etnologie a historie, kdy předmětem badatelského zájmu je historie živých lidí. Aktéři vnímají a interpretují osobní minulost. Zároveň hodnotí okolní dobové události a kontext. Biografie je chápána jako orálně vyprávěná minulost konkrétního individua, zachycená písemnou formou. Vzniká „*vyprávěná identita*“. Informátorem demonstrováný obraz minulosti, života a okolních událostí se stává *narativem*. Jedná se o sdělovanou subjektivní představu determinovanou okamžikem vyřčení.²⁷⁶

Výsledný obraz prochází opakovaným procesem rekódování. Paměť je nejprve kódována do slov a vět. Posléze je proces ovlivněn badatelem při sestavování příběhu. Je zde možno použít termín „*násobené subjektivity*“, kdy je nutno brát v potaz neobjektivní povahu získaného obrazu doby a zdůraznit jeho interpretativní charakter. Úkolem etnologa je zaujetí kritického postoje k získanému materiálu, zasazení příběhu do společenského a dobového kontextu. Je nezbytné zohlednit vlivy prostředí, vědomé

²⁷⁵ Srov. POITEVIN, G.: *Příspěvek k metodologii a gnozeologii biografického výzkumu*. In: Alan, J. (ed.): *Metodologie výzkumu životních drah*. Praha: Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce 1989.

²⁷⁶ Srov. KONOPÁSEK, Z.: *Auto/biografie a sociologie. Druhá verze*. Praha: Institut sociologických studií FSV UK 1994.

či nevědomé motivace informátora. Při opakovaných návštěvách a rozhovorech dochází k významovým posunům a změnám výpovědí. Takto pojatý výzkum tedy naráží na celou řadu problémů či úskalí. Je možné se ptát na míru pravdivosti rekonstruované osobní historie. Vzpomínání a konstruování paměti je kromě psychických procesů podmíněno i sociálními jevy. Badatel naráží na problém manipulativnosti předávaných informací mezi informátorem a výzkumníkem. V neposlední řadě vyvstává otázka reprezentativnosti daného jedince pro obraz celku kultury.²⁷⁷

*„Prezentování kultury prostřednictvím informací o životě jednoho či několika málo jedinců čelí problému reprezentativnosti takto zaměřených výzkumů. Otázka reprezentativnosti neplyne nutně z malého vzorku, na němž výzkumník zakládá svá zjištění a závěry, nýbrž z míry normality osobnosti narátora.“*²⁷⁸

Užití techniky zaznamenávání životního příběhu informátora za účelem reprezentace celé společnosti je přes všechny zmíněná rizika a pochybnosti etnology hojně využíváno. Během polostrukturovaných interview je plynulé vyprávění přerušováno otázkami výzkumníka. Dochází k nalezení nových témat a objevům skrytých detailů. Pro získání životních příběhů je nutné provést s informátorem desítky hodin rozhovorů s akcentem na kvalitu získaných informací. V případě opakujících se vyjádření lze očekávat dosažení procesu nasycení.

V rámci této kapitoly bude pro zachycení změn, postojů a historie sedmihradských Sasů využit životní příběh *Otto Wagnera*, rodáka a patriota z významné saské obce *Birchalm*. S informátorem byla v průběhu let 2011 až 2015 vedena opakovaná tzv. *narativní interview*, kdy se tématem rozhovorů stal kromě obecných názorů i privátní osobní příběh. Rozhovory byly vedeny chronologicky, kdy se narátor držel časové linie svého života i strukturovaně, kdy se vyprávění členilo podle předem dohodnutých tematických celků a problémů. Díky získané důvěře a ochotě sdělit i citlivé zkušenosti a životní osudy bylo možno dotknout se fenoménů,

²⁷⁷ K sociální podmíněnosti tvorby paměti a skupinové identity srov. HAVELKA, M.: *Ideje, dějiny, společnost*, s. 136 – 150.

²⁷⁸ SOUKUP, M.: *Terénní výzkum v kulturní a sociální antropologii*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2014, s. 103.

kteřé by při makropohledu zůstaly utajeny. Výzkum současného stavu kultury sedmihradských Sasů mohl být doplněn o neředený nativní pohled. Získal emocionální složku.

XI.1 Životní příběh Otto Wagnera

Otto Wagner se narodil ve vsi Birthälm na podzim roku 1954. Značná část vzpomínek je věnována jeho rodině a předkům. Jeho pradědeček z matčiny strany se jmenoval Čížek. Z českého prostoru přišel spolu s manželkou koncem 19. století do tehdy uherského Banátu, kde mnozí čeští přistěhovalci pracovali v uhelných dolech banátské vrchoviny. Rodina bydlela v obci Steyerdorf (Anina) nedaleko města Resita. Vypravěčova babička byla rodiči ve 14 letech poslána do sedmihradského Klausenburgu k příbuzným. Ti zde měli obchody. Babička se v jejich rodině stala guvernantkou. Byla jí svěřena péče o děti a domácnost. V Klausenburgu se informátorova babička seznámila se svým budoucím manželem. Dědeček z matčiny strany byl rodem z Birthälm. V Klausenburgu studoval železničářskou školu. Spolu později odešli do jižního Sedmihradska. Dědeček získal práci v Schäßburgu, kde vstoupili do manželství. Po několika letech se přestěhovali do dědečkova rodného Birthälm. O rodokmenu a osudech předků z otcovy strany toho informátorovi není moc známo: „*Nevím, odkud Wagnerovi pocházejí. Jsou rodem z Birthälm.*“²⁷⁹

Oba rodiče Otty Wagnera pocházeli z okolí Birthälm. Postihly je tragické události druhé světové války a vlna poválečné komunistické perzekuce. Otto Wagner vzpomíná na jejich vyprávění o vyhnanství a odvezení 60 000 až 80 000 Sasů do sovětských pracovních táborů v doněcké pánvi na Ukrajině. Byli odvlékáni postupně od prosince 1945, rozděleni do skupin podle místa svého nedobrovolného pobytu. Pracovali v uhelných dolech, továrnách nebo na stavbách. Největší zájem byl o práci v dolech, protože pouze tam byli celoročně chráněni před extrémními výkyvy počasí. Podle Otty Wagnera zemřelo ve vyhnanství na Ukrajině asi 30 procent Sasů. Mezi mrtvými byl i dědeček Otty Wagnera z matčiny strany, který tam zemřel v roce 1947. Babička se později znovu vdala. Naopak dědeček z otcovy strany byl jako nemocný

²⁷⁹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 13. 8. 2015).

odvezen spolu s dalšími zraněnými a nemocnými po skončení války do Německa. *„Zpátky se vracel tři měsíce pěšky. Vždy kus šel, pak za jídlo a nocleh u někoho pracoval a šel dále.“*²⁸⁰

Rodiče Otty Wagnera byli deportováni do Sovětského svazu a právě tam se spolu seznámili. Otec se vyučil krejčím. Později získal zaměstnání na obecním úřadu, kde mu byly svěřeny úkoly finanční a daňové. Matka se živila jako učitelka ve školce. Také ona pak pracovala na radnici v BIRTHÄLMU. O době svého dětství mluví Otto Wagner jako o čase plném napětí, kdy ještě doznívala vlna poválečného napětí mezi Rumuny a sedmihradskými Sasy. Sedmihradští Sasové byli v roce 1947 vyhnáni ze svých statků a byla jim odebrána půda. Velká část z nich byla odvečena do sovětských pracovních táborů na Ukrajině. Saský majetek připadl místním Rumunům nebo Romům. Informátor si v této souvislosti vybavuje slova svého otce: *„Chytří Rumuni se do saských domů nenastěhovali, protože tušili saský návrat z vyhnanství a nápravu poměrů. Věděli, že statky jsou saské.“*²⁸¹ V prosinci roku 1949, kdy se sedmihradští Sasové vrátili, jim museli být opravdu statky a domy navraceny. Saské společenství však bylo nadále postiženo zestátněním a kolektivizací zemědělské půdy a vytvořením zemědělských družstev. K tomu Otto Wagner dodává: *„Po 800 let jsme byli vlastními pány. Měli jsme vlastní soudy, školy a najednou jsme neměli nic. Všechno nám sebrali a zestátnili.“*²⁸²

*„Sasové byli štváni proti Rumunům nacisty. Po válce jim to rumunští komunisté vraceli. Ničili vztahy a poštvávali lidi proti sobě. Stát pronajímal Rumunům a Romům získané statky.“*²⁸³

Na druhou stranu je dětství ve vzpomínkách Otty Wagnera téměř idylickým časem volnosti a dětských her v ulicích BIRTHÄLMU i na okolních kopcích, pastvinách a v lesích. *„Dětství bylo chudé ale hezké. Hodně jsme si hráli a pořád něco kutili. Hráli jsme si v dětských skupinách rozdělených podle sousedství, čtvrtí. Hráli jsme si na*

²⁸⁰ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, BIRTHÄLM, 13. 8. 2015).

²⁸¹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, BIRTHÄLM, 13. 8. 2015).

²⁸² Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, BIRTHÄLM, 13. 8. 2015).

²⁸³ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, BIRTHÄLM, 19. 7. 2011).

*ulicích, kde jsme bydleli. Nehráli jsme si s Rumuny. Ti bydleli na druhé straně vsi u silnice na Groß-Kopisch (Copșa Mare). Hráli jsme si v lese se štíty na vojáky. Měli jsme své skryše, kameny. Bylo to hezké, ale je to pryč. Dětství nás udělalo zvědavými. Žádná videa, televize, mercedesy a džíny.*²⁸⁴

Dětství mělo formativní vliv na osobní pojetí domova, které jej provází po celý život: *„Birthälm je domov. Domov je místo, kde jsem vyrostl. Birthälm jsou kopce nad vesnicí, kde jsme si hráli na vojáky. Táhle jsme kradli vinné hrozny, táhle na tom kopci jsme trhali jablka a hrušky. V lese nad kostelem jsme na parketech pořádali taneční slavnosti. Kradli jsme tam kukuřici, opékali špízy a brambory. Tam jsem vykouřil první cigaretu a vypil první pivo. Táhle jsem líbal první děvče. To je můj domov.*²⁸⁵

Při vzpomínkách na dětství Otta Wagner zdůrazňuje izolovanost dětských skupinek Sasů a Rumunů. *„Hráli jsme si jen s dětmi ze sousedství. Ne s Rumuny. S těmi a s Romy jsme byli pohromadě až ve škole. I ve školce jsme byli odděleně. Do německé školy v Birthälmě chodili i rumunské děti. V Birthälmě byla německá i rumunská škola s osmi třídami.*²⁸⁶ V ostrém protikladu vůči výše vzpomínanému oddělení dětských skupin podle národností jsou vzpomínky Rumunů na Birthälm v čase jejich dětství.²⁸⁷

Saské děti z Birthälmě odcházeli po absolvování místní německé osmitřídí školy do okolních měst na další studia. *„Znali jsme tři jazyky – saský dialekt, rumunštinu a němčinu. Matka mluvila dialektem dunajských Švábů, ne dialektem sedmihradských Sasů. Proto se doma mluvilo německy. Děti se nám divily, že doma nemluvíme saským dialektem, ale německy. Z dětí, co nám tehdy nadávali za němčinu, jsou dnes velcí Němci.*²⁸⁸

Otto Wagner se vyučil nejprve zámečnickem v Mediaschi, později řidičem a mechanikem nákladních vozů. Studoval v sedmihradském Rașnově nedaleko Kronstadtu. Na učilišti se vzdělávali Sasové spolu s Rumuny. *„Do 60. let jsme měli německé školy, lycea, univerzity. Pak to Ceaușescu zavíral. Zrušil německé vysoké*

²⁸⁴ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 13. 8. 2015).

²⁸⁵ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birthälm, 2. 8. 2011).

²⁸⁶ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 14. 8. 2015).

²⁸⁷ K tomu srov. kapitola X. Konstrukce paměti sedmihradských Sasů.

²⁸⁸ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, Birthälm, 29. 7. 2013).

školy. Lycea nechal.“²⁸⁹ Zatímco jeho dva sourozenci vystudovali univerzitu, on se spokojil jen se středním vzděláním. Sám o sobě mluví jako o prakticky založeném člověku: „Škola nebyla pro mne. Jsem prakticky založený.“²⁹⁰

Otto Wagner se po vyučení vrátil do Birthälm, kde bydlel a odkud dojížděl za prací. V roce 1973 se oženil a v roce 1974 narukoval na vojnu. Po návratu z šestnáctiměsíční vojny nastoupil do zaměstnání. Také se mu narodila dcera. Sebe tehdy vidí jako svěhlavého mladého člověka: „Byl jsem nonkonformista. Chtěl jsem si všechno dělat po svém. Byl jsem svěhlavý a kritický vůči komunistům. Neměl jsem velké problémy, například s tajnou policií Securitate. Ale s představenými v práci a s policií jsem měl stále hádky. Když se mi něco nelíbilo, šel jsem jinam do jiné práce. Pracoval jsem v továrně, ve strojírenském závodu v Mediaschi. Pracoval jsem též v továrně na elektrické součástky, zástrčky, dráty atd. Pracoval jsem na stavbách domů i na stavbách silnic. Stále jsem střídal práci. Byl jsem rebel.“²⁹¹

K životu Otty Wagnera též patří rocková hudba. Dodnes mu přátelé, žijící v Německu, přivážejí jako dar vinylové desky klasických rockových skupin 70. a 80. let. V této souvislosti vzpomíná na poslech zakázané rádiové stanice Svobodná Evropa: „Byl jsem fanoušek rockové hudby. Poslouchal jsem Svobodnou Evropu z Mnichova. Rocková hudba se nedala normálně dostat. Pořád jsem žil s uchem na rádiu. Poslech byl zakázaný. Chodili jsme po ulici s tranzistorovým rádiem, aby nás nevystopovaly rušičky Securitate.“²⁹²

Otto Wagner vzpomíná na dekády 70. a 80. let jako na časy, kdy ještě existovaly kompaktní komunity sedmihradských Sasů. Zachovávaly si svůj typický komunitní způsob života doprovázený tradičními slavnostmi a společným sdílením problémů i radostí. „Tradice byly drženy až do počátku devadesátých let, do vystěhování. Pak byly ztraceny. Společně jsme slavili Vánoce, Velikonoce, Silvestry, Finsten nebo Kronenfest na Petra a Pavla. Pořádali jsme v lese tancovačky na pódiu pod širým nebem. Hrála dechovka. S sebou jsme si vzali jídlo a slavili jsme až do večera. Byly to dobré časy. Byli jsme pořád spolu.“²⁹³

²⁸⁹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 14. 8. 2015).

²⁹⁰ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 14. 8. 2015).

²⁹¹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 14. 8. 2015).

²⁹² Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 14. 8. 2015).

²⁹³ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 14. 8. 2015).

Doba 70. a 80. let znamenala pro saské komunity počátek procesu vystěhovalectví na Západ. Na základě mezinárodních dohod mezi komunistickým Rumunskem a Spolkovou republikou Německo byl umožněn odchod části německojazyčného obyvatelstva do západní Evropy.²⁹⁴ *„Důvodem vystěhování byla politická hra, manipulace německými i rumunskými politiky. Nakazil nás německý virus strýčka Adolfa. Rodiče vyrostli v Hitlerjugend. Po válce komunisté vše vykojčili. Byli jsme posláni do Ruska. Rodiče se tam seznámili. Komunismus byl vina Rumunů. Ale kdyby Hitler válku nezačal a nevraždil po celém světě, nebyli by rodiče v Rusku. Německý národ je vinen. Přesto jsme byli po válce lákáni Němci. Byli jsme vábeni penězi, falešnou potřebou věcí, čokoládou a žvýkačkami. To v Rumunsku nebylo. Důvodem vystěhování byl pakt mezi Ceaușescem a Němci. On potřeboval peníze a oni otroky. Chtěli podpořit hospodářství novými silami. Sasové odcházeli do Německa jen s kufrem. Všechno si tam museli koupit. To bylo pro Němce výhodné. Mentalita Sasů a Němců je stejná. Sasové jsou ještě čestnější a preciznější. Dlouho nás Němci studovali, než za nás platili 10 000 DM. Přišli tam vzdělaní, vyučení, zkušení lidé. Pro Sasy nebyla cesta zpět. Neposílali vydělané peníze zpět domů jako Italové nebo Turci. Vše zůstalo v Německu.“*²⁹⁵

O odchodu z Rumunska začal přemýšlet i Otto Wagner: *„Příbuzní už v Německu byli, čtyři sourozenci matky. Jedna teta odešla už před válkou v roce 1935. Ostatní až po válce. Jeden byl zraněn při potyčce s partyzány v Jugoslávii, další dva se tam dostali jako zajatci. Žili v různých částech Německa. Matka si s nimi psala. Rodiče sehnali díky známosti za tři měsíce pasy a odešli do Německa.“*²⁹⁶

Rodiče Otty Wagnera odešli do Spolkové republiky Německo spolu s nejmladším synem v roce 1986. Otta Wagner sám začal připravovat svůj odchod o dva roky později. Odešel do Spolkové republiky Německo v roce 1988 ve věku 34 let spolu s manželkou a čtrnáctiletou dcerou: *„Napřed jsme si museli zařídit doklady, pak vyřídit práci a byt. S sebou jsme si mohli vzít jen kufr. Z Birtählmu jsme jeli vlakem do Aradu, kde jsme museli všechno proclít. Měli jsme velkou bednu, 60 centimetrů vysokou, 70 širokou a 2 metry dlouhou. Tam jsme měli všechny věci – talíře, oblečení*

²⁹⁴ K tomu srov. kapitola V. Migrace sedmihradských Sasů.

²⁹⁵ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, Birtählm, 18. 7. 2013).

²⁹⁶ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

a podobně. Z Aradu jsme jeli do Bukurešti vyzvednout maďarská a rakouská víza. Tam jsme přijeli večer a spali do rána venku. V poledne jsme sehnali první vízum a pak jsme šli na další velvyslanectví vyřídit to samé. Pak jsme jeli zpátky do Birtählm vyklidit dům. Musel být prázdný. I půda musela být vyklizená.²⁹⁷ Poté jsme jeli do Hermannstadtu pro cestovní pas a jízdenky. Pak jsme šli na vlak. Odjeli jsme večer v půl sedmé. Do Vídně jsme přijeli v jednu hodinu po půlnoci. Měli jsme půl hodiny na přestup na vlak do Norimberku.²⁹⁸

Podle Otty Wagnera trvala celá cesta včetně vyřizování nezbytných dokumentů 32 hodin. V Norimberku byla centrála pro sedmihradské Sasy, kde měli přihlašovací povinnost. Obdrželi nezbytné doklady. Mohli se též rozhodnout, do jaké části Spolkové republiky Německo chtějí pokračovat. K prvním okamžikům života na Západě Otto Wagner dodává: *„Před cestou jsem si rozřízl podpatek na botě a do dutiny vložil desetimarkovou bankovku. Pak jsem botu zase zalepil. Kdyby to při pohraniční kontrole vypátrali, odebrali by mi cestovní pas. Za tyto peníze jsem si hned po příjezdu na nádraží koupil krabičku cigaret Marlboro a Coca Colu. To pro mne byly symboly svobody.“²⁹⁹*

V nejbližších týdnech po příjezdu do Spolkové republiky Německo měnila rodina Otto Wagnera bydliště a cestovala. Cílovým místem bylo město Rastatt v Bádensku-Württembersku, kde chtěli žít nablízku rodičům a příbuzným. Prvních devět měsíců bydleli u švagrové, než si našli vlastní byt. Otto Wagner mluví o těžkých začátcích v novém světě. Přišli do cizí země jen s kufrem. *„Nevěděli jsme, jak všechno funguje. Neznali jsme pravidla a zákony.“³⁰⁰*

Naráží též na hlavní rozdíl mezi mentalitou sedmihradských Sasů a Němců. Pro myšlení sedmihradských Sasů je typická kolektivnost a soudržnost. Je možné mluvit o propojení individuálního života s komunitou. *„Nebyl problém přijít do Německa jen s kufrem, muset shánět nábytek a šaty. Problémem byla izolovanost. Sousedé tě nezdravili. Nebavili se s tebou. Žil jsem v izolaci. To mě ničilo.“³⁰¹* Z hovorů s Ottou

²⁹⁷ Domy sedmihradských Sasů, kteří odešli před pádem komunistického režimu v Rumunsku, připadly státu. Dál byly prodávány zájemcům z řad místních Rumunů a Romů nebo chátraly. K tomu srov. kapitola V. Migrace sedmihradských Sasů.

²⁹⁸ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

²⁹⁹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

³⁰⁰ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

³⁰¹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

Wagnerem je jasně patrný odpor k životu v Německu. Při popisování života v emigraci používá nejčastěji termíny „*individualismus, komplikovanost, roboti, odosobnělost, svěrací kazajka*“.

Otto Wagner žil většinu času ve Stuttgartu. Pracoval na letišti, ve spediční firmě nebo na stavbách. Běžný den popisuje jako neustálý stres spojený s prací a vyděláváním peněz. Den rytmitizovaný prací, večerem u televize a spánkem odmítal přijmout. Rychle vycítil, že život v Německu nebude takový, jaký si ho vysnil. „*Německo má svou historii teprve od Bismarcka, my tu naši 850 let. Jsme německého původu, ale nejsme Němci. Máme jinou mentalitu.*“³⁰² Na jaře 1990 se po pádu Ceaușescova režimu vrátil do rodného Birthälmu na svatbu svého bratra. Tuto událost hodnotí jako poslední velkou saskou slavnost v Birthälmu. Pokoušel se všechny přítomné zrazovat a varovat je před odchodem a životem v Německu. Proces masového vystěhovalectví ze Sedmihradska byl už ovšem v plném proudu a nic jej nemohlo zastavit.³⁰³ „*V únoru 1990 se konala poslední saská svatba v Birthälmu. Sasové seděli na kufrech a čekali na pasy, aby mohli pryč. Odešlo jich 99 procent. Za 800 DM prodávali statky úplně se vším.*“³⁰⁴

Otto Wagner tvrdí, že staletí válek, nebezpečí a špatných časů neznamenal pro saskou kulturu vážný problém. Zničilo je vábení pohodlného a zajištěného života na Západě, který v očích odcházejících Sasů symbolizovaly modré džíny, barevná televize a vozy Mercedes. „*Sasové šli do Německa. Začali pracovat jako šílení. Většina z nich měla práci a dvě práce vedlejší. Ale člověk zapomíná, že se narodil s duší, ne s penězi. Sasové v Německu potlačili svou duši. Vystěhovalectví bylo tak radikální, že není cesty zpět. Všechno je pryč. Nevrátí se nikdy. Je to smutné. Není odvaha k tomu přiznat si, že vystěhování bylo chyba. Když se po 25 letech někdo vrátí, brečí jako malý. Říkají: Proč jsme byli tak hloupí?*“³⁰⁵

On sám se po těžkých zdravotních problémech rozhodl po deseti letech k radikálnímu kroku. Jako jeden z mála sedmihradských Sasů se rozhodl přiznat neúspěch a chybu svého rozhodnutí. V roce 1998 se ve svých 44 letech vrátil

³⁰² Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, Birthälm, 14. 7. 2013).

³⁰³ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 59 let, Birthälm, 19. 8. 2014).

³⁰⁴ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birthälm, 1. 8. 2011).

³⁰⁵ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birthälm, 11. 8. 2011).

s manželkou a dcerou do Sedmihradska. Začal znovu žít v BIRTHÄLMU. „V Německu to bylo hodně práce, trocha televize a rychle spát. To vše opakovaně po deset let. Už jsem nemohl dál. Už jsem nechtěl. Kvůli tomu nejsme na světě.“³⁰⁶

Ocitl se však ve zcela nových podmínkách. Z dříve majoritně saského BIRTHÄLMU všichni sedmihradští Sasové až na pár jednotlivců odešli. Statky byly obývané Rumuny a Romy nebo chátraly. Lokální zemědělství i hospodářství bylo rozvrácené. Rozhodnutí vrátit se přineslo rozklad i jeho rodině. Po třech letech společného života v Sedmihradsku se jeho manželka rozhodla pro návrat do Německa a manželé se rozvedli. „Manželka se vrátila se mnou. Byla zde tři roky a pak se vrátila. Nechtěla tu zůstat. Nenašla zde sama sebe. Všechno zde bylo příliš komplikované. Věděli jsme, že jsme tu vyrostli, ale v Německu bylo všechno jednodušší. Cesta byla přímá. Bylo to tu pro ni komplikované. Většina našich žen byla v domácnosti, staraly se o děti. Neznaly život vně domu. Za to byli zodpovědní muži. V Německu musela pracovat. Zvykla si na život tam. Po návratu do Rumunska bylo všechno komplikované. Byli jsme spolu třicet let. Než se denně hádat a předstírat manželství jen kvůli lidem, aby nepomlouvali, aby ses nemusel stydět. Není to jako za našich prarodičů a rodičů. Je dost mužů i žen na světě.“³⁰⁷

Etnické pohnutky a silné pouto k domovu měly podíl na rozpadu manželství. Tato skutečnost ovlivnila jeho názory na ženy a jejich odmítání případného návratu z emigrace: „Sasové tráví život v Německu jen se ženami. Neexistují tam mužské pospolitosti. Ženy byly proti návratu do Rumunska. Chlap je v Německu jen jejich. Mají strach z mužské pospolitosti. V Německu jsou Sasové jen s manželkami, bez sousedů a bez přátel. Proto je tam tak velká rozvodovost. Manželé si nemají mezi sebou co říci. Vše je společné. Nemají žádné zážitky.“³⁰⁸

Otto Wagner se začal po návratu věnovat zemědělství. V kopcích nad BIRTHÄLMEM založil farmu a stále se věnuje zemědělství. Ve vesnici se stará o svůj rodový statek, v němž bydlí. Udrzuje též další nemovitosti bývalých sousedů a příbuzných. V jednom statku provozuje malý soukromý penzion. Novou životní partnerkou je mu jedna z místních rumunských žen. Svého rozhodnutí vrátit se zpět do

³⁰⁶ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, BIRTHÄLM, 11. 8. 2011).

³⁰⁷ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, BIRTHÄLM, 22. 8. 2015).

³⁰⁸ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 59 let, BIRTHÄLM, 19. 7. 2014).

Sedmihradska rozhodně nelituje: „*Tady jsem doma. Všude na světě je hezky, ale tak jako doma není nikde. Všechno je mi tu důvěrně známé, každá hora, každý les. Každý dům nebo ulice ti něco říká. V Německu bylo také mnoho hezkého – ulice, domy. Ale nemám k tomu žádný vztah. Moje vzpomínky jsou zde – jako dítěte, jako mladíka.*“³⁰⁹

V Birthälmu je osoba Otto Wagnera velice vážená. Pro sedmihradské Sasy, kteří přijíždějí na dovolenou, je osobou, která je informuje o novinkách a orientuje v místních poměrech. Pomáhá jim s renovací statků nebo s koupí nových domů. Společně vzpomínají na „staré časy“ před vystěhováním, kdy v praxi existovaly struktury tradičních vazeb sousedskosti (*Nachbarschaften*): „*Když potřebuji pár hřebíků, jdu za sousedem. Jiní jdou zase za mnou. Zajdeme spolu do sklepa a otevřeme láhev vína. Posedíme a po chvíli přijdou další. To jde, jen když jsou lidé chudí. Peníze zabíjí pospolitost. Obchod nejde dělat se sousedem.*“³¹⁰

Několik let po Ottovi Wagnerovi se do Birthälmu vrátila též jeho sestra. Dva sourozenci žijí v Německu a dva se vrátili do Rumunska. Ve Stuttgartu stále žije téměř devadesátiletá Ottova matka, za kterou několikrát ročně Otta jezdí. „*Matka žije v Německu. Už nemůže do Birthälmu. Je moc stará. V prosinci jí bude devadesát let. Je to těžká cesta pro nás, natož pro ni. Letadlem nechce, protože má strach. Sestra žije zde v Birthälmu. Dva bratři v Německu. Mladší bydlí ve Stuttgartu šest domů od matky, starší 270 kilometrů daleko ve Schweinfurtu. Co se dá dělat. Je to zblázněný svět.*“³¹¹

Často mluví též o návštěvách bývalých sousedů a kamarádů z dětství: „*Vztahy mezi námi jsou dobré. Někdy je patrná závist těch, co neměli odvahu se vrátit. Hádají se s námi. Přehlížejí nás a všude kolem vidí špínu. Říkám jim: Copak jste tu dříve žili ve špíně? Pořád jsme uklízeli, zastříhávali stromy a kartáčovali koberce. Žádná špína tu nebyla. Vychloubají se kariérou v Německu. Pak si dají pár piv a pláčou. Je jim líto ztracených přátelství a slavností.*“³¹²

V Německu navštěvuje taktéž dceru a vnuka: „*V dubnu jsem byl v Německu na deset dní. Vnukovi bylo v březnu čtrnáct let, v dubnu byl potvrzen, tak jsme jeli na*

³⁰⁹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 22. 8. 2015).

³¹⁰ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, Birthälm, 1. 8. 2013).

³¹¹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 22. 8. 2015).

³¹² Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, Birthälm, 23. 7. 2013).

konfirmaci. Dceři je 42 let. Dříve jezdila do Sedmihradska každý druhý rok. Ted' jezdí každý třetí. Snad přijede příští rok. Umí saský dialekt, rumunsky i německy. Vyrostla už ale v jiném světě. Nežila jako my zde v pospolitosti mezi tolika přáteli a známými. Já bych onemocněl, kdybych kolem sebe neměl lidi.“³¹³

Přes svou zbožnost a úctu k saské historii a tradicím je překvapivé kritický k evangelické církvi sedmihradských Sasů: „*Víra je pro mne samostatná. Církev je pouze instituce. Jde jí o podmanění a zotročení. Do kostela už nechodím.*“³¹⁴

V otázce zachování kultury sedmihradských Sasů je zastánce radikálního názoru, že od okamžiku odchodu ze Sedmihradska se o sedmihradských Sasech nedá mluvit: „*To co nezvládly války, hladomory a morové epidemie, to zvládly Mercedes, modré džíny a barevné televize. Měli jsme se dobře, ale chtěli jsme vymoženosti. Jen jsme nevěděli, jakou cenu za to budeme muset zaplatit. Už nejsou žádní sedmihradští Sasové. Je to smutné. Co se dá dělat. Život jde dál.*“³¹⁵

Většina rozhovorů, jež byla s Ottou Wagnerem vedena, se netýkala přímo jeho života. Debaty se obvykle věnovaly celé řadě problémů souvisejících s kulturou, dějinami nebo současnými fenomény, jež se sedmihradských Sasů dotýkají. Ze strukturované vedených interview bylo přesto možné rekonstruovat jeho osobní příběh. Odděleně od jeho osobní historie bylo možno zaznamenat i názory týkající se saské komunity, které informátor nezvykle otevřeně sděloval. Mnohé z těchto názorů byly v rozporu s většinovým míněním nebo byly vyřčeny velmi otevřeným způsobem. Je z nich patrná informátorova lítost nad současným stavem kultury sedmihradských Sasů. Z jeho životního příběhu je patrné, jak bytostně byl se saskou společností a krajinou Sedmihradska spjat.³¹⁶

Zřejmě nejotevřeněji se Otto Wagner k saské kultuře vyjadřoval v létě roku 2011. Jeho názory se však ani v dalších létech neměnily a zůstaly konzistentní. Diferencoval se jen způsob formulace a příkrost jejich vyřčení. Otázkou zůstává reprezentativnost názorů Otty Wagnera vztažených na celou saskou komunitu. Ovšem

³¹³ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 22. 8. 2015).

³¹⁴ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birthälm, 3. 8. 2011).

³¹⁵ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 23. 7. 2011).

³¹⁶ K různým pohledům na rekonstrukci osobních příběhů a vztah příběhu k realitě srov. SOUKUP, M.: *Terénní výzkum v kulturní a sociální antropologii*, s. 105 – 106.

vzhledem k jeho respektovanému postavení, jak mezi saskými i rumunskými obyvateli Birthälm, tak mezi Sasy přijíždějícími na krátkodobé pobyty z Německa, není pochyb o tom, že nepředstavuje okrajové a názorově extrémní pozice uvnitř společnosti sedmihradských Sasů.

Většina názorů Otto Wagnera jistě nepředstavuje mezi sedmihradskými Sasy většinový proud. Jeho silná skepse a zklamání z historického vývoje saské společnosti vyvěrá právě ze silné spjatosti se saskou identitou a z lásky k rodnému kraji. Neklidná a aktivní povaha jej dovedla do pozice, ve které se ocitl jako osamocený navrátilce takřka úplně izolován. Kritická slova na adresu saských žen mají snad svůj původ ve smutku z rozpadlého manželství a v nedobré vztahu s dcerou. Zároveň mu však jeho pozice izolovaného solitéra a znalce poměrů jak v Sedmihradsku komunistických dekád, tak v Německu konce osmdesátých a devadesátých let, ale zejména člověka orientovaného v současném Birthälm, dovolují vynášet promyšlené a poučené soudy, byť s pesimistickým zabarvením.

XI.2 Pohřební řeč věnovaná vzpomínce na Ottu Wagnera staršího

Příběh života nemusí nutně vycházet z vyprávění. Je možné jej rekonstruovat z písemného pramenu osobní povahy. V rámci konceptu *life history* platí, že osoba, jejíž životní příběh je rekonstruován, nemusí být živá. Vyprávění má mít životopisný charakter. Životní příběh nemusí být rekonstruován na základě osobní zkušenosti. *Life history* je příběh o jedincově životě a jeho osobní zkušenosti. Jedná se o celkový přístup k zaznamenání života. Za žitou historii lze považovat dobový dokument narativního charakteru.³¹⁷

Do kultury vzpomínání patří též vzpomínky na zemřelé, jež je možno vnímat jako pramen pro poznání studované kultury, též jako prostředek, jímž členové skupiny dávají najevo svou skupinovou sounáležitost a vyznávají svou etnickou identitu. Vnímají kontinuitu své historie, vztaženou ke společnosti a předkům. Tryzna za mrtvé je prapůvodní forma kulturní vzpomínky. Je v ní možno rozlišit jak komunikativní

³¹⁷ Srov. DENZIN, N.: *Interpretative Biography*. Newbury Park – London – New Delhi: Sage publications 1989.

paměť, když se ve své podstatě jedná o obecně lidský fenomén, tak kulturní paměť, když si tato vzpomínka vytváří své vlastní instituce, obřady a zvláštní nositele.³¹⁸

Skrze vzpomínku na zemřelého skupina buduje konkrétní obraz jednoty a celistvosti, zahrnující i mrtvé. Naděje na přežití ve vzpomínce skupiny a představa možnosti přibrat své mrtvé do přítomnosti prostřednictvím paměti patří mezi základní konstanty lidských společností. Připomínání zemřelých v kolektivní paměti má konstitutivní charakter pro danou skupinu. Kolektiv si jím zabezpečuje svou identitu. Skrze podíl na paměti na mrtvé, účastí na pamětních oslavách nebo výstavbou pomníků se jedinci identifikují se skupinou.³¹⁹

Následující text vznikl překladem pohřební řeči pronesené v němčině nad hrobem otce Otto Wagnera, tedy Otto Wagnera staršího. Sestavila jej dcera Otto Wagnera staršího, Gerda. Za jeho poskytnutí tímto děkuji Otto Wagnerovi.

Životopis našeho otce Otto Wagnera

Ty nesmíš vlastně nikdy zemřít nebo musíš mít alespoň sedm životů, táto.

Nevyčerpatelné se nám odrostlým dětem i vnoučatům zdály síly našeho otce a na tato slova údivu jsme často poukazovali. Náš otec se zdál být napojen na nevysychající pramen energie. Po namáhavé práci nebo jízdě se rychle zotavoval, sám po týdnech a měsících nemoci, jako tomu bylo i posledních pět let. Prožívali jsme udiveně a šťastně jeho uzdravení. Co náš otec prožil, přimělo nás věřit, že nezemře nikdy. Jeho skon jsme však s ním neprožili. Tak jsme také nechtěli minulou sobotu přijmout, když se jeho stav po třech dnech intenzivní lékařské snahy náhle zhoršil, že jeho život došel ke konci. Když jsme to pak pochopili, zbýval mu ještě jeden den života.

Jeho umírání bylo jako jeho život: odlité ze železa. Tak jak žil, i zemřel: odhodlaně, beze strachu a nenápadně.

³¹⁸ ASSMANN J.: *Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, s. 57.

³¹⁹ TAMTÉŽ, s. 59.

Narozen byl vprostřed léta, 6. července 1927. Vyrůstal se svými čtyřmi sourozenci Lotti, Karlem, Hermannem a Andreasem v zemědělské usedlosti svých rodičů v Abtsdorf u Agnetheln, svázán s životem v přírodě ve čtyřech ročních obdobích, stejně jako s tradicemi našich sedmihradských vesnických společenství. Tento styl života později přejala i jeho rodina. Až do konce života jej ochraňoval, ať už otec sám odrostl zemědělskému životu a pracoval jako finanční úředník na birthälmské radnici, nebo když o mnoho let později žil ve Stuttgartu.

První velký zlom ve svém životě prožil v roce 1945, když konec války a odvlčení ukončily jeho počínající krejčovská učňovská léta. Běh osudu ho donutil stát se v sedmnácti letech horníkem. Napřed pět let v pracovním táboře na Ukrajině, kde nepřečkal pouze hlad a zimu, ale také dvě hrozná důlní neštěstí. Při své zpáteční cestě do vlasti na přelomu let 1949 a 1950 s sebou vzal naši matku jako snoubenku. Pod jejím srdcem už rostlo její první dítě Gerda. Tehdy mu bylo dvaadvacet a půl roku. Rozhodl se nenechat ženu a dítě napospas osudu. Opustil rodnou ves a přestěhoval se jen s kufrem do Birthälmu. Toto byl druhý velký předěl v jeho životě.

Jako volbou Biertaňan nemohl zde začít žít další tři roky, dokud se nevrátil z vojenské služby v uhelných dolech u Petrosani. Od roku 1953 do svého vystěhování do Německa v říjnu 1986, tedy celkem 33 let žil jako Biertaňan mezi Biertaňany. Byla to doba úžasného profesního vývoje, ale také doba růstu naší rodiny, napřed díky narození Otty, Horsta a Haralda a o dvě desetiletí později také neteří a synovců Rosy, Helmutha, Karin a Edith. K birthälmským vnoučatům Sybille a Frankovi přibyli v Německu ještě Susanne, Wolfgang a Harriet, stejně jako před dvěma lety pravnouče Tim. V únoru tohoto roku se vrátil spolu s Haraldovou druhou ženou Ioanou do rodinného kruhu mladistvý elán, ze kterého se v mezidobí tři členové rozhodli vrátit zpět.

Sedmdesátá a osmdesátá léta byla v Birthälmu ve znamení úspěchu, prosperity a blahobytu v zaměstnání, společenském životě i v rodině.

Když se život v naší domovině začal stávat těžkým a tmavým, rozhodli jsme se my děti odvážit se vystěhovat. S těžkým srdcem dal tomuto rozhodnutí svůj souhlas. Že v 59

letech všechno, co spolu s matkou pro sebe a pro nás vybudovali a na co byl po právu hrdý sám, který kdysi začínal jen s kufrem, předal, byla tvrdá a hořká oběť. Také se zřekl svého postavení člověka před duchodem, zřekl se uznání za svou práci pro obyvatele Birthälmu, Reichesdorfu a Groß-Kopisch po 33 letech. Věděli jsme to a čekali to od něj.

Tak znamenal rok 1986 další velký zlom v jeho životě, když přišel s naší matkou a bratrem Haraldem do Německa. Po roce v Bonnu nablízku Horstovi a Karin se všichni tři přestěhovali do Stuttgartu, kde také bydleli jeho oba bratři Hermann a Andreas. Později se ve Stuttgartu a jeho okolí usadili Otto a Gerda se svými rodinami, stejně jako jeho sourozenci Lotti a Karl.

Šestnáct let mu byl domovem třípokojový byt v Pelikanstrasse 44. Byl podporován naší matkou. Potěchou mu bylo, že Harald mohl bydlet v bezprostřední blízkosti. Náš benjamínek se mu stal po mnoho let spolehlivou oporou a mladistvým přítelem. Měl ho za syna nejkratší čas, ale nejintenzivněji.

Pozdě večer 19. srpna byly už jeho bolesti k nevydržení, takže jsme ho vzali do nemocnice Marienhospital. Následující den mělo započít ozařování, od kterého si lékaři slibovali zlepšení jeho stavu. Po svém zotavení plánoval jet znovu do Birthälmu. Bylo ještě mnoho potřebného udělat ve sklepě a v komoře pro přípravu na zimu. Ne naposled chtěl po právu vidět domy, ale také lidi v našem starém Birthälmu, důvěrné okolí a stálé klima uzdravující tělo i duši.

Na tuto cestu se však mohl vydat jen se svou duší. Nevědomě však nás všechny, kteří jsme tři poslední dny a noci u jeho postele hlídali, na tuto cestu k domovu vzal s sebou.

Společně s Nicu Sivulem, jeho bývalým kolegou a kamarádem, vyrazil ve svém malém autobuse do Sedmihradska a prožil ještě jednou všechny zastávky této cesty. My všichni, kteří jsme od poslední soboty ve dne i v noci byli kolem něho, jsme věděli, že jeho duše dorazila do Birthälmu, ale už nebude moci přijít zpět. Poslední návštěva jeho bratrů Hermanna a Andrease ho zavedla ještě dále do jeho rodné vsi Abtsdorfu. Dožil se spolu s lidmi z jeho rodiště a svými bratry návštěvy polí a údolí kolem

vesnice. Viděli jsme ho odcházet přes kvetoucí louky a stinné lesy jeho dětství a raného mládí, a loučit se s námi.

Když v pondělí 25. srpna v 19 hodin a 25 minut jeho život vyhasl, byli jsme u něho.

O několik hodin později viděl náš bratr Otto se svou životní družkou Florinou a svým starým přítelem Dietrem Knallem od hor, odkud je vidět přes dávno zaniklou ves až k jižním Karpatům, řítit se obrovskou létavicí a padat nad Abtsdorfem. Věděl, že duše našeho otce dorazila na zem k jeho místu původu.

XI.3 Shrnutí

Díky přijetí badatele nativními informátory bylo možno díky opakovaným polostrukturovaným rozhovorům a sběru písemných dokumentů dosáhnout sestavení životních příběhů dvou sedmihradských Sasů. V obou životních příbězích lze nalézt tzv. *epifanie*, tedy signifikantní momenty v jedincově životě, které určují chronologii příběhu. Paměť organizuje jednotlivé vzpomínky právě kolem *epifanií*, jako domněle zlomových událostí. Zmíněnými klíčovými body v chronologii životního příběhu jsou zejména akty odvezení do Sovětského svazu na nucené práce a dobrovolné vystěhování do Německa u Otty Wagnera staršího. Jeho syn za zlomové okamžiky považuje odchod do Spolkové republiky Německo v 80. letech a pozdější návrat do Sedmihradska spojený s životním restartem v domovském prostředí, ovšem za zcela změněné společenské situace.

Díky biografické metodě může být dosaženo doplnění celkového obrazu zkoumané společnosti daty jemnějšího charakteru. Jedná se o retrospektivní rekonstrukci s přiznaným subjektivním charakterem. Na tomto místě je třeba zdůraznit obecně přijímanou tezi o nemožnosti objektivního poznání žité reality. Výsledky výzkumu podávají jen možné verze pravdy. Cílem by mělo být ukázat tuto verzi pravdy jako věrohodnou, precizní a pravděpodobnou. Díky biografické metodě dochází k zalidnění obrazu společnosti konkrétními osobami s osudy, signifikantními pro obraz společnosti jako celku. Dochází k prolínání mikrohistorické roviny

s velkými dějinnými událostmi. Historie je viděna z pozice konkrétního aktéra, který může být chápán v procesu narace jako tlumočník, ne nositel historie.³²⁰

³²⁰ ALAN, J.: *Předmluva aneb Zkoumání času lidského života*, in. Alan, J., (ed.) *Metodologie výzkumu životních drah*. Praha: Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce 1989.

XII. Závěr

Etnické skupiny navzdory svým proklamacím o společném původu v mytologických dobách prapočátku a neměnném charakteru jsou entity existující v čase. Jako takové jsou vystaveny nekonstantním vývojovým liniím, vedoucím jak k obdobím rozkvětu a stability, tak k dobám nejistot a transformací. Proměnlivost a vývojová nestabilita je mohou dovést k akulturačním a asimilačním trendům nebo k času zániku.

V úvodu této práce jsem si vytyčil vstupní tezi o nevyhnutelném zániku kultury sedmihradských Sasů. Postupem času s přibývajícím množstvím rozhovorů se členy a aktéry etnické skupiny sedmihradských Sasů se odpověď stále více problematizovala. Na jednom pólu názorového spektra lze najít názor tvrdící, že sedmihradští Sasové už neexistují. Tento tradicionalistický názor se opírá o současnou realitu sedmihradského venkova, kde došlo během poslední vlny vystěhování k zásadnímu přelomu a proměně podoby vesnic i společenských struktur. Při porovnání s charakterem vesnic do 80. let 20. století se pamětníci nemohou ubránit značné skepsi. Jiný frekventovaný názor říká, že ve střednědobém horizontu vymizení a zánik saské kultury nehrozí: „*Vždyť indiáni také nevymřeli.*“ Aktivistický názor zní ve smyslu: „*Uděláme, co budeme moci a uvidíme, zda to bude stačit.*“ Na druhém pólu lze zobecnit výrok, že konec saské kultury rozhodně nehrozí, ale je potřeba se smířit s postupnou proměnou a novou sebeidentifikací sedmihradských Sasů, která se vyznačuje přijetím vnějších vlivů. Transnacionální moment, ve kterém se etnická skupina nachází, přináší nové prvky a trendy, například propojení sedmihradských Sasů v domovském prostředí s členy a organizacemi sedmihradských Sasů v diaspoře. Sami sedmihradští Sasové, zejména jejich revitalizační aktivisté a lídři, mluví o nutnosti otevření se vnějšímu světu a přijetí nové podoby společenství spjaté s redefinováním vlastní etnické identity. Při rozhovorech s informátory nebyla cítit téměř nikdy nostalgie či smutek, které jsem očekával. Do určité míry se bylo možno setkat s určitou mírou fatalismu, ve smyslu: „*Co se má stát, to se stane.*“

Různost výpovědí a názorů, týkající se emického pohledu sedmihradských Sasů na vlastní etnicitu znamená, že je třeba odmítnout jinou vstupní tezi o homogenitě, statičnosti a snadné deskripci etnické menšiny. Je třeba přijmout tezi *Pierra*

*Bourdieu*a, charakterizující kategorii etnicity jako aktérskou entitu s habituálním charakterem, jež je vyjednávána svými nositeli ve sféře každodennosti:

*„Subjekty jsou ve skutečnosti jednající a vědoucí aktéři obdařeni praktickým smyslem, totiž přejatým systémem preferencí, principů vidění a třídění, trvalých poznávacích struktur a schémat jednání, podle nichž se orientuje vnímání situace a příslušná odpověď. Tímto praktickým smyslem pro to, co je třeba v dané situaci udělat, je právě habitus.“*³²¹

Aktérský charakter, fluidnost etnicity a nejasné kontury etnických hranic souzní s koncepty etnické identity *Thomase Hylanda Eriksena*. Díky kontextuální a konstruktivistické povaze etnicity je třeba opustit tezi o jejím možném popisu, jako nehybného a neměnného kulturního fenoménu. Na tomto místě je třeba zdůraznit otevřený charakter etnických hranic společenství vůči majoritní populaci i nově přichozím ze zahraničí. Revitalizační aktivisté se spoléhají na přijetí dominantních etnických znaků kultury sedmihradských Sasů, jež jsou chápány jako silné a přitažlivé. V tomto ohledu je možné mluvit o otevřené etnicitě, kdy tradiční formy jsou naplňovány novým obsahem. Je diskutabilní, zda tato otevřená politika povede k pozvolné revitalizaci společenství nebo k rozředění tradičních etnických znaků a forem a v důsledku generačních výměn a asimilačních procesů k definitivnímu zániku společenství sedmihradských Sasů v sedmihradském teritoriu.

V centru problematiky mezietnických vztahů stojí prokázaný závěr o dobrých vztazích mezi majoritním rumunským obyvatelstvem a sedmihradskými Sasy, které mají historické kořeny v moderní a předmoderní době. Procesy modernizace proměňují mentalitu sedmihradských Sasů. Zde je možno poukázat na kontrast mezi individualistickým myšlením současné mladé a střední generace sedmihradských Sasů, příznačným pro současný globalizovaný a liberalizovaný svět, a na druhé straně tradiční formy společenského života charakterizované komunitním uvažováním a vědomím pospolitosti, jež umožňuje relativně malému etnickému společenství přežít v jinoetnickém prostředí. Nutno je zdůraznit zánik tradičních forem sousedské odpovědnosti – *Nachbarschaften*. Tato proměna přibližuje současné mladé generace

³²¹ BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*, s. 32.

sedmihradských Sasů majoritní populaci a vede k etnickému sblížování a asimilačním tendencím.

Hlavním problémem sedmihradských Sasů v době modernizace a nacionalizace byl jejich relativně malý početní stav. Konec jejich privilegovaného postavení v sedmihradském prostoru byl zapříčiněn nemožností konkurovat velkým nacionalistickým hnutím Maďarů a později Rumunů. Příklon k myšlence účasti na velkoněmeckém politickém projektu dodneška hodnotí mnozí sedmihradští Sasové jako chybný. V současném globalizovaném světě, kdy většina sedmihradských Sasů žije mimo Sedmihradsko, došlo transnacionálně žijícími sedmihradskými Sasy k přijetí několikeré etnické identity. Komplikovaný je charakter vztahu k vlastní identitě u sedmihradských Sasů v diaspoře: Rumunsko (stará vlast) – Německo (staronová vlast) – Sedmihradsko (domov). Nejednoznačnost vede ke znásobení etnických charakteristik. Mnohé proměnné se promítají do neustálého dialektického stavu, který se projevuje v jazykovém diskursu (rumunština – němčina – saský dialekt), v kmitavém transnacionálním pohybu vnějším světem mezi diasporou a „starým domovem“ i komplikovanými psychologickými stavy smutku, odcizení nebo ztracení.

V rámci konceptů migrací lze aplikovat na současný charakter saské populace, která se historicky vyznačovala silnou dostředivostí a důrazem na pospolitý ráz života, *teorii sítí*. Značný sociální kapitál a silné vazby rozhodly o hromadném odchodu a vytváření nových diasporických center. Důsledkem turbulentního procesu opouštění domova bylo nové vytvoření transnacionálních sociálních sítí, které měly za cíl minimalizaci rizik. Pospolitá povaha společnosti a slučování rodin vedly k přechodu sedmihradských Sasů do diasporické existence, která se vyznačuje tékavým pohybem tam a zpět na ose Sedmihradsko – Německo (či jiné domovy saské diaspory).³²²

Početní oslabování sedmihradských Sasů v Sedmihradsku vedlo téměř k zániku saské kultury na původním teritoriu. Proces emigrace byl utlumen, ale nová postdiasporická existence si žádá redefinování etnicity v nových výkladových rámcích. V novém diskursu identitního vymezení lze sedmihradské Sasy chápat jako početně malou etnickou skupinu se silným pocitem sebeuvědomění, silnou vazbou k jedinečně

³²² MASSEY, D. S.: *Economic Development and International Migration in Comparative Perspective*. Population and Development Review 1988, 14:383 – 413.

chápanému historickému příběhu a s přeshraniční identitou. V tomto rámci se sedmihradští Sasové sebepojují jako skupina tolerantních, převážně pracovitých a vzdělaných lidí expertního charakteru, která má zkušenosti s životem v kulturně rozmanitém prostředí a je schopná přijmout více identit. Transformační potenciál *sebe-proměny* a etnického přizpůsobení novým podmínkám je podle mnohých aktérů společenství vrozen na základě jejich kolektivních zkušeností s dlouhodobým životem v jinoetnickém prostředí.

Rumunský stát a jeho politické elity vytváří dobré podmínky pro mezietnické soužití majority a rumunských Němců (tedy i sedmihradských Sasů). Kladné hodnocení sedmihradských Sasů a jejich politických lídrů se odráží ve volebních úspěších strany DFDR v rámci sedmihradské komunální politiky. Umožnilo též volbu úspěšného regionálního politika a starosty Hermannstadtu *Klause Johannise* rumunským prezidentem. Současná orientace politických a revitalizačních aktivistů směrem k majoritnímu obyvatelstvu se odráží ve značném politickém vlivu sedmihradských Sasů na komunální úrovni, jež zcela neodpovídá jejich početnímu stavu. Znova se nabízí otázka, zda tato strategie otevřenosti a vstřícnosti povede k sebezachování kultury sedmihradských Sasů.

V případě debat o rozlišovacích znacích sedmihradských Sasů se výpovědi a akcenty různí. Všichni aktéři se však shodují na významu jejich dějinného příběhu a kolektivní paměti pro etnické „*sebe-vymezení*“. V rámci této problematiky je nutno připomenout teze *Anthony Smithe* o předmoderních kořenech národů v souvislosti s existencí sociálně-dostředivého fenoménu *ethnie*. Moderní národy nejsou podle *Smithe* tak moderní, jak o tom přesvědčují modernisté. Kdyby byly, nedokázaly by přežít. Jestliže mají přežít, potřebují tzv. *etnická jádra*. „*Národ musí převzít některé atributy předtím existujícího ethnie a přizpůsobit si mnohé z jeho mýtů, vzpomínek a symbolů, nebo si sám vynalézt vlastní.*“³²³ Historik a sociolog *Johann P. Arnason* k tomu dodává, že etnické společenství přesahuje příbuzenské vazby, ale může tak učinit pouze jejich zobecněním a sublimací prostřednictvím mýtu o společném původu a s ním souvisejícího smyslu pro solidaritu. Utváření národů není prostou součástí

³²³ SMITH, A.: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell 1986, s. 152.

modernizačního procesu. Je společně determinováno etnickou minulostí, která dokonce může vstupovat do konfliktu s výrazně modernějšími faktory.³²⁴

Díky důrazu na historický příběh a skupinovou paměť je možno pro sedmihradské Sasy užít označení „*společenství paměti*“. Celkový diskurs kulturní paměti a vzpomínání je ovlivňován z pozic individuálních komunikačních pamětí jednotlivých aktérů. Procesy vzpomínání konstituují osobní příběhy. V jejich obsahu se zrcadlí aktérský charakter a situačnost etnické identity. Promítá se do nich spjatost individuálních osudů s moderními dějinami a problémy sedmihradských Sasů. Aktéři participují na velkém příběhu sedmihradských Sasů. V životních příbězích se definuje vztah k domovu, problematické vazby na německý politický národ. Projevuje se smutek ze současného stavu společenství a ztráty domova. Do životních příběhů se otiskuje transnacionální charakter společenství, pocity dezorientace a vykořenění v prostředí moderního a globalizovaného světa. Problematičnost retrospekce a násobené subjektivity procesu vzpomínání je vyvažována emocionální složkou, postižením vnitřních motivací a detailů, jež mají v celkovém obraze sledovaného společenství značný význam.

Na samotný závěr práce je nutno ještě jednou otevřít problematiku konce kultury sedmihradských Sasů v Sedmíhradsku. Literární teoretik *Frank Kermode* mluví o vnímání konce, jako o všudypřítomné konstantě lidského myšlení, posílené navíc křesťanskou apokalyptickou tradicí: „*Žít znamená žít v krizi, ve světě, který může a nemusí mít konec v čase. Lidé se chápou jako ti, které dostihl přelom věků, a tyto konce pronásledují každý důležitý okamžik, který člověk v samém středu prožívá.*“³²⁵

Touha po shodě mezi začátkem, prostředkem a koncem zůstává hluboce vytouženým cílem. Ovšem je obtížnější jí dosáhnout, když počátek je ztracen v temnotě minulosti a v propastech času a konec je nepředpověditelný. Nové příběhy a zápletky vytváří způsoby, jimiž je konstruován smysl. Proměnlivé aspekty apokalyptické tradice kladou vedle sebe minulé a budoucí v přítomném čase. Staré se směrem k vrcholu zužuje, nové se směrem k základně rozšiřuje. Oba pohyby se

³²⁴ ARNASON, J. P.: *Historicko-sociologické eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon 2010, s. 22.

³²⁵ KERMODE, F.: *Smysl konců*. Brno: Host 2007, s. 31.

navzájem prolínají. Je specifickou vlastností představivosti, že se vždy nachází na konci epochy. Okamžiky, které nazýváme krize, jsou konce s novými počátky.³²⁶

³²⁶ KERMODE, F.: *Smysl konců*, s. 85.

Seznam literatury

- ALAN, J.: *Předmluva aneb Zkoumání času lidského života*, in. Alan, J., (ed.) *Metodologie výzkumu životních drah*. Praha: Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce 1989.
- APPADURAI, A.: *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1996.
- ARMSTRONG, J.: *Nations before Nationalism*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press 1982.
- ARNASON, J. P.: *Historicko-sociologické eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon 2010.
- ASSMANN, J.: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor 2001.
- BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.
- BARŠA, P. – STRMISKA, M.: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.
- BARTH, F.: *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforlaget 1969.
- BAYER, D.: *Deportiert und repatriiert: Aufzeichnungen und Erinnerungen 1945 – 1947*. Band 20 der Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks. München: Südostdeutsches Kulturwerk 2000.
- BAIER, H. – BOTTESCH, M. – NOWAK, D. – WIECKEN, A. – ZIEGLER, W.: *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien*, Mediaș: Central 2011.
- BENEDICT, A.: *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2008.
- BENFORD, R. D. – SNOW, D. A.: *Framing processes and social movements: An overview and assessment*. *Annual Review of Sociology* 26: 611 – 639.
- BENTLEY, C.: *Ethnicity and Practice*. *Comparative Studies in Society and History* 29, 1987.
- BITTNEROVÁ, D. – MORAVCOVÁ, M. a kol.: *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*. Praha: Sofis 2005.
- BOURDIEU, P.: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge Studies in Social Anthropology, No. 16. Cambridge, London: Cambridge University Press 1977.
- BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*. Praha: Karolinum 1998.

- COMAROFF, J. L. – COMAROFFOVÁ, J.: *Ethnicity*. Chicago: University of Chicago Press 2009.
- CONNERTON, P.: *How Societies Remember*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press 1989.
- CONNOR, W.: *Ethnonationalism: the quest for understanding*. Princeton, N. J.: Princeton University Press 1994.
- DAMM, T.: *Alte Städte, Dörfer und Kirchenburgen. Skizzen aus Siebenbürgen*, Sibiu: Honterus Verlag 2014.
- DENZIN, N.: *Interpretative Biography*. Newbury Park – London – New Delhi: Sage publications 1989.
- DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2002.
- DONNAN, H. – WILSON, T. M.: *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*. Oxford, New York: Berg 1999.
- DRS, T.: *Current Manifestations of the Ethnic Identity of Transylvanian Saxons*. *Ethnologia Actualis* 2, 15/2015.
- DRS, T.: *Generační otázka u národnostní menšiny sedmihradských Sasů v Rumunsku*. In: BITTNEROVÁ, D. – MORAVCOVÁ, M. (eds): *Etnické komunity* 11. Praha: Fakulta humanitních studií (v tisku).
- DRS, T.: *Migrace sedmihradských Sasů*. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.): *Etnické komunity – Balkánské cesty. Díl II*. Praha: Fakulta humanitních studií 2015.
- DRS, T.: *Vzpomínky vídeňského Čecha Vladimíra Holana (edice paměti)*. Výběr. *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 4/2002, s. 327 – 341.
- ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon 2012.
- FABINI, H.: *Die Kirchenburgen der Siebenbürger Sachsen*. Sibiu: Monumenta – Verlag 2009.
- FISHMAN, J. A. (ed.): *Can Threatened Languages be Saved? Reversing Language Shift Revisited: a 21st Century Perspective*. *Multilingual matters*: 116. *Multilingual Matters* 2001.
- FOUCAULT, M.: *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Svoboda 1994.
- GALON, A.: *Zwischen Pflicht und Kür. Die Hermannstädter Zeitung und die Siebenbürger Sachsen im kommunistischen Rumänien und nach der Wende*, Sibiu: Schiller Verlag, Hermannstadt 2009.
- GELLNER, A.: *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal Praha 1993.

- GOFFMAN, E.: *Frame analyzis: An Essay on the Organization of the Experience*. New York: Harper Colophon 1974.
- GÖRIG, M. – SCHNEIDER, M.: *Das Ende der Flucht aus Siebenbürgen: Die zweite Heimat Österreich*. Steyer: Ennsthaler 2009.
- GÜNDISCH, K.: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*. München: Langen-Müller 1998.
- HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*. Praha: Slon 2010.
- HANUS, L.: *Přechod české krajanské komunity z obce Gernik (Rumunsko) do transnacionálního momentu*. In: *Balkán a migrace. Na křižovatce antropologických perspektiv*. Praha: AntropoWeb 2011.
- HAVELKA, M.: *Ideje, dějiny, společnost*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2010.
- HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál 2005.
- HOBSBAWM, E.: *Národy a nacionalismus od roku 1780*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2000.
- HORÁLEK, A.: *Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurs prizmatem aktivity a objektivit etnicity*. Český lid 1, 99/2012.
- HROCH, M.: *V národním zájmu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999.
- JAKOUBEK, M.: *Vojvodovští Češi očima svých sousedů*. Český lid 3, 97/2010.
- JASPERS, K.: *Otázka viny*. Praha: Mladá fronta 1969.
- KERMODE, F.: *Smysl konců*. Brno: Host 2007.
- KONOPÁSEK, Z.: *Auto/biografie a sociologie. Druhá verze*. Praha: Institut sociologických studií FSV UK 1994.
- KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2001.
- KOŠŤÁLOVÁ, P.: *Stereotypní obrazy a etnické mýty. Kulturní identita Arménie*. Praha: Slon 2012.
- LE GOFF, J.: *Paměť a dějiny*. Praha: Argo 2007.
- LOZOVIUK, P.: *Evropská etnologie ve střeoevropské perspektivě*. Monographica III. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií 2005.
- LOZOVIUK, P.: *Das Minderheitenmuseum als „Schaufenster“ der Regionalpolitik*. In: P. Lozoviuk, (ed): *Visualisierte Minderheiten. Probleme und Möglichkeiten der musealen Präsentation von ethnischen bzw. nationalen Minderheiten*. Dresden: Thelem 2012, s. 211 – 221.

- MASSEY, D. S.: *Economic Development and International Migration in Comparative Perspective*. Population and Development Review 1988, 14:383 – 413.
- MASSEY, D. S. – ARANGO J. – HUGO G. – KOUAOUCCI A. – PELLEGRINO A. and TAYLOR J. E.: *Causes of migration*. In: The Ethnicity Reader. London: Routledge 1997.
- MÜLLER, A.: *Abschied in Raten – Vom Neuen Weg zur Allgemeinen Deutschen Zeitung für Rumänien. Der Wandel der Zeitung nach der massenhaften Auswanderung der Deutschen aus Rumänien*. Sibiu: Hora-Verlag Hermannstadt und Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde Heidelberg 2001.
- MYSS, W.: *Lexikon der Siebenbürger Sachsen: Geschichte, Kultur, Wissenschaft, Wirtschaft, Lebensraum Siebenbürgen*, Köln: Wort und Welt Verlag 1993.
- NORA, P.: *Mezi pamětí a historií*. Cahiers du Cefres. N 13. Politika paměti (ed. F. Mayer) 1998.
- NOVOTNÝ, L.: *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*. Socioweb 4/2007.
- OLSHAUSEN, M.: *Politische Kommunikation im Wandel – Die deutschsprachige Presse des (ehemaligen) Ostblocks zwischen 1980 und 2000. Eine Inhaltsanalyse der Zeitungen „Neue Zeitung“, Ungarn – „Prager Volkszeitung“, Tschechoslowakei/Tschechien – „Neuer Weg“, „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien“, Rumänien – „Neues Leben“, Sowjetunion/Russland in den Jahren 1980, 1989, 1990 und 2000*. Hamburg: Kovač 2005.
- PAVLÁSEK, M.: *Clopodia česky zvaná Klopotín. Zapomenutá moravská kolonizace Banátu v multilokálním etnografickém bádání*. Český lid 2, 100/2013.
- PAVLÁSEK, M. – NOSKOVÁ, J. (eds.): *Když výzkum tak kvalitativní. Serpentinami bádání v terénu*. Brno: Masarykova univerzita 2013.
- PENČEV, V.: *Po serpentinách sebepoznání a poznání toho druhého. Češi a Slováci v Bulharsku, Bulhaři v České republice*, Praha: Fakulta humanitních studií 2012.
- PFEIFEROVÁ, Š. – ŠUBRT, J.: *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. In: Historická sociologie 1/2001.
- PHILLIPI, P.: *Die Siebenbürger Sachsen – Wer Sie Sind Und Was sie Wollen*. Köln: Böhlau 1969.
- PHILIPPI, P.: *Land des Segens?: Fragen an die Geschichte Siebenbürgens und seiner Sachsen*. Köln: Böhlau 2007.
- PHILIPPI, P.: *Weder Erbe noch Zukunft?*. Sibiu: Honterus 2010.
- POITEVIN, G.: *Příspěvek k metodologii a gnozeologii biografického výzkumu*. In: Alan, J., (ed.) *Metodologie výzkumu životních drah*. Praha: Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce 1989.

- ROTH, H.: *Kleine Geschichte Siebenbürgens*. Köln: Böhlau Verlag 1996.
- SCOLA, O. – ACKER-SUTTER, R.: *Dorfleben der Siebenbürger Sachsen. Tradition und Brauchtum*. München: Callwey Georg 1994.
- SCHENK, A.: *Deutsche in Siebenbürgen. Geschichte und Kultur*. München: Verlag Beck 1992.
- SCHOTSCH, M.: *Wie lieb ich Dich, mein Dörflein klein: Meine Jugend in Meschen im siebenbürgischen Weinland*, Sibiu: Schiller Verlag 2015.
- SCHWANDNER – SIEVERS, S.: *The Albanian Aromanians Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Communist Albania*. ECMI Working Paper 3. Flensburg: ECMI 1999.
- SKED, A.: *Úpadek a pád Habsburské říše*. Praha: Panevropa Praha 1995.
- SKUPNIK, J.: *Antropologie příbuzenství. Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon 2010.
- SMITH, A.: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell 1986.
- SOUKUP, M.: *Terénní výzkum v kulturní a sociální antropologii*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2014.
- SZALÓ, C.: *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.
- ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon 2009.
- ŠATAVA, L.: *Národnostní menšiny v Evropě. Encyklopedická příručka*. Praha: Nakladatelství Ivo Železný 1994.
- TESAŘ, F.: *Etnické konflikty*, Praha: Portál 2007.
- TEUTSCH, F.: *Georg Daniel Teutsch – Geschichte seines Lebens*. Hermannstadt: W. Krafft Verlag 1909.
- TEUTSCH, F.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen: Für das sächsische Volk. IV Band (1868 – 1919)*. Hermannstadt: W. Krafft Verlag 1926.
- TREPTOW, K. W. (ed.): *Dějiny Rumunska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2000.
- TŘEŠTÍK, D.: *Mysliť dějiny*. Praha: Paseka 1999.
- VANSINA, J.: *Oral Tradition as History*. Madison: 1985.
- VEER, P. v. d.: *Transnational Religion: Hindu and Muslims Movements*. Global Networks 2002, 2:95 – 109.
- VERMEERSCH, P.: *Theories of ethnic mobilization: overview and recent trends*. CRPD Working Paper No. 3. Leuven: University of Leuven 2011.

- VERTOVEC, S.: *Conceiving and Researching Transnationalism*. Ethnic and Racial Studies 1999, 22:447 – 462.
- WAGNER, E.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Ein Überblick*. München: Verlag Wort + Welt + Bild München 2009.
- WAKEMAN, F. E.: *Transnational and comparative research*. Global Networks 1988, 42:85 – 87.
- WEBER, A.: *Rumäniendeutsche?. Diskurse zur Gruppenidentität einer Minderheit (1944 – 1971)*. Köln: Böhlau 2010.
- WEBER, G. – NASSEHI, A. – KNEER, G.: *Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2002.
- WEITHMANN, M.: *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*. Praha: Vyšehrad 1996.
- WERBNER, P.: *The Manchester School in South – Central Africa*. Annual Review of Anthropology 13:157 – 185.
- WERBNER, P.: *The Migration Process. Capital, Gifts and Offering among British Pakistanis*. Oxford: Berg 1990.
- WERBNER, P.: *Theorising Complex Diasporas: Purity and Hybridity in the South Asian Public Sphere in Britain*. Journal of Ethnic and Migration Studies 2004. 30:895 – 911.
- ZANDLOVÁ, M.: *Aromuni v Bulharsku. Revitalizace a její kontexty*. Disertační práce. Praha: Fakulta humanitních studií 2015.
- ZIEGLER, W.: *Die deutsche Minderheit in Rumänien. Ein geschichtlicher Überblick*, in: Kärnten Dokumentation. Dialoge und Kultur. Beiträge zum Europäischen Volksgruppenkongress 2013 und Sonderthemen, Klagenfurt am Wörthersee 2014.

Internetové zdroje

https://de.wikipedia.org/wiki/Allgemeine_Deutsche_Zeitung_f%C3%BCr_Rum%C3%A4nien

https://de.wikipedia.org/wiki/Schloss_Horneck#Heutige_Nutzung

http://de.wikipedia.org/wiki/Siebenb%C3%BCrger_Sachsen

https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_deutscher_und_ungarischer_Bezeichnung_ rum%C3%A4nischer_Orte

https://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Philippi

https://de.wikipedia.org/wiki/Siebenb%C3%BCrger_Sachsen#Sprache

https://de.wikipedia.org/wiki/Siebenb%C3%BCrger_Sachsen#Religion

http://de.wikipedia.org/wiki/Siebenb%C3%BCrger_Sachsen

https://de.wikipedia.org/wiki/Demokratisches_Forum_der_Deutschen_in_Rum%C3%A4nien

http://sibiweb.de/index_eng.php3

<http://siebenbuergenforum.ro/sachsentreffen/>

<http://www.hermannstaedter.ro/>

<http://www.honterus-verlag.ro/>

<http://www.buechercafe.ro/>

<http://www.siebenbuerger.de/verband/>

<http://siebenbuergen-institut.de/das-institut/>

<http://www.radio-siebenbuergen.de/>

<http://www.fdgr.ro/de/index.php>

Seznam příloh

PŘÍLOHA č. 1: Německo – rumunský slovník použitých geografických názvů

PŘÍLOHA č. 2: Vývoj početního stavu rumunských Němců v Rumunsku od roku 1930

(<https://de.wikipedia.org/wiki/Rumäniendeutsche>)

PŘÍLOHA č. 3: Mapa německé topografie Sedmíhradska

(<http://www.siebenbuerger.de/portal/land-und-leute/siebenbuerger/>)

PŘÍLOHA č. 4: Mapa saského osídlení Sedmíhradska v oblastech „*královské půdy*“ a „*půdy komitátů*“ v polovině 16. století

(<http://www.siebenbuerger.de/portal/land-und-leute/siebenbuerger/>)

PŘÍLOHA č. 5: Mapa rozdělení členů Spolku sedmíhradských Sasů a jejich rodin v rámci

SRN (<http://www.siebenbuerger.de/portal/land-und-leute/siebenbuerger-sachsen/in-deutschland.php>)

PŘÍLOHA č. 6: Obrazová dokumentace slavnosti Setkání sedmíhradských Sasů

Sachsentreffen (Birthälm, 22. 9. 2012, foto Oliver Raendchen)

PŘÍLOHA č. 7: Obrazová dokumentace slavnostního průvodu sedmíhradských Sasů

v německém Dinkelsbühlu v rámci tzv. Heimatstagu (Dinkelsbühl, 8. 6. 2014, foto Siegbert Bruss)

PŘÍLOHA č. 8: Obrazová dokumentace opevněného kostela (Kirchenburg) v Birthälmě

(Birthälm, 14. 8. 2015, foto archiv autora)

PŘÍLOHA č. 9: Obrazová dokumentace částečně opuštěných saských statků v Birthälmě

(Birthälm, 11. 8. 2015, foto archiv autora)

PŘÍLOHA č. 10: Obrazová dokumentace opevněného kostela v Groß-Kopisch (Groß-

Kopisch, 8. 8. 2015, foto archiv autora)

PŘÍLOHA č. 11: Obrazová dokumentace opevněného kostela v Malmkrogu (Malmkrog, 12.

8. 2015, foto archiv autora)

PŘÍLOHA č. 12: Obrazová dokumentace památníku sedmíhradských Sasů padlých v druhé světové válce a v sovětských pracovních táborech (Malmkrog, 12. 8. 2015, foto archiv autora)

PŘÍLOHA č. 13: Obrazová dokumentace štítu s dvojjazyčným názvem obce (Birthälm, 15. 8.

2015, foto archiv autora)

PŘÍLOHA č. 14: Obrazová dokumentace sídla DFDR v Hermannstadtu (Hermannstadt, 16. 8.

2015, foto archiv autora)

PŘÍLOHA č. 15: Obrazová dokumentace volebního plakátu Klause Johannise v opuštěném

saském statku.(Birthälm, 11. 8. 2015, foto archiv autora)

PŘÍLOHA č. 1:

ABTSDORF - APOȘ

AGNETHELN – AGNITA

ALT – OLT

BIRTHÄLM – BIERTAN

BISTRITZ – BISTRITA

BODENDORF – BUNESTI

BOKSCHAN – BOCȘA

BROOS – ORĂȘTIE

DEESCH – DEJ

DEUTSCHKREUZ – CRIȚ

DEUTSCH-WEIBKIRCH – VISCRI

DOGNATSCHKA – DOGNECEA

ELISABETHSTADT – DUMBRĂVENI

FRECK – AVRIG

GROßAU – CRISTIAN

GROßE KOKEL – TÂRNAVA MARE

GROß-KOPISCH – COPȘA MARE

GROßLASSELN – LASLEA

GROßPOLD – APOLDU DE SUS

HELDSDORF – HĂLCHIU

HELTAU – CISNĂDIE

HERMANNSTADT – SIBIU

KERZ – CÂRȚA

KLAUSENBURG – CLUJ

KLEINPROBSTDORF – TÂRNĂVIOARA

KOLOSCH – COJOCNA

KRONSTADT – BRAȘOV

MALMKROG – MĂLÂNCRAV

MARIENBURG – FELDIOARA

MESCHEN – MOȘNA

MESCHENDORF – MEȘENDORF

MIERESCH – MUREȘ

MICHELSBERG – CISNĂDIOARA

MÜHLBACH – SEBEȘ
NEPPENDORF – TURNIȘOR
NEUDORF – NOU SĂSESC
OBERWISCHAU – VIȘEU DE SUS
OFFENBURG – BAIA DE ARIES
PROBSTDORT – STEJĂRIȘ
REICHESDORF – RICHÎȘ
REPS – RUPEA
RESCHITZA – REȘIȚA
SÄCHSISCH – REEN – REGHIN
SALZBURG – OCNA SIBIULUI
SCHAROSCH – ȘOARȘ
SCHÄßBURG – SIGHIȘOARA
SZEK – SIC
TALMESCH – TĂLMACIU
THORENBURG – TURDA
TÖRZBURG – BRAN
ZEIDEN – CODLEA

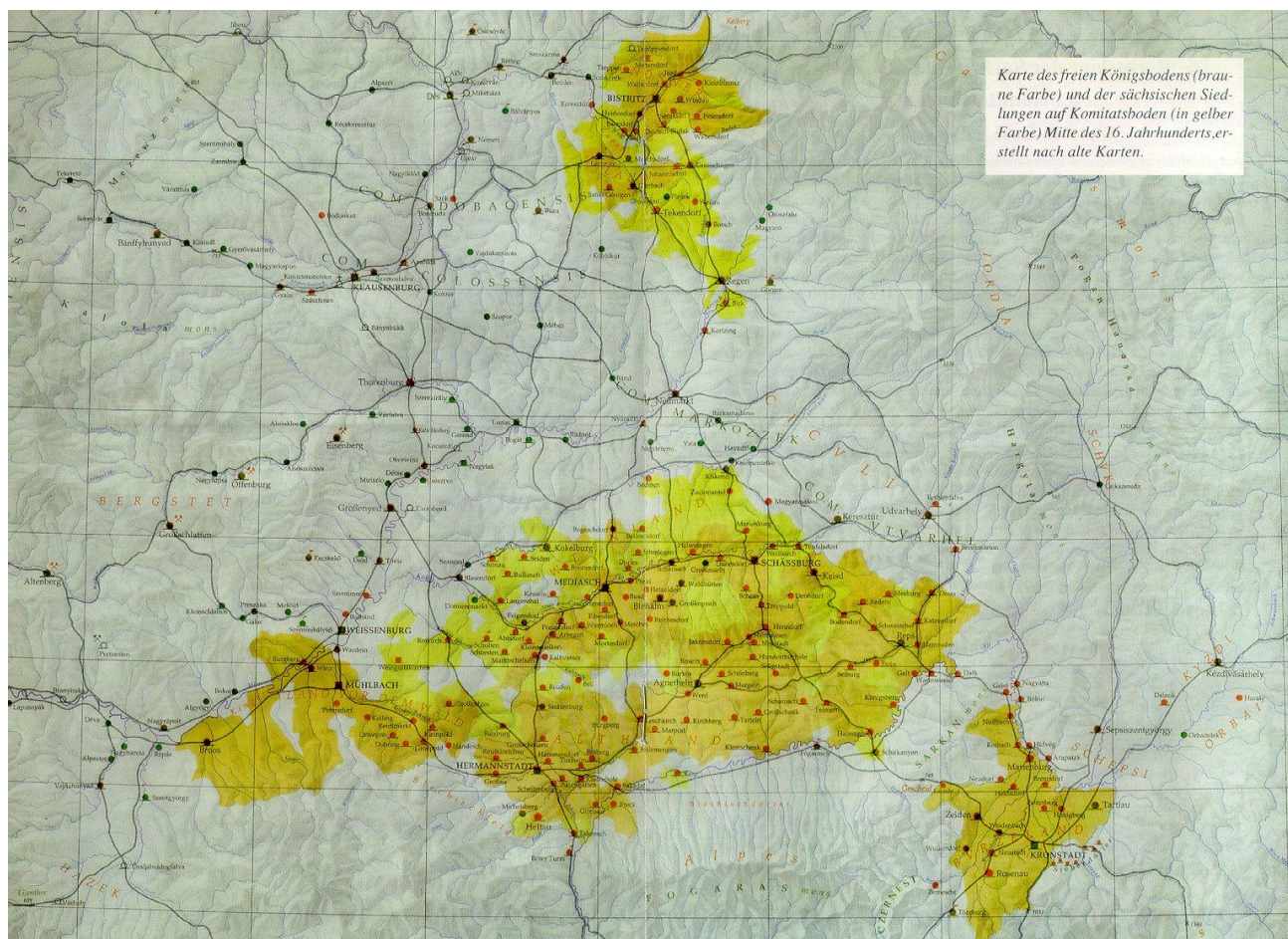
PŘÍLOHA č. 2:

Rok	rumunští Němci
1930	745.421
1948	343.913
1956	348.708
1966	382.595
1977	359.109
1989	asi 200.000
1992	119.646
1997	80-90.000
2002	59.764
2013	asi 36.000

PŘÍLOHA č. 3:

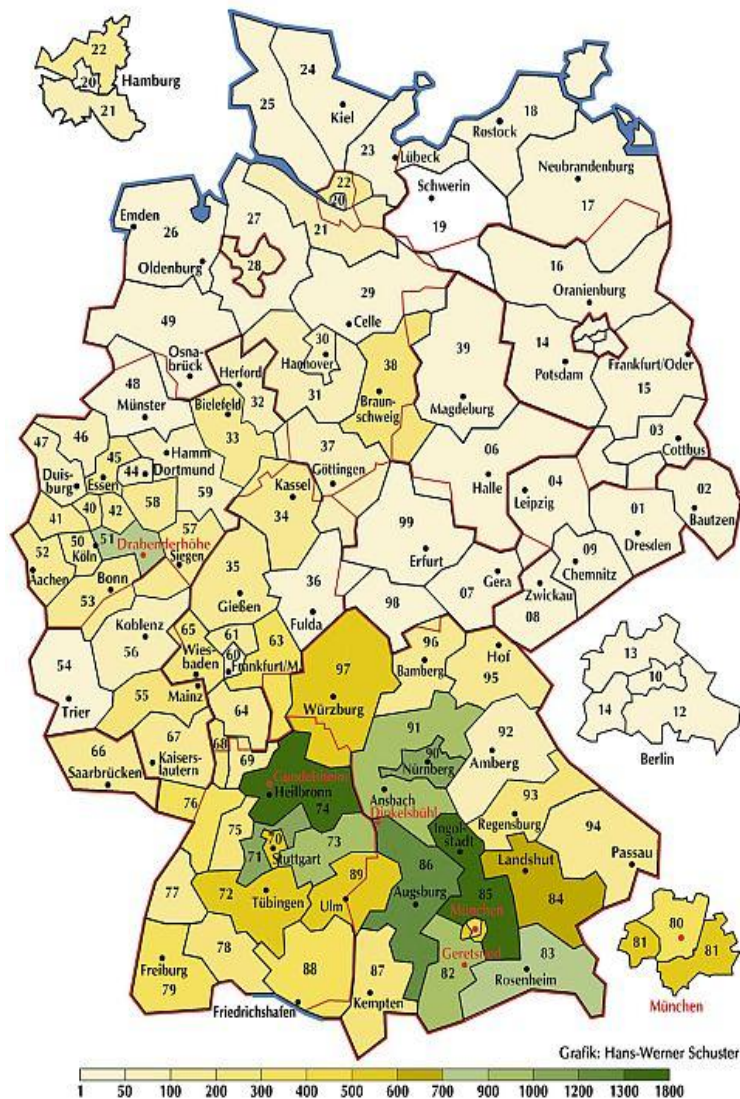

PŘÍLOHA č. 4:

PŘÍLOHA č. 5:

**Mitglieder (Familien) des Verbandes der Siebenbürger Sachsen
und ihre Verteilung in Deutschland nach Postleitzahlgebieten**

PŘÍLOHA č. 6:

PŘÍLOHA č. 7:

PŘÍLOHA č. 8:

PŘÍLOHA č. 9:

PŘÍLOHA č. 10:

PŘÍLOHA č. 11:

PŘÍLOHA č. 12:

PŘÍLOHA č. 13:

PŘÍLOHA č. 14:

PŘÍLOHA č. 15:

